ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE

I
1964

P-124

IAŞI

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

Academia de Științe Sociale și Politice
Institutul de Istorie și Arheologie
„A. D. XENOPOL"
BIBLIOTECA
ARHEOLOGIE
5395

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil :

Conf. VAL. POPOVICI

Membri :

Conf. J. BENDITER, D. BERLESCU, conf. C. CIHODARU, prof. M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA

Secretar științific de redacție :

L. BOICU

Adresa redacției : Institutul de istorie și arheologie al Academiei Republicii Populare Române, Filiala Iași, str. Karl Marx nr. 15

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ACADEMIA
REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
FILIALA IAȘI

ANUARUL
INSTITUTULUI DE ISTORIE
ȘI ARHEOLOGIE

Tom. I, 1964

BIBLIOTECA
Nr. inv. 1471

SUMAR

Pag.

La a XX-a aniversare a eliberării Patriei noastre 5

STUDII

I. SAIZU, D. ȘANDRU și L. EȘANU, Contribuții la cunoașterea situației materiale a maselor populare din Moldova în perioada 6 septembrie 1940 — 23 August 1944 9

A. LOGHIN, S. DAVICU și L. EȘANU, Acțiuni de luptă ale ceferiștilor din Pașcani în ianuarie—februarie 1933 33

C. CIHODARU, Sfatul domnesc și sfatul de obște în Moldova (sec. XV—XVIII) 55

LEON ȘIMANSCHI, Autenticitatea și datarea unor acte publicate în „Documente privind istoria României" 87

COMUNICĂRI ȘI NOTE

IONEL DÎRDALĂ, Acțiuni țărănești în sudul Bucovinei în perioada crizei economice din 1929—1933 107

V. M. RUSSU, Din politica agrară a regimului burghezo-moșieresc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Legile de vînzare a bunurilor statului din anii 1866 și 1868 117

ECATERINA NEGRUȚI-MUNTEANU, Reforma sistemului de recrutare a breslelor de slujitori în vremea lui Ioan Sandu Sturza Voievod 129

D. CIUREA, În legătură cu problema monopolului feudal în Moldova (Cîteva date noi și precizări) 139

C. A. STOIDE, Însemnări despre meșterii și bănăria lui Eustatie Dabija vodă 145

EMIL VÎRTOSU, Bogdania, alt nume dat Moldovei 155

N. GRIGORAȘ, Un tipar de pecete necunoscut de la Gheorghe-Duca din anul 1666 167

N. GRIGORAȘ, Inscripția turnului clopotniță al mănăstirii Trei Ierarhi din Iași 169

INSTITUTUL DE ISTORIE
„A. D. XENOPOL"
BIBLIOTECA
P-124
F 19802 d

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

STUDII DOCUMENTARE

ILIE CORFUS, Mihai Viteazul în cercetări polone recente . 171

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE

*** Histoire des relations internationales, publiée sous la direction de Pierre Renouvin. Tome VIII, Les crises du XX e siècle ; de 1929 à 1945, par P. Renouvin, 2 édition, Paris, Librairie Hachette, 1961, 426, p. *(Gh. Buzatu şi I. Seftiuc)* 179

DAN BERINDEI, Oraşul Bucureşti, reşedinţă şi capitală a Ţării Româneşti, 1459—1862 . Ed ştiinţifică, Bucureşti, 1963, 302 p. *(I. Caproşu)* . 193

*** — Renaissance und Humanismus im Mittel-und Osteuropa, besorgt von Johannes Irmscher, 2 vol., Akademie Verlag — Berlin, 1962 (395 + 327 p.) *(D. Ciurea)* . . . . . .

*** — La Renaissance et la Réformation en Pologne et en Hongrie (1450—1650). Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 53. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963, 562 p. *(D. Ciurea)*. . . . 201

HERMAN KELLEBENZ, Der Norden und die Iberische Halbinsel von der Wikingerzeit bis ins 16 Jahrhundert, în „Germanisch-Romanische Monatschrift", Köln, Heft 2, 1962, pp. 113—138. *(Gh. Bujoreanu)* . 201

WILLIAM CARROLL BARK, Origin of the Medieval World, New York, Anchor Books, 1960, 224 p. *(D. Ciurea)* 202

CRONICĂ ŞTIINŢIFICĂ

Sesiunea ştiinţifică festivă consacrată celei de a XX-a aniversări a eliberării patriei noastre *(L. Şimanschi)*. 205

Din activitatea ştiinţifică a Institutului de istorie şi arheologie în 1964 *(I. Caproşu)*. 206

Din activitatea secţiei de istorie a Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice filiala Iaşi pe anul 1964 *(Gh. Platon)* 211

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ACADÉMIE
DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
FILIALE DE IASSY

ANNUAIRE
DE L'INSTITUT D'HISTOIRE
ET D'ARCHÉOLOGIE

Tome I, 1964

SOMMAIRE

Page

A l'occasion du XX-e anniversaire de la libération de notre Patrie . 5

ÉTUDES

I. SAIZU, D. ŞANDRU et L. EŞANU, La situation matérielle des masses populaires en Moldavie, du 6 septembre 1940 au 23 août 1944 . . 9
A. LOGHIN, S. DAVICU et L. EŞANU, La lutte des cheminots de Paşcani en janvier et février 1933 33
C. CIHODARU, Le conseil princier et le grand conseil en Moldavie (XV-e—XVIII-e siècles) 55
LEON ŞIMANSCHI, L'authenticité et la date de quelques actes moldaves publiés dans le recueil de „Documents relatifs à l'histoire de la Roumanie" 87

COMMUNICATIONS ET NOTES

IONEL DÎRDALĂ, Les mouvements paysans du sud de la Bucovine durant la crise économique de 1929—1933 107
V. M. RUSSU, Quelques aspects de la politique agraire du régime des grands propriétaires fonciers et des bourgeois dans la seconde moitié du XIX-e siècle. Les lois de 1866—1868 pour le vente des biens de l'Etat 117
ECATERINA NEGRUŢI-MUNTEANU, La réforme du système de recrutement des sloudgitors sous le règne du prince Jean Alexandre Stourdza (1822—1828) 129
D. CIUREA, A propos de la question du monopole féodal en Moldavie 139
C. A. STOIDE, L'atelier pour la confection des monnaies du prince Dabija. 145
EMIL VÎRTOSU, Bogdanie, autre appellation de la Moldavie . . . 155
N. GRIGORAŞ, La matrice d'un sceau de 1666 du prince de Moldavie Georges Duca 167
N. GRIGORAŞ, L'inscription de la tour du clocher du monastère des Trois saints de Iassy 169

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Page

ÉTUDES DOCUMENTAIRES

ELIE CORFUS, Michel le Brave dans les études récentes polonaises . . 171

COMPTES-RENDUS ET NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

*** Histoire des relations internationales, publiée sous la direction de Pierre Renouvin. Tome VIII, Les crises du XX-e siècle: de 1929 à 1945, par P. Renouvin, 2-e édition, Paris, Librairie Hachette, 1961, 426 p. *(Gh. Buzatu* et *I. Seftiuc)* 179

DAN BERINDEI, Orașul București, reședința și capitala Țării Românești, 1459—1862 (La ville de Bucarest, résidence et capitale de la Valachie), Editions scientifiques, Bucarest, 1963, 302 p. *(I. Caproșu)* . . . 193

*** Rennaissance und Humanismus im Mittel-und Osteuropa (Renaissance et Humanisme dans l'Europe centrale et de l'Est), ouvrage publié sous la direction de Johannes Irmscher, 2 volumes, Akademie Verlag, Berlin, 1962, 395 + 327 p.) *(D. Ciurea)* 201

*** La Renaissance et la Réformation en Pologne et en Hongrie (1450—1650). Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 53. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963, 562 p. *(D. Ciurea)* 201

HERMAN KELLEBENZ, Der Norden und die Iberische Halbinsel von der Wikingerzeit bis ins 16, Jahrhundert (Le Nord et la Peninsule ibérique du temps des Wikings jusqu' au XVI-e siècle), dans „Germanisch — Romanische Monatschrift", Köln, Heft 2, 1962, p. 133—138 *(Gh. Bujoreanu)* 201

WILLIAM CARROLL BARK, Origins of the Medieval World (L'origine du monde médiéval), New York, Anchor Books, 1960, 224 p. *(D. Ciurea)* 202

CHRONIQUE SCIENTIFIQUE

La session scientifique consacrée au XXe anniversaire de la libération de notre patrie *(L. Simanschi)* 205

De l'activité scientifique de l'Institut d'Histoire et d'Archéologie en 1964 *(I. Caproșu)* 206

De l'activité de la Section historique de la Société des sciences historiques et philologiques de Iassy en 1964 *(Gh. Platon)* 211

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

LA A XX-A ANIVERSARE A ELIBERĂRII PATRIEI NOASTRE

La a XX-a aniversare a eliberării patriei noastre, poporul întreg face bilanțul minunatelor sale realizări dobîndite sub conducerea înțeleaptă a P.M.R.

Privit prin perspectiva celor două decenii care i-au urmat, actul din August 1944, înfăptuit de popor sub conducerea Partidului, apare în întreaga lui însemnătate istorică, ca un act deschizător de noi drumuri, ca un act care a pus bazele României noi.

În urma eliberării României, istoriografiei noastre i-au fost deschise cele mai largi perspective de dezvoltare și înflorire, de ridicare a cercetării la un înalt nivel științific.

În fața istoricilor au fost puse sarcini complexe ca reconsiderarea moștenirii vechii istoriografii, rezolvarea celor mai importante probleme și momente ale istoriei patriei, răspîndirea cunoștințelor istorice menite să ridice nivelul cultural al oamenilor muncii ș.a. Pentru îndeplinirea acestor misiuni, Partidul și Guvernul au pus la dispoziția cercetării istorice o puternică bază materială, au militat perseverent pentru însușirea de către istorici a concepției științifice despre lume. În locul anarhiei, provocată de lipsa mijloacelor materiale și de concepțiile și metodele idealiste, eclectice, individualiste de muncă, care lăsau inițiativei și fanteziei personale alegerea problemelor de studiat, făcînd imposibilă rezolvarea unor chestiuni de mare importanță pentru istorie, a fost adoptată metoda planificării și a muncii în colectiv, care au dat o direcție fermă cercetărilor științifice și rezultate remarcabile.

Pe această bază au fost posibile alcătuirea unor colecții de documente de însemnătate capitală pentru istoria țării, elaborarea tratatului de Istoria României, *numeroase monografii, studii ș.a. Reviste de specialitate în limba română și în principalele limbi de circulație universală care apar în țara noastră fac cunoscute rezultatele muncii istoricilor noștri. O informare largă, multilaterală, a devenit astăzi posibilă și obligatorie pentru fiecare cercetător.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Cercetarea istorică în Iași, atît de bogată în tradiții înaintate, ajunsese la un impas. Înființarea în 1950 a Institutului de istorie, în cadrul Filialei Iași a Academiei R.P.R., a creat premisele materiale și spirituale necesare unui nou avînt, desfășurat pe un plan superior. Institutul, avînd actualmente două secții și șapte colective de cercetare, un muzeu, bibliotecă proprie, filmotecă, două reviste (Anuarul și Arheologia Moldovei), care sînt schimbate cu peste 200 de publicații străine, și-a axat activitatea de la început, potrivit unui plan dinainte stabilit, pe cercetarea principalelor probleme de istoria României, insuficient sau greșit soluționate în trecut.

Secția de istorie veche și arheologie și-a concentrat preocupările spre studierea epocii neolitice, a bronzului, a culturii materiale a dacilor și a urmelor stăpînirii romane, a așezărilor întărite și neîntărite prefeudale și feudale, urmărind îndeosebi cunoașterea unor aspecte importante ale procesului de formare a poporului și a limbii române. Rezultatele muncii secției de istorie veche și arheologie au fost publicate în Arheologia Moldovei și în alte periodice din țară și străinătate.

În cea de-a doua secție, de istorie medie, modernă și contemporană a României, sînt încadrate: 1. un sector de istorie medie, ale cărui cercetări au fost dirijate către studierea instituțiilor feudale (proprietatea feudală, fiscalitatea, justiția, statul domnesc, orașul, robia ș.a.) și care a alcătuit pentru corpusul de Documente privind istoria României 17 volume, din care 11 au fost publicate; 2. un sector de istorie modernă, cu două colective, ale cărui preocupări au fost concentrate spre studierea procesului de descompunere a feudalismului și de ascensiune a capitalismului în Moldova și spre studierea politicii agrare după marea răscoală țărănească din 1907. Principalele rezultate ale activității sectorului au fost publicate în revista Studii și Cercetări Științifice. Istorie, în alte reviste din țară și în monografia Dezvoltarea economiei Moldovei între 1848—1864, Buc., 1963, 504 p.; 3. un sector de istorie contemporană (înființat în 1958), care urmărește soluționarea principalelor probleme ale situației interne și internaționale a României după primul război mondial. O mare parte din studiile elaborate în acest sector au fost publicate în reviste din țară, îndeosebi în revista din Iași, Studii și Cercetări Științifice. Istorie.

Publicarea a numeroase studii (de ordinul sutelor), monografii și volume de documente și, ceea ce este mai important, soluționarea științifică a multor teme, ne îngăduie să apreciem bilanțul muncii noastre ca pozitiv.

Perfecționarea tinerilor cercetători, a instrumentelor de lucru, mărirea posibilităților de informare, oferă cercetătorilor ieșeni cele mai frumoase perspective de muncă. Tocmai în aceste condiții s-a putut trece la lărgirea tematicii de cercetare prin abordarea unor teme de istoria relațiilor internaționale, de bizantinologie, de istoria artei ș.a.

Contactul permanent cu istoriografia străină prin publicații, prin participarea unor cercetători la diferite congrese, conferințe, simpozioane și

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

seminarii din țară și străinătate (Roma, Stockholm, Moscova, Praga, Budapesta, Berlin ș.a.) asigură activității noastre interesul și nivelul dorit.

Cercetătorii noștri dispun astăzi de toate mijloacele necesare pentru a-și ridica munca la nivelul corespunzător dezvoltării țării noastre, la care s-a ajuns sub conducerea înțeleaptă a Partidului.

Aniversarea a două decenii de la eliberarea României de sub jugul fascist a constituit pentru istoricii din Iași un bun prilej de a-și face bilanțul realizărilor lor, de a raporta Partidului că sarcina care li s-a încredințat a fost îndeplinită, de a-și reafirma sentimentul răspunderii sporite pentru a ridica știința istorică din România socialistă la nivelul științei mondiale contemporane.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA SITUAȚIEI MATERIALE A MASELOR POPULARE DIN MOLDOVA ÎN PERIOADA 6 SEPTEMBRIE 1940—23 AUGUST 1944

DE

I. SAIZU, D. ȘANDRU și L. EȘANU

Reacția maselor muncitoare din România față de politica antipopulară aplicată de cercurile conducătoare a creat o adevărată panică în rîndurile burgheziei și moșierimii române. Pentru a-și salva dominația de clasă, oligarhia din România a sprijinit instituirea unui regim fascist care trebuia să-i asigure înfăptuirea programului de politică internă și externă.

Dictatura militaro-fascistă instaurată la 6 septembrie 1940, la instalarea căreia imperialiștii fasciști germani, interesați în acapararea României, au jucat un rol însemnat, s-a caracterizat, pe de o parte, prin aservirea țării intereselor Germaniei, iar pe de altă parte, prin lichidarea drepturilor și libertăților cetățenești, prin aplicarea unor metode teroriste de guvernare, printr-o politică antipopulară și antinațională, în general, și antimuncitorească, în special.

Rezultanta politicii dictaturii militaro-fasciste s-a concretizat în concentrarea a uriașe bogății obținute prin jaf și exploatare în mîinile cercurilor reacționare, în agravarea mizeriei și suferinței maselor populare.

Canalizînd producția materială spre susținerea unui război nedorit de popor, spre satisfacerea pretențiilor mereu crescînde ale hitlerismului, dictatura militaro-fascistă a dezlănțuit un atac direct și masiv împotriva nivelului de viață al maselor populare. S-a intensificat la maximum exploatarea muncitorilor și țăranilor, aceștia fiind siliți să trăiască în condiții din ce în ce mai grele. Costul vieții era în continuă creștere. În timp ce cantități însemnate de produse agro-alimentare erau expediate în Germania, ca urmare a obligațiilor economice impuse

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

României, populației i se fixau rații de mizerie. La situația grea alimentară se adăugau și regimul aspru de lucru, condițiile mizere de locuit, lipsa măsurilor de securitate a muncii, lipsa unei asistențe medicale eficace ș.a.

Clasa muncitoare, în special, a fost supusă unui aspru regim de teroare. În fabrici și uzine au fost introduse carcerele. Ziua de muncă era fixată oficial între 10—12 ore. În practică însă, muncitorii lucrau chiar cîte 16 ore, aceasta datorită faptului că inspectorii de muncă și comandanții militari aveau dreptul să prelungească durata zilei de lucru și să suspende zilele de odihnă și sărbătorile legale.

O situație aproape la fel de grea o avea și țărănimea. Mobilizarea unui mare număr de țărani lipsea agricultura de brațe de muncă. Rechizițiile de care, vite, cereale, corvezile militare ș.a. agravau tot mai mult mizeria maselor țărănești. Veniturile țăranilor scădeau de la o zi la alta, în timp ce prețurile produselor industriale au cunoscut o creștere vertiginoasă.

Atacul dezlănțuit de dictatura antonesciană era îndreptat în același timp și împotriva majorității intelectualității și a funcționarilor.

Clasele exploatatoare din România au reușit să-și prelungească, prin intermediul dictaturii militaro-fasciste, cîțiva ani dominația. Această ultimă perioadă a dictaturii burgheziei române a fost extrem de grea pentru masele populare. Teroarea fascistă dezlănțuită de cercurile dominante, pierderile de sute de mii de vieți omenești pe front, jaful practicat de hitleriști au provocat puternice nemulțumiri în sînul maselor largi populare, ceea ce a grăbit procesul lor de radicalizare.

Încă din primele zile ale guvernării antonesciene, Partidul Comunis din România arăta poporului român prin documentul întitulat: „Punctul nostru de vedere", că dictatura militaro-fascistă a fost instaurată cu scopul luptei împotriva maselor, partidul subliniind necesitatea organizării acțiunilor acestora împotriva politicii antidemocratice și războinice desfășurate de vîrfurile reacțiunii [1]. Activitatea forțelor patriotice și antifasciste din România, conduse de P.C.R., s-a desfășurat în împrejurări excepțional de grele. În condițiile unei sălbatice terori, comuniștii au stat în fruntea maselor, conducîndu-le în lupta pentru răsturnarea dictaturii militaro-fasciste și pentru întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste. Educate și mobilizate de comuniști în spiritul luptei pentru democrație, pace, dreptate socială și independență națională, contra fascismului și războiului, masele populare au răspuns tot mai larg la apelurile patriotice ale comuniștilor.

*

În literatura noastră de specialitate, condițiile materiale în care trăiau masele în anii dictaturii antonesciene au fost relativ mai puțin cercetate, comparativ cu studierea altor aspecte din această perioadă [2].

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, Ed. IV-a, ESPLP, Buc., 1955, p. 380 — 381.

[2] Savel Davicu, *Acțiuni ale maselor populare din Moldova sub conducerea organizațiilor P.C.R. în lupta pentru răsturnarea dictaturii militaro-fasciste și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste*, în „Studii și cercetări științifice", Istorie,

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

O analiză completă și aprofundată a acestei chestiuni nu este posibilă datorită faptului că parte din materialele inedite existente în arhivele instituțiilor publice din Moldova au fost distruse sau pierdute în anii războiului, iar datele statistice care s-au mai păstrat în arhive sau au fost publicate în revistele epocii nu oferă totdeauna o suficientă garanție a veridicității lor.

Agravarea situației materiale a maselor populare din Moldova, pe care ne propunem s-o studiem în articolul de față, nu poate fi pe deplin înțeleasă dacă nu avem în vedere poziția acestei provincii în ansamblul economiei naționale și situația sa din anii celui de-al doilea război mondial.

Este cunoscut faptul că repartizarea haotică a forțelor de producție în anii regimului burghezo-moșieresc a avut, ca o consecință nefastă pentru Moldova, menținerea ei într-o adîncă înapoiere economică. Ponderea industriei din Moldova în ansamblul celei naționale era mică. Principala ramură a producției materiale o forma agricultura. Industria grea era reprezentată doar prin cîteva obiective. Industria ușoară și alimentară, deși avea o pondere relativ mai însemnată în economia Moldovei, unitățile respective își desfășurau activitatea la un nivel scăzut. În condițiile în care această provincie a fost menținută în înapoiere economică, fără o industrie dezvoltată, cu o suprapopulație agricolă, masele din această regiune au fost silite să trăiască în mizerie și sărăcie.

Angrenarea României de către guvernul Antonescu în războiul antisovietic a avut drept urmare reducerea activității majorității întreprinderilor industriale din Moldova. Întreprinderile industriale din această provincie, care nici pînă la război nu fuseseră capabile să absoarbă în întregime surplusul de forță de muncă, în condițiile date, și-au restrîns activitatea economică și numărul de muncitori, patronii reușind să-și asigure beneficii pe seama intensificării exploatării muncii celor rămași în fabrici. Moldova nu dispunea de ramuri industriale de război și deci nu putea fi vorba de absorbirea, în această direcție, a brațelor de muncă. Doar unele societăți industriale care deserveau necesitățile războiului și-au sporit producția, ca de pildă: „Steaua Română", „Moldonaphta", și, în general, exploatările petroliere și carbonifere de pe Valea Trotușului.

În afară de faptul că cele mai multe fabrici din Moldova și-au redus producția cu 25—45%[3], un număr însemnat de întreprinderi, mai

---

Iași, nr. 1/1960, p. 19—41; J. Benditer, *Contribuții la cunoașterea Moldovei în preajma lui 23 August 1944*, în „Studii și cercetări științifice", Istorie, Iași, nr. 1/1960, p. 97—113; V. Adăscăliței, *Momente privind rezistența din Moldova în fața dictaturii antonesciene (septembrie 1940 — august 1944)*, în „Studii și articole de istorie", Buc., 1961, p. 461—485; M. Covaci, Fl. Dragne, *Unele aspecte ale luptei clasei muncitoare din România împotriva dictaturii militaro-fasciste și a criminalului război antisovietic*, în „Revista Arhivelor", nr. 2/1962, p. 83—121; aspecte locale ale acestei probleme sînt tratate în articolul lui M. Guziec, *Unele aspecte din lupta muncitorilor gălățeni împotriva exploatării burghezo-moșierești, sub conducerea Partidului Comunist din România*. (1921—1944), în „Revista Arhivelor", nr. 1/1961, p. 145—164.

[3] „Studii și articole de istorie", vol. III, Buc., 1961, p. 471.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cu seamă cele mici, și-au încetat definitiv activitatea. Astfel au fost închise fabricile „Solo" din Piatra Neamț, „Record", „Schwartz", „Hercules" din Botoșani, „Țesătura" — Țutora din Iași, cea de sticlă din Lespezi — Baia, de spirt din Drăgușeni — Fălticeni și altele, patronii lăsînd fără mijloace de lucru mii de muncitori [4].

La scăderea capacității de producție a întreprinderilor din Moldova, ca de altfel a fabricilor din întreaga țară, a contribuit într-o mare măsură sistarea relațiilor de schimb cu o serie de state, sistare impusă de către Germania hitleristă, ca și criza de materii prime, a creditelor, etc. Faptul a provocat, la rîndul său, dispariția de pe piață într-o proporție din ce în ce mai mare a produselor de primă necesitate. Cel mai puternic s-au răsfrînt greutățile din economie asupra muncitorilor industriali.

Asupra lucrătorilor care au rămas în întreprinderi s-a intensificat exploatarea. În fabrici și uzine, printre care menționăm: „Uzina Titan", „Șantierele Navale Galați", R.M.B., Salina Tg. Ocna, Fabrica Chimică din Mărășești, muncitorii erau forțați să lucreze cîte 12—16 ore pe zi [5]. Trebuie menționat faptul că această situație se manifesta atît în întreprinderile statului, cît și în cele particulare [6]. Situația muncitorilor era extrem de grea în întreprinderile militare și militarizate, deoarece aici, muncitorii erau supuși unui sever regim militar și amenințați de conducerea întreprinderilor cu deferirea lor Curții Marțiale în caz de protest [7]. Pe linia înfăptuirii măsurilor represive menite să ducă la constrîngerea într-o mai mare proporție a muncitorilor de a executa docil politica reacțiunii s-a înăsprit tot mai mult regimul muncii în întreprinderile militarizate, mărindu-se, în același timp, numărul fabricilor puse sub controlul armatei. Numai la Galați, de pildă, au fost militarizate sau obligate să lucreze pentru necesitățile armatei în perioada războiului un număr de 16 fabrici [8]. Aceluiași regim au fost supuse întreprinderile carbonifere și petroliere de pe Valea Trotușului, cele miniere din nordul Moldovei, întreprinderile forestiere, fabricile textile din întreaga provincie, cele de hîrtie și celuloză etc. Paralel cu aceasta, în majoritatea întreprinderilor din Moldova, la fel ca și în celelalte din întreaga țară, au fost instituite gărzi militare care aveau drept scop să reprime orice rezistență a muncitorilor față de politica dictaturii [9]. Pe lîngă aceasta, s-au luat o serie de măsuri potrivit cărora angajarea personalului de toate categoriile în întreprinderile militare și militarizate trebuia făcută numai pe temeiul avizului scris al organelor de poliție și siguranță, iar pe de altă parte, s-a hotărît concedierea acelora care „ar activa în orice mișcare politică dăunătoare ordinei și siguranței statului" [10].

[4] Arh. Instit. de Ist. a partidului, de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. 6595—185, f. 18; Arh. St. Iași, Fond. Pref. jud. Iași, dos. 429/1940, f. 123; Fond. Inspect. VIII Industrial Iași, dos. 95/1938—1940, f. 16.

[5] „Studii și articole de istorie", vol. III, Buc., 1961, p. 473.

[6] Arhiva Institutului de Ist. a partidului..., fond. 1, dos. 16, vol. 32, f. 417.

[7] „Studii și articole de istorie", vol. III, Buc., 1961, p. 472.

[8] Arhivele Stat. Galați, Fond. Inspect. Muncii, dos. 737/1944.

[9] Arh. Instit. de Ist. a partidului..., dos. 5790—16, f. 71.

[10] Arh. Atelierelor C.F.R. Pașcani, fond. neinventariat, dos. 2.520, adresa din 11 august 1941.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Deși salariile nominale ale tuturor categoriilor de muncitori au sporit în anii războiului, procentele cu care acestea au crescut au fost neînsemnate în raport cu sporul indicelui de scumpete. Acest fapt reiese în evidență din numeroasele rapoarte referitoare la starea de spirit a muncitorilor din diferite orașe ale Moldovei, întocmite de autorități, în care acestea descriu condițiile extrem de grele de trai ale maselor. Sînt concludente în această privință rapoartele referitoare la situația muncitorilor de la Atelierele C.F.R. Iași, Galați și Pașcani, de la fabrica de încălțăminte și confecții din Bacău, de la întreprinderile din Piatra Neamț, de la Danubiana — Roman ș.a. [11]. Astfel, feroviarii din Pașcani nu erau — recunoșteau autoritățile — „în stare să facă față nici celor mai sumare și modeste pretențiuni ale zilei. Din cauza mizeriei în care se zbate majoritatea salariaților, la C.F.R. se observă în timpul mesei că hrana la majoritatea din salariați constă din circa 4—500 gr. pîine sau mămăligă și ceapă„ [12]. În rapoarte se reflectă îngrijorarea autorităților față de înrăutățirea din ce în ce mai gravă a situației materiale a muncitorilor, deoarece creșterea mizeriei lor genera o puternică stare de spirit potrivnică măsurilor reacționare luate de dictatura antonesciană.

Scoaterea din circulație a mărfurilor destinate consumului populației civile și punerea lor la dispoziția mașinii de război, situația economică creată de starea de război, ca și alți factori, au provocat creșterea neîntreruptă a prețurilor articolelor de primă necesitate. Referindu-se la aceasta, ziarul comunist „Moldova Roșie", din 7 februarie 1941, demasca cu hotărîre politica patronală de exploatare a muncitorilor, arătînd că „viața se scumpește de 2—3 ori într-un an, iar patronii și guvernul vă mînjesc ochii cu mărire de salarii de 20—30 procente" [13].

Creșterea prețurilor a fost influențată puternic de politica economică a dictaturii, de concentrarea și întreținerea trupelor germane și române, cărora li se puneau la dispoziție mari cantități de produse alimentare, de finanțarea războiului hitlerist, a cheltuielilor de transport, de creșterea inflației și punerea în circulație a unei mari cantități de monedă neacoperită, de exploatarea și jefuirea economiei de către Germania, de urcarea prețurilor materiilor prime. Datorită acestor factori, prețul mediu al produselor a sporit între anii 1939—1944 de circa 12 ori, în timp ce salariile au crescut în medie de numai 4,7 ori [14]. „Un fapt deosebit de îngrijorător și care poate avea consecințe pentru ordinea publică — se scria într-un raport al chesturii de poliție din Iași din 1941 — este acela al proastei salarizări, comparativ cu scumpirea traiului. Deși tuturor categoriilor de salariați li s-au urcat salariile, muncitorii au rămas la discreția patronilor" [15].

---

[11] Arh. Stat. Iași, Fond Pref. Jud. Iași, dos. 454/1940, f. 118—138.

[12] Arhivele Atelierelor C.F.R. Pașcani, dos. 101, 4 noiembrie 1940.

[13] „Moldova Roșie" din 7 februarie 1941.

[14] Arh. St. Buc., Fond Președ. Cons. de Min., dos. 35/1944, f. 9; N. N. Constantinescu, V. Axenciuc, *Capitalismul monopolist în România*, ed. pol., Buc., 1962, p. 277—278.

[15] Arh. St. Iași, fond Pref. Jud. Iași, dos. 3/1941, f. 59—60.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

O situație deosebit de grea exista în orașele din Moldova cu un număr relativ mare de muncitori, în special la Iași, Galați, Bacău, unde indicele de scumpete crescuse enorm față de posibilitățile de cumpărare ale muncitorilor [16]. Pentru a ilustra disproporția dintre salariul real primit de muncitori și prețul produselor de primă necesitate din aceste centre, este suficient să menționăm că muncitorii de la întreprinderile gălățene, de exemplu, erau retribuiți cu 50—60 lei zilnic, în medie, în vreme ce kilogramul de săpun se vindea cu 900 lei, cel de carne cu 100 lei, cel de unt cu 6—700 lei, iar metrul de stofă de calitate inferioară varia între 1 500—2 000 lei [17].

Asupra salariilor, și așa destul de mici, se aplicau tot felul de impozite, care reduceau în fapt tot mai mult posibilitățile reale de existență ale muncitorilor. În timp ce păturile muncitoare suportau întreaga greutate a impozitelor, contribuțiile impuse marii burghezii și moșierimi reprezentau un procent neînsemnat la venitul global al bugetului în raport cu mijloacele materiale de care dispuneau aceștia din urmă [18]. Muncitorilor li se reținea opt feluri de impozite, taxe și împrumuturi obligatorii: impozitul pe salarii, impozitul proporțional, impozitul statistic, taxa pentru asigurări sociale, contribuția pentru armată, contribuția pentru apărarea pasivă, cota pentru împrumutul apărării naționale și prestația pentru drumuri. La un loc, toate acestea reprezentau 40% din salariu [19].

În afară de faptul că muncitorilor li se reținea impozite care reprezentau, în medie, proporția menționată mai sus, în multe întreprinderi, ca de pildă Societatea „Creditul carbonifer" din Comănești-Bacău, la Salina Tg. Ocna, „ASAM" Iași, Arsenalul armatei Roman, la exploatările forestiere de pe Valea Bistriței ș.a., conducerea acestora nu achita cu regularitate salariile, cîteodată timp de mai multe luni consecutiv, sau reținea sub diverse pretexte sume care întreceau procentul de 40% [20]. La întreprinderea „ASAM" din Iași, lucrătorilor li se reținea lunar din salar cîte 150 lei pentru uniforme, cu toate că aceștia erau siliți să lucreze cu propriile lor haine [21]. Muncitorii de la Arsenalul armatei din Roman erau pedepsiți sistematic cu reținerea salariului pe 1—2 zile pentru cea mai mică abatere [22]. Lucrătorilor portuari din Galați li se reținea lunar o cotă de 2% din salar pentru remunerarea „delegaților de specialitate", care erau — după cum îi numeau muncitorii din această ramură — „o bandă de trîntori" [23].

[16] Vezi, Arh. Instit. de Ist. a partidului..., dos. 5961—39, f. 425; Arh. St. Galați, fond Insp. General Ad-tiv., dos. 3/1941, 3/1942; Fond Insp. Muncii, dos. 518/1941, 681/1943; Fond Parchet Covurlui, dos. special; Arh. St. Iași, Fond Pref. Jud. Iași, dos. 323/1942, f. 11, 38.

[17] Arh. St. Galați, Fond Insp. Muncii, dos. 518/1942.

[18] N. N. Constantinescu, V. Axenciuc, *op. cit.*, p. 279.

[19] *Ibidem*, p. 283.

[20] Vezi Arh. Instit. de Ist. a partidului..., dos. 5804—18, f. 16; dos. 6165—70, f. 97, 101; dos. 5961—39, f. 362; Arh. St. Iași, fond. Inspectoratul VIII Industrial Iași, dos. 1193/1944, f. 93; Fond Rezidența, dos. 1748/1940, f. 77; Fond Pref. Jud. Iași, dos. 366/1941, f. 65, 132.

[21] Arh. Instit. de Ist. a partidului..., dos. 5804—18, f. 16.

[22] *Idem*, dos. 5961—39, f. 362.

[23] Arh. St. Galați, Fond Insp. Muncii, dos. 737/1944, f. 59.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

O consecință directă a reducerii activității industriale a întreprinderilor, precum și a salarizării insuficiente față de scumpirea excesivă a traiului, o constituie scăderea necontenită a nivelului de viață a muncitorilor din toate ramurile economiei. O situație dintre cele mai grele o aveau petroliștii din Moinești, muncitorii de la Salina — Cacica, de la întreprinderea „Brateș" — Galați [24], de la Fabrica de sticlă Putna. Autoritățile, îngrijorate de perspectiva răbufnirii nemulțumirii muncitorilor, consemnau în rapoartele lor periodice situația grea a petroliștilor de la Moinești care semănau cu niște „fantome, adevărate cadavre mișcătoare" [25]. La Cacica, muncitorii, împreună cu familiile lor, erau lăsați de conducerea exploatării în situația de a fi muritori de foame [26]. În ceea ce privește situația lucrătorilor de la fabrica din Putna, autcritățile recunoșteau, în martie 1943, că „aspectul general al muncitorilor este dezastruos, fiind găsiți desculți, fără cămașă pe ei, zdrențăroși..., cu paraziți, rîie, etc. Locuințele, de cele mai multe ori, sînt lipsite de iluminat și încălzit. Muncitorii nu au fost vizitați de medic de prin octombrie 1942. Fabrica nu are cantină și nici nu se îngrijește de aprovizionarea cu alimente de primă necesitate a muncitorilor" [27].

Ca urmare a restrîngerii activității industriale a întreprinderilor, o mare parte a muncitorilor a fost concediată, faptul agravînd și mai mult situația lor materială. Astfel, numai în mai 1941 au fost concediați 176 muncitori de la Atelierele C.F.R. Nicolina-Iași [28], iar în iunie, același an, 600 de lucrători de la Întreprinderea „Țesătura" Socola-Iași [29]. Șomajul a crescut în cursul anilor de război, fiind deosebit de accentuat în fabricile din orașele Iași, Galați, Bacău și Botoșani [30]. El cuprinde în această perioadă lucrători nemobilizați, femei și copii, care lucrau în întreprinderi în locul muncitorilor concentrați pe front. La agravarea șomajului a contribuit într-o largă măsură și faptul că în multe întreprinderi, ca de exemplu la o serie de fabrici din Galați, în exploatările forestiere din nordul Moldovei și altele, acolo unde nu se cerea o calificare superioară, patronii, cu sprijinul organelor militare, au trecut la înlocuirea muncitorilor cu prizonieri de război [31].

Patronii refuzau sistematic să acorde muncitorilor licențiați salariul pe luna în curs. În alte cazuri, ei nu respectau nici în cea mai mică măsură obligațiile ce le reveneau față de muncitori prin legea asigurărilor sociale [32].

O dată cu agravarea situației materiale a muncitorilor se înrăutățește și starea economică a țărănimii. Politica economică a dictaturii militaro-fasciste în domeniul agriculturii reflectă preocupările cercurilor

---

[24] Arh. St. Galați, Fond. Insp. Muncii, dos. 681/1943.
[25] Arh. Instit. de Ist. a partidului..., dos. 5961—39, f. 536.
[26] Arh. St. Suceava, Fond Pref. jud. Suceava, dos 302/1942.
[27] Arh. St. Rădăuți, Fond Pref. jud. Rădăuți, pachet 834, dos. 16/1943.
[28] Arh. Inst. de Ist. a partidului..., fond 1, dos. 16, vol. 32, f. 417.
[29] Arh. St. Iași, Fond Pref. jud. Iași, dos. 3/1941, f. 368.
[30] Arh. Instit. de Ist. a partidului..., dos. 5804, f. 25; Arh. St. Galați, fond Insp. Muncii, dos. 703/1943; dos. 737/1944.
[31] Arh. St. Buc., Fond Președ. Cons. de Min., dos. 387/1943.
[32] Arh. St. Iași, Fond Pref. jud. Iași, dos. 4/1944, f. 199.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dominante din România pentru întărirea mijloacelor de jefuire a țărănimii muncitoare de către moșieri, chiaburi și arendași. Creditul Național Agricol, creat printr-o lege specială la 30 martie 1937, a avut un rol important în acest proces. La 30 decembrie 1940, această instituție de credit avea un plasament de 729 837 000 lei pe termen lung, mijlociu și scurt, pentru ca peste 3 ani, plasamentul său să crească la 2 450 000 000 lei, prin spolierea gospodăriilor țărănești și înglodarea țăranilor în datorii. Numărul debitorilor agricoli la această unitate de credit era, la 30 noiembrie 1943, de 53 638, din care 36 882 deținători de terenuri pînă la 10 ha.[33], mulți dintre aceștia fiind din Moldova.

În cadrul politicii agrare, dictatura antonesciană a sprijinit marea proprietate printr-o serie de legi, pe baza cărora s-a asigurat un regim avantajos de exploatare a țărănimii. În fruntea Ministerului Agriculturii a fost pus un mare moșier. Ministerul Agriculturii avea ca organ ajutător Uniunea Sindicatelor Agricole, în al cărui consiliu se aflau foști miniștri ai agriculturii.

Măsurile luate de guvern în acest domeniu au avut drept scop intensificarea la maximum a exploatării majorității țărănimii, îndeosebi pentru acoperirea cantităților de cereale, pe care România era obligată să le livreze Germaniei. O parte din țărani au fost mobilizați pe moșii, părăsirea muncii fiind calificată drept act de sabotaj și sancționată prin lege. Rechizițiile forțate se practicau de jandarmi în rîndul țărănimii sărace și mijlocașe, din care cauză aceste categorii întîmpinau mari greutăți în efectuarea propriilor lor munci agricole[34]. Ele erau silite, de asemenea, să însămînțeze suprafețe sub directa supraveghere a organelor administrative și militare[35]. Orice sabotare a măsurilor guvernului era sancționată cu amenzi și ani grei de temniță.

Cu scopul de a asigura cererile Germaniei, dictatura militaro-fascistă, încă de la începutul războiului, a luat măsuri pentru blocarea cerealelor în mîinile deținătorilor, nedeclararea sau înstrăinarea lor fără o prealabilă autorizare fiind calificată „crimă de sabotaj". Prin măsurile de vînzare a produselor agricole, numai prin subsecretariatul de stat al aprovizionării și Institutului Național al Cooperației (INCOOP), marii proprietari au primit prețuri ridicate, în vreme ce țărănimii i se plăteau prețuri derizorii. Vagonul de grîu, de exemplu, în județul Botoșani era achiziționat de la țărani cu 160.000 lei, în loc de 260.000 lei, cît era prețul stabilit, iar cel de porumb cu 100 000 lei în loc de 220 000 lei[36]. Mazărea era cumpărată de la țărani cu 6—9 lei/kg. de către diverși intermediari și afaceriști care o vindeau societății „Dunarex" cu 26—30 lei/kg., realizînd astfel un cîștig de 200 000 lei la fiecare vagon[37].

Pentru a face din agricultură una din sursele de bază în aprovizionarea armatei, dictatura antonesciană a lărgit legislația fascistă. S-au

[33] Arh. St. Buc., Fond. Președ. Cons. de Min., dos. 17/1944, f. 55.
[34] Arh. St. Bîrlad, Fond. Pol. Oraș Tecuci, dos. 89/1942, f. 74; Arh. St. Rădăuți, fond. Pref. jud. Rădăuți, pachet 813, dos. nr. 48.
[35] Arh. St. Iași, fond Pref. jud. Iași, dos. 53/1944, f. 349.
[36] Arh. St. Buc., Fond Președ. Cons. de Min., dos. 6/1944, f. 51.
[37] N. N. Constantinescu, V. Axenciuc, *op. cit.*, p. 290.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dat o serie de hotărîri de către Ministerul Agriculturii, cu asentimentul Marelui Stat Major, pentru mobilizarea țăranilor pe bază de ordine militare la muncile agricole. Paralel, s-au propus noi mijloace de constrîngere față de cele prevăzute în legea muncii obligatorii și în legea mobilizării agricole [38].

Pe baza aplicării mijloacelor de constrîngere s-a asigurat, în primul rînd, executarea muncilor agricole pe marile latifundii. În mod silnic au fost tîrîți pe moșii o serie de femei, bătrîni, schilozi, premilitari și chiar elevi din Moldova care lucrau 12—13 ore pe zi în condiții grele, cu o hrană insuficientă și de proastă calitate [39].

Pe de altă parte, au fost stabilite prețuri maximale pentru produsele agricole, prin care s-a mărit și mai mult decalajul dintre acestea și prețul produselor industriale; s-a dispus rechiziționarea pentru muncile agricole a tuturor cetățenilor valizi între 12—70 ani [40]; s-a hotărît ridicarea „surplusului" de cereale, lăsîndu-se țăranilor numai cîte 20 kg. grîu de persoană anual [41], fapt calificat de ziarul ilegal „România liberă" ca o politică de înfometare și jaf [42].

Constrîngerea țărănimii să predea produsele agricole pentru nevoile războiului a limitat la minimum posibilitățile ei de trai. Din cauza situației extrem de grele create în majoritatea județelor din Moldova, prin rechiziționarea cerealelor, se constată că populația de la sate, în special cea din județele din nordul Moldovei, unde producția medie la hectar era mai scăzută, nu putea să-și asigure mijloacele zilnice de existență. Referindu-se la starea materială a populației din fostul județ Baia, comandamentul regimentului 16 Dorobanți din Fălticeni arăta, în martie 1942, că aceasta era lipsită de porumbul pentru hrană din care cauză făcea zilnic „un impresionant pelerinaj la prefectura de județ și Federala „Buciumul Moldovei" din Fălticeni pentru a-l căpăta. „Starea lor de spirit este foarte îngrijorătoare. Scumpetea ,lipsurile și specula nemulțumesc populația" [43]. Intr-un alt raport, comandantul legiunii de jandarmi Iași menționa, în vara anului 1942, că țăranii din comuna Belcești, de exemplu, „de 15 zile mănîncă mămăligă de orz, terminînd-o și pe aceea" [44].

Politica guvernului în domeniul agriculturii n-a provocat decît o agravare a lipsurilor din acest domeniu. În timpul războiului, marea concentrare de trupe existente în această provincie a pus pe țărani în imposibilitatea de a-și lucra terenurile în condiții normale [45]. Pe de altă parte, asigurarea în primul rînd a condițiilor de lucru pentru marii proprietari avea ca urmare o înrăutățire a acestui proces. In județul Suceava, de pildă, datorită faptului că mașinile de treier erau folosite

[38] Arh. St. Botoșani, fond Pref. jud. Botoșani, dos. 15/1941, vol. I.
[39] Arh. St. Bîrlad, fond Pol. oraș Tecuci, dos. 89/1942, f. 25—26.
[40] Arh. St. Iași, Fond Pref. Jud. Iași. dos. 71/1941, f. 692—693; dos. 340/1943, f. 569; dos. 378/1941, f. 121.
[41] *Idem*, dos. 340/1941, vol. II, f. 263.
[42] „România Liberă" din 1 ianuarie 1942.
[43] Arh. M.F.A. Fond. Reg. 16 Dorobanți, dos. 45, f. 298—303.
[44] Arh. St. Iași, fond Pref. Jud. Iași, dos. 3/1942, vol. II, f. 152.
[45] Arh. St. Iași, Fond Pref. Jud. Iași, dos. 340/1941, f. 202—203.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

numai de moşieri, cerealele ţăranilor rămîneau „expuse stricăciunilor sub cerul liber"[46]. Ţăranii din acelaşi judeţ, cu toate că au achitat banii pentru cumpărarea seminţelor, au rămas cu suprafeţele neînsămînţate, datorită speculei făcută cu ele de către autorităţi[47]. Chiar acei ţărani care reuşeau să-şi cultive pămîntul luat în dijmă de la marii proprietari nu puteau să devină stăpînii recoltei, deoarece moşierii le-o ridicau cu forţa de pe ogoare[48].

Situaţia dezastruoasă a agriculturii şi a ţărănimii se reflectă şi în gradul scăzut de înzestrare a ei cu unelte agricole. În 1941, la 100 de hectare reveneau 14,5 pluguri, 10 grape, 0,8 semănători, 0,5 secerători, 15,7 căruţe şi care etc. Inventarul agricol al ţărănimii din Moldova a scăzut în anii războiului nu numai cantitativ, dar şi calitativ[49]. O situaţie tot atît de grea o are inventarul viu chiar în regiunile de munte ale Moldovei, unde principala ocupaţie a locuitorilor era creşterea vitelor şi cărăuşia[50]. Ridicarea forţată a animalelor de tracţiune, şi punerea lor la dispoziţia armatei, a creat noi greutăţi în rîndul populaţiei rurale din Moldova, astfel încît, aşa cum arăta în martie 1943 Biroul Siguranţei Iaşi, pe ţăranii din acest judeţ „sosirea primăverii îi îngrijorează foarte mult cu privire la efectuarea muncilor de primăvară, fiindcă nu vor avea vitele necesare în acest scop"[51]. Rechiziţionarea animalelor de tracţiune, sacrificarea neraţională şi masivă a acestora pentru alimentarea trupelor, la care se adaugă şi condiţiile climatice nefavorabile, au determinat ca în 1943, la 100 ha. teren arabil să revină numai 18 animale de muncă[52], iar randamentul culturii grîului şi porumbului să scadă de la 12,3 q la ha, la 6,09 q şi respectiv de la 13,3 q la ha, la 5,49 q la ha[53].

În scopuri militare sînt expropiate întinse suprafeţe aparţinînd la mii de ţărani săraci, ceea ce a însemnat ruinarea lor[54]. La 1 februarie 1943, prin decretul-lege nr. 93, se expropiau pămînturile ţăranilor care au fost împroprietăriţi ca demobilizaţi în primul război mondial[55]. O situaţie grea o aveau ţăranii din regiunile de munte, în urma măsurii guvernului care a interzis păşunatul oilor şi vitelor — principala ocupaţie a majorităţii ţăranilor din aceste regiuni[56], în special pe Valea Bistriţei şi în zona Bicazului. Situaţia aceasta era cu atît mai grea cu cît în aceste regiuni domnea o adevărată foamete din cauza lipsei porumbului şi a grîului[57].

[46] Arh. St. Suceava, Fond Pref. Jud. Suceava, dos. 18/1943.
[47] *Idem*, dos. 306.
[48] Arh. St. Dorohoi, fond Pref. Jud. Dorohoi, dos. 17/1941.
[49] Costin Murgescu, *Reforma agrară din 1945*, Ed. Acad. R.P.R., 1956, p. 103—104; Arh. St. Botoşani, fond Pref. Jud. Botoşani, dos. 15/1941.
[50] Arh. St. Suceava, fond Pref. Jud. Suceava, dos. 301/1943.
[51] Arh. St. Iaşi, Fond 1678, dos. 72/1942, f. 1162.
[52] Costin Murgescu, op. cit., p. 105.
[53] M. Maievski, *Contribuţii la istoria finanţelor publice a României între cele două războaie mondiale*, ed. şt., Buc., 1957, p. 267.
[54] Arh. St. Buc., Fond. Preşed. Cons. de Min., dos., 807/1943.
[55] „Monitorul Oficial" nr. 42 din 1 februarie 1943.
[56] Arh. Instit. de Ist. a partidului ...,. fond 1, dos 71, vol. 34, f. 1; Arh. St Buc., Fond. Preşed. Cons. de Min., dos. 385/1941.
[57] Arh. St. Iaşi, Fond Pref. Jud. Iaşi, dos. 366/1941, f. 278—282.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În același timp, colectarea forțată a lînei și a cerealelor [58] a pus pe țărani în situația de a vinde aceste produse pe prețuri scăzute [59]. Țăranii au fost obligați să predea statului însemnate cantități de lînă, deși unii dintre ei nu aveau oi în proprietatea lor. Pentru a răspunde acestor obligații, mulți țărani au fost forțați să cumpere cu bani lîna de pe piață, pentru ca apoi s-o predea colectorilor [60]. Printr-un decret din decembrie 1941 s-a interzis libera vînzare a grîului, secarei, orzului și făinei, alimente care puteau fi cumpărate numai de stat la prețuri fixe [61].

Țăranilor li se impunea să cultive o serie de plante industriale necesare prelucrării lor în industria alimentară și ușoară și să le predea fabricilor, fără ca întreprinderile respective să se achite întotdeauna de obligațiile bănești ce le reveneau față de ei. Astfel, o însemnată parte dintre cultivatorii de sfeclă de zahăr din județele din nordul Moldovei, care au contractat această plantă cu fabrica de zahăr Ițcani, n-au primit drepturile lor bănești [62]. De asemenea, Societatea „Solagra" nu s-a achitat de obligațiile bănești față de țăranii care au contractat cu ea semințe de floarea soarelui [63].

Lipsa furajelor determina, pe de altă parte, pe țărani să-și vîndă vitele pe prețuri foarte mici [64] sau să le sacrifice. Scumpetea enormă și greutatea procurării furajelor, creșterea impozitelor, subnutriția vitelor au provocat o gravă criză în domeniul creșterii animalelor.

În același timp se reduce puterea de cumpărare a țărănimii. Față de media anilor 1927—1929, puterea de cumpărare a țărănimii scade în decembrie 1942 cu 60% [65].

Eliberarea bonurilor de plată sau a bonurilor de rechiziții în schimbul bunurilor materiale însușite de autoritățile militare de la producători — ca o cale prin care se încerca să se creeze o aparență legală — a constituit un alt mijloc de înrăutățire a situației țărănimii. În cele mai multe cazuri, alimentele, cerealele și alte produse au fost ridicate ilegal sau în schimbul unor bonuri de rechiziții și chitanțe false. Prin aceasta, țăranilor li se ridica chiar și ultimul mijloc de existență [66]. În județul Bacău, de pildă, valoarea bunurilor jefuite în luna iulie 1944 de către armatele germane a fost evaluată de autorități la 150.000.000 lei, pentru care populația a primit despăgubiri din partea autorităților române doar 10.000.000 lei. O situație similară era și în alte județe [67].

---

[58] Arh. St. Suceava, Fond Pref. Jud. Suceava, dos. 162, 301/1943.

[59] „Monitorul Oficial" nr. 138 din 14 iunie 1941.

[60] Arh. St. Bîrlad, Fond Pol. Oraș Tecuci, dos. 89/1942, f. 14; Arh. St. Botoșani, fond Pref. Jud. Botoșani, dos. 14/1941, vol. I.

[61] „România Liberă", nr. 1 din ianuarie 1942.

[62] Arh. St. Botoșani, fond Pref. Jud. Botoșani, dos. 14/1941, vol. I; Arh. St. Suceava, Fond Pref. Jud. Suceava, dos. 301/1943.

[63] Arh. St. Botoșani, fond. Pref. Jud. Botoșani, dos. 15/1941.

[64] Arh. St. București, Fond Președ. Cons. de Min., dos. 264/1943, f. 1; Arh. St. Iași, fond 1678, dos. 72/1942, f. 1162.

[65] Costin Murgescu, op. cit., p. 92; M. Constantinescu, *Politica economică aplicată*, vol II, p. 347.

[66] Arh. St. Iași, Fond. Pref. jud. Iași, dos. 110/1944, f. 48.

[67] Arh. St. Buc., Fond Președ. Cons. de Min., dos. 390/1943.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Paralel cu înrăutățirea situației materiale a muncitorilor și țăranilor, în perioada dictaturii militaro-fasciste are loc un proces similar și în rîndul funcționarilor și intelectualilor. Însăși autoritățile publice recunoșteau că majoritatea salariaților „au ajuns în situația de a nu-și mai putea întreține familiile", fiind siliți să umble „goi, desbrăcați și desculți ca să nu renunțe la mîncare" [68]. Cu toate că la sfîrșitul anului 1941 salariile funcționarilor au cunoscut o oarecare mărire, diferența dintre sporul primit și creșterea indicelui de scumpete s-a accentuat atît de mult în anii următori, încît sporul nu a contribuit cu nimic la îmbunătățirea efectivă a situației lor [69]. „Scumpetea — recunoșteau autoritățile din Galați — a anticipat chiar și ultima sporire a salariilor, făcînd iluzirii toate speranțele ce-și puneau funcționarii în acest spor" [70].

Subordonarea economiei României intereselor războiului, în condițiile în care industria și agricultura se sbăteau în mari lipsuri, au limitat la minimum posibilitățile de aprovizionare ale populației, posibilități care au fost și mai mult îngrădite pentru masele nevoiașe. Acestea întîmpinau mari greutăți în aprovizionarea cu articole de primă necesitate: pîine, zahăr, ulei, lemne etc. Lipsa lor era cu atît mai pregnantă în Moldova cu cît aici erau mari concentrări de trupe.

Prin introducerea cartelelor și „raționalizarea" produselor de primă necesitate, cantitățile de mărfuri destinate consumului populației au fost din ce în ce mai mult micșorate. În 1942, rația zilnică de pîine a fost limitată la 250 g., o dată cu reducerea procentului de grîu la jumătate în compoziția ei. Rația lunară de zahăr a fost stabilită între 100—600 gr., cea de ulei între 100—500 gr., iar cea de carne între 150—1000 gr. de persoană. O dată cu intensificarea politicii de canalizare a tuturor eforturilor economiei și ale țării spre susținerea războiului, aceste rații au fost și mai mult reduse, ajungîndu-se la rația zilnică de pîine de 125 gr. [71].

O serie de articole de primă necesitate, ca de exemplu încălțămintea de piele, au fost repartizate în proporție de 80—85% nevoilor militare și îndeosebi trupelor hitleriste, ceea ce a redus la minimum posibilitățile de aprovizionare cu produse de acest fel a populației civile [72].

În afară de faptul că produsele „raționalizate" nu satisfăceau cerințele minime ale traiului, însăși cotele stabilite prin acest sistem nu ajungeau, datorită abuzurilor săvîrșite de autorități, decît în cantități mici la consumatori și uneori nici nu li se distribuiau. Astfel, rațiile lunare de porumb și grîu ale minerilor de pe Valea Trotușului și ale muncitorilor de la Letea-Bacău au fost ilegal reduse la jumătate de către conducerea întreprinderilor [73].

Proporții însemnate din produsele destinate consumului populației, și așa destul de reduse, erau comercializate la prețul de speculă de către

[68] Arh. St. Iași, Fond Rezidența, dos. 1748/1940, f. 72; fond Pref. jud. Iași, dos. 323/1942, f. 161—163.
[69] *Idem*, fond Pref. jud. Iași, dos. 323/1941, f. 97—98.
[70] Arh. St. Galați, Fond Insp. General administrativ, dos. 3/1941.
[71] Arh. St. Iași, Fond Pref. jud. Iași, dos. 323/1940, f. 482.
[72] Arh. St. Buc., Fond. Președ. Cons. de Min., dos. 966/1943.
[73] Arh. Instit. de ist. a partidului..., dos. 6229—83, f. 585; dos. 5961—39, f. 259.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

autorități [74] și elemente mic burgheze. Datorită ilegalităților săvîrșite de către organele administrative, populația din județul Botoșani nu a primit alimentele prevăzute prin „raționalizare", astfel încît chiar organele locale recunoșteau faptul că în raza acestui județ „copiii, nu cunosc gustul zahărului" [75]. În fostele județe Rădăuți și Dorohoi, vînzarea ilegală și la preț de speculă a cerealelor destinate consumului civil luase proporții îngrijorătoare, întrecînd „orice închipuire" [76]. Astfel, în timp ce prețul oficial al porumbului era stabilit la 9 lei kg., populația nevoiașă era silită să plătească 50 lei pentru un kilogram [77]. În martie 1942, din cantitatea de 4838 kg. zahăr destinată populației comunei Cepleniță—Iași, abia 754 kg. au fost distribuite la preț oficial, restul fiind vîndute la preț de speculă de către autorități [78].

În cele mai multe localități, porumbul adus pentru populație a fost luat de organele locale și oameni cu stare, cei nevoiași fiind siliți să cumpere cereale la preț de speculă de la negustori [79]. O situație deosebit de gravă exista în județul Iași. Ancheta făcută în luna iulie 1942 în comuna Cornești, a stabilit că kilogramul de făină de porumb era vîndut la speculă cu 50 lei [80]. „Sub ochii celor necăjiți și flămînzi — recunoșteau însăși organele administrative — se dădeau rații mari oamenilor autorităților și celor avuți din sate. Martori oculari au declarat că unii oameni, femei sau copii au trebuit să stea o zi întreagă în ger ca să obțină pînă la urmă 50 gr. untdelemn. Distribuția zahărului se făcea după bunul plac al șefului de post de jandarmi, primar etc" [81].

La agravarea situației materiale a maselor populare din Moldova, ca și din întreaga țară, a contribuit într-o largă măsură înăsprirea regimului fiscalității. Este știut faptul că una din sarcinile principale ale finanțelor în această perioadă a constituit-o alimentarea cu bani a acțiunilor militare, prin aplicarea unui întreg plan de înzestrare a armatei și de susținere a războiului. Pentru aceasta, organele centrale ale puterii de stat au luat măsuri în vederea restabilirii și menținerii „ordinei financiare", prin mărirea fiscalității asupra maselor și încasarea prin violență a tuturor „drepturilor statului".

Pentru finanțarea planurilor agresive hitleriste, dictatura militaro-fascistă a recurs la impozite și împrumuturi. Acestea reprezentau o importantă bază materială a guvernului în ceea ce privește întreținerea războiului. Trebuie subliniat faptul că, anual, un procent de circa 60—70% din suma globală a impozitelor era destinat cheltuielilor militare [82]. În exercițiul bugetar 1941/1942, de pildă, finanțarea războiului

---

[74] Arh. St. Iași, Fond. Pref. Jud. Iași, dos. 3/1942, f. 237.

[75] Arh. St. Botoșani, Fond. Pref. Jud. Botoșani, dos. 14/1941, vol. I.

[76] Arh. St. Rădăuți, Fond. Pref. Jud. Rădăuți, pachet 816, dos. 50; Arh. St. Dorohoi, Fond Pref. Jud. Dorohoi, dos. 16/1941.

[77] Arh. St. Iași, Fond. Pref. Jud. Iași, dos. 323/1942, f. 15—17.

[78] *Idem*, dos. 3/1942, f. 237.

[79] Arh. Instit. de ist. a partidului..., fond. 1, dos. 71, vol. 34, f. 1.

[80] Arh. St. Iași, Fond Pref. Jud. Iași, dos. 3/1942, vol. II.

[81] *Idem*, dos. 323/1942, f. 15—17.

[82] Aurel Vijoli, *Sistemul bănesc în slujba claselor exploatatoare din Țările Române și România burghezo-moșierească*, Buc., Ed. st., 1958, p. 312.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a fost acoperită prin următoarele mijloace:[83] 53,7% din impozite: 20,6% prin împrumuturi; 24,5% prin emisiuni; 1,5% prin mijloace speciale.

Înăsprirea regimului fiscalităţii în România în anii celui de al doilea război mondial apare cu atît mai evidentă cu cît comparăm regimul fiscalităţii din anii dictaturii militaro-fasciste cu acela din primul război mondial. În anii primului război mondial, impozitele reprezentau 13% din totalul cheltuielilor militare, în timp ce în cel de al doilea război mondial proporţia creşte la 53,7%[84].

Veniturile provenite din impozite au sporit de aproape 5 ori în intervalul 1939/1940 — 1943/1944[85]. Dacă la aceasta adăugăm faptul că fiecare exerciţiu bugetar se încheia, la capitolul impozite, cu venituri care întreceau cu mult sumele stabilite iniţial, ne dăm seama că procentele menţionate mai sus erau în realitate cu mult mai mari. Creşterea fiscalităţii asupra maselor a dus la încheierea exerciţiului financiar 1940/1941 cu încasări la bugetul ordinar ce depăşeau cu 9% evaluările socotite iniţial, în 1941/1942 cu 47,5% faţă de evaluările stabilite, iar în anul următor cu 55,7%[86].

„Colaborarea" cu Germania şi dezvoltarea mijloacelor de finanţare a războiului au lărgit flagelul inflaţiei; numărul bancnotelor puse în circulaţie a crescut de la 64.349 milioane lei în decembrie 1940, la 228.392 milioane lei în august 1944[87]. Consecinţele inflaţiei s-au concretizat în creşterea neîntreruptă a monedei pe piaţă, a preţurilor faţă de rămînerea în urmă a salariilor, fapt care a contribuit la scăderea neîncetată a nivelului de trai al maselor.

În condiţiile în care cercurile reacţionare din România au orientat finanţele statului cu precădere spre nevoile războiului, despre o asistenţă sanitară eficientă a populaţiei nu putea fi vorba. Asistenţa acordată de Casa Asigurărilor Sociale muncitorilor bolnavi reprezenta un procent ce varia între 30—60% din salariile pe primele 6 luni ale anului. După această perioadă, Casa Asigurărilor Sociale îşi declina orice obligaţie faţă de muncitori. Aceste măsuri, instituite în condiţiile cînd bolile luau proporţii nemaiîntîlnite în rîndul maselor, cînd muncitorii nu puteau face faţă valului de scumpete cu salariile mici pe care le primeau, agravau şi mai mult starea materială a acestora.

Situaţia sanitară a maselor populare în timpul dictaturii antonesciene s-a agravat în mod simţitor. În anii dictaturii militaro-fasciste, boli ca: pelagra, tuberculoza, paludismul şi sifilisul făceau ravagii, iar procentul mortalităţii infantile era extrem de ridicat[88]. În comparaţie cu celelalte provincii, situaţia sanitară a Moldovei era dintre cele mai grele. În octombrie 1940, numai în fostele judeţe Iaşi, Bacău, Fălciu, Roman, Neamţ şi Vaslui erau înregistrate 8708 cazuri de tuberculoză.

[83] Arh. St. Buc., Fond Preşed. Cons. de Min., dos. 243/1943, f. 23.
[84] *Ibidem.*
[85] *Ibidem.*
[86] Arh. St. Buc., Fond. Preşed. Cons. de Min., dos. 241/1943, f. 2.
[87] Aurel Vijoli, *op. cit.* p. 315.
[88] Arh. St. Buc., Fond. Preşed. Cons. de Min., dos. 264/1943, f. 2, 20, 28; dos. 816/1943, f. 2, 14.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

21.427 de sifilis, 14.906 de pelagră, 39.045 de malarie; la aceeași dată, procentul mediu al mortalității infantile era de 13% [89].

În anul 1944, situația maselor muncitoare din Moldova s-a înrăutățit și mai mult datorită faptului că în acest an operațiile militare s-au mutat pe o parte din teritoriul acestei provincii, ceea ce a dus la paralizarea aproape completă a vieții sale economice. Scăderea producției, în special a celei alimentare, a redus la minimum standardul de viață al populației. O dată cu mutarea operațiunilor militare pe teritoriul Moldovei, cu bombardarea unor întreprinderi industriale, care constituiau puncte strategice pentru susținerea războiului, acestea și-au încetat activitatea, concediind pe muncitori [90]. La 3 august 1944, numărul întreprinderilor industriale și comerciale aflate în funcțiune, pe raza inspectoratelor industriale Iași, Bacău și Galați era de 169; al celor care lucrau cu un potențial redus era de 49, iar al celor care își încetaseră total activitate de 103 [91]. Nu trebuie pierdut din vedere faptul că în numărul de 169 întreprinderi industriale în funcțiune, erau incluse și o serie din cele evacuate.

Dezorganizarea transporturilor a constituit unul din factorii care a agravat această situație. „Din cauza lipsei mijloacelor de transport — consemnau autoritățile ieșene în rapoartele lor — nu ne putem aproviziona cu combustibilul necesar funcționării uzinei de electricitate, morilor, industriilor etc., care reprezintă prima necesitate, precum și a alimentelor" [92]. Mai mult ca oricînd, lipseau în această perioadă, pe lîngă produsele alimentare, carburanții, săpunul și altele, care erau cu precădere absorbite de nevoile de război [93].

O consecință directă a restrîngerii activității industriale a întreprinderilor din Moldova o constituie creșterea numărului muncitorilor concediați. La aceeași dată, menționată mai sus, numărul șomerilor și al muncitorilor care lucrau sub 8 ore, din întreprinderile cu peste 10 salariați, se ridica, după cifrele Președinției Consiliului de Miniștri, la 14.462 [94]. Această cifră este departe de a oglindi realitatea, întrucît în numărul menționat nu sînt incluși și muncitorii concediați de la întreprinderile evacuate.

În același timp și asupra maselor țărănești s-au abătut noi greutăți. În primăvara anului 1944, agricultura simțea și mai puternic decît în perioada anterioară lipsa brațelor de muncă și a vitelor.

Armatele hitleriste puse pe fugă au început o adevărată campanie de jefuire a economiei și a populației Moldovei. În județele Suceava și Botoșani locuitorilor le-au fost ridicate de către trupele germane aproape toate cerealele, animalele și mijloacele de tracțiune [95]. În raza județului Rădăuți au fost ridicate de la populație, pînă la 1 iunie 1944, prin metode de jaf și violență, următoarele mijloace de trai și subzis-

[89] Arh. St. Buc., fond Președ. Cons. de Min., dos. 816/1943, f. 2, 14; Arh. St. Iași, Fond. Pref. Jud. Iași, dos. 73/1944.

[90] Arh. St. Buc., Fond. Presed. Cons. de Min., dos. 18/1944, f. 209; „Moldova Liberă" din 10 martie 1945.

[91] Arh. St. Buc., Fond. Președ. Cons. de Min., dos. 39/1944, f. 4—5.

[92] Arh. St. Iași, Fond Pref. Jud. Iași, dos. 37/1944, f. 432.

[93] Arh. St. Buc., Fond Președ. Cons. de Min., dos. 79/1940—1941, f. 635—636.

[94] *Idem*, dos. 39/1944, f. 4—5.

[95] „Moldova Liberă" din 26 mai 1944.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tență și materiale de tot felul: 480.200 kg. cereale, 118.260 kg. produse alimentare, ca și însemnate cantități de articole de încălțăminte, pielărie, băuturi, coloniale [96]. Timp de 8 zile localitățile cuprinse între Gura Humorului, Vatra Dornei, Poiana Stampei, ca și satele din preajma acestor zone au fost jefuite de unitățile hitleriste în retragere [97]. Este semnificativ de arătat că după devastarea Muzeului din Suceava, hitleriștii au transformat localul în grajd [98]. La Iași, după ce autoritățile hitleriste au silit populația să se evacueze, au trimis în Germania obiecte de valoare și însemnate cantități de materiale provenite din jafuri [99]. Jafurile și devastările din orașul Iași au fost comise de armatele germane, care după părăsirea locuințelor au incendiat o parte din ele [100].

La sate, armatele hitleriste ridicau samavolnic cereale și vite, risipeau bunurile gospodăriilor țărănești, împușcau animalele pe care nu le puteau ridica, distrugeau recoltele [101]. La Tg. Frumos, soldații germani au luat chiar și tabla de pe acoperișul caselor [102]. Numai în județul Iași, în aprilie 1944, au fost devastate, jefuite sau incendiate 90% din locuințele particulare, fără ca aceste acte să poată fi stăvilite [103].

Acte de adevărat vandalism au fost săvîrșite și în județele Roman, Bacău, Vaslui și altele [104]. În județul Roman, ostașii germani intrau cu forța în locuințe, în plină zi, devastîndu-le și amenințînd cu moartea pe cei care se opuneau jafurilor [105]. După ce au săvîrșit devastări, trupele germane au trecut la incendierea de case, sate și chiar comune întregi, imobile și instituții din orașe [106]. Trupele germane împiedicau totodată pe țărani să recolteze grîul de pe ogoare, cu toate că aceștia aveau autorizație de a ieși la lucru [107].

Jafurile și devastările efectuate de trupele hitleriste pe teritoriul Moldovei au fost atît de mari, încît chiar Ion Antonescu recunoștea că acestea au produs o serie de „acte care, într-adevăr, pentru cel mai tare om, erau de nesuportat" [108]. Armatele hitleriste au minat în localitățile din care se retrăgeau podurile, gările, instalațiile feroviare, cele telegrafo-telefonice, au dărîmat și incendiat un număr de sate [109]. Mai mult, pe unele șosele convoaie de evacuați și refugiați au fost mitraliate [110].

[96] Arh. St. Rădăuți, Fond Pref. jud. Rădăuți, pachet 834, dos. 16.
[97] Arh. M.F.A., M. St. M., dos. 68, vol. I, „Nereguli săvîrșite de trupele germane". Adresa nr. 726.988 din 11 mai 1944.
[98] „Scînteia", Buc., 25 mai 1945.
[99] Arh. St. Iași, Fond. Prefect. jud. Iași, dos. 302/1944.
[100] Arh. M.F.A., M. St. M., dos. 68, vol. I „Nereguli săvîrșite de trupele germane", adresa nr. 726.988 din 11 mai 1944.
[101] Arh. St. Iași, Fond. Pref. jud. Iași, dos. 23/1944, f. 29; dos. 54/1944, f. 314; dos. 110/1944, f. 32, 73; dos. 118/1944, f. 1—18, dos. 300/1944, f. 6; Arh. M.F.A., M. St. M., dos. 68, vol. I, adresa nr. 726.988 din 11 mai 1944.
[102] Arh. St. Iași, Fond. Prefect. jud. Iași, dos. 300/1944, f. 6.
[103] *Idem*, dos. 110/1944, f. 2.
[104] Arh. St. Buc., Fond Președ. Cons. de Min., dos. 85/1944, f. 371, 377—378.
[105] *Ibidem*.
[106] Arh. Inst. de Ist. a partidului... Fond 2, dos. 30, f. 9.
[107] Arh. St. Iași, Fond Prefect. jud. Iași, dos. 4/1944, f. 90.
[108] Arh. St. Buc., Fond Președ. Cons. de Min., dos. 121/1944, f. 5.
[109] „Studii și cercetări științifice", Istorie, Iași, nr. 1/1960, p. 28.
[110] Arh. M.F.A., M. St. M., dos. 322/129, f. 81.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Este greu de făcut o evaluare completă a pagubelor suferite de populația din Moldova de pe urma jafurilor săvîrșite de soldații hitleriști. Un tablou incomplet, întocmit de autoritățile locale asupra jafurilor efectuate într-o serie de județe, numai în perioada 28 martie—28 mai 1944, ne arată că trupele germane au provocat pagube în județul Iași în valoare de 56.709.950 lei, în județul Fălciu de 58.777.135 lei, în județul Tutova de 22.637.982 lei, în județul Vaslui de 19.681.620 lei [111]. Acest tablou este departe de a fi complet, chiar pentru județele menționate, deoarece în intervalul de timp amintit, numeroase pagube n-au fost înregistrate de către autorități.

În primăvara anului 1944, o dată cu mutarea operațiunilor militare pe teritoriul Moldovei, a început acțiunea de evacuare a populației. Operațiunea evacuării a agravat situația, deja destul de grea, existentă în această provincie. Guvernul nu a luat măsuri eficiente prin care să ajute populația la operațiunea de evacuare. Din contra, aceasta a fost silită să se întrețină prin mijloacele proprii de care dispunea [112]. Singurele care au fost real sprijinite de autorități au fost acele categorii sociale care susțineau politica guvernului. În ianuarie 1944 s-a dispus evacuarea populației rurale în proporție de numai 5%, în care procent intrau marii proprietari, funcționaii publici și agricultorii cu peste 25 ha. teren [113], în vreme ce prin același ordin se hotăra limitarea evacuării populației civile la minimum, sub pretextul asigurării „continuității neamului românesc" [114]. În același timp, Marele Stat Major a hotărît să evacueze „numai elementele tinere, capabile de luptă, care... ar putea fi folosite de inamic" [115].

Singurele localități din care autoritățile au evacuat aproape întreaga populație au fost acelea aflate în zona frontului. În această zonă, locuitorii au fost evacuați forțat, fără a li se permite să ia cu dînșii vitele, căruțele și furajele, după care, unele localități au fost prădate sau incendiate [116]. În satele și orașele unde evacuarea nu s-a putut efectua în timpul oportun, imobilele au fost distruse de echipe speciale ale armatei hitleriste [117]. În aceste condiții, lipsa asistenței sanitare nu putea decît să agraveze starea sănătății populației. În județul Baia, de exemplu, nu exista „nici o doctorie sau instrument chirurgical, în timp ce oamenii erau sfîrtecați sau ciuntiți din pricina miilor de bombe semănate pe ogoare" [118]. În județul Iași, procentul bolnavilor de orion a depășit 50% [119], iar în județul Tutova majoritatea copiilor de vîrstă școlară sufereau de paludism și alte boli. În acest județ, situația era așa de dezastruoasă, încît s-a înregistrat o mortalitate infanitlă de 75% [120].

[111] Arh. St. Buc., Fond Președ. Consil. de Min., dos. 10/1944, f. 55; Arh. St. Iași, Fond. Pref. Jud. Iași, dos. 118/1944, f. 18.
[112] Arh. St. Iași, Fond Primăria Municipiului Iași, dos. 7/1944, f. 37.
[113] Arh. Comit. Reg. P.M.R. Iași, dos. 47/1944, vol. I.
[114] Arh. St. Iași, Fond Primăria Municipiului Iași, dos. 7/1944, f. 59.
[115] *Ibidem.*
[116] „Studii și cercetări științifice", Istorie, Iași, nr. 1/1960, p. 101.
[117] Arh. St. Iași, Fond Pref. Jud. Iași, dos. 10/1944, f. 59—60.
[118] Arh. Comit. Reg. P.M.R. Fond. I, dos. 41/1945, f. 35.
[119] Arh. St. Iași, Fond Pref. Jud. Iași, dos. 73/1944.
[120] Arh. St. Galați, Fond. Insp. General Ad-tiv, dos. 3/1944, f. 11, 746.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Războiul a adus Moldovei și populației ei pierderi uriașe [121]. Întreprinderile industriale erau distruse sau evacuate. Bazinul petrolifer din Valea Trotușului a fost dezorganizat. În aceeași situație se aflau și întreprinderile „Letea", „Filderman" din Bacău, Salina din Tg. Ocna, Fabrica forestieră româno-italiană din Comănești, cea de mucava din Piatra Neamț, fabricile textile din Iași, instalațiile miniere din Iacobeni, fabrica de sticlă din Hîrlău, fabrica de cuie de fier și lemn din Ițcani și altele [122]. Un număr de sate și mii de case au fost distruse în întregime [123]. Tîrgurile din nordul și centrul Moldovei — Pașcani, Podul-Iloaei, Ștefănești, Bălcești, Tg. Frumos — erau distruse. Numai la Tg. Frumos au fost avariate aproape 300 de imobile. În comuna Hodora, din 315 case numai 5 erau locuibile. În fostul județ Botoșani au fost avariate peste 90% din clădirile tîrgului Frumușica, 75% din Ștefănești, 50% din Sulița, 30% din Bucecea [124].

În vara anului 1944, circa 125 mii de țărani erau lipsiți complet de locuințe și amenințați cu foametea [125]. Pămînturile arabile din nordul Moldovei erau minate. În județul Baia, „spinii și bălăriile erau mai mari decît casele, pretutindeni erau răspîndite tranșee, cazemate și rețele, nu exista nici un mijloc de transport, nici o doctorie sau instrument chirurgical" [126].

*

Scăderea continuă a standardului de viață, valul de teroare antimuncitorească, ofensiva patronală, războiul, toate acestea au dus la creșterea stării de spirit antirăzboinice și antifasciste a maselor populare. Măsurile teroriste luate de guvern n-au putut frîna lupta revoluționară a maselor muncitoare care, sub conducerea comuniștilor ,a îmbrăcat diferite forme ca : proteste, conflicte de muncă, greve, sabotarea mașinii de război, etc. În condiții deosebit de grele pentru desfășurarea activității revoluționare, Partidul Comunist din România a trecut la intensificarea muncii în rîndul maselor, inițiind printre muncitori, țărani și intelectuali acțiuni pentru majorarea salariilor, împotriva măsurilor teroriste luate de guvern, împotriva războiului [127].

În organizarea luptei maselor din Moldova împotriva dictaturii și a războiului un rol de seamă a revenit comitetelor regionale P.C.R. Moldova și Dunărea de Jos. Într-un manifest adresat muncitorilor, țăranilor, intelectualilor și soldaților din Moldova, imediat după instaurarea regimului militaro-fascist, Comitetul Regional P.C.R. Moldova arăta că dictatura a fost pusă „în slujba capitalismului germano-italian, în contra intereselor poporului român" [128].

---

[121] Arh. St. Buc., Fond Președ. Cons. de Min., dos. 43/1944, f. 60 ; „Studii și cercetări științifice, Istorie", Iași, nr. 1/1960, p. 97—109

[122] Arh. Comit. Reg. P.M.R. Iași, Fond. 1, dos. 2/1945, f. 25, 52, 63, 76, 86, 97.

[123] *Idem*, dos. 1/1945, f. 11.

[124] *Ibidem*, f. 10—11.

[125] *Idem*, fond. 23, dos. 5, f. 11.

[126] *Idem*, fond. 1, dos. 41/1945, f. 35.

[127] Arh. St. Iași, Fond 1680, dos. 21/1941—1942, f. 226.

[128] Arh. Inst. de Ist. a Partdului..., Fond A, XXIV—25, dos. 1093.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În alte materiale răspîndite, comuniștii precizau maselor că Antonescu „a vîndut țara Germaniei. Poporul român sîngerează, robește, flămînzește pentru hitlerism" [129], că fasciștii „ne-au luat avutul țării, oameni pentru măcel, pentru a satisface plăcerile lui Hitler" [130], că agravarea situației lor nu era decît rezultanta politicii de înfeudare a economiei față de Germania hitleristă și adaptarea economiei, printr-un întreg arsenal de măsuri, la cerințele războiului în vederea realizării planurilor agresive ale reacțiunii interne și internaționale.

Muncitorii din Moldova, sub conducerea comuniștilor, au desfășurat o susținută luptă împotriva ofensivei patronale. Pînă la desființarea breslelor, acestea au constituit o importantă tribună de luptă pentru mișcarea comunistă [131], deoarece prin intermediul lor se puteau organiza acțiuni colective ale muncitorilor pentru cucerirea revendicărilor lor. În anul 1940, activitatea P.C.R. în bresle s-a intensificat și acest fapt este ilustrat, între altele, de creșterea conștiinței politice a muncitorilor. Tot mai des se sublinia în ședințele de breaslă necesitatea solidarității de clasă a proletariatului, ca un mijloc eficace de luptă împotriva patronilor. Numai printr-o solidaritate bine organizată — se arăta la o întrunire a breslelor din Iași — se putea trece la acțiuni din care să iasă învingătoare muncitorimea [132].

Lupta muncitorilor, conduși de comuniști, împotriva scăderii standardului de viață, împotriva șomajului și a ofensivei patronale în general, a cuprins mase largi. O expresie concludentă a acestei lupte apare în numărul însemnat de conflicte colective de muncă. Astfel, în industriile din fostele județe Iași, Bacău, Roman, Botoșani, Neamț și Vaslui s-au înregistrat, în 1941, 411 conflicte de muncă la care au participat mii de muncitori [133]. În mai 1941, minerii de la societatea „Creditul carbonifer" de pe Valea Trotușului au refuzat să coboare în abataje, revendicînd salarii care să corespundă indicelui de scumpete [134]. Puternice acțiuni pentru cîștigarea de drepturi au avut loc și în rîndul muncitorilor fabricilor „Segall" din Focșani, a Șantierelor Navale și Uzinelor Comunale din Galați, la Letea-Bacău, la fabrica chimică din Mărășești și altele [135]. O amploare deosebită au avut-o conflictele colective de muncă din raza orașului Iași, care în această perioadă au cuprins muncitorii de la fabricile „Adriana", „Perfecțiunea", „Frații Sapirștein", „Copolovici", „Manor", „Wexler", „Industria Casnică", „Textila"-Copou, „Paris" ș.a. [136].

---

[129] Arh. Inst. de Ist. a Partidului..., Fond. I, dos. 18, vol. IV, f. 176.

[130] *Ibidem*, f. 184.

[131] În legătură cu aceasta vezi articolul lui V. Arimia, *Folosirea breslelor de către P.C.R. împotriva dictaturii regale*, în „Revista Arhivelor", nr. 1/1963, p. 99—114; Arh. St. Iași, fond. 283, dos. 4/1940, f. 32.

[132] Arh. St. Iași, Fond pref. Jud. Iași, dos. 429/1940, f. 72, 76—77.

[133] *Idem*, dos. 2/1942, f. 355; „Buletinul Muncii" an XXII, vol. II, iulie—decembrie 1942, p. 431.

[134] „Studii și articole de istorie", vol. III, Buc., 1961, p. 469.

[135] „Studii și articole de istorie", vol. III, Buc., 1961, p. 469—470.

[136] Arh. St. Iași, Fond Pref. Jud. Iași, dos. 366/1941, f. 222, 229—230, 285—286; fond Insp. Muncii, dos. 1/1938, f. 195; „Buletinul Muncii", an. XXII, vol. I, ianuarie—iunie 1942, p. 83—93.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ca urmare a lipsurilor în care se zbăteau muncitorii şi a atitudinii lor dîrze faţă de ofensiva patronală, exista în anii 1940—1941 în întreaga provincie o tendinţă de generalizare a conflictelor colective de muncă. În unele întreprinderi, ca de exemplu la fabrica „Perfecţiunea", muncitorii au ameninţat cu grevă conducerea dacă nu li se vor satisface revendicările [137]. În majoritatea cazurilor, la judecarea conflictelor de muncă, datorită combativităţii de care au dat dovadă delegaţii muncitorilor, autorităţile au fost forţate să acorde cîştig de cauză lucrătorilor [138].

În anii următori se accentuează starea de spirit antiguvernamentală şi antirăzboinică printre muncitorii din Iaşi, Galaţi, Comăneşti, Roman, Buhuşi, Vatra Dornei, Tg. Neamţ ş.a. Conflictele de muncă din această perioadă declanşate de muncitori, sub conducerea comuniştilor, pentru sporirea salariilor, capătă un caracter tot mai revoluţionar, forţînd conducerea întreprinderilor să satisfacă revendicările lor. Astfel, în conflictele de la fabricile „Ţesătura" — Socola, „Victoria", „Buholtzer" din Iaşi, „Salina" C.A.M. Tg. Ocna, de la fabricile de cherestea „Italo-română" din Comăneşti şi Tarcău-Neamţ, întreprinderile „Filderman", „Izvoranul" şi „Letea" din Bacău, moara „Producţia românească" din Botoşani şi altele, muncitorii au obţinut sporurile de salar revendicate [139]. La Şantierele Navale Galaţi, toate măsurile teroriste instituite în septembrie 1943 de comandamentul militar al întreprinderii ca: arestul, carcera, pedepsele corporale, trimiterea lucrătorilor în faţa tribunalului militar ş.a., n-au putut să înfrîngă dîrzenia muncitorilor, care au desfăşurat cu fermitate lupta pentru îmbunătăţirea condiţiilor de muncă şi de trai [140]. Aceeaşi atitudine au manifestat-o şi muncitorii mineri de la Societatea „Creditul Carbonifer" din Comăneşti [141], lucrătorii de la Atelierele C.F.R. Nicolina-Iaşi [142] şi din alte întreprinderi, care au impus conducerii revendicările lor.

În vederea atragerii ţărănimii muncitoare la obiectivele luptei maselor muncitoare din România, împotriva dictaturii antonesciene, Partidul Comunist din România a desfăşurat o largă propagandă în rîndul acesteia. Numeroasele manifeste răspîndite în mediul rural chemau ţărănimea la luptă deschisă împotriva dictaturii şi a războiului. În comunele Aroneanu, Pîrliţi-Bălţaţi, ş.a. [143], au fost difuzate numeroase manifeste semnate de Comitetul Regional din Moldova al P.C.R., prin care masele erau chemate la lupta împotriva guvernului şi a războiului [144]. Ţărănimea acuza guvernul că o aduce „în situaţia de a le muri copiii

[137] Arh. St. Iaşi, Fond Insp. Reg. de Pol., dos. 13/1941, f. 210.

[138] *Ibidem*, f. 21; „Buletinul Muncii", an XXII, vol II, iulie—decembrie 1942, p. 431.

[139] Arh. St. Iaşi, Fond Insp. Muncii, dos. 1/1938, f. 193—194; dos. 1/1942, f. 367; dos. 15/1943, f. 5—8, 166, 208—211, 311, 324—326, 397—398, 521; „Studii şi articole de istorie", vol. III, Buc., 1961, p. 472—473.

[140] Arh. St. Buc., Fond Preşed. Cons. de Min., dos. 377/1941.

[141] *Ibidem.*

[142] *Ibidem.*

[143] *Idem*, dos. 340/1941, vol. I, f. 214; dos. 342/1941, f. 20; dos. 340/1941, vol. II, f. 348, 357.

[144] *Idem*, dos. 249/1941, f. 209.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de foame" [145] și că politica de sărăcire a țării, promovată de Antonescu, se făcea în scopul acoperirii nevoilor de cereale ale Germaniei [146]. În același timp, țăranii protestau împotriva măsurilor care aruncau pe spatele maselor nevoiașe toate greutățile războiului, în vreme ce marii proprietari obțineau cîștiguri fabuloase din specula cu cereale [147]. Țăranii — se sublinia într-un raport al Regimentului IV Jandarmi Prut — se arată refractari atunci cînd sînt siliți să-și plătească impozitele, apostrofînd că „destul au plătit ani întregi rămînînd fără îmbrăcăminte și încălțăminte, dîndu-și ultimii bani pentru stat" [148]. Revolta țăranilor — se arăta într-o dare de seamă a Inspectoratului Regional de Poliție Galați — „se manifestă prin agresiune contra organelor executive sau prin sabotarea măsurilor, țăranii lăsînd pe cîmp recolta nesecerată" [149]. În toamna anului 1942 se constată în rîndul țăranilor din raza fostului județ Iași o campanie generală de încălcare a măsurilor guvernamentale, ei refuzînd să predea cerealele depozitelor de colectare ale armatei. Tot mai des țăranii se împotriveau la ridicarea forțată a uneltelor de muncă și a produselor agricole. Ei refuzau să îndeplinească ordinele guvernului, pe care le comentau cu ostilitate [150].

Politica trădătoare a guvernului Antonescu a întîmpinat o serioasă rezistență și din partea majorității intelectualilor și funcționarilor. Intelectualii cu vederi progresiste din Moldova, grupați în jurul unor asociații științifice și culturale, au luat tot mai hotărît atitudine față de politica antipopulară a dictaturii antonesciene. Activitate în acest sens a desfășurat și cercul cultural „Luteția", unde se discutau „chestiuni politice prin prisma principiilor democratice de stînga" [151], revista „Însemnări ieșene" ș.a. Alături de oameni de știință, membri ai Academiei Române, profesori universitari din București și Cluj, cele mai de seamă cadre didactice și științifice din Iași au luat atitudine împotriva continuării războiului antisovietic. Continuînd tradiția progresistă, patriotică a înaintașilor culturii românești de apărare a intereselor țării, cele mai valoroase elemente ale intelectualității au adresat un memoriu comun lui Antonescu, prin care protestau împotriva politicii guvernului dictatorial, cerînd ieșirea României din războiul antisovietic. „În clipa în care un cumplit dezastru amenință ființa neamului nostru — se arată în memoriu — ... am hotărît să adresăm apelul, pentru că în actualele împrejurări tăcerea noastră ar însemna o crimă" [152].

Analizînd multilateral situația politică și militară internă și internațională, cadrele de bază ale partidului au elaborat încă din luna august

[145] Arh. St. Bîrlad, Fond Pol. Oraș Tecuci, dos. 89/1942, f. 34.
[146] *Ibidem*, f. 43.
[147] Arh. St. Bîrlad, Fond Pol. oraș Tecuci, dos. 89/1942, f. 96.
[148] Arh. St. Iași, Fond Pref. jud. Iași, dos. 454/1940, f. 124—125.
[149] Arh. St. Bîrlad, Fond Pol. oraș Tecuci, dos. 89/1942, f. 40.
[150] Arh. St. Iași, Fond Pref. jud. Iași, dos. 23/1942, f. 83.
[151] „Analele Institutului de istorie a partidului", nr. 6/1963, p. 123—124; „Studii și articole de istorie", vol. III, Buc. 1961, p. 477.
[152] *23 August — o sărbătoare națională a poporului român*, Buc. 1945, p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1943 planul pentru răsturnarea dictaturii militaro-fasciste, scoaterea țării din războiul antisovietic, întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste. Planul prevedea înlăturarea clicii trădătoare din conducerea partidului, realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare, unirea tuturor forțelor patriotice, a tuturor partidelor și grupărilor nefasciste interesate în ieșirea României din războiul hitlerist, organizarea formațiunilor de luptă patriotice, atragerea armatei de partea forțelor patriotice în înfăptuirea insurecției . Evoluția evenimentelor interne și internaționale a confirmat pe deplin justețea analizei făcută în anul 1943 și a concluziilor trase asupra perspectivelor luptei de eliberare a poporului român de sub jugul fascist, asupra posibilității și necesității de de a se pregăti înfăptuirea unei insurecții armate antifasciste. Partidul Comunist s-a dovedit a fi singura forță capabilă să călăuzească poporul în lupta de eliberare, să asigure victoria insurecției armate, care „a deschis o eră nouă în istoria poporului român, a însemnat începutul revoluției populare" [153].

LA SITUATION MATERIELLE DES MASSES EN MOLDAVIE DU 6 SEPTEMBRE 1940 AU 23 AOÛT 1944

RÉSUMÉ

La politique de la dictature militaire fasciste a eu, parmi d'autres conséquences, aussi celles de faciliter aux couches réactionnaires l'accumulation d'immenses richesses par le vol et l'exploitation de la classe ouvrière et d'augumenter considérablement la misère et les souffrances des masses populaires.

En donnant aux forces productives de la Roumanie une direction qui avait pour but essentiel de soutenir une guerre que le peuple haïssait et de satisfaire les prétentions demesurées de Hitler, les couches réactionnaires ont attaqué directement et massivement le niveau de vie des masses populaires. L'exploitation des ouvriers et des paysans a été intensifiée au maximum, ceux-ci étant réduits à un état de misère qu'ils n'avaient pas connu auparavant. Le coût de la vie a continuellement augmenté. Tandis que d'importantes quantités de denrées alimentaires étaient expediées en Allemagne à la suite des accords économiques intervenus entre la Roumanie et le Reich hitlérien, la population était réduite à des rations infimes. A la pénible situation alimentaire s'ajoutaient des conditions très dures de travail, un logement misérable, l'absence de mesures de sécurité du travail, l'inefficacité d'une prétendue assistance médicale, etc.

La classe ouvrière a connu un régime d'extrême terreur. Dans les usines et fabriques des cachots ont été aménagés. La journée de tra-

[153] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1959—1961*, Editura politică, Buc., 1961, p. 440.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

vail, officiellement fixée de 10 à 12 heures, était effectivement prolongée jusqu'à 16 heures. Les journées de repos, ainsi que les jours de fêtes légales, ont été supprimés. Les salaires des ouvriers ont été soumis à d'excessifs impôts dont le taux a atteint presque la moitié du salaire brut. A l'aggravation de la situation des ouvriers a considérablement contribué la pénurie des denrées alimentaires et des objets de première nécessité.

Les paysans se sont trouvés dans une situation tout aussi difficile. Par suite de la mobilisation d'un grand nombre d'entre eux, l'agriculture a manqué de main d'oeuvre. La réquisition des chariots, des bêtes de somme, des céréales, les corvées militaires, etc, ont aggravé de plus en plus la misère des masses paysannes et ont eu pour effet une baisse considérable de la production agricole. Les revenus des paysans ont diminué d'une année à l'autre, tandis que les prix des produits industriels ont augmenté vertigineusement.

L'assaut mené par la dictature du général Antonesco contre le niveau de vie des masses, a été dirigé en même temps contre les intellectuels, les fonctionnaires et la masse des soldats.

La continuelle diminution du niveau de vie, la terreur contre les ouvriers, l'offensive des patrons, la guerre ont contribué à augmenter la haine du peuple contre le fascisme et la guerre. Les mesures prises par le gouvernement pour terroriser les masses ouvrières n'ont pu enfreindre la lutte révolutionnaire qu'elles menèrent sous la conduite du Parti Communiste de Roumanie. Cette lutte a eu diverses formes, telles que des actions de protestation allant jusqu'aux conflits de travail, des grèves, des actes de sabotage contre la guerre et les mesures du gouvernament. Dans des conditions particulièrement difficiles pour toute activité révolutionnaire, le Parti Communiste de Roumanie a intensifié son action dans la masse de la population, en initiant les ouvriers, les paysans, les intellectuels et les soldats à réclamer la hausse des salaires et à lutter contre la guerre et les actes de terreur du gouvernement.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ACȚIUNI DE LUPTĂ ALE CEFERIȘTILOR DIN PAȘCANI IN IANUARIE-FEBRUARIE 1933

DE

A. LOGHIN, S. DAVICU și L. EȘANU

Eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933 au înscris o pagină de glorie nepieritoare în istoria mișcării muncitorești, a luptei poporului român pentru libertate, împotriva exploatării, pentru interesele sale vitale.

Prin înaltul lor nivel de organizare, prin amploarea și spiritul lor revoluționar, aceste lupte au marcat un moment de cotitură în dezvoltarea partidului și a întregii mișcări muncitorești [1].

Veriga principală în lanțul luptelor revoluționare din ianuarie-februarie 1933, organizate și conduse de P.C.R., au fost marile acțiuni muncitorești de la Atelierele C.F.R. Griviția București, centrul acțiunilor muncitorilor ceferiști din întreaga țară. Ele au impulsionat întreaga mișcare revoluționară a clasei muncitoare din România.

Criza economică din 1929—1933 a cuprins întreaga economie națională a României. Printre întreprinderile industriale mai importante existente în Moldova la acea epocă se numărau și Atelierele C.F.R. din orașul Pașcani [2].

La sfîrșitul anului 1932, situația muncitorimii ceferiste s-a înrăutățit considerabil. Suprimarea indemnizației de chirie și a alocației de

---

[1] *Gh. Gheorghiu-Dej, Articole și cuvîntări, 1959—1961*, Editura Politică, Buc. 1961, p. 435.

[2] Alături de ateliere, unde lucrau peste 1 000 de muncitori, în Pascani mai erau Depoul C.F.R. cu 300 muncitori, Serviciul Mișcării cu 150 muncitori și Serviciul întreținerii cu 120 muncitori și funcționari. Alte surse indică cifra de 1 200 muncitori (ACIIP, fond 5, dosar 963, p. 104; dosar 44691, p. 14; Arhiva Atelierelor C.F.R. Pașcani, dosar Dir. At. C.F.R., p. 18—20). Aceste ateliere și servicii datau din 1886. In acel an rețeaua C.F.R. a fost predată României de compania austriacă—polonă. Pînă în 1905, cînd a fost dat în folosință Atelierul C.F.R. Iași, unicul atelier de reparat vagoane și locomotive din Moldova se afla la Pașcani. Ca nod important de cale ferată și ca oraș cu o bogată tradiție de luptă revoluționară, orașul Pașcani se situa printre cele mai însemnate centre ale mișcării muncitorești din Moldova. (ACIIP, fond 5, dosar 946 p. 0194; dosar 963, p. 43.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

scumpete au dus la reducerea salariilor reale ale muncitorilor cu peste 25% [3]. Creșterea scumpetei a scăzut cu o treime salariul și așa de foame al ceferiștilor, deja micșorat de două ori pînă atunci.

În fața Partidului Comunist din România se punea sarcina organizării luptei ceferiștilor împotriva politicii guvernului de a arunca toate greutățile crizei pe umerii oamenilor muncii. C. C. al P.C.R. arăta în acel timp că „lupta economică a proletariatului ceferist, în condițiile actuale de ascuțire a crizei economice și a luptei de clasă, va avea o influență colosală [4].

În decembrie 1932, șomajul, în continuă creștere la Atelierele C.F.R. Pașcani, s-a adăugat salariilor extrem de scăzute ale muncitorilor, ca urmare a celor două curbe de sacrificiu. În ateliere se lucra uneori numai o zi pe săptămînă [5].

Situația tinerilor era deosebit de grea. Față de anii 1929—1930 se ajunsese la o scădere a salariilor lor cu 70—80%. În cămine domnea un regim de cazarmă [6]. După ce intrau în ateliere ca muncitori calificați, erau puși la munci necorespunzătoare capacității și calificării lor [7]. Un puternic contrast exista între imensa majoritate a muncitorilor care duceau o viață de mizerie și cîțiva zbiri din conducerea atelierelor.

La începutul anului 1932 acțiunile de protest ale muncitorilor erau în plină creștere.

Un rol important în mobilizarea și întărirea unității de acțiune a muncitorilor de la Pașcani, ca și din celelalte centre feroviare, l-a avut Conferința din 20 martie 1932 convocată din inițiativa P.C.R., la care au participat și delegați ai muncitorimii pășcănene [8].

Conferința pe țară a ceferiștilor din martie 1932 a ales Comitetul Central de acțiune, alcătuit din muncitori din toate centrele feroviare, secretar al Comitetului fiind desemnat Gheorghe Gheorghiu-Dej. Crearea Comitetului Central de acțiune și adoptarea programului de revendicări politico-economice ale muncitorimii feroviare din întreaga țară au constituit punctul de plecare pentru ridicarea pe o treaptă superioară a luptei ceferiștilor.

Sub îndrumarea Partidului Comunist, Comitetul Central de acțiune pe țară a îndeplinit rolul de organizator și conducător nemijlocit al luptei ceferiștilor. A început o activitate intensă în rîndurile masei muncitorimii ceferiste. În toate centrele feroviare au fost alese comitete de acțiune, cu o sferă de cuprindere tot mai largă, comitete pe atelier, pe secții, pe mai multe secții, pe întreprinderi sau depou, pe centrul feroviar.

În iunie 1932 a fost organizat și la Pașcani comitetul de acțiune al ceferiștilor. Aceasta a însemnat un succes deosebit al ceferiștilor din Pașcani, care se orientau tot mai hotărît către linia indicată de P.C.R., privitoare la noile forme de organizare și luptă ale muncitorimii ceferiste. În perioada de pregătire a luptelor, Partidul s-a preocupat în mod

[3] Loc. cit., fond 68, dosar 6174, p. 55.
[4] Loc. cit., cota A XVII—23, inventar 641, p. 13—14.
[5] Arhiva Direcției regionale C.F.R. Iași, dosar mișcarea ceferistă.
[6] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dosar 108, inventar 8.
[7] *Ibidem.*
[8] Loc. cit., fond 68, dosar 6174, p. 55 și fond 5, dosar 966, p. 171.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

deosebit de crearea unei legături strînse între centrele feroviare din țară. Ea a fost realizată prin delegații speciale și prin delegați ai Comitetului Central de acțiune care țineau un contact neîntrerupt între capitală și restul țării. Comitetul central de acțiune ținea o permanentă legătură și cu comitetul de acțiune de la Atelierele Pașcani. Gheorghe Gheorghiu-Dej dădea îndrumări și indicații precise în legătură cu acțiunile ce trebuiau întreprinse.

„Atît în perioada de pregătire a Conferinței pe țară, cît și ulterior, Gheorghe Gheorghiu-Dej a desfășurat o activitate multilaterală în principalele centre feroviare, atît la Galați și Dej cît și la București, Cluj, Iași, Pașcani și alte centre, pentru organizarea muncitorimii ceferiste, pentru explicarea liniei partidului, însușirea ei de către activul de partid și masa muncitorilor și înfrîngerea diferitelor influențe oportuniste, pentru aplicarea hotărîrilor Comitetului Central de acțiune și alegerea comitetelor locale, dînd exemplu de felul cum trebuie muncit în mijlocul maselor" [9].

Pe baza îndrumărilor C.C. al P.C.R., organizația locală a desfășurat o muncă asiduă pentru înfăptuirea liniei partidului și crearea frontului unic de jos al muncitorimii ceferiste din Pașcani. În pofida prigoanei, a politicii liderilor de dreapta ai social democrației care căutau să abată muncitorii pe calea tîrguielilor cu patronatul, organizația locală P.C.R. Pașcani a realizat politica frontului unic de jos. În realizarea acestui scop, s-a accordat o atenție deosebită activității sindicale. Sub îndrumarea partidului, muncitorimea ceferistă a trecut la înlăturarea elementelor oportuniste din fruntea sindicatelor. Potrivit liniei trasate de partid, comuniștii trebuiau să-și întărească pozițiile și să cucerească sindicatele locale.

La Pașcani exista din anul 1931 în ateliere un sindicat denumit „Sindicatul muncitorilor C.F.R. Pașcani". În primăvara anului 1932, muncitorimea ceferistă a hotărît să nu mai tolereze ca sindicatul din Pașcani să se afle la remorca Uniunii, a cărei conducători au trădat interesele clasei muncitoare. Revendicările curente și concrete ale muncitorilor nu erau sprijinite de conducerea Uniunii C. F. R. pentru care singura cale de acțiune era exclusiv cea legală. După alegerea noului comitet, format din elemente muncitorești legate cu adevărat de cauza acelora pe care îi reprezentau [10], sindicatul de la Pașcani a fost exclus din Uniunea sindicatelor C.F.R. [11]. În aceeași perioadă au fost excluse și sindicatele muncitorilor ceferiști de la Griviția, Iași, Galați și Cluj [12]. Reorganizarea Comitetului sindical din Paș-

---

[9] Chivu Stoica, *A 30-a aniversare a eroicelor lupte din februarie 1933*, Edit. politică, București, 1963, 14.

[10] ACIIP, dosar 4469, p. 14.

[11] Explicațiile obișnuite ce se dădeau în legătură cu excluderea sau cu nerecunoașterea Comitetului erau: Comitetul lucrează contra conducătorilor de la Uniunea Generală pe care îi acuză că nu servesc interesele muncitorilor", „au luat parte la diferite adunări în contrazicere cu Uniunea". (ACIIP, fond 5, dosar 963, p. 4, 150; arhiva Atelierelor C.F.R. Pașcani, dosar nenumerotat).

[12] Arh. At. C.F.R. Pașcani, dosar Dir. At C.F.R., p. 19—20.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cani a avut drept urmare ridicarea activităţii de conducere a muncitorilor ceferişti la nivelul şi pe drumul pe care îl trasase P.C.R. pentru ieşirea pe cale revoluţionară din criză [13]. Delegaţi din Paşcani au luat parte la unele din adunările care s-au ţinut în această perioadă la Bucureşti şi menţineau legătura cu conducerea sindicatului de la Griviţa, ceea ce a avut o influenţă pozitivă asupra activităţii lor [14]. Cu sprijinul comuniştilor din organizaţia locală Paşcani, care activau şi în conducerea Comitetului sindical [15], a fost întărită lupta împotriva elementelor reformiste, s-a intensificat munca de propagandă în rîndul tineretului, printre salariaţii de la mişcare şi tracţiune.

Pe baza îndrumărilor organizaţiei regionale P.C.R. Moldova [16], organizaţia locală P.C.R. Paşcani a desfăşurat o susţinută muncă de atragere a tuturor muncitorilor organizaţi şi neorganizaţi la luptă pe baza frontului unic pentru cucerirea revendicărilor lor. Frontul unic de jos s-a dezvoltat astfel şi la Atelierele C.F.R. Paşcani ca urmare a muncii sistematice a partidului, orientată în direcţia creării unei legături strînse cu toţi muncitorii ceferişti, atragerea lor în luptă pornind de la cerinţele concrete şi imediate, de la revendicările cele mai apropiate ale muncitorilor şi mobilizîndu-i la acţiuni unite pentru satisfacerea lor.

După ce plenara Comitetului regional Moldova al P.C.R. din luna ianuarie 1933 a scos în relief importanţa întreţinerii unei legături permanente şi eficiente cu centrul feroviar Paşcani [17], organizaţia locală P.C.R. şi Comitetul de acţiune din Atelierele C.F.R. Paşcani au reuşit să mobilizeze mase tot mai largi la luptă, imprimîndu-i un caracter politic din ce în ce mai pronunţat, pe baza faptului obiectiv că satisfacerea revendicărilor economice arzătoare se împletea cu lupta împotriva politicii reacţionare a guvernului burghezo-moşieresc.

La începutul anului 1933, prin cea de a treia curbă de sacrificiu, guvernul burghezo-moşieresc a urmărit din nou să reducă salariile muncitorilor ceferişti cu 10—12,50%. De asemenea, un important număr de muncitori au fost concediaţi. Noul atac întreprins de guvern la începutul anului 1933 împotriva nivelului de trai al maselor a sporit şi mai mult indignarea şi revolta muncitorimii de la Atelierele C.F.R. Paşcani [18]. O mare fierbere domnea şi în rîndurile celorlalte categorii de salariaţi [19].

Renunţînd de a alege o cale spre care erau îndemnaţi de către conducerea social-democrată de dreapta (legalitate cu orice preţ), dar care se dovedi iremediabil compromisă, funcţionarii au hotărît, alături de muncitori, să refuze salariile micşorate pe luna ianuarie [20]. Totodată, ca răspuns la cele întreprinse de Direcţia Atelierelor, o delegaţie ce reprezenta pe muncitorii din Atelierele C.F.R. Paşcani, a

[13] ACIIP, dosar 4469, p. 14.
[14] Loc. cit., fond 5, dosar 946, p. 0104.
[15] Arhiva Atelierelor C.F.R. Paşcani, dosar Dir. Atel. C.F.R., p. 18.
[16] Arhiva Comit. reg. P.M.R. Iaşi, fond A, cota 4, dosar 122, p. 198.
[17] ACIIP, cota Ab XVII, inventar 619, p. 5.
[18] Loc. cit., fond 5, dosar 946, p. 0104.
[19] Loc. cit., fond 5, dosar 963, p. 3, 44 şi Arhivele Statului Fălticeni, fond 1, dosar 1, p. 27.
[20] Loc. cit., fond 5, dosar 963, p. 4 şi „Opinia" din 28. I. 1933, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

plecat la București pentru a le apăra interesele. Acolo au arătat organelor superioare C.F.R. că în caz de nerezolvare a cererilor lor, muncitorii vor răspunde prin greva generală [21].

În întreaga țară evenimentele se îndreptau spre lupta deschisă cu guvernul burghezo-moșieresc.

Greva demonstrativă de la Griviţa din 28 ianuarie 1933 a avut o mare însemnătate pentru pregătirea și organizarea măreţelor lupte revoluţionare ce au urmat. Amploarea și combativitatea acestei acţiuni era în primul rînd o reflectare a succesului politicii de front unic, a închegării unei mai strînse unităţi de acţiune a muncitorimii ceferiste din București.

Luptele muncitorilor ceferiști de la Griviţa de la sfîrșitul lunii ianuarie 1933, ieșirile demonstrative din 28 și 31 ianuarie, au exercitat o puternică influenţă asupra muncitorilor ceferiști din Pașcani ca și din celelalte centre feroviare din țară. La marea adunare de solidaritate cu lupta și revendicările muncitorilor de la Griviţa, ce a avut loc în ziua de 29 ianuarie la Iași în sala Atelierului Nicolina și în curte, au participat peste 2 000 de muncitori cu familiile lor. Au venit aici și delegaţi din partea ceferiștilor din București, Galaţi și Pașcani. Puși la curent cu desfășurarea evenimentelor ce au avut loc în ziua precedentă la București, reprezentanţii ceferiștilor din Pașcani și-au exprimat solidaritatea cu acţiunile muncitorilor de la Griviţa [22] și hotărîrea de a lupta pentru apărarea drepturilor muncitorimii, împotriva atacului pornit de guvern. La Pașcani, știrile venite de la București aveau un deosebit ecou în rîndurile muncitorilor pregătiţi de a intra în grevă. Comitetul de acţiune din Pașcani era în permanentă legătură cu Comitetul central de acţiune, de unde primea instrucţiuni cu privire la momentul în care trebuia să acţioneze [23]. Comuniștii pregăteau neobosit lupta și organizau masa muncitorilor. Comitetul de acţiune milita pentru concentrarea în front unic de luptă a tuturor ceferiștilor [24]. În acest timp, la București, deoarece revendicările muncitorilor nu au fost satisfăcute după ieșirile demonstrative ale ceferiștilor de la Griviţa din 28 și 31 ianuarie, Comitetul central de acţiune a chemat pe muncitori la greva cu ocuparea atelierelor.

Greva din 2 februarie de la Griviţa a produs o mare derută în sînul claselor conducătoare din România. Partidul a aplicat în greva din 2 februarie de la București o formă înaltă de luptă a clasei muncitoare, greva cu ocuparea întreprinderii, însoţită de organizarea unei largi mișcări de solidaritate în afară. Într-o mare adunare, miile de muncitori de la Atelierele Griviţa și-au exprimat hotărîrea de a rămîne în ateliere pînă la satisfacerea revendicărilor lor; ei au creat gărzi de autoapărare și pichete de grevă, care au luat asupra

[21] Arhivele Statului Fălticeni, fond 1, dosar 1, p. 26 și „Dimineaţa" din 14 ianuarie 1933.

[22] Arh. C.C. al P.M.R., fond 69, dosar 6328, filele 268—269.

[23] ACIIP, fond 5, dosar 963, p. 55; Arhiva Comitetului reg. P.M.R. Iași, fond 5, cota 4, dosar 127, p. 1—5.

[24] Loc. cit., cota Ab XVII—25, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lor paza porţilor, împiedicînd pătrunderea poliţiei şi spărgătorilor de grevă. Această formă de luptă a fost însuşită şi de muncitorii de la Atelierele C.F.R. Paşcani. În ciuda măsurilor de prevenire ale autorităţilor represive, muncitorii ceferişti de la Paşcani, ca şi cei din principalele ateliere C.F.R. ale ţării, au intrat în luptă alături de tovarăşii lor din Bucureşti, creîndu-se perspectiva unei greve generale a feroviarilor [25]. În ziua de 2 februarie, membrii Comitetului de acţiune s-au întrunit în mod ilegal într-o casă conspirativă şi au dat îndrumări celor 20 de muncitori care erau delegaţi ai secţiilor din ateliere cu privire la modul desfăşurării grevei. Ca urmare a celor stabilite de plenara Comitetului regional Moldova din ianuarie 1933, s-a avut în vedere, de asemenea, necesitatea antrenării active a tineretului alături de muncitorii adulţi. Cei care au primit această sarcină s-au ocupat de mobilizarea tinerilor la luptă unită cu toţi muncitorii, menţinînd neîntrerupt legătura tineretului cu Comitetul de acţiune din Paşcani [26]. A doua zi, la orele 10 dimineaţa, comisarul şef al poliţiei Paşcani a avizat conducerea atelierelor asupra măsurilor de prevenire a grevei muncitorilor [27]. În străduinţa de a împiedica greva, conducerea atelierelor a chemat din fiecare secţie cîte doi muncitori, comunicîndu-le noile dispoziţii de salarizare. Prin aceasta guvernul spera să anihileze lupta ceferiştilor. Muncitorii au fost solicitaţi să nu mai ţină nici o adunare „întrucit ar fi de prisos faţă de rezultatele obţinute prin ordinul direcţiei generale" [28].

Membrii Comitetului de acţiune au declarat că muncitorii nu pot fi înşelaţi de manevrele direcţiei generale C.F.R. şi nici izolaţi de lupta fraţilor lor din Bucureşti, deoarece au aceleaşi revendicări de apărat [29]. În aceeaşi zi, la orele 12, opt sute de muncitori de la Atelierele C.F.R. Paşcani au încetat lucrul, după care s-au îndreptat spre curtea atelierelor pentru a demonstra, prin greva lor, adeziunea la lupta ceferiştilor de la Griviţa şi din întreaga ţară [30]. Imediat a venit la faţa locului şeful poliţiei locale însoţit de agenţi. Muncitorii nu s-au intimidat şi au ţinut adunarea. Primul a luat cuvîntul preşedintele sindicatului local şi membru în comitetul de acţiune, care a dat citire relatărilor din presă cu privire la evenimentele petrecute la Griviţa în ziua de 2 februarie. Inginerul şef al atelierelor a încercat să împiedice acest lucru şi în acelaşi timp, pentru a face să eşueze greva organizată de Comitetul de acţiune, a ţinut să comunice muncitorilor că o parte din revendicări a fost admisă şi a dat citire ordinului direcţiei generale cu privire la noua salarizare. El avea în vedere mărirea salariilor cu 20%, a alocaţiei pentru chirie cu 15% şi acordarea alocaţiei de scumpete. La cele citite de inginerul şef, conducerea Comitetului de acţiune a ripostat că muncitorii nu pot fi înşe-

[25] Chivu Stoica, *op cit.*, p. 18.
[26] Arhiva Comitetului reg. P.M.R. Iaşi, fond A, cota 4, dosar 127.
[27] Arhiva Atelierelor C.F.R. Paşcani, dosar Dir. Atelierelor, pag. 15, 16.
[28] Loc. cit., fond neinventariat, dosar nenumerotat; dosar Dir. Atel. C.F.R. p. 15, 16.
[29] Arhiva C.C. al P.M.R., fond 5, dosar 963, fila 22, dosar 946, fila 105, dosar 963, filele 47, 150.
[30] ACIIP, fond 5, dosar 959, p. 114.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

laţi şi nici izolaţi de lupta muncitorimii din Bucureşti. Referitor la cererile formulate, ei au arătat că revendicările ceferiştilor din Bucureşti, ca şi a celor din întreaga ţară, sînt şi ale lor. Revendicările formulate de muncitorii ceferişti din Paşcani erau acele prevăzute în Manifestul Comitetului de acţiune de la Atelierele C.F.R. Griviţa din 2 februarie :

1) Lucrătorii ceferişti protestează contra scăderilor de salarii directe şi indirecte,

2) Pentru mărirea salariilor în raport cu piaţa (40%).

3) Pentru recunoaşterea drepturilor răpite privind alocaţia, chiria, permise, ajutor medical, Casa muncii etc.,

4) Recunoaşterea Comitetului de fabrică.

5) Pentru asigurarea salariului pe timpul stagnării lucrului din cauze independente de voinţa muncitorilor,

6) Pentru anularea globalului.

7) Contra concedierilor şi pentru reprimirea tuturor celor concediaţi,

8) Plata ucenicilor pe timpul cît stau la şcoală,

9) Contra amenzilor şi descalificărilor,

10) Pentru asigurarea minimului de existenţă a muncitorilor hamali şi a femeilor [31].

Vorbitorii au cerut celor prezenţi o atitudine hotărîtă de luptă, asemănătoare cu cea de care au dat dovadă ceferiştii bucureşteni [32].

După această grevă demonstrativă care a durat o oră, reprezentanţii Comitetului de acţiune împreună cu delegaţii aleşi ai fiecărei secţii, au redactat o moţiune [33] prin care-şi exprimau deplina adeziune la lupta muncitorimii de la Griviţa [34]. Greva a fost urmată de o demonstraţie de stradă, muncitorii plecînd încolonaţi din curtea atelierelor pînă la sediul sindicatului. În cadrul întîlnirii care a avut loc aici, s-a dezbătut în faţa muncitorilor moţiunea de solidarizare cu ceferiştii de la Griviţa. Hotărîrea a fost primită cu mare entuziasm de către întreaga asistenţă [35]. Această demonstraţie a contribuit la ridicarea la luptă organizată a unor noi mase de ceferişti care au intrat, în felul acesta, pe făgaşul luptei revoluţionare.

Directivele date de Comitetul regional P.C.R. Moldova, prin care se cerea organizarea cît mai multor consfătuiri pentru pregătirea şi analizarea luptelor de la C.F.R., au fost îndeplinite şi la Paşcani. Cu ajutorul Comitetului central de acţiune şi a regionalei P.C.R. Moldova, organizaţia locală de partid şi Comitetul de acţiune a ceferiştilor din ateliere au pregătit o mare întrunire a muncitorimii ceferiste. Chiar la sfîrşitul grevei din 3 februarie, conducerea Comitetului de acţiune a anunţat pe muncitori că duminică 5 febr. se va ţine o mare în-

[31] Loc. cit., fond 5, dosar 963, p. 22; dosar 946, p. 0194, 0195 Arhiva Atel. Paşcani dosar dir. atel. p. 19—20.

[32] Arhiva Atel. C.F.R. Paşcani, dosar nenumerotat, ACIIP, fond 68, dosar 6169, p. 16.

[33] Arhiv. Stat. Fălticeni, fond 1, dosar 1, p. 47.

[34] *Ibidem.*

[35] Arhiva Comit. Regional P.M.R. Iaşi, fond A, cota IV, dosar 127, p. 198.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

trunire pentru dezbaterea celor mai importante probleme care frămîntau pe ceferiştii în acel moment [36]

Autorităţile locale n-au admis ţinerea adunării proiectate [37]. Cu toate încercările făcute, conducătorii ceferiştilor de la Paşcani n-au primit aprobarea pentru sala pe care au solicitat-o Ei au hotărît să ţină întrunirea proiectată la sediul sindicatului recunoscut ca persoană juridică. Îngrijorat de emploarea pe care Comitetul de acţiune urma să o dea întrunirii şi de răsunetul pe care ştia că îl va avea în Paşcani şi împrejurimi, şeful poliţiei a cerut dispoziţii organelor superioare.

După cum fusese stabilit, duminică 5 februarie, la orele 10 dimineaţa, a început în sala Cristea din Paşcani întrunirea ceferiştilor, la care au participat peste 700 de muncitori. La întrunire au luat parte şi cîte un delegat de la Atelierele C.F.R. Griviţa din Bucureşti. Nicolina-Iaşi şi Galaţi. Adunarea a fost deschisă de către Nica Pintilie, preşedintele sindicatului C.F.R. Paşcani, după care au urmat discuţiile. În cuvîntul său, Tudor Alexandru, membru în C.C. de acţiune, delegatul ceferiştilor bucureşteni, a arătat cum s-a desfăşurat greva muncitorilor de la Griviţa şi pe baza experienţei acumulate a dat îndrumări muncitorimii păşcănene. El a insistat apoi asupra rolului important pe care-l au comitetele de fabrică, ca organe permanente în întreprinderi, alese de muncitori. Referitor la rolul pe care-l jucau conducătorii social democraţi de dreapta de la Federaţia şi Uniunea C.F.R., delegatul Griviţei a accentuat asupra faptului că muncitorimea ceferistă şi-a pierdut încrederea în ei.

Ilie Pintilie, delegatul ceferiştilor ieşeni, a vorbit adunării despre greva de la Atelierele C.F.R. Nicolina, iar delegatul ceferiştilor gălăţeni a înfăţişat felul cum s-a desfăşurat greva la Atelierele C.F.R. Galaţi. Au urmat la cuvînt reprezentanţii muncitorimii păşcănene, care au sprijinit cu însufleţire ideea înfiinţării Comitetului de fabrică. Asistenţa a aprobat prin aclamaţii alegerea unui număr de 40 delegaţi din toate secţiile Atelierelor, din care urmau să se aleagă membrii comitetului de fabrică. Între altele, s-a cerut plata ucenicilor pe timpul şcolarizării lor şi s-au ridicat proteste energice împotriva amenzilor nedrepte [38], împotriva purtărilor bestiale ale unor şefi de partizi în relaţiile cu muncitorii.

La încheierea întrunirii, care a ţinut pînă la orele 16, a luat din nou cuvîntul delegatul de la Atelierele C.F.R. Griviţa, care pe baza experienţei acumulate în pregătirea grevei de la Griviţa din 2 februarie a dat unele indicaţii asupra modului cum trebuie să acţioneze în viitor muncitorimea păşcăneană condusă de Comitetul de acţiune [39].

---

[36] ACIIP, fond 5, dosar 963, p. 2, dosar 965 ,p. 23; Fond 68, dosar 6169, p. 16.

[37] Arhiva Atelierelor C.F.R. Paşcani, dosar Direcţia Atelierelor C. F. R. p. 15—16.

[38] Referitor la amenzi, care de fapt constituiau unul din mijloacele prin care societatea capitalistă reducea necontenit salariul muncitorului, V. I. Lenin a menţionat printr-o plastică expresie că dacă înainte „omul dependent era bătut cu bărul... astăzi este lovit în pungă" (V. I. Lenin, *Opere*, vol. 2, Bucureşti, 1951, Edit. P.M.R., p. 20).

[39] ACIIP, Fond 3, dosar 679, p. 22—23; Fond 5, dosar 963, p. 24—27. Arhiva Atelierelor C.F.R. Paşcani, dosar nenumerotat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

După adunare, participanţilor li s-a împărţit ziarul „Tînărul proletar"[40].

Adunarea de la 5 februarie a prilejuit muncitorimii păşcănene luarea unui ferm angajament de a acţiona cu hotărîre pentru a aduce o contribuţie mai eficientă la lupta pe care o desfăşoară muncitorimea ceferistă din întreaga ţară[41].

În zilele ce au urmat adunării din 5 februarie 1933, muncitorii de la Atelierele C.F.R. Paşcani erau într-o permanentă agitaţie[42] determinată de faptul că guvernul şi Direcţia Generală C.F.R. nu au pus în aplicare cele obţinute de muncitori în urma grevei de la 2 februarie. În ziua de 6 februarie, o delegaţie a plecat la Bucureşti, unde a luat legătura cu Comitetul central de acţiune, care le-a indicat necesitatea pregătirii pentru noi lupte[43]. Informînd Direcţiunea generală a poliţiei despre accentuarea stării de spirit revoluţionare ce domnea la Atelierele C.F.R. Paşcani, inspectorul regional aprecia că „prin forma lor de organizare şi conducere (ceferiştii din Paşcani — n.n.) reprezintă un factor important în caz de o eventuală ridicare la grevă"[44].

Cu toate că, după data de 5 februarie, la Paşcani nu fusese instituită starea de asediu[45], totuşi măsurile represive luate de autorităţile locale, precum şi diligenţele făcute de aceste autorităţi către forurile centrale, arătau că „nemulţumirile muncitorilor ceferişti din Paşcani contra reducerilor de salar, contra concedierilor au luat proporţii"[46]. Fierberea permanentă care domnea în rîndurile ceferiştilor păşcăneni, care izbucneşte „în proteste şi întruniri de masă în faţa Direcţiei C.F.R."[47], a fost rezultatul direct al muncii desfăşurate de comunişti în rîndul Comitetului de acţiune pentru a atrage masele de muncitori sub steagul frontului unic. Autorităţile poliţeneşti locale şi administraţia Atelierelor C.F.R. erau neliniştite de starea de spirit ce dăinuia în rîndul muncitorilor de la Atelierele C.F.R. Paşcani[48]. Semnificative în acest sens sînt concluziile raportului întocmit de conducerea Atelierelor Paşcani către Direcţiile Bucureşti şi Iaşi din 6 februarie 1933: „Din evenimentele petrecute pînă acum, tragem o concluzie importantă şi anume, că mişcarea muncitorească a trecut din mîinile partidului social-democrat în mîinile comuniştilor, iar sindicatele desidente cîştigă zi de zi teren. În adevăr, la început, acest sindicat, compus numai din elemente tinere, reuşea să adune abia 150 de oameni; astăzi însă, la ultima adunare, a reuşit să-i strîngă pe toţi muncitorii... care au venit din convingere că doleanţele lor se vor realiza mai uşor prin acest sindicat"[49].

---

[40] Loc. cit., Fond 5, dosar 946, p. 195, dosar 963, p. 49.

[41] Arhiva Atelierelor C.F.R. Paşcani, dosar Direcţia Atelierelor, p. 15—16. Dosar nenumerotat (6 II 1933).

[42] Loc. cit., dos. nenumerotat; dosar Dir, Atelierelor, f. 21.

[43] Arhiva Comitetului regional P.M.R. Iaşi, Fond A, Cota 4, Dosar 127, f. 3.

[44] ACIIP, Fond 5, Ds. 946, f. 0194.

[45] Arhiva Atelierelor C.F.R. Paşcani, dosar nenumerotat; Dosar Direcţia Atelierelor, fila 19—20.

[46] ACIIP, Cota A. b. XVII, inv. 619, Fond 96; dosar 2300/1933, f. 297.

[47] Loc. cit., Cota A. b. XVII inv. 619, f. 5.

[48] Arhivele statului Fălticeni, Fond 1, dosar 1, f. 48.

[49] Arhiva Atelierelor C.F.R. Paşcani, Fond neinventariat şi nenumerotat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Conducerea organizației de partid, care își avea sediul într-o stradă (actualmente C. Burcă) din apropierea Atelierelor, îndruma în mod permanent comitetul de acțiune. Pentru o mai bună organizare și mobilizare a muncitorilor ceferiști, membrii din conducerea organizației locale P.C.R. făceau parte și din conducerea comitetului de acțiune din ateliere [50].

Pe baza criticii și a indicațiilor cuprinse în rezoluțiile plenarei Comitetului regional Moldova al P.C.R., din ianuarie 1933, organizația regională Moldova a P.C.R. a strîns legăturile cu Pașcanii [51]. Organizația locală de partid a primit sarcina să desfășoare o muncă neobosită pentru întărirea ei, pentru a deveni capabilă să organizeze și să conducă lupta maselor [52].

Cînd în București, Iași, Galați, guvernul național-țărănist a introdus starea de asediu, la adăpostul căreia a început dizolvarea sindicatelor revoluționare și a comitetelor de acțiune, apoi arestările, muncitorii din Pașcani, mobilizați de organizația de partid din oraș și de comitetul de acțiune din ateliere, au început să-și manifeste tot mai deschis nemulțumirea și împotrivirea față de măsurile teroriste [53].

Ca urmare a muncii desfășurate de comuniști [54], în rîndurile muncitorilor de la Atelierele Pașcani, ca și în rîndurile muncitorilor de la Depou și Tracțiune, s-a conturat un puternic curent de opoziție împotriva „intervențiilor guvernului de a-i mobiliza pe loc" [55], mobilizarea pe loc însemnînd de fapt introducerea unor noi măsuri samavolnice și teroriste [56].

Comitetul de acțiune a demascat abuzurile direcției Atelierelor Pașcani, care a refuzat să pună în aplicare dispozițiile privind „revizuirea prețului de acord necorespunzător, amenzile abuzive, schimbările de lucrători de la o secție la alta fără a se lua în considerație curba de salarizare corespunzătoare, permisele de călătorie gratuită etc. [57]. Demascînd aceste abuzuri, muncitorii au protestat împotriva nerecunoașterii de către administrația locală a sindicatului și a reprezentanților săi [58].

Muncitorii ceferiști din Pașcani legau revendicările lor de revendicările generale ale muncitorilor de la Griviția și din celelalte centre feroviare din țară [59] loviți de măsurile teroriste ale guvernului, luate pe baza instituirii stării de asediu.

Formal, starea de asediu nu a fost extinsă și asupra orașului Pascani. Totuși, măsurile luate de autorități arată introducerea ei

---

[50] Loc. cit., C.F.R. Pașcani, dos. Direcția Atelierelor, f. 17.
[51] ACIIP, Cota A. b. XVII, inv. 619, f. 7.
[52] *Ibidem.*
[53] Arhivele Statului Fălticeni, Fond. 1, dos. 1, f. 48, Raportul prefectului județului Baia către Ministerul de Interne.
[54] ACIIP, Fond 5, dos. 963, f. 15—18.
[55] *Ibidem.*
[56] *Ibidem.*
[57] Loc. cit., dos. 952, f. 96.
[58] Loc. cit., dos. nr. 963, 124—127, și Arhiva Atelierelor C.F.R. Pașcani, dos. neinventariat.
[59] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de fapt și aici. În ziua de 18 februarie, poliția din Pașcani a cerut în mod expres parchetului Tribunalului Baia să dizolve sindicatul. Dar înainte de aplicarea acestei hotărîri, autoritățile polițienești au și pus în aplicare o serie de măsuri samavolnice, acte brutale împotriva sindicatului — care era persoană juridică — precum și împotriva elementelor înaintate din conducerea organizației de partid și a sindicatului [60].

Un ordin al Ministerului de Interne și al Direcției generale a poliției, care pe baza ordonanței nr. 2, din 11 februarie 1933, dispune „percheziții domiciliare la toți capii comuniști și ridicarea materialului și arestarea lor" [61], a fost aplicat și de poliția din Pașcani cu deosebit zel. În noaptea de 11 spre 12 februarie, poliția a efectuat o percheziție domiciliară la un număr de membri și conducători ai organizației locale a partidului [62]. Odată cu arestarea acestora a fost confiscat un număr important de broșuri și manifeste [63] găsite la locuințele lor. Sediul sindicatului C.F.R. Pașcani a fost pus sub pază polițienească [64]. Atelierele C.F.R., precum și gara, au fost împînzite de militari aparținînd regimentului 16 Dorobanți [65] și regimentului 3 Grăniceri [66].

Măsurile samavolnice teroriste ale autorităților polițienești au stîrnit o profundă indignare și ură în rîndul muncitorilor ceferiști de la Pașcani. Devenise tot mai clar pentru ei, că prin măsurile de represiune și prin răpirea drepturilor de organizare, guvernul burghezo-moșieresc era hotărît să continue politica reducerii salariilor și a concedierilor.

Măsurile brutale ale guvernului n-au avut ca efect o intimidare a mișcării muncitorești [67]. Dimpotrivă, situația nouă, creată după 4 februarie, care a culminat cu samavolniciile din zilele de 11—12 februarie, a accentuat spiritul de luptă și al muncitorilor ceferiști de la Atelierele Pașcani.

În pofida măsurilor represive, Partidul a stabilit trecerea la organizarea unor noi acțiuni, care să îmbine apărarea revendicărilor cîștigate cu lupta împotriva stării de asediu și a terorii, pentru drepturi și libertăți democratice. În aceste împrejurări, plenara lărgită a Comitetului Central de acțiune, care a avut loc la începutul lunii februarie 1933 — și la care au participat și delegați din provincie — a hotărît măsuri pentru declanșarea unui nou val de greve la Atelierele „Griviță" și în centrele feroviare din țară.

Pe baza cunoașterii situației din diferite centre muncitorești din țară, a învățămintelor și concluziilor plenarei Comitetului Central de acțiune, Comitetul Central P.C.R. a elaborat două importante documente de partid: circulara din 8 februarie 1933, adresată către toate comitetele regionale, raionale și locale prin care C.C. al P.C.R. chema organizațiile de partid să mobilizeze masele de oameni ai muncii la

[60] Loc. cit., dos. nr. 963, 124—127.
[61] Loc. cit., dosar nr. 2793 (special) 1, f. 79.
[62] Arhiva Atel. Pașcani, dos. Direcțiunea Atel. C.F.R., f. 17.
[63] *Ibidem.*
[64] Arhivele Statului Fălticeni, Fond 1, dosar 1, p. 48.
[65] Loc. cit., f. 18.
[66] *Ibidem.*
[67] ACIIP, dosar 2793 (special), p. 19—23.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lupta hotărîtă pentru împiedecarea claselor exploatatoare de a arunca greutățile crizei pe umerii oamenilor muncii, și „Rezoluția din 9 februarie 1933" privind „Învățămintele principale ale ultimelor lupte și sarcinile imediate ale partidului".

Prin această broșură, care a fost trimisă și la organizația de partid din Pașcani [68], comuniștii erau chemați să acționeze pentru întărirea și lărgirea în continuare a luptei; atragerea în luptă alături de ceferiști a șomerilor, a țărănimii exploatate, a naționalităților conlocuitoare și a micii burghezii orășenești [69].

Analiza luptelor desfășurate la începutul lunii februarie 1933, făcută de către P.C.R. și Comitetul Central de acțiune, a stat la baza pregătirii și conducerii de către comuniști a luptelor ceferiștilor de la Atelierele din Pașcani. În seara zilei de 13 februarie a avut loc o ședință a Comitetului de acțiune. În cadrul acestei ședințe s-a analizat starea de spirit revoluționară a muncitorilor, nemulțumirea vădită și protestul tot mai activ al maselor largi de cetățeni din Pașcani și împrejurimi împotriva stării de asediu și a tuturor samavolniciilor guvernului [70].

În fața noului val de teroare dezlănțuit de autoritățile guvernului burghezo-moșieresc și pe baza experienței acumulată cu prilejul grevei din 3 februarie, a adunării din 5 februarie, în cadrul ședinței s-a subliniat necesitatea întăririi muncii comuniștilor în rîndurile muncitorilor, întărirea și lărgirea luptei în plină desfășurare a ceferiștilor, antrenarea și mobilizarea tineretului din ateliere [71].

De asemenea, în cadrul ședinței s-a trasat ca sarcină organizarea și mobilizarea maselor de șomeri pentru impunerea unor revendicări concrete: ajutorarea imediată a șomerilor de către stat și comună sub forma acordării unei subvenții permanente de bani egală cu salariul întreg, mărirea acesteia în conformitate cu creșterea scumpetei, acordarea de alimente, combustibil, haine călduroase pentru copii, scutirea de plata chiriei și de orice impozite comunale. S-a subliniat în mod deosebit necesitatea organizării unor acțiuni ale șomerilor în fața Atelierelor.

Lucrările ședinței au relevat starea de spirit a maselor largi de țărani muncitori nemulțumiți de greutățile crizei economice, a lucrătorilor de la depozitele de cherestea din județ și de la fabrica de sticlărie din Lespezi, a funcționarilor și micilor meseriași care nu puteau face față nevoilor și plății datoriilor.

Sarcina imediată a comuniștilor, s-a arătat în ședință, este legarea și mai strînsă de mase, organizarea și coordonarea lupteior economice și politice împotriva mizeriei în creștere, împotriva lipsei de drepturi, a stării de asediu, a silniciei [72].

---

[68] Loc. cit., Cota A. XVII 86, inv. 1393, dosar 36286—20 și Arhivele statului Fălticeni, Fond 1, Dosar 1 (dosar confidențial), pag. 25 (Proces verbal din 13 februarie 1933 al Consiliului de colaborare creat potrivit ordinului Ministerului de Interne privitor la ordinea și siguranța publică din județul Baia).

[69] *„Documente din istoria P.C.R. 1929—1933"*, ESPLP, 1956, p. 571—579.

[70] Arhiva Comitetului reg. P.M.R. Iași, Fond A, Cota 4, dosar 129, f. 5.

[71] ACIIP., Cota A. b. XVII, inv. 619, f. 11.

[72] *Idem*, f. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În ziua următoare (14 februarie), unii membri ai Comitetului de acțiune au desfășurat în Atelierele Pașcani o intensă activitate de propagandă, care a avut darul să mobilizeze și să ridice la luptă activă întreaga masă a muncitorimii [73].

Această nouă și viguroasă acțiune de organizare a luptei ceferiștilor din Pașcani coincide însă cu o serie de noi măsuri represive ale guvernului burghezo-moșieresc. Încercînd să preîntîmpine o nouă grevă proiectată la „Griviţa" și să înăbușe lupta întregii muncitorimi ceferiste, guvernul a trecut la arestarea în noaptea de 14 spre 15 februarie a conducătorilor ceferiștilor, membri ai Comitetului Central de acțiune în frunte cu Gheorghe Gheorghiu-Dej ,membri ai organelor locale ale Partidului Comunist din România și Uniunii Tineretului Comunist, ai Comitetelor de acțiune, ai comitetelor sindicale. Această nouă măsură represivă nu a intimidat pe muncitori ci, dimpotrivă, i-a îndîrjit și mai mult, sporindu-le hotărîrea de luptă.

Pe baza sarcinilor primite, membri ai organizației de partid din Pașcani și din Comitetul de acțiune de la Atelierele C.F.R. Pașcani au informat pe muncitori asupra desfășurării luptelor de la Atelierele Griviţa și de la Atelierele Nicolina Iași.

În dimineața zilei de 15 februarie, muncitorii de la Griviţa, dînd un minunat exemplu de unitate proletară, curaj și eroism, declară greva, ocupînd atelierele și cerînd imediata eliberare a conducătorilor lor arestați, ridicarea stării de asediu, existența liberă a sindicatului și comitetului de fabrică, respectarea cuceririlor din 2 februarie.

Organizația locală P.C.R. a luat măsuri în vederea pregătirii și organizării unei mișcări de solidaritate, înscriind aceleași obiective de luptă. În acest scop au fost folosite grupe de mobilizare, formate mai ales din tineri ucenici de la școala C.F.R., fiind antrenați în această direcție și membri ai „Comitetului local antirăzboinic" din Fălticeni [74].

În pofida pazei severe și a măsurilor drastice ale poliției și jandarmeriei, au fost răspîndite manifeste ale P.C.R. în Ateliere și în afară [75], care chemau muncitorii la manifestații, la grevă împotriva stării de asediu, împotriva arestării conducătorilor muncitorimii ceferiste și petroliste.

În seara zilei de 15 februarie, membrii organizației locale de partid au dat sarcini concrete Comitetului de acțiune și membrilor Comitetului sindical, precum și altor muncitori de încredere în vederea organizării și conducerii unei greve demonstrative de protest și solidaritate cu muncitorimea de la Griviţa și din celelalte centre ceferiste ale țării. Antrenarea la conducerea grevei a unui mare număr de muncitori membri de partid și fără de partid însemna traducerea în viață a indicațiilor P.C.R. privitoare la legătura strînsă cu toți muncitorii și realizarea frontului unic de luptă.

Amploarea și combativitatea fără precedent a luptelor de la Griviţa, perspectiva extinderii lor în întreaga țară au alarmat cercurile guvernante. În zorii zilei de 16 februarie, în fața refuzului hotărît al

[73] Arhivele Comitetului regional P.M.R. Iași, fond A, cota 4, dosar 127, f. 197.
[74] ACIIP, fond 3, dosar 679, f. 20.
[75] Loc. cit., dosar 36286—20.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

muncitorilor de a părăsi atelierele, autoritățile au ordonat deschiderea focului, ucigînd și rănind zeci și sute de muncitori, arestînd peste 2 000 de muncitori.

Vestea represiunii de la Griviţa s-a răspîndit imediat în întreaga ţară, ridicînd un uriaş val de solidaritate, care s-a exprimat în greve, demonstraţii, manifestaţii de stradă în oraşe şi centre muncitoreşti, strîngerea a zeci de mii de iscălituri de protest, ajutorarea materială a arestaţilor.

Muncitorii ceferişti de la Paşcani au fost prezenţi în cadrul acestui uriaş val de solidaritate. [76].

Creşterea spiritului de luptă al muncitorilor ceferişti din Paşcani [77] a produs panică la Direcţie şi în rîndul autorităţilor poliţieneşti, care în dimineaţa zilei de 16 februarie au luat măsuri severe de supraveghere, control şi prevenire a luptelor [78]. Membrii Comitetului de acţiune informau permanent muncitorii despre cele petrecute la Bucureşti [79].

Încă de la ora 10 dimineaţa ,după ce a fost cunoscută situaţia de la Griviţa, a început mobilizarea muncitorilor, care au fost îndruinaţi să se adune în hala de montaj [80].

La ora 12, în sunetele puternice ale loviturilor în tampoane, toţi muncitorii de la Atelierele C.F.R. Paşcani s-au adunat în hala de montaj [81].

Aici, un membru al Comitetului de acţiune a vorbit muncitorilor despre evenimentele petrecute la Bucureşti. Acesta a înfierat masacrul sîngeros de la Griviţa şi a arătat că muncitorii de la Paşcani, care suferă aceeaşi mizerie ca şi toţi ceferiştii, s-au unit la luptă pentru aceleaşi revendicări : ridicarea stării de asediu, eliberarea celor arestaţi, recunoaşterea comitetului de fabrică şi a sindicatului, desfiinţarea sistemului concedierilor forţate, oprirea reducerii salariilor şi mărirea lor la nivelul scumpetei, redobîndirea drepturilor de îndemnizaţie de chirie şi scumpete, drepturi pentru tineret, haine pentru ucenici, reprimirea la lucru după efectuarea stagiului militar [82].

Inspectorul şef al atelierelor C.F.R. Paşcani, însoţit de poliţia aflată în ateliere, a venit în faţa muncitorilor să trateze cu reprezentanţii lor. Aceasta a însemnat implicit o recunoaştere a sindicatului de către autorităţile administrative şi poliţieneşti care pînă atunci refuzau să trateze cu conducerea acestuia. Inspectorul şef a încercat să explice „situaţia grea" în care se afla administraţia C.F.R. şi grija pe care „o poartă vieţii muncitorilor".

„Această grijă o vedem cu toţii — i-au răspuns muncitorii — această grijă pe care ne-o purtaţi am simţit-o prin reducerile de salarii, amenzile cu nemiluita, lipsa de drepturi şi o simţim din plin astăzi, cînd trebuie să muncim păziţi de baionete".

[76] Arhiva Comitetului regional P.M.R. Iaşi, Fond A, Cota 4, dosar 127, f. 198.
[77] *Ibidem*, f. 12.
[78] Arhivele Statului Fălticeni, Fond 1, dosar 1, f. 48.
[79] ACIIP, Fond 14, dosar 3608, f. 24.
[80] Arhiva Comitetului regional P.M.R. Iaşi, Fond A, cota 3, dosar 127, f. 5.
[81] Loc. cit., Cota 4, dosar 1.7, f. 199.
[82] Arhivele Comitetului regional P.M.R. Iaşi, Fond, A, cota 4, dosar 128, f. 199.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În același sens, au luat cuvîntul mai mulți muncitori.

Din rîndul lor au răsunat glasurile puternice care strigau: „Nu vrem curbe de sacrificiu"!, „Să fie reprimiți muncitorii concediați!", „Să înceteze represiunile de la Griviţa"!, „Să se dea salarii fără reţineri" [83].

Peste patru ore a durat adunarea. Muncitorii au hotărît continuarea grevei pînă ce vor obţine rezultatul convorbirii cu Direcţia Generală. O delegaţie de muncitori, formată imediat, a avut sarcina să trateze cu Direcţia [84]. Altă delegaţie se ocupa de mobilizarea tineretului de la şcoala de ucenici a Atelierelor C.F.R. Paşcani, care în frunte cu M. Burcă a părăsit şcoala şi a venit să participe la grevă, iar o altă delegaţie a început colectarea de fonduri pentru ajutorarea familiilor celor arestaţi la Griviţa şi Iaşi [85].

Constituirea acestor delegaţii a fost rezultatul intensificării muncii organizaţiei de partid din Paşcani pe linia Ajutorului Roşu .La aceasta au contribuit indicaţiile trasate încă în luna ianuarie 1933 de către plenara Comitetului Reg. P.C.R. Moldova [86], precum şi desfăşurarea ultimelor evenimente de la Griviţa şi Iaşi, care au arătat şi mai mult muncitorilor necesitatea de a răspunde acţiunilor întreprinse de Ajutorul Roşu pentru solidarizarea cu cei arestaţi, pentru ajutorarea lor şi a familiilor lor [87].

În timpul grevei, muncitorii de la Depoul C.F.R. Paşcani s-au adunat manifestîndu-şi solidaritatea lor cu cei de la Ateliere. Aici muncitorul Irimia Theodor, a vorbit celor adunaţi despre evenimentele de la Griviţa. El a arătat că acţiunile muncitorilor de la Griviţa se încadrează în lupta generală a muncitorimii ceferiste din întreaga ţară, la care participă şi muncitorii de la Nicolina şi Paşcani [88].

Autorităţile locale au raportat telefonic Ministerului de Interne acţiunile şi revendicările muncitorilor din Paşcani. Drept răspuns, Ministerul de Interne, printr-o telegramă adresată prefectului judeţului, a ordonat înconjurarea completă a Atelierelor şi somarea muncitorilor de a le părăsi. În cazul opunerii, „forţele poliţieneşti şi militare vor pătrunde înăuntru şi vor evacua cu forţa Atelierele, arestînd pe conducători [89]. În acelaşi timp, Direcţiunea generală C.F.R. trimitea Atelierelor Paşcani un ordin confidenţial în care se spunea: „Sesizaţi de Direcţia Generală a poliţiei de siguranţă că în urma evenimentelor petrecute la Bucureşti se pun la cale, după indicaţiile elementelor comuniste, acţiuni de protest la C.F.R., vă rugăm a lua serioase măsuri de control, supraveghind personalul C.F.R. şi îndeosebi conducătorii mişcării, pentru a preîntîmpina din partea acestora astfel de acte. Veţi

[83] Loc. cit., dos. 127, f. 198.
[84] ACIIP, Fond 5, dosar 963, f. 63.
[85] Loc. cit., f. 111 şi Arhiva Comitetului regional P.M.R. Iaşi, Fond A, cota 4, dosar 127, f. 198.
[86] ACIIP, Cota A. b. XVII, inv. 619, f. 11—12.
[87] Loc. cit., Fond 5, dosar 963, f. 111 şi Arhiva Comit. reg. P.M.R. Iaşi, Fond A, Cota 4, dosar 127, f. 16.
[88] Loc. cit., dos. 128, f. 100.
[89] Loc. cit., dosar nr. 946, f. 136.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

reprima imediat orice manifestații. Selecționați pentru acest control personalul cel mai capabil și mai demn de încredere" [90].

Pe baza acestor indicații, în după amiaza zilei de 16 februarie, înainte de a se da răspunsul pe care muncitorii îl așteptau de la Direcțiunea Atelierelor, puternice forțe polițienești și militare au înconjurat atelierele, au pătruns înăuntru, somînd muncitorii să le părăsească [91]. Întregul comitet al sindicatului a fost arestat și înaintat Consiliului de război și Corpului IV Armată pe motiv de „rebeliune și infracțiune la ordinea publică" [92]. Muncitorii au fost siliți să părăsească Atelierele.

Pentru a asigura „liniștea", autoritățile locale au aplicat un complex de măsuri care dovedea cît de înfricoșate au fost în fața avîntului de luptă al muncitorimii ceferiste.

În ziua de 16 februarie, Corpul IV Armată a anunțat Marele Stat Major că „în urma cererii prefecturii județului Baia, acest Comandament a aprobat deplasarea unei companii din regimentul 16 infant. la Pașcani pentru a întări paza Atelierelor și a menține ordinea" [93]

Un ordin de serviciu emis imediat de autoritățile locale, militare și polițienești, dispunea un control sever la intrarea lucrătorilor în ateliere.

Toți lucrătorii erau obligați să-și aducă hrana în atelier, ne mai fiind permis ca hrana să fie adusă de familie la poartă sau la gardul atelierelor. Sentinelele aveau consemnul de a îndepărta orice persoană străină de lîngă ateliere [94].

De asemenea, o măsură, luată de autorități în acele zile a fost suprimarea semnalului cu sirena atelierelor. Începerea și terminarea lucrului se făcea în fiecare secție prin semnalele de clopot [95].

Suspendarea semnalelor cu sirena a fost o măsură pe care autoritățile militare au luat-o pentru că s-au convins că ele (sirenele n.n.) au devenit un instrument al apelului clasei muncitoare, un instrument al chemării la lupta revoluționară. În luptele care au avut loc în România, începînd din august-octombrie 1932 — se spune într-o broșură editată de C.C. al P.C.R. — sirenele uzinelor au jucat tocmai rolul de instrument în mîinile clasei muncitoare [96].

Cu toate măsurile de „apărare", autoritățile polițienești și administratative n-au avut siguranța că sînt stăpîne pe situație. Puternica agitație și nemulțumire a muncitorilor a continuat la atelierele și depourile din Pașcani, Dornești, Itcani și Burdujeni [97], ceea ce a determinat Direcția regională C.F.R. să mute disciplinar un număr de 30 muncitori de la Atelierele C.F.R. din Pașcani la alte depouri pentru atitudine ostilă față de măsurile preventive și a stării de asediu [98], să mobili-

[90] Arhiva Atelierelor C.F.R. Pașcani, dosar (acte confidențiale) nenumerotat (ordin al Dir. generale C.F.R. către Atel. Pașcani, din 16 II 1933)).
[91] ACIIP, Fond 5, dosar 959, f. 49.
[92] Arhiva Atelierelor C.F.R. Pașcani, dosar neinventariat, p. 20.
[93] Arhiva M.F.A. R. Sărat, Fond Corpul IV A, dosar nr. 129, f. 45.
[94] Arhiva Dir. reg. C.F.R. Iași, dos. mișcării ceferiste, f. 427.
[95] *Ibidem.*
[96] ACIIP, dosar 1, *Luptele din februarie 1933 din România și importanța lor politică*, broșură editată de C.C. al P.C.R., octombrie 1933.
[97] Loc. cit., Fond 5, dosar nr. 966, f. 183.
[98] Loc. cit., dosar nr. 946, f. 0280.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

zeze pe loc 175 lucrători şi funcţionari din gara Dornești, să dispună licenţierea unor muncitori care au condus mişcarea ceferiştilor [99].

Autorităţile burghezo-moşiereşti au luat măsuri nu numai în cadrul atelierelor, ci şi în afara lor. Dintr-un proces-verbal întocmit de consiliul de colaborare al autorităţilor civile, poliţieneşti şi militare, prezidat de prefectul judeţului Baia reiese nemulţumirea şi agitaţia care au cuprins în acele zile masele largi de oameni ai muncii din Paşcani şi din întreg judeţul Baia [100]. „Aceste nemulţumiri şi agitaţii — arată prefectul judeţului — prezentînd tendinţe de tulburări, a fost nevoie de a se mai aduce în Paşcani forţă armată (jandarmi şi încă o companie de infanterişti din regimentul 16 Dorobanţi) [101]. Analizînd situaţia care continua să fie „critică" şi în zilele de 17 şi 18 februarie, raportul precizează că „măsurile au fost menţinute" [102].

În acelaşi timp, pe baza unui ordin al Ministerului de Interne, care avertiza asupra „intensificării acţiunii de propagandă a elementelor comuniste şi lărgirea acestei acţiuni în rîndul maselor" [103], consiliul de colaborare judeţean urmărea atent „mişcarea populaţiei rurale" [104], care era ţinută „sub supraveghere de către posturile de jandarmi respective" [105].

Consiliul de colaborare al autorităţilor locale ale guvernului burghezo-moşieresc îşi exprima neliniştea în legătură cu influenţa ce o avea activitatea Partidului Comunist la sate [106].

Ţărănimea muncitoare ducea o viaţă de mizerie. „Locuitorii satelor se arată într-un proces verbal — sînt nemulţumiţi din cauză că nu au nutreţ pentru vite şi nici seminţe pentru însămînţarea ogoarelor în primăvară, resursele de cîştig sînt foarte slabe din care cauză nu au cu ce face faţă nevoilor ce-i apasă ... cheltuielilor casnice, datoriilor şi dărilor către stat, judeţ, comună [107]. Greutăţi imense apăsau şi asupra celorlalte categorii de oameni ai muncii. Lucrătorii de la fabricile de cherestea, neavînd nici material, nici comenzi, încetînd lucrul, solicitau salariile pentru zilele efectuate şi care nu fuseseră achitate [108]. De asemenea, funcţionarii, învăţătorii, invalizii, meseriaşii din oraşele şi tîrgurile judeţului Baia „îşi exprimau cu toţii nemulţumirea faţă de greutăţile traiului" [109].

Teama că aceste nemulţumiri crescînde ale maselor din Paşcani şi împrejurimi vor fi folosite de organizaţia locală C.F.R., care ar urmări să le lege cu acţiunile ceferiştilor păşcăneni, dînd amploare mişcării de protest împotriva măcelului de la Griviţa şi a arestărilor, a determinat autorităţile poliţieneşti locale să intensifice măsurile de

[99] Loc. cit.
[100] Arhivele Statului Fălticeni, Fond 1, dosar nr. 1, f. 49.
[101] Loc. cit., f. 50.
[102] Loc. cit., f. 51.
[103] ACIIP, Fond 14, dosar 3608, f. 24.
[104] Arhivele Statului Fălticeni, Fond 1, dosar 1, f. 56.
[105] Loc. cit., f. 79.
[106] *Ibidem.*
[107] Loc. cit., f. 62.
[108] Loc. cit., f. 70.
[109] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

represiune în tot cuprinsul judeţului Baia şi în special în oraşul Paşcani [110]. S-au efectuat numeroase descinderi la locuinţele unor membri ai organizaţiei locale de partid [111], au fost arestaţi şi înaintaţi parchetului membrii organizaţiei locale antirăzboinice, confiscîndu-se un bogat material de propagandă [112].

Cu toate arestările şi măsurile represive, membrii organizaţiei locale de partid nedescoperiţi au intensificat munca de organizare a muncitorilor ceferişti şi a unor pături largi de oameni ai muncii la acţiuni de solidaritate cu luptele muncitorilor ceferişti de la Griviţa şi pentru eliberarea celor arestaţi. Pe baza indicaţiilor C.C. de acţiune şi a organizaţiei regionale P.C.R. Moldova, precum şi pe baza experienţei proprii în desfăşurarea acţiunii greviste din 16 februarie la Paşcani, organizaţia locală P.C.R. a dat indicaţii Comitetului de acţiune ca să se desfăşoare munca de propagandă cu toată intensitatea şi în rîndul personalului de tracţiune şi mişcare C.F.R. [113] pentru antrenarea acestora la luptă.

Cu toate că şi oraşul Paşcani a fost împînzit cu patrule de jandarmi [114], organizaţia locală de partid şi membrii Comitetului de acţiune din atelier — parte din aceştia au fost eliberaţi după arestare, dar neprimiţi în Atelier — au ţinut în seara zilei de 19 februarie o nouă şedinţă ilegală [115], hotărîţi să continue cu „organizarea de întruniri, demonstraţii, greve demonstrative de protest contra măcelurilor şi arestărilor de muncitori, contra stării de asediu, contra noilor legi şi a măsurilor de înăsprire a teroarei, pentru imediata eliberare a muncitorilor ceferişti, precum şi a tuturor celorlalţi muncitori arestaţi în toată ţara [116].

În cadrul acestei şedinţe s-a iniţiat organizarea pentru zilele de 20 –25 februarie a unor demonstraţii cu şomerii în prejma Atelierelor [117]. Autorităţile locale, aflînd de pregătirea acestor demonstraţii, au luat măsuri preventive pentru a le împiedeca [118]. Începînd din noaptea de 20 februarie, echipe de poliţişti însoţite de jandarmi patrulau pe străzile oraşului Paşcani [119].

Ecoul masacrului sîngeros de la Griviţa n-a putut fi înăbuşit. În inimile muncitorilor de la Paşcani — ca şi în inimile milioanelor de oameni din toată ţara — mînia şi ura împotriva guvernului burghezo-moşieresc s-au manifestat prin numeroase acţiuni de solidaritate, prin proteste deschise împotriva samavolniciilor. Comitetul de acţiune de la Atelierele C.F.R. din Paşcani „a colectat prin liste de subscripţii de la lucrătorii din Atelierele C.F.R. din această localitate suma de

[110] ACIIP, fond 5, dosar 966, f. 163.
[111] Arhivele statului Fălticeni, Fond, 1, f. 69 şi Arhiva Atel. C.F.R. Paşcani, dosar Dir. Atel. f. 17.
[112] Loc. cit., Fond 1, dosar 1, f. 69.
[113] ACIIP, Fond 14, dosar 3608, f. 24.
[114] Arhivele statului Fălticeni, Fond 1, dosar 1, f. 18.
[115] *Ibidem.*
[116] ACIIP, Cota XVII—84.
[117] Loc. cit., Fond 4, dosar 3608, f. 96.
[118] *Ibidem.*
[119] Arhivele statului Fălticeni, Fond 1, dosar 1, p. 72.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

30.670 lei pentru ajutorarea familiilor celor morţi şi răniţi cu ocazia masacrului sîngeros" [120]. O delegaţie de muncitori din Paşcani „a plecat la Bucureşti pentru a preda suma colectată" [121]. Cu acest prilej, în rîndul muncitorilor ceferişti de la Paşcani au fost difuzate manifeste fluturaşi cu lozincile: „Jos starea de asediu", „Cerem eliberarea ceferiştilor arestaţi!", „Jos guvernul burghezo-moşieresc!". Partidul a continuat să mobilizeze oamenii muncii la diferite acţiuni de solidaritate cu cei închişi şi a familiilor lor, la acţiuni de ajutorare materială, la manifestaţii împotriva teroarei. Aceste acţiuni — prelungite şi în luna martie 1933 — au fost atît de puternice, încît direcţia Atelierelor Paşcani nu s-a simţit în siguranţă fără menţinerea pazei poliţieneşti şi militare. La 3 martie 1933, „un nou detaşament de 50 grăniceri a sosit în gara Paşcani, pentru a întări detaşamentul din reg. 16 Dorobanţi, însărcinat cu paza gării şi a Atelierelor Paşcani [122].

Măsurile brutale ale autorităţilor n-au putut împiedeca pe ceferiştii păşcăneni de a-şi manifesta nemulţumirile faţă de politica guvernului burghezo-moşieresc.

Acţiunile greviste ale muncitorilor de la Atelierele C.F.R. Paşcani din ianuarie-februarie 1933, deşi n-au luat amploarea luptelor din alte centre feroviare ale ţării, au constituit totuşi o puternică demonstraţie de rezistenţă împotriva ofensivei guvernului burghezo-moşieresc de a arunca greutăţile crizei economice asupra oamenilor muncii.

Cu toate că guvernul naţional-ţărănist considera că la Paşcani nu va fi necesară instituirea stării de asediu, totuşi autorităţile poliţieneşti s-au văzut puse în faţa situaţiei de a aplica măsuri care în fond echivalau cu aplicarea stării excepţionale.

În cadrul eroicelor lupte ale ceferiştilor din întreaga ţară, ceferiştii de la Paşcani au fost permanent prezenţi la luptă cu aceleaşi revendicări. Ei s-au ridicat în masă împotriva stării de asediu şi a măsurilor cu care guvernul a vrut să anuleze revendicările acordate în urma grevei de la Griviţa din 2 februarie.

Un exemplu concludent l-a oferit greva din ziua de 16 februarie, cînd muncitorii s-au adunat demonstrînd împotriva samavolniciilor guvernului. În cele patru ore cît a ţinut demonstraţia, muncitorii ceferişti din Paşcani au stăpînit Atelierele. Ei au dovedit că sînt hotărîţi să lupte pentru apărarea intereselor lor. S-au făcut simţite şi unele lipsuri care au fost analizate chiar în acele zile de Comitetul Regional Moldova al P.C.R. Astfel, n-au fost antrenate cu destulă hotărîre masele de ţărani, proletariatul agricol nemulţumit de situaţia grea în care se afla şi care îşi exprima în acea perioadă foarte intens protestul împotriva politicii guvernului burghezo-moşieresc. Pregătirea unor demonstraţii ale şomerilor în faţa atelierelor a început abia după 18 februarie.

O concluzie foarte importantă pe care au tras-o comuniştii de la Paşcani a fost, aşa cum s-a indicat şi într-o rezoluţie a plenarei Comitetului regional P.C.R. Moldova, necesitatea creării la Atelierele C.F.R. Paşcani a unei organizaţii de partid puternice, capabilă să or-

[120] ACIIP, Fond 5, dosar 963, f. 124, 128.
[121] *Ibidem.*
[122] Arhivele Statului Fălticeni, Fond 1, dosar 1, f. 36.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ganizeze şi să conducă lupta muncitorilor [123]. Numeroase elemente combative, devotate au desprins învăţăminte corespunzătoare din aceasta indicaţie. Ele au militat în cadrul organizaţiei de partid de la Atelierele C.F.R. Paşcani, înfiinţată la sfîrşitul anului 1933 [124] pentru întărirea rîndurilor partidului.

Luptele din ianuarie-februarie 1933 au avut o mare însemnătate în istoria României. Referindu-se la rolul lor pentru dezvoltarea ulterioară a mişcării revoluţionare din ţara noastră, Gheorghe Gheorghiu-Dej arăta : „Cu toate că luptele din ianuarie-februarie 1933 au fost înăbuşite în sînge, ele au frînat ofensiva capitalistă împotriva condiţiilor de muncă şi de viaţă ale oamenilor muncii, au dat o lovitură puternică politicii de fascizare a ţării, au contribuit la creşterea conştiinţei politice şi la îmbogăţirea experienţei de luptă a proletariatului [125]. Alături de proletariatul ceferist din întreaga ţară, la aceste glorioase lupte conduse de Partidul Comunist din România, şi-a adus partea sa de contribuţie şi muncitorimea ceferistă din Paşcani, continuînd şi dezvoltînd o frumoasă tradiţie revoluţionară.

LA LUTTE DES CHEMINOTS DE PASCANI EN JANVIER ET FEVRIER 1933

RÉSUMÉ

La lutte entreprise par les cheminots de Pascani en janvier et février 1933 fait partie des héroiques combats que les ouvriers des chemins de fer et de l'industrie pétrolière ont menés et qui furent préparés, organisés et dirigés par le Parti Communiste de Roumanie. En s'amplifiant au cours de la crise économique de 1929—1933, qui s'était étendue à tous les secteurs de la vie économique en Roumanie, les combats de 1933 ont été la réponse du prolétariat roumain à la politique du régime des bourgeois et des grands propriétaires fonciers.

Les ouvriers des ateliers de Pascani des chemins de fer, se conformant à une longue tradition révolutionnaire, ont apporté leur concours aux combats de 1933. Par l'activité déployée au cours des années de crise économique, en mobilisant les ouvriers pour la lutte des classes, les organisations révolutionnaires de Pascani ont réussi à ce que les ouvriers s'opposassent solidairement à l'offensive que le gouvernement, la direction générale des chemins de fer et la direction des ateliers de Pascani des chemins de fer avaient entreprise contre eux.

[123] ACIIP, Cota 4 A. b. XVII, inv. 619, f. 11.

[124] Arhiva Comitetului regional P.M.R. Iaşi, fond A, Cota 4, dosar 127, f. 27, 34.

[125] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi Cuvîntări 1959—1961*, Ed. Politică, 1961, pag. 435—436.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

L'organisation de Pascani du Parti Communiste et le comité d'action des ateliers, constitué en juin 1932, ont fait de grands efforts, couronnés de succès, pour réaliser le front unique en vue des actions qui allaient avoir lieu.

Aux luttes héroïques des cheminots de Griviţa et des autres centres férroviaires de Roumanie, les cheminots de Pascani ont participé sur la base des mêmes revendications politiques et économiques. Ils se sont soulevés en masse contre l'état de siège et les mesures de répression, par lesquelles le gouvernement essayait de liquider les grands combats du début de 1933 du prolétariat roumain. Aux principales étapes de la lutte des cheminots de Pascani, qui furent la grève du 3 février 1933, l'assemblée générale du 5 février 1933 et la grève du 16 février 1933, la masse des cheminots s'est solidairement manifestée, en suivant la voie tracée par le Parti Communiste de Roumanie, ayant pour but de sortir de la crise économique par des moyens révolutionnaires.

Quoique le gouvernement national paysan eut estimé qu'il n'était pas opportun d'introduire à Pascani l'état de siège, la police et les autorités militaires ont considéré nécessaire d'avoir recours à des mesures exceptionnelles. Elles adoptèrent cette solution, parce que les ouvriers des ateliers de Pascani des chemins de fer entraînèrent à leur suite les salariés du depôt local des chemins de fer et une grande agitation se produisit parmi les masses ouvrières du département de Baia.

Quoique certaines déficiences eurent lieu, notamment en ce qui concerne la liaison entre l'action des ouvriers des ateliers et les actions de ceux du dehors, telles que celles des chômeurs, des paysans, etc., cependant la lutte des salariés des ateliers des chemins de fer de Pascani en janvier-février 1933 a constitué une vigoureuse manifestation de résistance contre la politique du gouvernament des bourgeois et des grands propriétaires fonciers tendant à faire supporter par la classe ouvrière les effets de la crise économique.

La lutte qui eut lieu à Pascani en janvier-février 1933 a fourni d'utiles enseignements aux ouvriers et les a fait bénéficier d'une précieuse expérience. Une des plus importantes conséquences de la lutte de 1933 a été que les éléments combatifs ont créé une organisation du Parti Communiste aux ateliers de Pascani des chemins de fer, organisation qui a réussi, grâce à l'aide qui lui fut donnée par les organes de la direction du Parti Communiste de Roumanie, à être au premier rang dans les combats livrés postérieurement par la classe ouvrière dans cette région de notre pays.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

SFATUL DOMNESC ȘI SFATUL DE OBȘTE ÎN MOLDOVA (SEC. XV—XVIII)

DE

C. CIHODARU

Printre instituțiile feudale din țara noastră, sfatul domnesc și sfatul de obște s-au bucurat prea puțin de atenția cercetătorilor. Nu se poate spune însă că în istoriografia mai veche nu au existat, incidental, unele preocupări în legătură cu originea, compunerea și caracterul acestor organe de guvernămînt. Totuși, problemele legate de ele nu au căpătat întotdeauna soluții acceptabile, satisfăcătoare.

Necesitatea reluării în studiu a unor probleme de genul arătat se poate vedea din urmărirea ideilor existente în istoriografia mai veche cu privire la aceste instituții. Astfel, D. V. Barnovschi, discutînd paragrafele relative la sfatul domnesc din Constituția cărvunarilor, din 1822, afirmă că această instituție, numită de dînsul „divan domnesc", ar fi ieșit din sfatul țării cam pentru aceleași motive și pe aceeași cale ca și marele consiliu englez Witlenagemot și că sfatul era o instituție reală care reprezenta populația, tradiția, vechiul obicei și împărțea cu voevodul răspunderea și puterea [1]. I. C. Filitti considera o astfel de ipoteză drept îndrăzneață și critica în mod just presupunerea că divanul domnesc ar fi fost un sfat degenerat, un comitet luat la început din sfatul țării și apoi uzurpator al drepturilor acestuia. Divanul ar fi tot atît de vechi ca și sfatul țării. El coexista cu sfatul, care intervenea numai în unele împrejurări de o importanță deosebită [2].

Paralel cu respingerea acestei ipoteze, același autor a combătut apoi vechea teorie a lui N. Iorga, care admitea că statul românesc ar fi fost țărănesc la origine și că sfatul reprezenta pe lîngă domn *țara legală* [3] (s.n.). Filitti îi atrăgea însă atenția că țara legală o formau numai proprietarii de toate categoriile și dregătorii de toate categoriile.

[1] D. V. Barnovschi, *Originile democrației române*, Iași, 1922, p. 159.

[2] I. C. Filitti, *Originile democrației române*, în „Viața românească", XV (1929), nr. 1, p. 14.

[3] N. Iorga, *Noua constituție a României* (Istoricul constituției române) în 12 conferințe publicate de Inst. Soc. Rom.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ţara legală nu cuprindea pe negustori, meşteşugari şi ţărani. Prin urmare acest organ nu reprezenta nici pe toată lumea şi nu era nici popular [4]. Observaţiile înregistrate constituie o punere la punct a unor vederi greşite, însă cu aceasta nu se rezolvă problema sfatului domnesc şi nu se determină atribuţiile sale. Au existat şi alte confuzii în istoriografia mai veche, cît şi în unele lucrări mai noi, cu privire la sfat şi divan, seim şi sfatul ţării. Printr-o cercetare atentă a materialului informativ ele pot să fie evitate [5].

Vechile documente moldoveneşti începînd de pe la sfîrşitul sec. al XIV-lea şi unele izvoare narative amintesc uneori de existenţa unui consiliu al domnitorului, a unui organ care împărtea cu dînsul conducerea supremă a statului, purtînd la început denumirea de *rada* (рада) şi apoi aceea de *sfat* (сѣбѣтъ). Informaţia documentară lipseşte pentru a putea preciza situaţia din perioada anterioară.

La 6 septembrie 1387, atunci cînd depunea la Liov, în faţa regelui Poloniei, jurămîntul de omagiu, Petru I era însoţit de un mic număr de boieri, cărora li se da titlul de *supremi consiliari* (sfetnici supremi) [6]. Urmaşul său Roman I făcea acelaşi gest din „bun şi înţelept sfat" al „slugilor" sale (în înţelesul de vasali) şi al „panilor" săi „credincioşi" [7]. La 1402, Alexandru cel Bun depunea jurămîntul de omagiu regelui polon de a sa „bună voie şi cu întreg sfatul" [8].

În documentele ulterioare privind relaţiile moldo-polone sau moldo-litvane, se întîlnesc des expresiile „cavalerii şi boierii şi sfatul" (рада) [9], „cu panii noştri şi cu sfatul nostru (нашею радою) şi cu supuşii noştri din ţara Moldovei" [10], „...cu toţi panii, cu întregul meu sfat" [11], „cu sănătoasa cercetare a sfatului nostru (necnon sana inducione consilv nostrum secretariorum") [12]. Aceleaşi menţiuni apar şi în documentele de omagiu ale boierilor faţă de regele Poloniei, date separat. Boierii arată aici că ei constituie „sfatul" (мъı бояре и рада великожа Петра воєводи) [13].

Termenul *radc* [14] nu apare numai în documentele privind relaţiile domniei cu statele vecine, ci şi în actele interne emise de cancelaria

[4] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 15.

[5] Informaţii cu privire la sfatul domnesc există la D. C. Arion, *Despre prerogativele marilor boieri moldoveni înainte de Ştefan cel Mare*, în *Omagiu prof. C. Stoicescu*, p. 576 şi urm. I, Ursu, *Ştefan cel Mare*, cap. Consiliul. Gh. Duzinchevici, *Contribuţii la Istoria Moldovei după moartea lui Alexandru cel Bun*, în „Revista critică", ianuarie—martie 1939, nr. 1, p. 21—38. D. P. Bogdan, *În jurul unor consideraţii privind istoria Moldovei după moartea lui Alexandru cel Bun*, în „Arhiva românească", t. III (1939), p. 275 şi urm. Adelaida Goga-Bucur, *Uricele lui Alexandru cel Bun*, Brăila, 1932, cap. Sfatul domnesc. Al. A. Buzescu, *Domnia în ţările române*, p. 103—104, 126. De asemenea *Viaţa feudală*, Buc., 1957, vezi cap. Sfatul domnesc.

[6] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II, p. 601—602.

[7] *Ibidem*, p. 607—608.

[8] *Ibidem*, p. 621—622.

[9] *Ibidem*, p. 701—702.

[10] *Ibidem*, p. 712—713.

[11] *Ibidem*, p. 716—717.

[12] *Ibidem*, p. 648.

[13] *Ibidem*, p. 737—739.

[14] Acelaşi nume îl poartă sfatul suprem în statul lituanian. Denumirea aceasta vine de la termenul german *Rat* („sfat").

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

domnească, deşi aceasta se întîmplă destul de rar. În cele mai multe documente se înregistra doar că o persoană sau alta „a venit înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri" şi că garanţia pentru drepturile ce i se acordau prin astfel de acte „este credinţa domniei mele şi credinţa boierilor noştri", înşiruirea numelui acestora încheindu-se cu adaosul „şi credinţa tuturor boierilor noştri mari şi mici". Sfatul (рада) este amintit incidental în unele privilegii solemne acordate mănăstirilor sau pentru reconstituirea unor acte de proprietate pierdute. Astfel, în documentul din 7 ianuarie 1403, prin care Alexandru cel Bun făcea unele danii bisericii sft. Paraschiva din Roman, arăta că a luat hotărîrea „cu sfatul nostru deplin" (pospolneju radoju) [15]. La 6 ianuarie 1411 afirma că măsurile cuprinse în documentul dat atunci au fost luate „cu bun gînd şi cu sfatul nostru" [16], iar în 12 iulie 1415, „de noi înşine şi cu tot sfatul nostru" [17].

Atunci cînd acorda un obroc de 10 buţi de vin anual şi alte bunuri mănăstirii Probota la 9 iulie 1466, Ştefan cel Mare spunea că „ne-am sfătuit cu mitropolitul nostru chir Teoclist şi cu episcopul nostru chir Tarasie din tîrgul Romanului şi cu tot sfatul nostru (и съ очсею нашею радою) şi am făcut obroc veşnic... mănăstirii Probota..." [18]. Formule asemănătoare mai întîlnim într-un document din 2 octombrie 1468 şi în cele două documente din 15 martie 1490, prin care Ştefan subordona bisericile din Bucovina episcopiei Rădăuţi şi mănăstirii Putna [19].

Din modul cum este menţionat în unele documente ale lui Ştefan cel Mare, s-ar părea că în timpul acestei domnii sfatul ar fi fost reorganizat şi considerat ca un organ deosebit faţă de ansamblul boierilor prezenţi la curte. Astfel, într-un document din 17 septembrie 1480 se afirmă că, spre a-şi reconstitui actele de proprietate pierdute din cauza unei invazii turceşti, Mircea, fiul lui Micul Orgoae, a venit înaintea domnului „...a boierilor... şi a „sfatului" (прѣд нашими бояре и радою)[20] La fel, Mihail Buzat, pierzîndu-şi privilegiile atunci cînd Alibeg şi fratele său Skenderbeg, împreună cu Ţăpeluş, au prădat în Moldova pînă sub Lunca Mare, s-a adresat în 1481 domnului care „cu boierii... şi cu tot sfatul cel mai înalt'" i-au făcut „lege" să aducă, spre a confirma cele spuse, un număr de jurători [21]. Subordonarea celor 50 de biserici din Bucovina episcopiei de Rădăuţi se făcea împreună cu... „chir Gheorghe mitropolitul Sucevei şi cu toţi boierii... moldoveni şi în deosebi cu tot sfatul" (и нан къше съ оусею нашею радою) [22]. Din felul cum se formulează referinţele la sfat în aceste documente, rezultă că acest organ nu coincidea cu totalitatea boierilor al căror nume se înregistra în lista martorilor.

În adevăr, sfatul în sec. al XV-lea şi în prima jumătate a sec. al XVI-lea, este amintit în documentele interne destul de rar. Se consem-

[15] *Doc. privind ist. României. A. Moldova*, sec. XIV—XV, 1. p. 13.
[16] *Ibidem*, p. 24.
[17] *Ibidem*, p. 38.
[18] *Ibidem*, p. 347.
[19] *Ibidem*, p. 363 şi XV, vol. 2, p. 134.
[20] *Ibidem*, sec. XV, vol. 2, p. 22.
[21] *Ibidem*, p. 31.
[22] *Ibidem*, p. 134.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nează doar că hotărîrea în cele mai multe din ele a fost luată împreună cu „boierii" noştri. În formula de încredinţare se arată că decizia este garantată de credinţa „boierilor noştri" şi se înşiră apoi numele lor în ordinea rangului pe care îl deţineau.

Mulţi dintre istoricii din trecut au confundat această asistenţă cu sfatul domnesc.

Documentele fac însă distincţie între două categorii de garanţi în expresia „boierii şi sfatul", foarte des întîlnită.

Boierii sînt acei a căror mărturie este invocată în partea finală a actelor ca garanţie că prevederile acestora vor fi respectate. Ei sînt „boieri mari" şi „boieri mici", adică dregători mari şi dregători mai mărunţi în serviciul domnului, precum şi mari proprietari de pămînt invitaţi la astfel de adunări în calitatea lor de vasali ai domnului. Toţi formează „curtea", care corespunde într-o largă măsură „curiei" din alte părţi ale Europei.

Compunerea curţii în primele veacuri de existenţă a statului feudal moldovenesc nu era prea rigidă. Domnul invita să participe la şedinţele prezidate de dînsul pe oricine voia sau pe oricine socotea că-i poate fi de folos. De obicei, la aceste adunări luau parte marii dregători pînă la un anumit rang şi mari proprietari de pămînt, îndeosebi dintre aceia care se găseau mereu în anturajul său. Puteau să fie însă înlocuiţi şi cu alţii de rang mai mărunt. În unele documente ale lui Alexandru cel Bun şi ale urmaşilor săi din prima jumătate a sec. al XV-lea apar uneori un vornicel [23], un clucer [24] sau un aprod [25]. Cîteodată, în locul unui episcop era invitat un arhimandrit de la una din principalele mănăstiri din ţară. Desigur că, atunci cînd, pentru interesele sale proprii sau pentru cele ale domniei, un dregător era constrîns să stea departe de curte, el era înlocuit în sfat cu o altă persoană de rang mai mic sau cu un mare proprietar care eventual se afla în preajma domnului.

Nu exista, pe de altă parte, o ordine strictă de înşirare a dregătorilor după rangul lor în listele date de documente. Ar fi necesar în această privinţă să se examineze şi modul cum se rînduiau peceţile boierilor atîrnate la actele garantate de dînşii. Se ţinea seama de vîrsta, de averea, de înrudirea lor cu domnul. În special calitatea de mari proprietari ai unor domenii feudale şi nu rangul lor de dregători determina influenţa şi rolul lor politic.

Prin urmare, expresia (**нан кънишнїи**) din documentul lui Ştefan cel Mare din anul 1481 nu se referă la un „sfat suprem", care ar fi funcţionat deosebit de sfatul obişnuit format de totalitatea boierilor de la curte menţionaţi în acte. Diacul a înlocuit greşit adverbul (**нан кънише**) „mai ales" cu adjectivul (**нан кънишнїи**). Domnul arată că „s-a sfătuit cu boierii săi şi *mai ales* cu sfatul său". Deci, în diferite pricini era consultată curtea (curia), dar cuvîntul hotărîtor îl avea sfatul domnesc.

În documentele interne, din prima jumătate a sec. al XVI-lea, sfatul este menţionat o singură dată şi anume la 8 aprilie 1528. Actul a fost dat lui Ion Stîrcea, pîrcălab de Hotin şi fratelui său Mihu Stîrcea,

[23] *Doc. privind ist. României, A. Moldova*, XIV, XV, 1, p. 63, 71, 102.
[24] *Ibidem*, p. 53.
[25] *Ibidem*, p. 225.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pîrcălab de Cetatea de Baltă, pentru satul Boian care aparţinuse lui Ivanco pisar. Acesta se făcuse vinovat de trădare şi satul în cauză revenise domniei prin confiscare. La data aratată, era restituit vechilor proprietari [26].

În documentele externe din prima jumătate a sec. al XVI-lea sfatul continuă să fie amintit uneori. Astfel, tratatul încheiat la 7 februarie 1510 de Bogdan al III-lea cu regele Poloniei Sigismund este încredinţat de boierii „radei", adică ai sfatului domnesc din Moldova [27]. Se înşiră în acest act numele a 12 boieri mari cunoscuţi din documentele interne [28]. Li se mai adăuga un secretar în persoana pisarului Ivanco [29]. Pe lîngă pecetea domnului, atîrnată cu un şnur de mătase cărămizie, s-au mai prins la act cu şnur verde 12 peceţi boiereşti. Nu au participat la facerea lui unii mari boieri, ca de pildă Ştefu1, înregistrat de obicei primul în lista martorilor în actele din acea vreme, pîrcălabul Negrilă şi Dragoş vornicul. Dintre cei mai mărunţi, nu apar stolnicul şi ceaşnicul.

Tratatul de alianţă încheiat de Ştefăniţă voievod la 4 mai 1519 era garantat de toţi „panii din sfat" (rada) [30]. Urmaşul său, Petru Rareş, dădea un act asemănător prin care făgăduia că va fi credincios regelui polon Sigismund. Bunele sale intenţii faţă de acesta erau garantate „prin credinţa tuturor boierilor din sfat" (кѣрою кѣсѣхъ панъı радıнъıхъ) La document s-au atîrnat 18 peceţi boiereşti. Sînt ale principalilor dregători, enumeraţi de la logofăt, vornic şi pîrcălabi, pînă la comis [31].

Un sfat duhovnicesc şi unul laic apar într-un act de acelaşi gen dat de Iliaş Rareş la 30 noiembrie 1547 (наша рада дѣховна и свѣтцка El îşi lua angajamente faţă de regele polon „cu toţi panii din sfat. (съ кѣсѣкми панн радни нашимн) Nomenclatura unor dregători este polonă. După moda polonă se adaugă la numele boierilor numele satului unde era curtea lor. Episcopul de Roman este „al ţării de jos", iar cel de Rădăuţi „al ţării de sus". În fruntea membrilor sfatului a fost pus logofătul Mateiaş, după care urmează Petru Vartic, portarul de Suceava. Pentru prima dată se menţionează vornicul (mareşalul) ţării de jos. Lipseşte vornicul ţării de sus, lipsesc boierii fără funcţii, în schimb apare un staroste de Cernăuţi. Ca şi în actul precedent, se enumerau 18 dregători mari pînă la comis, în afară de pisarul (cancelarul) Toader Băloş [32]. Rada apare, de asemenea, în tratatul încheiat la 27 iunie 1553 de Alexandru Lăpuşneanu cu regele Poloniei [33].

---

[26] Doc. privind ist. României, p. 292—293.

[27] *Hurmuzaki*, I, supl. II, p. 6.

[28] Numele lui Cozma Sarpe postelnic este înregistrat ca şi cum ar fi vorba de două persoane: „pan Cozma, pan Sarpe postelnic".

[29] Ivanco pisar, nu pitar. Este acel cu satele confiscate la 8 aprilie 1528. Vezi mai sus.

[30] I. Bogdan, *Album de documente moldoveneşti*, publicat de N. Iorga, nr. 78.

[31] *Ibidem*, nr. 76.

[32] *Ibidem*, nr. 77.

[33] *Ibidem*, nr. 79.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În actul dat de Bogdan al III-lea,[34] precum și în alte acte din perioada anterioară[35], apar 12 dregători. Vom vedea mai jos că acesta era numărul dregătorilor care intrau în sfatul obișnuit.

Nu putem ști dacă toți membrii sfatului erau egali între ei. Cinci dintre boierii lui Petru I apar în actul din 26 septembrie 1387 ca *supremi consiliarii*[36]. Într-un act de la Ștefan cel Mare din 15 septembrie 1466 se vorbește de „cei dintâi sfetnici"[37]. Ieremia Movilă afirmă, de asemenea, că s-a numărat „printre primii sfetnici" ai lui Petru Șchiopul[38] Probabil, această calitate o aveau numai cei 8 membri din sfatul laic, mitropolitul și cei doi episcopi. Nu există dovezi precise pentru a stabili care dregători anume erau membri ai sfatului și care rămîneau în afara lui. În fruntea listei martorilor, în documente apar obișnuit în prima parte a sec. al XVI-lea, ca și mai înainte, doi sau trei boieri fără funcții, dar pentru care documentele anterioare arată că au parcurs întregul cursus honorum cerut cuiva pentru a fi înscris în rîndul marilor dregători. După logofăt și vornic urmează pîrcălabii de Hotin, Neamț și Roman. Nu toți fac însă patre din sfat. In acte sînt menționați în așa fel ca și cum ar fi prezenți mereu la curte. Dublarea acestor importante dregătorii militare arată că unul din doi trebuia să stea în garnizoana respectivă. Mai puteau să intre în sfatul domnesc portarul de Suceava, spătarul, postelnicul și vistierul[39]. În cazul cînd unii din aceștia lipseau, domnul chema din dregătorii de rang mai mărunt. Erau preferați comisul, ceașnicul și stolnicul. Prezența în sfat a dregătorilor cu rang mai mărunt era necesară numai atunci cînd nu participau mitropolitul și episcopii.

În prima jumătate a secolului al XVI-lea se pare că s-a dat preferință vistierului față de postelnic. Ulterior, acesta ocupa locul imediat după spătar.

În a doua jumătate a secolului XVI-lea s-au mai putut produce unele variații în compunerea sfatului. In timpul lui Ștefan Rareș apar doi dregători noi, pîrcălabii de Iași.[40] Desigur că erau alternativ chemați să facă parte din sfat. În timpul lui Alexandru Lăpușneanu și a fiului său Bogdan, ei nu mai apar menționați expres cu acest titlu, dar în lista sfetnicilor, notați în locul respectiv ca martori, apar doi sau trei pîrcălabi, fără să se specifice cetatea pusă sub conducerea lor.

Sub Ioan Despot s-au adus alte modificări sfatului. Printre primii membri ai sfatului se numără acum un „mare sfetnic" și un „căpitan".[41]

Ambele dregătorii au fost desființate de Alexandru Lăpușneanu în a doua domnie. Se pare că el a scindat vornicia în două. Vornicul de Țara de Sus și cel de Țara de Jos apar din primele documente date de fiul său Bogdan. În timpul domniei lui Petru Șchiopul se ajuge la o

[34] *Hurmuzaki*, I, supl. II, p. 3.
[35] M. Costăchescu, *op. cit.* II, p. 612, 614, 615.
[36] *Ibidem*, p. 601.
[37] *Doc. privind ist. României*, XIV, XV, 1, p. 351.
[38] *Ibidem*, XVIII, 2, p. 44—45.
[39] Există însă cazuri cînd vistierul este trecut înaintea postelnicului.
[40] *Documente privind ist. României, A. Moldova*, sec. XVI, 2, p. 11, 13, 14, 15, 17, 20, 23, 25, 27, 29, 30, 32.
[41] *Ibidem*, p. 162, 164, 165 ,167.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

fixare mai precisă a dregătorilor care fac parte din sfatul domnesc. Intră de aici înainte logofătul şi cei doi mari vornici, unul din pîrcălabii de Hotin, Neamţ şi Roman, portarul de Suceava, spătarul, postelnicul şi conducătorii bisericii, în total 12 persoane. Cînd se întîmpla să lipsească vîrfurile clerului, sfatul se completa cu dregătorii de rang mai mic, ca de pildă vistierul, comisul, stolnicul sau ceaşnicul. În general puteau să facă parte din sfat toţi dregătorii menţionaţi ca martori în documente. În forma aceasta s-a menţinut sfatul domnesc pînă în vremea lui Vasile Lupu.

În a doua jumătate a sec. al XVI-lea, în condiţiile orientării domeniilor feudale spre producţia de mărfuri şi ale dominaţiei otomane, puterea boierimii se află în plină creştere. Fenomenul acesta se reflectă în menţionarea activităţii sfatului domnesc în documente. În a doua jumătate a sec. al XVI-lea pînă în anul 1574, cînd, după înfrîngerea şi uciderea lui Ioan Vodă, începe slaba domnie a lui Petru Şchiopul, există în documente numai cinci menţionări ale sfatului, cîte una pentru domniile lui Al. Lăpuşneanu, [42] Despot [43] şi Bogdan Lăpuşneanu [44] şi două în domnia lui Ioan Vodă [45] Între 1574 şi 1600, sfatul este menţionat în documentele relative la procese de 34 de ori [46].

În acelaşi timp, paralel cu întărirea oligarhiei boiereşti, creşte şi influenţa clerului în viaţa de stat. Îndeosebi vîrfurile clerului se preocupă de întărirea proprietăţii mănăstireşti şi sfătuiesc pe domni să le facă danii. Sînt consultate întotdeauna cînd se schimbă ceva în situaţia proprietăţilor bisericeşti.

Rolul politic al bisercii a crescut încă în timpul luptelor pentru tron dintre fiii lui Alexandru cel Bun. Pretendenţii la domnie trebuiau să se îngrijească în mod deosebit să atragă de partea lor vîrfurile conducătoare ale bisericii. Din această cauză, către sfîrşitul perioadei luptelor feudale interne, conducătorul bisercii începe să fie tot mai des menţionat ca sfetnic al domniei. Începînd din anul 1455, mitropolitul Teoctist este menţionat în mod regulat în fruntea listei boierilor trecuţi ca martori în documente [47]. Ca al doilea reprezentant al clerului înalt la şedinţele de la curte participă uneori arhimandritul mănăstirii Bistriţa [48]. Sînt lăsaţi la o parte episcopii de Roman şi Rădăuţi.

În prima parte a domniei lui Ştefan cel Mare se menţine situaţia moştenită de la Petru Aron. Pe lîngă mitropolitul de Suceava, Teoctist [49], se menţionează uneori în sfat şi episcopul de la Roman Terasie [50], care avea rosturile unui mitropolit pentru partea de sud a Moldovei.

[42] *Doc. privind ist. României*, XVI, 2, p. 46 (1554 martie 2).
[43] *Ibidem*, p. 159 (1562 martie 17).
[44] *Ibidem*, p. 182 (1569).
[45] *Ibidem*, XVI, 3, p. 33 (1574 martie 16) şi p. 34 (1574 martie 27).
[46] *Ibidem*, XVI, 3, p. 43, 45—46, 47—48, 69, 77, 79, 88, 124, 134, 156, 175, 192, 195, 210, 212, 215, 221, 282, 290, 292, 375, 390, 396, 425, XVI, 4, p. 13, 47, 128, 162, 170, 174, 187, 190, 202, 205, 261.
[47] *Ibidem*, XV—XVI, p. 276 şi urm.
[48] *Ibidem*, p. 276, 278.
[49] *Ibidem*, p. 292 şi urm.
[50] *Ibidem*, p. 334 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Incidental, în problema unor proprietăți mănăstirești sînt chemați să participe și egumenii de la Bistrița, Neamț, Probota, Moldovița [51].

Începînd de pe la 1473, situația aceasta se schimba. Membrii clerului înalt nu mai sînt menționați ca martori în documente. Doar în unele afaceri de mare importanță mai era consultat conducătorul bisericii, cum se întîmpla, de pildă, pe la 1490, cînd subordonarea unui număr de 50 biserici episcopiei de la Rădăuți se făcea „de domn împreună cu rugătorul și părintele nostru chir Gheorghe, mitropolitul Sucevii și cu toți boierii noștri moldoveni și îndeosebi cu tot sfatul nostru" [52].

În secolul următor, abia la 1556, Alexandru Lăpușneanu declara că a luat hotărîrea „cu sfatul și binecuvîntarea preasfințitului mitropolit chir Grigorie" de a constitui un obroc mănăstirii Putna [53]. La fel proceda și Petru Schiopul [54].

Sfatul bisericesc, pe lîngă cel laic, este menționat în mod expres în documentul de omagiu față de regele polon, dat de Iliaș Rareș [55] în 30 noiembrie 1547.

Către sfîrșitul sec. al XVI-lea, *sfatul bisericesc* este menționat tot mai des în documente. Astfel, la 10 septembrie 1597, Ieremia Movilă voievod hotăra într-un proces „împreună cu tot sfatul domniei mele, *clerici* și *laici*" [56]. Într-un alt document, el punea să se menționeze că „domnia mea *cu tot sfatul domniei mele și duhovnicesc și lumesc*, îndeajuns am judecat și am socotit despre amîndouă părțile ca să fie mai cu dreptate"... [57]. Ca garanție a trăiniciei unor drepturi feudale, acordate printr-un document din 3 martie 1597, se punea „credința domniei mele a mai sus scrisului Io Eremia Moghilă voievod și credința *preasfințitului sfatului nostru duhovnicesc*, chir Gheorghe mitropolit de Suceava și a toată țara Moldovei și credința lui Agaton, episcop de Roman, credința lui Amfilohie, episcop de Rădăuți și credința boierilor noștri" [58]. Mai tîrziu, în sfatul bisericesc intră și episcopul de Huși [59]. Menționile în legătură cu existența sfatului bisericesc continuă în cursul sec. al XVII-lea. Nu există nici un indiciu pe baza căruia să se poată presupune că sfatul bisericesc își desfășura activitatea separat de sfatul laic. Vîrfurile clerului deliberau împreună cu boierii. Probabil, în astfel de cazuri nu mai erau chemați la ședințe unii dregători mai mărunți.

Sfatul, așa cum se cristalizase în sec. al XV-lea, s-a menținut pînă în vremea domniei lui Vasile Lupu. Ca urmare a apariției și perfecționării artileriei, cetățile își pierduseră de mult timp vechile lor rosturi. Turcii, de asemenea, ceruseră în a doua jumătate a sec. al

[51] *Doc. privind ist. României*, p. 335, 374. Episcopul de Rădăuți este menționat în consiliul domnesc în anii 1472—1473. Ibidem, p. 387—398.
[52] *Ibidem*, XV, 2, p. 131.
[53] *Ibidem*, XVI, 2, p. 97.
[54] *Ibidem*, XVI, 3, p. 66—89.
[55] I. Bogdan, *Album de doc. mold.*, nr. 78.
[56] *Ibidem*, vol. IV, p. 150.
[57] *Ibidem*, p. 170.
[58] *Ibidem*, p. 158, 175, 180, 214, 215.
[59] *Ibidem*, p. 240.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

XVI-lea ca o parte din ele să fie distruse. O dată cu dispariţia garnizoanelor din cetăţi, pîrcălabii devin simpli administratori de ţinuturi şi nu mai dispun ca în trecut de o însemnată putere militară. Din această cauză, ei au fost lăsaţi în afara sfatului. Faptul acesta este consemnat de Miron Costin [60]. În a doua jumătate a sec. al XVII-lea, sfatul laic cuprinde opt boieri mari. Împreună cu vîrfurile clerului, care constituiau sfatul duhovnicesc, ajungea să numere 12 membri. Situaţia aceasta este dată în mod clar de Miron Costin şi Dimitrie Cantemir precum şi de alte cîteva izvoare.

Din opera istoricilor amintiţi se desprinde că pentru secolul al XVII-lea, sfatul domnesc, sfatul suprem, nu se poate identifica nici decum cu instanţa supremă de judecată prezidată de domn, instanţă care pe de la sfîrşitul sec. al XVI-lea începuse a se numi *divan* [61]. Membrii sfatului domnesc făceau însă parte şi din această instituţie, care nu este altceva decît vechea *curte* denumită cu un termen turcesc.

Miron Costin în opera sa cunoscută sub numele de „Istoria în versuri polone" ne dă mai multe amănunte în legătură cu sfatul domnesc. După dînsul, exista un sfat boieresc compus din mitropolit şi cei trei episcopi [62]. În compunerea sfatului suprem, pe lîngă aceştia, intrau opt dregători şi anume: marele logofăt, cei doi vornici mari, hatmanul (pîrcălabul de Suceava), marele postelnic, marele spătar, marele paharnic şi marele vistier [63].

Dimitrie Cantemir făcea distincţie între *boierii de sfat* şi *boierii de divan*. În primul organ, numit de dînsul *sfatul secret*, înregistrează aceiaşi dregători ca şi Miron Costin [64]. Precizează însă care era situaţia marelui vistier. Acesta, la drept vorbind, nu făcea parte din „senat". El păstra cheia de la camera unde se întrunea consiliul şi numai din această cauză era considerat ca mare sfetnic al domniei. De fapt nu era consultat şi nu lua parte la deliberări decît atunci cînd se discutau chestiuni în legătură cu vistieria. Astfel, el nu avea nici scaun şi trebuia să stea în picioare la şedinţă [65].

În capitolul despre dregători, interpolat de Misail călugărul în cronica lui Grigore Ureche, nu se face nici o deosebire între membrii sfatului şi ai divanului [66].

Menţiuni privind numărul membrilor sfatului domnesc se întîlnesc uneori în relaţiile unor călători şi agenţi diplomatici străini, care au avut ocazia să cunoască modul de organizare politică din Ţările române. Astfel, în instrucţiunile date de principele Transilvaniei, Sigismund Bathori, lui Gaspar Korniş în vara anului 1593, cu ocazia în-

[60] Erau menţionaţi în formularul documentelor doar în virtutea tradiţiei, Miron Costin, *Opere complete*, ed. P. P. Panaitescu, Buc., 1958, p. 239.

[61] Pentru prima dată termenul turcesc *divan* apare într-un document din 18 martie 1603. *Doc. privind istoria României*, A, XVII, 1, p. 74.

[62] Miron Costin, *op. cit.* p. 114—115. Aici pretinde că episcopul catolic de Bacău ar fi făcut parte din sfat. Afirmaţia aceasta nu se verifică.

[63] *Ibidem*, p. 115—118.

[64] Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 113—115.

[65] *Ibidem*, p. 115.

[66] Gr. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, Buc., 1958, p. 75—76.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

locuirii lui Aron Vodă cu Ştefan Răsvan, îi recomanda printre altele să aleagă împreună cu noul domn 12 boieri pentru a forma sfatul. Ei trebuiau să întreacă pe ceilalţi în vîrstă, înţelepciune, cinste şi în credinţă şi să fie aleşi astfel încît să poată avea încredere în ei atît principele, cît şi voevodul [67].

În descrierea pe care Samuel Twardowski o face soliei polone condusă de ducele de Zbaraz în 1622 la Constantinopol, ni se arată că domnul Moldovei, Ştefan Tomşa, i-a făcut acestuia o primire solemnă la Iaşi. I-a ieşit înainte cu un impozant alai la Ştefăneşti. În jurul domnului stăteau călări 12 boieri [68]. La fel, atunci cînd Stanislaw Cświecim descrie călătoria făcută în anul 1643 de solul polon Nicolae Bieganowski la Constantinopol, se arată că în timpul primirii la curte, el a văzut divanul plin de curteni şi că a trecut printr-o altă sală mai mică (spătăria) unde erau adunaţi o parte din dregători [69]. Ceilalţi se găseau împreună cu domnul într-o altă încăpere.

Misionarul catolic Marcus Bandini vorbeşte, de asemenea, despre divanul domnului Vasile Lupu şi ne arată că numai membrii sfatului stăteau pe scaune, avînd insignele puse pe masă în faţa lor [70].

În însemnările lui Chrzanowski despre călătoria făcută de el în anul 1780 prin Moldova şi Bulgaria spre Constantinopol se dau unele amănunte privind curtea domnească din Iaşi. El ne spune că divanul poartă moldoveneşte denumirea de spătărie. Divanul, prin care trebuie să se înţeleagă sfatul, era compus din 12 boieri aleşi de ţinuturi. Dă în continuare, cu destule greşeli, amănunte despre atribuţiile acestor dregători [71]. Acelaşi număr dă şi Koloman Mikeş, refugiat politic maghiar în Moldova pe la începutul secolului al XVIII-lea [72].

În această privinţă se mai pot descoperi cîteva detalii în memoriile lui Sieur de la Croix. Se înşiră acolo marii dregători din Moldova, cu atribuţiile lor. În partea unde se ocupă de curtea domnească notează că din instanţa supremă, pe lîngă mitropolit şi cei trei episcopi, mai făceau parte opt înalţi dregători, cu dreptul de a şedea pe scaune şi un mare număr de dregători mai mici, slujitori şi căpetenii ale oştenilor, cărora le dă denumirea de *gentilis-hommes d'armes*. După ce asculta plîngerile, învinuirile sau ceea ce aveau de spus împricinaţii în apărarea lor, domnul se retrăgea cu cei opt înalţi dregători într-o cameră separată, unde, după ce lua avizul acestora, dădea sentinţa, pe care apoi o executau alţi dregători. Autorul descrierii era informat, de asemenea, că domnul, atunci cînd voia să delibereze într-o afacere care privea domnia, interesul public sau al său particular, folosea un consiliu secret în care intrau cîţiva sfetnici ca marele vornic, marele

[67] A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, IV, p. 236.

[68] P. P. Panaitescu, *Călători poloni în Ţările Române*, Buc., 1930, p. 17.

[69] *Ibidem*, p. 54.

[70] Bandinus, ed. V. A. Urechia, în „An. Acad. Rom." s. II, t. XVI, p. 320.

[71] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 236.

[72] N. Iorga, *Ist. Românilor prin călători*, II, p. 163.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

postelnic, marele şambelan (spătar), marele vistier şi logofătul [73]. Nu cunoştea pe ceilalţi doi.

În orice caz, persoanele care luau loc pe scaune în sala mare de şedinţe erau în număr de 12, opt laici şi patru feţe bisericeşti. Cifra aceasta se confirmă de o informaţie cuprinsă într-un chestionar francez asupra ţărilor române de pe la începutul sec. al XVIII-lea. Se afirmă acolo că prinţul era asistat la judecată de 12 boieri [74].

Examinînd listele de dregători înregistraţi nominal în documente, în afară de cei cu funcţii teritoriale, constatăm în prima jumătate a sec. al XVII-lea circa 11 persoane. Al 12-lea membru al sfatului era însă mitropolitul. Componenţa aceasta nu era rigidă. Probabil, atunci cînd se convocau episcopii, trei dintre membrii mai mici în rang ai sfatului trebuiau să le cedeze locul.

De altfel, ca şi în perioada anterioară, în probleme mai grave se putea face apel la un sfat lărgit. Miron Costin notează, în afară de cei opt boieri mari, membri ai sfatului secret, alţi 11 dregători mai mărunţi şi apoi 12 vornici de poartă, „din afara senatului, care nu iau parte la sfat decît la grabnică nevoie, ca de pildă orînduirea haraciului" [75]. După înşirarea făcută de el se vede că numărul membrilor sfatului se dubla sau se tripla în astfel de ocazii. Pentru unele acte cu caracter solemn se dubla numărul membrilor sfatului. Gabriel Bathori arăta la 14 noiembrie 1608 că domnul din Moldova i-a depus jurămînt de credinţă împreună cu 24 de boieri [76].

Din cronici se vede, de asemenea, că spre sfîrşitul sec. al XVII-lea, sfatul domnesc cuprindea tot 12 membri. I. Neculce şi N. Muste, contemporani cu Dimitrie Cantemir, notează în listele date în cronicele lor circa 11 mari dregători.

Probabil că numai o parte din aceştia aveau calitatea de membri permanenţi, ceilalţi, ca şi episcopii, completau numărul după împrejurări. Numai cei şapte membri permanenţi puteau să participe la desbateri şi să ia cuvîntul în divan, restul se mărginea să aprobe şi să iscălească sentinţa dată [77].

Celor 11 dregători laici membri ai sfatului li se acorda la numirea în funcţie de către domnitor anumite insigne. Purtau bastoane aurite sau vopsite în anumite culori. În sec. al XVIII-lea, numai lor le era permis să poarte bărbi [78]. Ceilalţi dregători de divan purtau, ca semn al funcţiei lor, un brîu special. Insignele erau ale ţării şi li se ridicau

[73] Fr. Babinger, *O relaţie neobservată despre Moldova, sub domnia lui Antonie Vodă Ruset (1676)*, în „An. Acad. Rom.", Mem. sec. ist., seria III-a, t. XIX, p. 129—131. Textul acestei descrieri a Moldovei, precedat de comentarii, a fost publicat şi de V. Mihordea, *(O descriere a Moldovei înainte de D. Cantemir)*, în „Revista istorică", XXIII, nr. 4—6 (1937), p. 126 şi urm.

[74] A. Sacerdoţeanu, *De nuveau concernant „une enquête française sur les Principautés romaines au commencement du XVIII-e siècle"*, în „Revue historique du sud-est européen", anul VI, nr. 1—3, p. 62. Alte variante dă C. C. Giurescu în „Mélanges de l'Ecole roumaine en France", II, 1924, partea I-a, p. 36—63.

[75] Miron Costin, *Opere complete*, ed. cit., p. 388.

[76] Veress, *Documente*, VIII, p. 54.

[77] Hugas Ingigian, *Valahia şi Moldova*, în „An. Acad. Rom.", Mem. secţ. ist., s. III, t. IX, p. 291—293.

[78] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

o dată cu mazilirea din funcție. N. Costin însemnă în cronica sa că atunci cînd, după înfrîngerea de la Stănilești, Savin Zmuciiă s-a refugiat în Rusia împreună cu Dimitrie Cantemir, el a luat și „toiagul cel de argint al țării", pe care îl deținuse în calitate de postelnic[79].

Numărul membrilor care intrau în compunerea sfatului domnesc ne amintește de cei 12 pîrgari care asistau pe șoltuzi în conducerea orașelor și pe jurații din ținutul Făgărașului[80]. Intrucît domnia se prezintă ca o continuare a voievodatului din perioada anterioară formării statului, tot astfel și statul domnesc este continuarea sfatului de cneji care asistau pe voevozi la judecată, formau „scaunul său de judecată". Informația documentară păstrată ne prezintă asemenea tribunale compuse din 12 membri. Uneori intrau în compunerea lor 6 preoți și 6 cneji[81].

Determinarea atribuțiilor sfatului domnesc pe baza mărturiilor documentare existente, mai ales pentru primele secole, constituie o sarcină extrem de dificilă. E greu de constatat, îndeosebi, în ce măsură acest organ, ca expresie a voinței clasei dominante, limita autoritatea domnului și care era puterea sa în domeniul politicei interne.

Ca organ al statului feudal, el avea în primul rînd sarcina de a veghea la menținerea ordinei feudale, de a lua măsurile necesare pentru întărirea ei, de a asigura în condiții optime exploatarea masei țărănești de către proprietarii pămîntului. Membrii sfatului domnesc urmăreau menținerea și respectarea normelor dreptului feudal, adunau mijloacele pentru susținerea și buna funcționare a mașinii de oprimare și subjugare a maselor exploatate. Ca atare, membrii sfatului concentrau în mîinile lor toate firele administrației, conduceau aparatul de represiune și constituiau instanța supremă de justiție. In al doilea rînd, ei trebuiau să se îngrijească de buna funcționare a curții domnești.

În materie de politică externă, era necesar avizul lor în luarea unor hotărîri privind relațiile țării cu celelalte state. Domnii erau obligați să consulte sfatul cu ocazia încheierii păcii sau a unor tratate de alianță, atunci cînd se declara război, cînd se accepta o situație de vasalitate și în diferite probleme de aceeași natură. În tratatele de alianță cu marele duce al Lituaniei și în documentele date cu ocazia depunerii sau reînnoriii jurămîntului de omagiu ca vasali ai regelui Poloniei în prima jumătate a sec. al XV-lea, domnii puneau să se menționeze că hotărîrea se lua nu numai în numele lor, ci și al boierilor din sfat și al tuturor supușilor[82]. „Rada" boierilor se angaja să mențină „în credință" pe domnitori față de suzeranul lor și să-i determine să-și respecte obligațiile asumate în astfel de ocazii. Promisiunile lor se consemnau într-un act separat, redactat fie pe o foaie aparte, fie în continuarea documentului dat de domn[83].

---

[79] N. Costin, *Cronica*, în M. Kogălniceanu, *Letopisețe*, II, p. 110.

[80] A. Veress, *Documente*, VI, p. 32—33.

[81] Ștefan Meteș, *Contribuții nouă privitoare la voievozii români din Ardeal și părțile ungurești din veacul al XVI—XVIII-lea*, Cluj, 1925, p. 8, Idem, *Din istoria dreptului românesc în Transilvania*, în „An. Rom., Mem. secț. ist., s. III, t. XVII, p. 90 și urm. N. Iorga, *O mărturie din 1404 a celor mai vechi moldoveni*, Buc., 1926, p. 2.

[82] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 622, 625, 629, 638 etc.

[83] *Ibidem*, p. 601, 608, 610, 650 etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În reglementarea relaţiilor cu statele vecine, consultarea sfatului era obligatorie. Cronicarul Grigore Ureche ne spune că Bogdan Lăpuşneanu nu consulta sfatul boierilor în problemele de stat şi că încerca să le soluţioneze singur numai cu ajutorul unor tineri pripăşiţi la curte [84]. Totuşi, dintr-un document din 20 martie 1570, dat lui Dinga portarul de Suceava, se poate constata că acuzaţia aceasta nu este pe deplin îndreptăţită. Se arată în documentul citat că domnul s-a „sfătuit cu întregul sfat al domniei mele" şi a trimis pe Dînga împreună cu Drăgan logofăt „în solie la craiul... pentru ca să tocmească să fie pace între noi şi ţările noastre" [85].

Iliaş Rareş, înainte de a pleca la Constantinopol pentru a obţine, după cum pretindea el, o uşurare a obligaţiilor ţării faţă de turci, a convocat sfatul şi pe boieri la Huşi [86]. Ioan Vodă cel Cumplit, în ajunul răscoalei împotriva Imperiului Otoman, a discutat situaţia grea a ţării şi măsurile de luat pentru îndreptarea ei „împreună cu sfatul boierilor" şi îndeosebi cu „primul sfetnic" Ion Golia. Acesta i-a arătat primejdia la care se expunea, dar sfaturile lui au avut tot atîta efect ca şi cum „ar fi spus vorbind cu un mort sau ar fi cîntat cîntece de laudă în faţa unui surd'" [87]. El a putut învinge opoziţia boierimii numai cu sprijinul unor pături sociale mai largi, numite de cronicar „ţară" [88].

De altfel, în probleme privind pacea sau războiul, sfatul era întotdeauna consultat. Miron Costin ne spune că, atunci cînd Vasile Lupu a auzit despre intrarea oştilor transilvănene în ţară, a întrebat pe boierii de sfat asupra măsurilor pe care urma să le ia. „Ce-au ales cu sfatul să năzuiască la cetatea Hotinului..." [89].

Sfatul era consultat în orice problemă care angaja ţara în domeniul politicii externe. Nu se lăsau la o parte în această privinţă nici legăturile de familie ale domnului. Astfel, atunci cînd fiica lui Vasile Lupu a fost cerută în căsătorie de principele litvan Radzivill, domnul a întrebat sfatul, care a dezbătut această problemă timp îndelungat. Miron Costin ne spune că „multă vreme s-au frămîntat acest lucru în sfat şi cîţiva boieri pre atunci apăra acest lucru să nu fie" [90].

În această privinţă, consultarea Sfatului de către domn era considerată de cronicarul amintit ca o măsură politică înţeleaptă. Vorbind despre o coaliţie ce se punea la cale împotriva turcilor, el ne arată că Vasile Lupu intrase în legătură cu regele polon Vladislav şi se hotărîse să suprime plata tributului către Poartă. „Şi au stat la voroavă cu boierii pentru opritul birului şi într-un rînd şi într-altul" însă boierul Petriceico, mare vornic al ţării de sus, i-a arătat primejdia la care se expunea. Cronicarul notează cu satisfacţie în comentariile pe care le face că „aşa feresc pre domni şi ţările voroava cu sfatul" de pri-

[84] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. cit., p. 194.
[85] *Doc. privind istoria României, Moldova*, veacul XVI, 2, p. 221.
[86] P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-române din sec. XI—XV*, p. 112, 120.
[87] *Ibidem*, p. 151.
[88] Grigore Ureche, *Letopiseţul*, ed. cit., p. 198.
[89] Miron Costin, Opere complete, ed. cit., p. 140.
[90] *Ibidem*, p. 121.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mejdii. „Că pentru aceea a dat dumnedzău să aibă împărații, craii și domnii, cîrmuitorii țărilor, sfetnici pre lîngă sine cu care vorovindu o treabă să frămînte cu voroava lucrul și unul una, altul alta răspunzînd, să lămurește lucrul care este mai pre îndemînă" [91]. Cine nu procedează în modul acesta greșește. „Fără sfat a făcut Vasile Vodă — apreciază el — lovitul tătarilor la Brătuleni pre Prut...", iar despre Gheorghe Duca ne spune că „sfătuindu-se numai cu unul pentru cartea la hanul și-a stricat domnia". Despre Ștefan Petriceico scrie că numai „așa, cu șoaptele au făcut..., de au lepădat fără de nici o nevoie domnia țării și s-au dus în Țara Leșească de care faptă se stînge Țara Moldovei astăzi" [92].

În legătură cu asigurarea ordinii în interior și cu aplicarea dreptului feudal ca expresie a voinței clasei dominante, sfatul domnesc se prezenta ca forul cel mai înalt. În materie de justiție [93], el moștenise, în sens și cu aplicare feudală, funcțiile sfatului de cneji, care, împreună cu voievodul, aplana certurile dintre membrii obștilor în perioada anterioară formării statului.

Cercetînd documentele date de domnii din sec. XV—XVI, privind unele procese judecate de dînșii, se pot spicui formulări ca cele ce urmează: „deci noi și cu tot sfatul nostru cercetînd am aflat adevărul" [94], sau „de aceea noi și boierii noștri am cercetat cu întregul nostru sfat și am aflat că este dreaptă cumpărătura" [95], sau Meștea vătag „a rămas dinaintea noastră și dinaintea sfatului nostru" [96], sau „călugării s-au îndreptat înaintea întregului sfat și și-au pus ferie" [97].

Se poate constata deci că membrii sfatului, împreună cu alți boieri, participau la judecățile făcute de domn. Alte izvoare ne arată care era rostul lor aici, cel puțin începînd din secolul al XVII-lea înainte. Atunci cînd nu erau preocupați de rezolvarea altor probleme de stat, domnii *țineau divan*, adică judecau, în fiecare zi. Unii mai zeloși făceau aceasta chiar de două ori pe zi, deși, din cauza vinului consumat peste măsură la masă, judecățile de după prînz nu erau prea agreate de împricinați [98].

În încăperea, numită spătărie, [99] se adunau boierii mari din sfat, mitropolitul și episcopii [100], boieri de rangul al doilea și un mare număr de slujitori, căpetenii de oști, paji și aprozi. Domnul venea aici însoțit de marele postelnic. Se introduceau împricinații și după ce marele logofăt le citea jalbele, ei erau puși să-și apere cauza. După aceasta membrii sfatului (cei 8 dregători mari cu reprezentanții cle-

[91] Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. cit., p. 112.
[92] *Ibidem*, p. 113.
[93] În legătură cu astfel de prerogative vezi N. Grigoraș, *Atribuțiile judecătorești ale sfatului domnesc pînă la sfîrșitul sec. al XVI-lea*, în „Studii și cercetări științifice" (istorie), Iași, XII (1961), 1, p. 133 și urm.
[94] *Doc. privind ist. României*, A. Moldova, XVI, 3, p. 33.
[95] *Ibidem*, p. 47.
[96] *Ibidem*, p. 157.
[97] *Ibidem*, p. 175.
[98] Ioan Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. cit., p. 123—124.
[99] François de Pavie, pe la 1585, arată că astfel de judecăți se puteau ține și în aer liber. N. Iorga, *Acte și fragmente*, t. I, p. 37—38.
[100] Aceștia luau parte la divan numai în anumite ocazii.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rului) se apropiau de domn, care, pentru a da hotărîrea, se sfătuia cu dînşii. Ceilalţi dregători mai mărunţi luau cuvîntul numai atunci cînd erau întrebaţi şi stăteau în picioare. Ei serveau mai ales la îndeplinirea procedurii, [101] la executarea sentinţelor sau constituiau un aparat de paradă.

În primul rînd, membrii sfatului împreună cu domnul „judecau" după „obicei" şi după „legea ţării" toate procesele de natură civilă. Cercetau pricina pentru a cunoaşte „adevărul", iar procesele se cîştigau sau se pierdeau în faţa lor [102]. Partea cîştigătoare „se îndrepta" şi-şi punea „ferîe" la visterie. Domnul şi sfatul cercetau uricile prezentate pentru a descoperi dacă nu cumva unele din ele erau „viclene" (false) [103]. Constatau pe baza lor sau prin alte mijloace că o proprietate era dreaptă moştenire, cumpărătură sau schimb cuiva [104]. În cazul cînd procesul se încheia cu restituirea unei sume de bani, aceasta se făcea în faţa lor [105]. Se restituiau de obicei banii daţi pentru cumpărarea unor bunuri fără respectarea dreptului de protimisis [106]. Mărturiile se depuneau, de asemenea, în faţa domnului şi a sfatului. Se putea constata uneori că „jeluirile" erau „strîmbe" [107].

Martorii jurau pe evanghelie în faţa lor. Se întîmpla uneori ca părţile pentru care depuneau mărturie să „rămînă de minciună" [108]. Mărturia unor boieri mari, cum era de pildă aceea a lui Dracsin şi Roman, pîrcălabi de Neamţ, putea să aibă mai mare valoare şi putea să dea cîştig de cauză acolo unde de obicei se aduceau 12 martori [109]. Mai tîrziu jurămîntul se lua la mitropolie şi părţii care adusese martorii i se da o foaie prin care se constata îndeplinirea acestui act.

În cazul cînd una din părţi pretindea că poate să aducă dovezi suplimentare, procesul se amîna şi se fixau noi termene pentru judecarea lor [110]. Dacă o parte nu se prezenta la cîteva chemări, atunci procesul se judeca în lipsa ei şi se dădea hotărîrea [111].

În cazul cînd procesul era de natură penală, domnul interoga pe vinovat în public şi apoi se retrăgea într-o încăpere aparte pentru a consulta pe membrii sfatului şi pentru a hotărî [112].

Dimitrie Cantemir ne spune că membrii sfatului erau consultaţi în calitate de cunoscători ai legilor, hotărîrea o da însă domnul. Numai în

---

[101] *Doc. privind Ist. României, A. Moldova*, XVI, 3, p. 88, 134, 157, 212, 282.

[102] *Ibidem*, p. 175. Ferîia era o taxă plătită de partea cîştigătoare. Numele ei se pare că vine de la numele lui Ferie, logofătul care a instituit-o în timpul domniei lui Alexandru Lăpuşneanu.

[103] *Ibidem*, p. 43, 292.

[104] *Ibidem*, p. 47.

[105] *Ibidem*, p. 77, 79.

[106] *Ibidem*, p. 124.

[107] *Ibidem*, p. 195.

[108] *Ibidem*, p. 45.

[109] *Ibidem*, p. 290.

[110] *Ibidem*.

[111] *Ibidem*.

[112] În legătură cu modul de desfăşurare a judecăţilor la curte v. Fr. Babinger, *O relaţie neobservată despre Moldova*, în „An. Acad. Rom.", Mem. Sect. ist., seria a III-a, t. XIX, p. 130; *Codex Bandinus*, ed. V. A. Urechia, în „An. Acad. Rom.", Mem. sect. ist., seria a II-a, t. XVI, p. 320. A. Sacerdoţeanu, *De nouveau concernant*, p. 62; Hugas Ingigian, *op. cit.*, p. 291—293.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cazurile de „viclenie" (înaltă trădare) şi de delapidarea banilor vistieriei, domnul putea să pedepsească fără a mai întreba pe cineva [113]. Totuşi, pentru instruirea procesului, sfatul era convocat. Aşa a procedat Vasile Lupu atunci cînd a descoperit trădarea logofătului Gheorghe Ştefan. Complicii acestuia, boierii Ciogoleşti, au fost cercetaţi în prezenţa sfatului. Hotărîrea de a-i ucide a luat-o singur domnul [114].

Necesitatea întăririi autorităţii domnului impunea un contact cît mai restrîns între persoana acestuia şi supuşii săi.

Cu mici excepţii, domnii apar din ce în ce mai rar la judecăţi şi lasă ca această prerogativă să fie exercitată în numele lor de boierii din sfat. Aceştia procedează ca şi cum domnul ar fi de faţă [115]. Procesele de mai mică importanţă le judecă în casa unuia dintre dînşii, şi dacă nu exista nici o contestaţie, hotărîrile lor aveau putere, ca şi cînd ar fi fost date de domn [116].

Mărturiile obţinute de la acest for în materie de proprietate serveau părţilor interesate pentru a obţine de la domn documentul de întărire fără a se mai prezenta în faţa lui. Procedura se reducea astfel numai la îndeplinirea unor simple formalităţi de cancelarie, desigur destul de costisitoare.

Domnul consulta Sfatul în diferite probleme de politică internă şi mai ales în cele financiare. Unii informatori pretind că el nu putea să pună dări noi asupra populaţiei fără a avea învoirea sfatului. După călugărul Onufrie din Liov, domnul apare ca un delegat provizoriu al Porţii, investit cu autoritatea absolută în interior, dar el nu putea pune dări noi asupra populaţiei fără a obţine aprobarea sfatului [117]. Aceleaşi afirmaţii le întîlnim şi la Boscovich [118]. Ştirile acestea, dacă în adevăr corespund realităţii, se referă la o situaţie din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

Încă din a doua jumătate a sec. al XVII-lea, domnia dispunea de o vistierie proprie, deosebită de a ţării. În cea din urmă se acumulau mijloacele pentru achitarea grelelor obligaţii faţă de Poarta Otomană. Dacă boierii se puteau opune la creşterea veniturilor personale ale domnului, ei trebuiau să se îngrijească să satisfacă cererile de bani mereu crescînde ale turcilor şi aceasta nu se putea realiza întotdeauna fără impozite noi.

Desigur că au existat cazuri cînd boierii au încercat să impună domnilor voinţa lor în problemele de politică financiară. Uneori au reuşit, alteori nu. Miron Costin notează că la 1630 boierii au făcut „tocmeală şi legătură" cu Alexandru Iliaş [119]. După izgonirea acestuia, ei au propus domnia lui „Lupul Vornicul" (Vasile Lupu), „însă îi da şi legături ce va lua din ţară, ce s-ar lega pentru dări atunci la acel

[113] *Descrierea Moldovei*, ed. cit., p. 140 şi urm.
[114] Miron Costin, *Opere complete*, ed. cit., p. 138.
[115] D. Cantemir, *op. cit.*, p. 141.
[116] *Ibidem*, p. 142.
[117] Fr. Pall, *Raportul călugărului Onufrie din Liov despre misiunile catolice din Moldova, 1748, în Omagiu fraţilor Alexandru şi Ion Lăpedatu*, Buc., 1936, p. 610.
[118] N. Iorga, *Roger Iosif Boscovich şi Moldova*, în „An. Acad. Rom.", Mem. sect. ist., seria a III-a, t. XIX, p. 159.
[119] Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, Buc., 1944, p. 79.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ales, mai mult să nu ia din ţară. Ce acele legături văzînd Lupul Vornicul... n-au primit dentr-acea dată domnia" [120]. De altfel, boierii nici nu aveau întotdeauna posibilitatea de a-şi impune voinţa lor domnilor, căci aceştia nu mai erau aleşi în ţară, ci trimişi, mai ales spre sfîrşitul perioadei de care ne ocupăm, direct de la Constantinopol.

Dimitrie Cantemir, spre deosebire de Onufrie şi Boscovich, ne spune că „atunci cînd domnul voia să pună dăjdii grele în ţara lui, nimeni nu putea cîrti fără a-şi primejdui viaţa şi nimeni nu putea să se împotrivească poruncii sale. Era ţinut însă de Poartă să dea socoteală de apăsările lui" [121]. Acelaşi autor ne arată cum proceda domnul cînd voia să pună vre-un impozit. „Cînd soseşte vre-o poruncă de la Poartă sau cînd domnul socoteşte că e de trebuinţă pentru trebile ţării, atunci el îi chiamă pe cei 7 boieri prin scrisoare la sfat. Aceştia se adună în vistierie şi, după ce se sfătuiesc, îl vestesc pe domn prin vistiernicul cel mare, despre aceea ce socotesc dînşii că trebuie să se facă. Dacă domnul încuviinţează sfatul lor, atunci porunceşte să se împlinească lucrul pînă în atîtea zile" [122].

În materie de finanţe, atribuţiile membrilor sfatului nu se limitau numai la astfel de propuneri făcute domniei. Periodic, ei controlau modul cum se administrau veniturile ţării. „Vistiernicul, spunea Cantemir, ce dator să înfăţişeze acelorași șapte boieri din sfat, la fiecare sfert de an, socoteala veniturilor şi a chetuielilor" [123].

În general, grija reglementării raporturilor cu ţările vecine, în perioada cînd sfatul se bucura de independenţă, de a administra şi spori veniturile vistieriei şi cămării domneşti, şi de a achita la timp obligaţiile faţă de Poarta Otomană constituiau cele mai de seamă atribuţiuni ale sfatului domnesc. Prin intermediul acestui organ, domnul putea să se informeze asupra situaţiei din ţară şi să cunoască legile ei. Prin urmare, putea să fie consultat şi în orice chestiuni mărunte de ordin intern. Hotărîrile lui însă nu erau obligatorii pentru domnie, rolul său fiind mai mult consultativ. Domnii puteau lua hotărîri fără a ţine seama de avizul sfetnicilor lor.

Raporturile dintre domni şi sfat reflectau atitudinea acestora faţă de boierime. Întărirea autorităţii domneşti în a doua jumătate a sec. al XV-lea a micşorat mult importanţa acestui organ de conducere. În sec. XVI-lea au existat domni, ca Petru Rareş şi Alexandru Lăpuşneanu care, adeseori, s-au dispensat de consultarea sfatului. În prima jumătate a sec. al XVII-lea, pentru Vasile Lupu marii dregători constituiau mai mult un aparat de paradă decît de conducere.

În ultimele decenii ale sec. al XVII-lea şi în prima jumătate a secolului următor, domnii luaseră obiceiul de a se sfătui şi de a înfăptui actele lor de guvernămînt numai cu un singur membru al sfatului, fără a ţine seamă de ceilalţi. Cronicarul Ioan Neculce notează cu grijă la fiecare domnie numele *chivernisitorului*, adică al *sfetnicului atotputernic*. (Termenul de *majordom* folosit în istoriografia noastră pentru

[120] Miron Costin, *op. cit.*, p. 83.
[121] Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 72.
[122] *Ibidem*, p. 145—146.
[123] *Ibidem*, p. 146.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

a desemna această funcție neoficială nu este corespunzător) [124]. Neculai Muste, cronicarul racovițean, cunoaște și el această practică. Referindu-se la domnia lui Constantin Cantemir, el spune că „toate trebile țării și a domniei în seama lui Iordache vistiernicul erau" [125].

Unii din acești boieri influenți, ca de pildă Iordache Ruset, exercită o adevărată tutelă asupra domnilor de la sfîrșitul sec. al XVII-lea și începutul secolului următor. [126] Rolul acesta nu era întotdeauna încredințat unor boieri din sfat. Astfel, în timpul domniei a doua a lui Antioh Cantemir, după moartea cumnatului său Bogdan hatmanul, „a rămas atunce toată cinstea și chiverniseala după Ilie vistiernicul Cantacuzino, împreună cu Panaiotache Morona biv postelnic, care acești doi boieri chivernise pe Antioh vodă. Și să potrivise amîndoi acești boieri într-o fire, după cum se dzice, calul riios găsește copaciul scortos: iuți, mîndri, mincinoși, fățarnici, giurători pentru hiece, amăgitori" [127]. Iordache Ruset a deținut această onoare fără a fi membru al Sfatului domnesc [128].

Din citatele de mai sus se poate constata că exercitarea puterii în stat sub această formă se putea împărți uneori între două persoane influente. În general, rolul de „chivernisitori" îl dețineau unele rude, șefi de partide, specialiști în administrarea finanțelor statului sau oameni cu solide legături politice în cercurile intrigilor constantinopolitane. Cei mai mulți au îndeplinit funcțiile de postelnic și vistiernic. Datorită unor astfel de cunoștințe și relații au putut face carieră și domina viața politică a țării boieri ca Iordache Ruset, Bogdan hatmanul, Panaiotache Morona, Ilie Cantacuzino, Ramadan postelnicul și chiar și cronicarul Ioan Neculce [129].

Abia în 1733, o dată cu instalarea lui Constantin Mavrocordat ca domn al Moldovei, s-a renunțat la acest sistem .Preocupat mereu de această chestiune, Ioan Neculce notează relativ la o astfel de schimbare că „așezîndu-se aceste boierii, au lăsat domnul Constantin Mavrocordat vistieria și chiverniseala țării, după obiceiul vechi, cum au fost mai întîi, nu cum era la Grigore vodă să chivernisească numai Sandul Sturdza cu doi greci, ce au lăsat în sama tuturor [130]. Aceasta nu însemna însă că înceta cu totul influența *musaipilor*, a favoriților curții, în viața politică a țării. Același cronicar notează, tot în legătură cu prima domnie a lui Constantin Mavrocordat în Moldova, că „boierii, dreqătorii nu toți după orînduiala lor s-au pus, cum să cade, ce mai mulți după mită. Fiind domnul tînăr și neștiind rîndul țării au apucat unii cu dări la musaipi" [131].

Pe la începutul sec. al XVII-lea, o altă instituție, existentă din timpuri mai vechi pe lîngă curtea domnească, a căpătat o mai mare

---

[124] P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir*, Buc., 1958, p. 30.
[125] *Letopisețul Țării Moldovei*, atrib. lui N. Muste, în M. Kogălniceanu, *Letopisețele Moldovei*, ed. a II-a, III, p. 85.
[126] I. Neculce, *op. cit.*, p. 204, 232, 243.
[127] *Ibidem*, p. 238.
[128] *Ibidem*, p. 252.
[129] *Ibidem*, p. 204, 220, 232, 237, 237, 259, 260.
[130] *Ibidem*, p. 352.
[131] I. Neculce, *op. cit.*, p. 352.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

importanţă în aplicarea justiţiei feudale. Aceasta este *poarta domnească*. Însemnătatea ei decurge din aceleaşi necesităţi ca şi acelea care au determinat crearea divanului ca o instituţie deosebită de curtea domnească. Existau 12 vornici de poartă [132], care făceau periodic în grupe de cîte patru serviciul la curte. Ei ţineau scaunul lor de judecată la poarta acesteia şi judecau obişnuit pricinile mărunte. În documentele mai vechi li se spunea şi vornici de certuri (сипрѣчии) [133]. Pedepseau femeile desfrînate, căsătoreau fecioarele care greşeau cu voie sau fără voie, cu făptaşii delictului respectiv, înfăţişau în chestii mai grave pe împricinaţi domnului, fixau termene de judecată şi ţineau evidenţa prezentării împricinaţilor în divanul domnesc [134].

Participau la hotărnicirea moşiilor şi tot ei încasau amenzile pe care domnul le aplica pentru încălcarea hotarelor [135]. Defereau divanului pricinile mai grele [136]. Aceleaşi date le oferă Dimitrie Cantemir

Acesta ne mai arată că atunci cînd domnul judeca în divan, vornicii de poartă stăteau lîngă el, ţinînd în mînă toiege vopsite şi ordonau, atunci cînd era cazul, părţilor să tacă. Cînd domnul era în călătorie se îngrijeau de găzduirea lui [137].

Veniturile lor proveneau de la gloabele încasate la deşugubinele comise în ţinuturile Roman, Cîrligătura şi Iaşi.

În 1760, domnul Ioan Calimah le-a stabilit lefuri. La vremea desetinei urmau să primească de la visterie cîte 5 lei pe lună. Erau scutiţi de desetină pentru 30 de stupi şi de gorştină pentru 30 de oi. Li se mai scutea de dări un om strein care slujea la casa lor. Atunci cînd hotărniceau moşiile primeau cîte un galben de fiecare piatră de hotar pusă.

Grigore Ghica a revizuit în 1776 acest mod de retribuire şi le-a mărit leafa la 10 lei pe lună. De fiecare piatră de hotar pusă la hotărniciri urmau să primească 200 lei. La evaluarea unor averi primeau cîte 2 lei de fiecare dugheană sau casă mică, 60 bani de fiecare vită şi 5% din valoarea hainelor [138].

*

Sfatul domnesc prezentat mai sus, compus din principalii dregători de la curte, era un sfat obişnuit, care asista pe domn la rezolvarea

---

[132] Miron Costin, *Opere complete*, ed. cit., p. 389.

[133] Arh. St. Iaşi, DCLXXXV-16 (1609, noiembrie 29, pentru satele Cămîrzani şi Leucuşeşti).

[134] Dimitrie Cantemir, op. cit., p. 120—121. *Doc. privind ist. Rom.*, XVII, 3, 42, 133.

[135] Arh. St. Buc., M-rea Galata, X-19, 20 şi Acad. R.P.R., CD-119, 120. *Doc. privind ist. Rom.* XVII, 4, p. 431, 430.

[136] Acad. R.P.R., CCXXXII-147.

[137] *Descrierea Moldovei*, ed. cit., p. 138 şi urm.

[138] Gh. Ghibănescu, *Surete*, XI, p. 134; *Uricarul*, IV, p. 405 şi urm. v. Theodor Bălan, *Vornicia în Moldova*. Extras din „Codrul Cosminului", VII (1931), p. 69 şi urm.). Bogat material privind vornicii de poartă la C. I. Andreescu şi C. A. Stoide, *Ştefăniţă Lupu, domn al Moldovei*, Buc., 1938, p. 77. Pentru rolul lor în divan v. Miron Costin, *Opere complete*, ed. cit.; p. 89: Radu Mihnea „la multe divanuri dzicea: „vornice, zi celui om miine să mai iasă la divan". Zapisele „să aibă a se

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

unor procese, la acordarea unor danii din domeniul de stat, la refacerea actelor de proprietate precum și la luarea unor măsuri lipsite de gravitate în ceea ce privește politica externă. Unele probleme grave, precum și acte pentru a căror îndeplinire se cerea o deosebită solemnitate, erau rezolvate sau înfăptuite cu ajutorul unui sfat lărgit.

Astfel, cu ocazia adunării de la Vaslui din martie—mai 1456, atunci cînd urma să se hotărască în privința tributului cerut de Poarta otomană, Petru Aron a convocat o asemenea adunare cu mult mai cuprinzătoare decît sfatul domnesc obișnuit. Domnul afirma că „la aceasta am dat cartea noastră panului Mihail logofăt și cu toți panii noștri ai sfatului moldovenesc" (**съ всими панъı и радою молдавскою**). Punea să se înregistreze în document mai mult de 50 de nume boierești. În titulatură se menționează: „Noi Petru voievod și cu panii sfatului nostru moldovean" (**съ панъı радою нашею молдавскою**) [139]. Hotărîrea de a se plăti haraci turcilor a fost luată deci cu un sfat mai larg decît cel obișnuit. În același fel se prezenta adunarea de la 13 decembrie 1421, prin care Alexandru cel Bun crea un apanaj fostei soții Rimgailla. În actul prin care îi ceda veniturile Siretului și Volovățului se menționează, de asemenea, un număr mare de boieri [140]. Se observă că mulți dintre cei a căror mărturie se invocă sînt prezenți în aceste adunări numai în calitatea lor de mari proprietari și nu au nici o dregătorie. Prin urmare, astfel de adunări nu trebuie să se confunde cu curtea, cu totalitatea dregătorilor care asistau pe domn la judecăți, boierii mari și mici menționați în documente.

Nu există nici un indiciu că în adunarea de la Vaslui din 1456 au participat și reprezentanți ai „țării", adică ai celorlalte pături sociale în afară de boierime.

Adunări asemănătoare, dar fără participarea „țării", au fost desigur cea de la Huși din 1541, chemată pentru a discuta necesitatea călătoriei domnului Iliaș Rareș la Poartă, precum și aceea de la Bădăuți, unde s-a luat hotărîrea începerii unor tratative cu sultanul Soliman Magnificul [141].

S-ar putea cita un caz de sfat lărgit în care la discutarea unor probleme privind interesele lor au participat și reprezentanții altor pături sociale în afară de boierime. Documentul lui Petru Șchiopul

crede la orice scaun sau la poarta domnului nostru". *Doc. privind ist Rom.*, XVI, 3, p. 371. Cei care nu respectă hotărîrile divanului, sînt expuși să plătească „gloabă 12 boi" la poarta domnească. *Ibidem*, XVII, 4, p. 431. La fel cei care iau dijma „în puterea lor" de pe moșii streine. *Ibidem*, XVII, 5, p. 115. Sătenii care își fac locuințe în afara „siliștii vechi" sînt amendați cu 12 boi la poarta domnească. *Ibidem*, p. 65. În fața acesteia, părțile pe care ea le judecă „pun ferie". *Ibidem*, XVII, 2, p. 328. În legătură cu persoane care dețin funcția de vornici de poartă sau de gloată, cum li se mai spune, v. Doc. privind. ist. Rom., XVII, 2, p. 56, 63, 86, 88, 94, 291, 311, XVII, 4, p. 21, 111, 182, 196, 316, 438, XVII, 5, p. 134, 144, 205, 223, 324, 361, Acad. R.P.R.; XIV-55, XXX-7, XLIII-99, 111, LXXXI-3, LXXXIX-74, XCIV-78, CXLV-3, 5, CXXVII-247, CXCII-45, CCXLVII-31, CDXXVI-29, Inst. de ist. Iași, Fd. Spiridonie, X-1, XXX-45, XXXI-17. Arh. St. Buc., Bîrnova, II-1, Achiziții noi, XXV-9, Arh. St. Iași, CCXLVIII-15, CCCXXIII-59.

[139] *Doc. privind istoria României, A. Moldova*, XIV, XV, 1, p. 287.

[140] *Ibidem*, p. 42.

[141] P. P. Panaitescu, în *Viața feudală*, Buc., 1957, p. 352—353, consideră că în toate trei cazurile s-a convocat *marea adunare a țării*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

din 8 ianuarie 1579, arătînd o asemenea situaţie, este însă falsificat. În el se arată că în urma „şicanelor" pe care le făceau vameşii din Galiţia comerţului moldovean, domnul ar fi convocat la Iaşi un sfat de boieri şi de negustori şi ar fi hotărît să restabilească bîlciul de la Sipeniţ [142].

În participarea incidentală a şoltuzului şi pîrgarilor, alături de boieri la judecarea în faţa domnului a unor procese privind dreptul orăşenesc, nu trebuie să se vadă funcţionarea unui sfat domnesc lărgit [143].

Mai surprindem în documente convocarea unui sfat lărgit în primele decenii ale secolului al XVII-lea. Sub această formă, a luat sfatul domnesc hotărîri cu privire la ţiganii mănăstirilor între 4 şi 23 mai 1626, în timpul domniei lui Miron Barnovschi [144]. În anul următor, acelaşi domn, în cadrul unui sfat la care participau boierii mari şi mici, mitropolitul, episcopii şi feciori de boieri a reînnoit hotărîrea predecesorului său Radu Mihnea cu privire la restituirea ocinilor confiscate de Ştefan Tomşa de la boierii vinovaţi de trădare [145].

Tot astfel a procedat în unele cazuri Nicolae Mavrocordat, la începutul secolului următor. Astfel, în 1710, el a convocat o adunare de boieri şi de mazili spre a face unele cercetări în legătură cu gestiunea financiară a domniei precedente a lui Mihai Racoviţă. La adunare au participat şi boierii însărcinaţi de acest domn cu strîngerea impozitelor, adică Lupu Costache fost mare vornic al Ţării de Jos, Ioan Paladi vistier şi Başotă fost mare vistier. S-a constatat cu această ocazie că Mihai Racoviţă ridicase haraciul din ţară, dar nu-l expediase Porţii [146].

În anul 1715, în a doua domnie, atunci cînd a închinat mănăstirea Hangu Patriarhiei din Alexandria, Nicolae Mavrocordat a dispus să se convoace o mare adunare a boierimii. Şedinţa s-a ţinut în prezenţa lui Samuel, patriarhul Alexandriei, a mitropolitului Ghedeon, a fostului mitropolit Sava şi a episcopilor în sala cea mare a divanului [147]. Nu putea deci să cuprindă un număr prea mare de membri.

Problema sporirii sau a introducerii unor noi impozite era discutată de asemenea în astfel de adunări. În 1749, Constantin Mavrocordat a arătat tuturor boierilor convocaţi în sfat ce datorii are ţara la Poartă şi adunarea a admis ridicarea unui văcărit de jumătate de leu pe fiecare cap de vită [148].

Un caz asemănător a avut loc în timpul domniei lui Ioan Theodor Calimachi. Boierii greci, voind să reintroducă văcăritul, cîştigaseră de partea lor pe mitropolit şi obţinuseră de la patriarhie o deslegare în

---

[142] Arhiva istorică a României, t. I, p. I-a, nr. 22, p. 172—174.

[143] *Doc. privind ist. României, A. Moldova*, XIV, XV, 1, p. 241, 242.

[144] Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava-Iaşi, XI-2, XXXIII-13, XXXIV-4, M-rea Neamţ, CXXXI-7, 8; Acad. R.P.R., LXXXII-144, LXXXIV-158, 159, 199; Muzeul regional Suceava, doc. din 5 mai 1627 pentru mănăstirea Solca.

[145] Uricarul, XVIII, p. 380—387, I. Minea, *O inovaţie juridică a lui Miron Barnovschi*, p. 10.

[146] N. Costin, în *Letopiseţe*, ed. M. Kogălniceanu, II, p. 80.

[147] *Idem*, p. 168—169.

[148] *Ibidem*, III, p. 219.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

acest sens, căci mai înainte, cu ocazia desființării văcăritului, însăși biserica aruncase anatema asupra celor care ar fi încercat să mai reintroducă această dare. Aflînd despre această intenție, toți episcopii, egumenii, boierii mari și mici s-au adunat la mitropolie și acolo au venit și marii dregători. S-a pus în discuție problema reintroducerii văcăritului, dar boierii din țară nu au admis luarea unei astfel de măsuri. Au aprobat totuși încasarea unui impozit suplimentar cu titlul de ajutorință [149].

Se vede că folosirea unor astfel de adunări boierești avea loc mai ales atunci cînd era necesar să se evite creșterea agitației în țară. Altfel ar fi fost cazul să se convoace *sfatul de obște*.

*

Sfatul domnesc mai juca un rol important atunci cînd se deschidea succesiunea la tron, dar în alegerea domnului mai intervenea un alt organ căruia istoricii mai noi, dintr-o interpretare eronată a izvoarelor, i-au dat denumirea de „Țară" sau „Marea adunare a țării" în a cărei compunere ar fi intrat boierii mari și mici, reprezentanți ai curtenilor și clerului. Existența unei adunări cu o astfel de structură ar rezulta dintr-un pasaj al cronicii lui Grigore Ureche care, vorbind despre alegerea lui Ștefan cel Mare ca domn al Moldovei, întrebuința în titlul capitolului respectiv expresia: „Cînd s-au strîns *țara* (s.n.) la Dreptate". În cuprinsul capitolului ne dă indicații asupra componenței adunării în cauză, scriind: „deciia Ștefan vodă strîns-au boierii țării mari și mici și altă curte măruntă dimpreună cu mitropolitul Theoctist și cu mulți călugări la locul ce se chiamă Dreptate și i-au întrebat pe toți: iastele cu voia tuturor să le fie domn" [150].

Adunarea aceasta a avut loc în cîmp, în apropierea locului de luptă de la Doljești (Roman), între satele Cozmești, Ionășești și Mircești și nu lîngă Suceava cum cred unii. Locul numit Direptate, era pe Siret, iar Suceava este cam departe de acest rîu.

Într-un loc deschis, lîngă Suceava, s-a făcut, de asemenea, desemnarea ca domn al lui Bogdan al III-lea, fiul lui Ștefan cel Mare. Un informator italian, care se afla pe atunci în capitala Moldovei, arată că boierii împărțiți în două fațiuni se adunaseră în *cîmp* și se certau în privința alegerii ca succesor al domnului, care se afla pe patul de moarte. Ștefan, auzind că una din partide încerca să impună un candidat sprijinit de turci, deși era grav bolnav, a ordonat să fie dus pe cîmpul unde se ținea adunarea și acolo a poruncit să fie decapitați potrivnicii dorințelor sale. S-a adresat apoi boierilor spunîndu-le că sînt liberi să aleagă pe cine vor [151].

Problema succesiunii la tron la moartea lui Ștefan al IV-lea, în 1527, ar fi fost rezolvată de o adunare asemănătoare. „După moartea lui Ștefan Vodă cel Tînăr, strînsu-s-au boierii și țara de s-au sfătuit

[149] Neculai Costin, *op. cit.*, III, ed. Kogălniceanu, p. 243.
[150] Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. cit., p. 83.
[151] *Hurmuzaki*, VIII, p. 41.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

pre cine vor alege să fie domn'", scrie Ureche, că „pre obiceiul ţării nu se cădea altuia domnia, fără carele nu vrea a fi sămînţă de domnu" [152].

Trebuie să se observe aici că Ureche face distincţie între *boieri* şi *ţară*. Ar urma deci că sfatul boierilor şi boierii în general, luaţi chiar numai cu sensul de dregători, nu intrau în noţiunea de ţară. Termenul de „Ţară" sau de „Mare adunare a ţării" s-a întrebuinţat în mod greşit, *ţară* însemnînd alte pături sociale în afară de boierime.

De altfel, cronicarii din a doua jumătate a secolului al XVI-lea întrebuinţează termenul *„sfat de obşte"*. Printre ei, Macarie, vorbind despre alegerea ca domn a lui Petru Rareş, scrie: „cu vrednicie fu înălţat în scaunul de domnie cu *sfatul de obşte*" (**сѣщим съвѣтом**) [153].

Referindu-se la înscăunarea lui Alexandru Lăpuşneanu ca domn al Moldovei, cronicarul călugăr Eftimie spune că după înfrîngerea lui Joldea la Şipote, „făcîndu-se adunare mare a întregului popor, au căzut de s-au închinat" noului domn. După cîteva rînduri, adaogă: „Iar Alexandru voievod ... a ajuns la Hîrlău, unde a fost ridicat în scaunul domnesc cu vrednicie prin sfatul obştesc" (**общимн съвѣтом**) [154]. Componenţa acestui sfat obştesc se poate cunoaşte din referinţele cronicarului Azarie privind acelaşi eveniment. El arată că s-au adunat atunci „tot poporul şi căpeteniile oştilor împreună cu episcopii şi boierii şi tot sfatul (sinclita) şi au ridicat pe Alexandru la demnitatea domniei în Hîrlău ... [155]. Prin urmare, au participat la această alegere poporul, căruia alţi cronicari îi spun „ţară" (prin care noi trebuie să înţelegem ostaşii şi proprietarii mărunţi de prin satele apropiate) şi pe lîngă acesta căpeteniile oştirii, episcopii, dregătorii mari şi mici, precum şi boierii din sfatul domnesc.

Sfatul de obşte este menţionat apoi în cîteva documente din prima parte a secolului al XVII-lea. Primul din ele este dat de Ieremia Movilă voievod la 12 mai 1606, cînd întărea împreună cu „sfatul de obşte" mănăstirii Secul satele Berindeeşti şi Săbăoani, care aparţinuseră domniei [156]. Celelalte două sînt din 25 aprilie [157] şi din 17 iulie 1607 [158]. Prin ele Simeon Movilă, în prezenţa aceluiaşi „sfat de obşte", dăruia mănăstirii Secul satul domnesc Vînători de lîngă Tîrgul Neamţ. Toate trei au un caracter solemn şi sînt scrise de diacul Dumitru Filipovici. Se pare că avem de a face aici cu ceva mai mult decît un sfat obişnuit, iar termenul „sinclita" nu se referă la aceasta, ci la divan.

O măsură de o deosebită importanţă a fost luată la 8 iulie 1632 de Alexandru Iliaş. Împreună cu sfatul, cu cei patru ierarhi, cu toţi boierii mari şi mici şi „cu tot sinclitul" reînnoia scutirea de dări acordată preoţilor din Iaşi de unii domni anteriori [159]. Se poate să avem

---

[152] Grigore Ureche, *ed. cit.*, p. 137.
[153] *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, ed. P. P. Panaitescu, Buc., 1959, p. 81, 55.
[154] *Ibidem*, p. 114, 123.
[155] *Ibidem*, p. 130, 150.
[156] *Doc. privind ist. României, A. Moldova*, XVII, 2, p. 40.
[157] *Ibidem*, p. 98.
[158] *Ibidem*, p. 120.
[159] Acad. R.P.R., CCXXXVII-2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de-a face, ca și în alte cazuri, numai cu o simplă repetare a formularului documentelor anterioare.

Sinclita, echivalentă cu divanul, este menționată în două documente din anul 1633. În acest an, la 22 februarie, Alexandru Iliaș voievod scutea de dări satul Ulmii al mănăstirii sf. Paraschiva din Iași [160]. Măsura era luată „cu cei patru ierarhi", „cu vrerea întregului nostru sfat", „boierii noștri moldoveni" și „cu tot sinclitul domniei mele". La 5 decembrie, același an, Moise Movilă întărea mănăstirii Bisericani, în urma unui proces cu mănăstirea Bîrnova, satul Vînători de lîngă Piatra Neamț. Domnul judecase procesul împreună cu „cei patru ierarhi", „cu toți boierii ... moldoveni mari și mici" și „cu tot sinclitul" [161].

Referindu-se la funcționarea sfatului de obște în secolul al XVII-lea, cronicarii fac mereu distincție între „boieri" și „țară". Astfel, Miron Costin, scriind despre alegerea lui Miron Barnovschi ca domn al Moldovei, ne spune că „după moartea Radului Vodă cel Mare, *boierii* și *țara* (s.n.), văzînd pe Barnovschi hatmanul, om de țară și fără coconi...", l-au ales „cu glasurile tuturora... de domnie și au mers o samă de boieri la împărăție și i-au adus steag de domnie" [162]. Și aici boierii sînt menționați deosebit de țară.

La cîteva luni după confirmarea sa, acest domn convoca sfatul de obște spre a discuta și a stabili regulile de viață monastică pe care dorea să le impună călugărilor. În actul dat cu această ocazie, la 20 septembrie 1626, el punea să se arate că s-a sfătuit „cu călugării" ... „cu vladicii și cu sfatul a toată țara" [163].

La 12 ianuarie 1628, Miron Barnovschi, în sfatul de obște, a luat măsuri în vederea readucerii la locurile lor a vecinilor fugiți de pe ocinile curtenilor, feciorilor de boieri și a văduvelor de boieri. Pentru aceasta, el s-a sfătuit cu mitropolitul și cu alți episcopi și egumeni și cu boierii cei mari și cu cei mici și cu mazilii și cu feciorii de boieri de țară și cu slugile domnești, voinici dinainte și cu toată țara [164].

Atunci cînd nu a mai putut satisface lăcomia dregătorilor turci din Stambul, același domn, în 1629, „au strîns boierii și țara și le-au zis că nu poate să satură pîntecele turcilor fără fund. Și luîndu-și ziua bună de la toți, au lăsat domnia și s-a dus în Țara Leșească" [165].

Adeseori, cu ocazia deschiderii succesiunii la tron, era necesar să se lucreze în vederea alegerii succesorului cu mare urgență și nu exista întotdeauna răgazul necesar pentru a aduna „țara" sau pe reprezentanții ei. În asemenea cazuri, alegerea se reducea la un simplu „prononciamento". Decideau boierii partizani ai candidatului și ostașii care se aflau la curte sau în anturajul celui care pretindea domnia. În felul acesta a fost cerut și aclamat ca domn Gheorghe Ștefan, după răsturnarea lui Vasile Lupu. Cronicarul arată că au mers atunci cîteva gloate de țară" la Kémény Ianoș, căpetenia oștilor lui Rákoczi, și au cerut ca Gheorghe Ștefan să le fie domn [166]. Dimitrie Cantemir a fost

[160] Arh. St. Buc., Mss. 629, f. 286—286 v.
[161] Arh. St. Buc., *M-rea Bisericani*, I/19.
[162] Miron Costin, ed. cit., p. 92—93.
[163] M-rea Sucevița, sub dată; Acad. R.P.R., Foto, IV-22.
[164] Acad. R.P.R., LXXXV-25.
[165] *Ibidem*, p. 94—95.
[166] Acad. R.P.R., LXXXV — 25, p. 141.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ales domn la moartea tatălui său în 1693 prin aceeaşi hotărîre a ostaşilor de la curte [167]. „Ce boierii şi ţara'", spune Neculce, „nu cuteza să zică într-alt chip, că se temea de slujitori". Desigur, în expresia „ţară" trebuie să se vadă iarăşi acele „gloate de ţară" de care vorbeşte Miron Costin, adică ţăranii aduşi de prin apropiere. În privinţa rolului pe care-l jucau slujitorii, care şi ei făceau parte din „ţară'", în alegerea domnului, acesta rezultă din descrierea lăsată de Paul din Alep cu privire la alegerea ca domn al lui Constantin Basarab în Ţara Românească [168].

Dintr-o însemnare a lui Miron Costin se poate constata, de asemenea, că la alegerea lui Hrizea ca domn au jucat un rol însemnat ostaşii grupaţi în jurul său după fuga lui Constantin Basarab la seraschierul din Silistra. „Indată — notează cronicarul — acel Hrizea vodă au repezit cărţi în toată Ţara Muntenească, dîndu ştire că den mila lui Dumnezeu au statutu domnu Ţării Rumăneşti; de sirg să se strîngă ţara la dînsul la Teleajen" [169].

Uneori boierimea se grupa cu ocazia alegerii unui domn în tabere rivale. Acelaşi lucru se putea întîmpla şi cu „ţara". Aşa de pildă, Miron Costin ne spune că după moartea lui Simion Movilă izbucniseră certuri în rîndurile boierilor. Unii din ei preferau ca domn pe Mihăilaş, fiul lui Simeon Movilă, iar alţii pe Constantin, feciorul lui Ieremia Movilă. „Se împerechiaseră boierii şi cu dînşii şi ţara în două părţi", spune cronicarul, „o parte ţinea cu casa lui Ieremia vodă, iar altă parte ţinea cu casa lui Simeon Vodă [170].

În perioada dominaţiei otomane, sfatul de obşte şi-a exercitat din ce în ce mai rar prerogativa alegerii domnului. Au existat totuşi unele cazuri cînd Poarta nu a putut să refuze o alegere de domn făcută de acest organ, sau chiar ea însăşi să recurgă la el în împrejurarea cînd nu putea să organizeze licitarea tronului la Constantinopol. Astfel s-a întîmplat în anul 1673, cînd Duca Vodă, în timpul expediţiei turceşti la Camenita, a fost mazilit. Cronicarul ne spune că atunci sultanul a poruncit „boierilor şi ţării să-şi aleagă domn pe cine vor voi" [171]. Din expresia „boierii care erau acolo cu ţara" [172], înregistrată pe pagina următoare, se poate vedea cam ce înţeles avea noţiunea ţara.

[167] I. Neculce, ed. I. Iordan, p. 189.

[168] Paul de Alep, *Călătoriile patriarhului Macarie*, trad. de El. Cioran, p. 111.

[169] Miron Costin, *Opere complete*, ed. cit., p. 171. Gr. Scorpan în *Reflectarea poziţiei de clasă a boierimii în stilul cronicii lui Grigore Ureche* publ. în „Studii şi cercetări ştiinţifice" I, f. 2 (Iaşi) e de părere că termenul „ţară", folosit de Ureche cînd prezintă înscăunarea lui Ştefan cel Mare, se referă numai la boierime. „Termenul are aici un înţeles precis prin însăşi distingerea elementelor din conţinutul său, făcută în cuprinsul capitolului respectiv". E drept că egumenii mănăstirilor şi episcopii proveneau tot din rîndurile boierimii, dar curtenii şi slujitorii nu pot fi asimilaţi cu aceasta. Autorul citat îşi dă totuşi seama că în cuprinsul cronicii respective, cu ocazia descrierii unor evenimente din secolul al XVI-lea, termenul „ţară", „foarte puţin precis şi fluctuant", apare uneori în opoziţie cu boierimea. Din examinarea materialului expus mai sus se poate constata că acesta este cazul cel mai frecvent întîlnit în cronici.

[170] Miron Costin, *Opere complete*, ed. cit., p. 57.

[171] Letopiseţe, ed. cit., III, p. 102.

[172] *Letopiseţe*, ed. cit., p. 103.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Atribuţiile sfatului de obşte nu se rezumau numai la alegerea domnului. El putea să aprobe sau să respingă unele măsuri cu caracter financiar, să hotărască în privinţa închinării unor mănăstiri la mănăstirile din afara hotarelor ţării şi să discute unele măsuri de ordin social [173].

Aşezămintele privind obligaţiile ţăranilor vecini faţă de proprietari au fost aprobate de un asemenea sfat de obşte. La el se referă un document prin care domnul, Ioan Toader Calimah, împuterniceşte la 20 iunie 1759 mănăstirea Sf. Spiridon din Iaşi să ia „a zecea" de la locuitorii din Cotnari. Ţăranii care aveau case pe locul mănăstirii urmau să facă boieresc (muncă de clacă) 6 zile vara şi 6 zile iarna, după hotărîrea „testamentului sfatului de obşte" [174].

În materie de politică externă, sfatul de obşte îşi pierduse atribuţiile. Putea să fie convocat să dea mărturii şi să judece în unele situaţii sau procese excepţionale.

Astfel, în 1653, domnul Gheorghe Ştefan a întrunit în sfatul de obşte vlădicii cu toată boierimea ţării, cu vitejii şi cu toate „rînduriie (adică stările sociale) dimpreună şi în chipul lor" spre a da lui Gheorghe Rákóczi al II-lea o mărturie prin care să arate că ostaşii lui s-au purtat în ţară „frumos şi pre încet" cu locuitorii şi cînd li s-a cerut au plecat din ţară [175].

Pentru judecarea unui proces cu caracter excepţional a fost convocat sfatul de obşte de Constantin Mavrocordat. Poarta ceruse acestui domn să-i fie predat Lupul Serdarul, acuzat că ar fi jefuit pe nişte turci din raiaua Hotin. Domnul a refuzat cererea, dar în acelaşi timp a convocat „pre boierii cei mari, pre alţi boieri mazili, şi pre călugări, pre egumeni şi pre neguţători şi pre turci balgii şi i-au întrebat pre toţi pentru Lupul Serdarul. Cum ştiu ? Fost-au hain ?" Răspunsul a fost negativ. Prezenţa turcilor balgii şi a unui cadiu la această adunare constituia o măsură luată spre a se evidenţia că judecata s-a făcut cu toate garanţiile de imparţialitate [176].

S-a discutat destul de mult în legătură cu termenul *soim*, presupus că ar fi fost întrebuinţat pentru a denumi aşa zisa „mare adunare a ţării" în Moldova. Aşa, de pildă, s-a afirmat că prima adunare generală cunoscută în Moldova a fost înregistrată într-un document dat de fraţii Ilie şi Ştefan voievozi la 25 iunie 1441, la Şcheia, pe Siret. Pisarul acelui act a făcut însemnarea : „Mihul a scris la Bulgari (Şcheia), la soimu". S-a tras concluzia că acolo a fost o adunare în cîmp denumită soim, „formă rusească apuseană a numelui dietei poloneze, *seim* (ş.a.)" S-a adăugat apoi „că avem de a face cu o „dietă", cu „o adunare a ţării în gen feudal" şi aceasta „o dovedeşte numele dat de diac" [177].

---

[173] Materialul în legătură cu aceste atribuţii s-a discutat şi în alte părţi ale lucrării de faţă : vezi p. 71, 72—73.

[174] Acad. R.P.R., Filiala Iaşi, Fd. Spiridonie, II-56.

[175] Acad. R.P.R., Foto, XXIV-12.

[176] I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. 2-a, I. Iordan, p. 383—384.

[177] P. P. Panaitescu, în *Viaţa feudală*, p. 351—352, D. P. Bogdan, *Acte moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, p. 8, pune pe acelaşi plan seimul de la Bulgari, care nu este decît o întrevedere, cu seimul polon. Seimuri ar fi avut loc la Vaslui

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Alţii au susţinut că seimul, pomenit o singură dată, nu a ajuns să se cristalizeze [178] sau că în Moldova era cunoscută dieta polonă ce purta numele de seim. Între rada boierilor şi seim (adunarea tuturor proprietarilor provinciali), un fel de *zemski sobor*, ar fi existat o deosebire esenţială [179]. Desigur, s-a exprimat şi părerea că diacul Mihul, cunoscător al vieţii publice polone, ar fi făcut paradă de erudiţie, dînd sfatului domnesc denumirea de seim [180].

Există destule motive pentru a considera că în această problemă materialul documentar trebuia examinat cu mai multă răbdare. Termenul *seim* se mai întîlneşte şi în alte acte privind Moldova. Astfel, într-un act în limba slavă, dat de cîţiva dregători poloni şi moldoveni la 9 octombrie 1476, se afirmă că ei au ţinut „adunare obştească" (seim, снемъ) a ţărilor măriei sale domnului craiului Rusiei şi Podoliei şi Moldovei în tabăra sub Hotin". Pentru pregătirea, ţinerea şi împlinirea acestei adunări (*seim*, соймъ), au fost trimişi..." etc. [181]. La această „conferinţă" — aşa o caracterizează I. Bogdan — au participat de o parte Grigore, arhiepiscopul de Liov, Stanislav de Hodcze, voievodul Rusiei, Mihail Buciatki, voievodul Podoliei şi Mikolaj Grzymalo, din partea regelui polon Cazimir, iar de alta, boierii moldoveni: Vlaicul, Goian, staroste de Hotin, Sendrică de la Dorohoi şi Juga vistierul. Iată prin urmare un *seim* (soim) compus numai din opt persoane, iar întrevederea lor a avut loc din anumite cauze în cîmp, lîngă Hotin. La sfîrşit se hotăra ţinerea altei *conferinţe* (alt *seim*, соймъ, снемъ) „la o săptămînă după sfîntul Gheorghe viitor". Întrevederea fusese necesară pentru reglementarea unor probleme privind relaţiile în regiunea de graniţă dintre cele două ţări.

O conferinţă între dregătorii moldoveni şi cei poloni, denumită de asemenea *seim*, în legătură cu aceleaşi probleme de graniţă, se menţionează, de asemenea, într-o scrisoare adresată regelui polon la 26 iulie 1440, din Cameniţa, de Petru Bakotski, starostele Podoliei. Se arată acolo că domnul Moldovei a refuzat să-şi trimită reprezentanţii (judecătorii) la acest seim pentru a constata pagubele făcute de moldoveni pe teritoriul statului polon [182].

în 1455 şi Dreptate, 1457, *ibid.* p. 8—9. Localitatea unde a avut loc întrevederea este Şcheia pe Siret, mai sus de Roman şi nu Bătrînesti de pe Crasna (jud. Roman), loc puţin potrivit pentru astfel de chestiuni. Pentru sensul cuv. *sojm* în limba ucraineană, v. „Cercetări critice", XIII, (1939), p. 226.

[178] Dinu C. Arion, *Despre prerogativele marilor boieri moldoveni, înainte de Ştefan cel Mare*, în *Omagiu prof. C. Stoicescu*, p. 525. Vezi şi C. C. Giurescu în „Revista istorică română", X, 1940, p. 388.

[179] D. P. Pogdan, *În jurul unor consideraţii privind istoria Moldovei după moartea lui Alexandru cel Bun*, în „Arhiva românească", t. III, 1939, p. 275—276.

[180] Gh. Duzinchevici, *Contribuţii la istoria Moldovei după moartea lui Alexandru cel Bun*, în „Revista critică", 1939, nr. 1, p. 25.

[181] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, Buc., 1913, p. 297—298. Reproducem textul: † Къ сѣботѣ, къ день сватого Франциска, къ лѣто 5цоѳ, снемъ посполнтъ земли манстатъ господарѣ кролѣ его милостъ рѣскъıх и п долскъıх и молдавскъıх на полѣмъ мѣстѣцн под Хотинем бъıл стал и чинен ъ на котораго соймъ кончанїе. .. etc.

[182] Scrisoarea aceasta, rău transcrisă şi tradusă, a fost publicată de Th. Holban în „Revista istorică", An. XX, nr. 7—9 (1934), p. 261—262. Originalul se găsea în Archiw Główny (Varşovia), dzial dok. mold., nr. LXXXII.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Se poate constata deci că termenul *seim* avea în limba ucraineană, pe lîngă sensul de „adunare" mai mică sau mai mare, cu caracter politic, de asemenea şi pe acela de „întrevedere" sau „conferinţă".

Prin urmare, pentru a putea stabili dacă în vara anului 1441, în satul Bulgari, pe Siret [183], a avut loc „o mare adunare a ţării" sau numai o simplă „întrevedere" între cei doi domni însoţiţi de boierii din sfaturile respective, este necesară o cercetare a documentelor interne şi externe din acea vreme.

S-a constatat deja că încă din toamna anului 1439 se produsese o înăsprire a relaţiilor, dacă nu chiar o stare de război, între voievozii Iliaş şi Ştefan [184]. Începînd de la această dată, domnii dau documente separat, încredinţate numai de o parte din boierii sfaturilor respective [185]. La o ruptură completă nu s-a ajuns decît după 26 octombrie 1439, cînd cei doi domni dau încă un document împreună [186].

Cearta a durat întregul an 1440 şi în primăvara anului următor [187]. Mihai Costăchescu, care nu cunoştea documentul din 25 iunie 1441, presupunea că „o înţelegere aparentă" s-a stabilit între dînşii în a doua jumătate a anului 1441 şi pînă la începutul lui septembrie 1442, cînd, se pare, Ştefan a devenit singur domn"... [188]. În adevăr, neînţelegerea dintre cei doi fraţi cu privire la împărţirea puterii s-a discutat şi s-a rezolvat provizoriu la Bulgari, sat aşezat pe Siret. La întrevederea care a avut loc acolo a participat un număr de 21 boieri şi, probabil, mitropolitul şi cei doi episcopi. Prin urmare, numai cele două sfaturi domneşti cuprinzînd în total 24 membri, şi nimic mai mult. Rezultatul a fost restabilirea situaţiei din anul 1439. Într-o astfel de problemă ţara nu avea ce să hotărască. Termenul *soim* nu are nici o legătură cu adunarea ţării.

Este necesar totuşi să lămurim ce reprezintă „ţara" în accepţia cronicarilor din sec. XVII—XVIII. Din titlul folosit de Ureche la capitolul privind alegerea lui Ştefan cel Mare ca domn al Moldovei în anul 1457, se poate constata că „ţara" cuprindea pe boieri, vîrfurile clerului şi curteni [189]. Cam în acelaşi fel este prezentată compoziţia ei în izvoarele privind Ţara Românească. În hrisovul lui Leon Tomşa, din anul 1632, dat în legătură cu izgonirea grecilor din ţară, se spunea: „Pentru aceea domnia mea am socotit de am strîns *toată ţara* (s.n.), boiarii mari şi mici, şi roşii şi mazili, şi toţi slujitorii de am sfătuit cu voia domniei mele..." [190]. În alte cazuri însă cronicarii fac net distincţie între „boieri" şi „ţară". Şi aşa mîntuiţi boierii şi ţara de

[183] In *Viaţa leudală*, p. 351 se identifică satul Bulgari cu Şcheia „de lîngă capitală", adică de lîngă Suceava, deşi Siretul nu curge pe acolo. Autorul studiului citat avea nevoie de o astfel de identificare pentru a susţine că „adunarea generală" nu se putea ţine în interiorul capitalei, ci în „cîmp".

[184] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 79.

[185] *Doc. privind ist. Romăniei, A. Moldova*, veacul XIV—XV, vol. I, p. 169—174.

[186] *Ibidem*, p. 168.

[187] Vezi mai sus.

[188] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 79.

[189] Gh. Ureche, *op. cit.*, p. 91

[190] „Magazinul istoric pentru Dacia", t. I, Buc., 1945, p. 122.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

domnia lui Alexandru Iliaş" — scrie Miron Costin — „au statut cu toţii după alesul domnului nou" [191].

După înlăturarea lui Alexandru Iliaş, fiind ales domn, Miron Barnovschi a plecat la Constantinopol cu o „mulţime de boieri şi fruntea curţii, preoţi şi călugări... să roage împărăţia" să-l recunoască şi să-i acorde investitura [192]. „Şi cînd au sosit (Antioh Cantemir, domn trimis de la Poartă) la Valea Iezerenilor, viind cu alai împărătesc după obicei, unde au aşteptat *ţara* şi *boierii*, deci cum au trecut Valea Iezărenilor şi s-au suit în deal, acolea i s-au închinat toţi boierii şi i-au sărutat poala de călare stînd" [193]. Neculai Muste scrie că după obţinerea domniei la Poartă, Mihai Racoviţă „se găti şi purcese (din Constantinopol) cu *boierime* multă şi *ţară*... şi că aici în ţară dacă au sosit veste că s-au isprăvit lucrul pe voia *boierilor* şi a *ţării*, fost-au mare bucurie... şi strîngîndu-se toţi din toate părţile s-au gătit şi au ieşit înaintea domniei, mulţime de *boieri* şi alte *căpetenii de ţară*" [194].

La fel atunci cînd Constantin Duca s-a văzut nevoit să desfiinţeze văcăritul a luat această măsură după consultarea sfatului. El, „cu arhiereii ţării şi cu tot sfatul său au legat cu mare blestem ca văcăritul şi ceara cu mierea să nu mai fie". După aceia au făcut sobor în divanul cel mic" şi „strîngîndu-se *ţara* şi *boierii*" s-a oficiat acolo slujba religioasă de afurisire a dării amintite [195].

Se poate constata deci că „boierii" nu se confundau cu „ţara". Sub termenul de „boieri", întrebuinţat de cronicari, cînd descriu astfel de împrejurări, trebuie să înţelegem atît pe cei în funcţie, cît şi pe foştii dregători, atît mari cît şi mici. Ţara cuprindea „căpeteniile", adică reprezentanţii proprietarilor mărunţi, a şleathei mărunte, cum i se spunea acestei categorii în Polonia, compusă din curteni şi din ţărani liberi. Nu puteau să lipsească reprezentanţii populaţiei din oraşe, şoltuzii, pîrgarii, staroştii breslelor. Fruntaşii negustorimii, la fel cu boierii, întîmpinau pe domnitori, atunci cînd veneau cu domnia de la Poartă, pe dealul Şanta în apropiere de Iaşi [196]. Atunci cînd Constantin Racoviţă Cehan voievod a hotărît desfiinţarea văcăritului, a ordonat lui „Kogălniceanul vătaf de aprozi de au strîns toată *boierimea* şi *mazilii* şi *negustorii* şi *toată ţara* ce se adunase de au mers la mitropolie" [197]. Pentru desfiinţarea văcăritului, Constantin Racoviţă Cehan se consultă mai întăi cu *toată boierimea* [198]. Are loc deci un sfat lărgit al boierilor în funcţie şi al celor „foşti" pînă la rangul de căminar inclusiv, cuprinzînd în total vre-o 40 persoane la care se adăogau cei patru ierarhi [199]. După aceea a făcut „*sobor*" cu toată partea bisericească şi

---

[191] Miron Costin, Opere complete, ed. cit., p. 100.
[192] *Ibidem*, p. 101.
[193] Pseudo Neculai Costin, *Let.*, în M. Kogălniceanu, *Letopiseţele*, II, p. 58.
[194] Neculai Muste, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ibidem, p. 33
[195] Letopiseţe, II, ed. cit., p. 46.
[196] Enache Kogălniceanu, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, în M. Kogălniceanu, Letopiseţele, III, ed. cit., p. 231.
[197] *Ibidem*, p. 230.
[198] *Ibidem*, p. 230.
[199] *Uricarul*, IV, p. 10—13

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

boierească de obște [200] Pe lîngă boieri și cler, el chemase din fiecare ținut cîte 7 mazili și ruptași [201] La fel a procedat Constantin Mavrocordat în 1749, cînd a dat așezămîntul pentru vecini. În actul redactat cu această ocazie se spune: „socotit-am domnia mea și cu *sfatul de obște*" [202]. La această adunare au participat și reprezentanți ai vecinilor, problema ce urma să fie desbătută fiind direct în legătură cu dînșii. Enache Kogălniceanu arată că s-au adunat „vecinătatea de pretutindeni la divan cu mare obrăznicie ...viind și boierime de pe afară cei ce avea vecini, care după ce s-au strîns cu toții, s-au orînduit să facă mare sobor în mănăstirea Trei Sfetitele" [203]. În actul redactat cu această ocazie se arată că s-a adunat „atît parte bisericească cît și boierească și altă obște" și ...„s-au făcut *sobor*"... Semnează hotărîrea mitropolitul, 2 episcopi, 19 egumeni și 170 persoane. Unii sînt dregători, mari sau mici, însă alții nu poartă nici un calificativ după numele lor [204].

Reprezentanții țării puteau fi folosiți și incidental de domnie pentru a justifica o hotărîre luată. Astfel, atunci cînd Neculai Mavrocordat (1709—1711) acuză de trădare și de jefuirea țării pe boierul Iordache Ruset, procesul acestuia este judecat mai întîi cu boierii în „spătărie", iar apoi chestiunea este din nou cercetată în „divanul cel mic cu pîră de țară"... „fiind și țara, cît se tîmplase, la divan, de s-au cetit asupra lui carte iscălită de toți". După aceea, „trimisu-i-au lui Iordache vornicul, unde era închis, cartea aceea ce scrie *țara* asupra lui" [205].

Prin urmare, dacă se ia în considerație și discriminarea pe care o fac obișnuit cronicarii între „boieri" și „țară", termenul *sfat obștesc* sau *sobor de obște* este mai potrivit pentru a denumi adunarea generală a reprezentanților diferitelor categorii sociale din Moldova, cu excluderea oamenilor căzuți în dependență feudală.

În ceea ce privește constituireea și funcționarea, acest organ se aseamănă mai mult cu zemski-soborul din Rusia, decît cu dieta polonă. Nu avea o importanță hotărîtoare în viața politică a țării. Era convocat de domn mai mult pentru a încuviința hotărîri luate dinainte, fără a fi consultat. Rolul hotărîtor îl deținеau reprezentanții marii boierimi. Funcționa, se pare, automat, în perioada mai veche, în cazurile de deschidere a succesiunii la tron, dar și cu acest prilej de hotărîre dispunea tot marea boierime. Mai era consultat în cazurile de introducerea unor impozite noi, de suprimarea altora și pentru judecarea unor procese care ieșeau din comun.

La adunările din sec. XV—XVI, cînd mulțimea se aduna în „cîmp", probabil se strîngea o mare masă de oameni sau chiar toți acești proprietari mari și mici capabili să poarte arme, ca la Hîrlău, în timpul

[200] Ion Canta, *Letopisețul Țării Moldovei*, în M. Kogălniceanu, *Letopisețele* ed. cit., p. 182.
[201] Enachi Kogălniceanu, *op. cit., ibidem*, p. 238.
[202] *Uricarul*, V, p. 401.
[203] Enachi Kogălniceanu, *op. cit.*, în M. Kogălniceanu, *Letopisețele*, ed. cit. p. 320.
[204] Magazinul istoric pentru Dacia, vol. II, 1846, p. 289—292.
[205] Pseudo Neculai Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, în M. Kogălniceanu, *Letopisețele*, ed. cit., p. 92.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

domniei lui Ştefan cel Mare,la 6 septembrie 1497, ceea ce aminteşte de „cîmpurile din mai" din vremea carolingienilor. Mai tîrziu, participarea „ţării" a devenit din ce în ce mai restrînsă. În sec. al XVIII-lea, atunci cînd nu era necesară prezenţa unei mulţimi zgomotoase şi supărătoare pentru traiul tihnit al exploatatorilor, se convocau pentru paradă sau în scopuri demagogice astfel de adunări la care participau un număr foarte redus de reprezentanţi ai ţării trimişi de ţinuturi. Sfatul obştesc se reducea în această vreme la cîteva sute de persoane, iar şedinţele se ţineau în biserici sau în „divanul cel mic".

Este adevărat că „marile adunări din Moldova şi Ţara Românească nu au evoluat spre o instituţie parlamentară permanentă ca în alte ţări" [206], dar rădăcinile „marii adunări obşteşti", a aristocraţiei din perioada Regulamentului Organic se află în această tradiţie şi practică, mereu îngustată de interesele clasei dominante.

LE CONSEIL PRINCIER ET LE GRAND CONSEIL EN MOLDAVIE XVe—XVIIIe SIECLES

RÉSUME

Le problème du conseil princier (composé de 12 hauts dignitaires de l'Etat) et du grand conseil (composé des représentants des grands, des moyens et des petits propriétaires fonciers, ainsi que des représentants du clergé) a retenu incidemment l'attention de nos historiens. Ces deux institutions n'ont été qu'insuffisamment etudiées jusqu'à présent. C'est pourquoi l'auteur a considéré nécessaire de leur consacrer une étude approfondie. En se basant sur les matériaux fournis par les anciennes chroniques et les documents de l'époque, il a exposé les transformations subies par le conseil princier et le grand conseil à partir du XV-e siècle jusqu'au début de la période de dissolution de la féodalité. Après avoir montré quelles furent les attributions du conseil princier, le nombre de ses membres, l'auteur met en évidence l'existence d'un conseil laïque et d'un conseil écclésiastique, ainsi que leurs rapports avec le prince régnant et la cour, rapports semblables a ceux de la curie de l'Europe occidentale. Enfin, il s'occupe de la composition et des atributions du grand conseil.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

AUTENTICITATEA ŞI DATAREA UNOR ACTE PUBLICATE ÎN „DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA ROMÎNIEI"

DE

LEON ŞIMANSCHI

I. Autenticitatea materialelor documentare este o condiţie indispensabilă pentru asigurarea caracterului cu adevărat ştiinţific al studiilor istorice. Acest imperativ, de multe ori neglijat în perioada romantică a istoriografiei noastre [1], a fost luat în consideraţie într-o mai mare măsură spre sfîrşitul secolului trecut, cînd, paralel cu intensificarea acţiunii de valorificare a izvoarelor scrise referitoare la evul mediu românesc, au apărut şi primele preocupări de analiză critică a valorii lor. Astfel, a fost dovedită în mod convingător falsitatea unor izvoare documentare ce aveau la bază mobiluri politice, religioase sau pseudoştiinţifice relativ recente, ca de exemplu: diploma bîrlădeană (1134) [2], hrisovul ţarului Ioan Caliman Asan (1192) [3], hrisovul lui Iurg Coriatovici (1374) [4], corespondenţa lui Ştefan cel Mare cu arhiepiscopul de

[1] Un exemplu tipic în acest sens îl oferă diploma bîrlădeană, falsificat aparţinînd şi pus în circulaţie de B. P. Haşdeu (Cf. P. P. Panaitescu. *Diploma bîrlădeană din 1134 şi hrisovul lui Iurg Coriatovici din 1374*, în „Rev. Ist. Rom.", vol. II (1932), p. 46—51). În studiile ulterioare, autenticitatea diplomei nu a fost pusă la îndoială (Cf. de exemplu A. Papadopol-Calimah, *Notiţă istorică asupra Bîrladului*, Bîrlad, 1889, p. 20—30). Chiar şi A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, ed. III-a, vol. II, Buc., 1925, p. 204—206, deşi falsul fusese dovedit, a socotit totuşi necesar să prelucreze informaţiile pe care le furniza acest document.

[2] I. Bogdan, *Diploma bîrlădeană din 1134 şi Principatul Bîrladului*, în „An. Acad. Rom., Mem. Secţ. Ist.", seria a II-a, tom. XI (1890), p. 66—112. Pentru disputa ulterioară asupra falsităţii acestui document vezi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 46—48.

[3] I. Bogdan, *Diploma lui Caliman Asan din 1192*, în „Convorbiri literare", vol. XXIII (1889—1890), p. 449—458 şi vol. XXIV (1890—1891), p. 147—149.

[4] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. V (1903), p. 597—601. Aici se expun pentru prima dată unele argumente contra autenticităţii actului. Pentru controversa care a urmat, vezi M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I, Iaşi, 1931, p. 2 şi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 51—52.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ohrida (1456—1457)[5], capitulațiile Țării Românești și ale Moldovei cu Poarta Otomană[6] ș.a. Totodată, cu prilejul editării unor colecții de documente au fost detectate numeroase alte acte neautentice, privitoare însă la chestiuni de proprietate[7].

În perioada următoare, studiile speciale consacrate acestei probleme au fost mult mai reduse[8], iar aportul științelor auxiliare istoriei ca și inexistent[9]. Așa se și explică de ce succesele înregistrate în delimitarea actelor false de cele autentice se datoresc în cea mai mare parte editorilor de documente. Colecțiile acestora cuprinzînd însă, de obicei, un material limitat fie în timp fie în spațiu, nici identificarea documentelor contrafăcute nu a căpătat un caracter organizat.

O asemenea acțiune s-a putut realiza de abia cu ocazia editării sub egida Academiei R.P.R., între anii 1954—1957, a colecției *Documente privind Istoria României*, în cadrul căreia documentele suspecte din perioada 1384—1625 au fost grupate în anexe la sfîrșitul fiecărui volum.

Totuși, așa după cum s-a remarcat[10], acest corpus de documente prezintă, pe lîngă meritele sale indiscutabile, și unele deficiențe care au rezultat din adoptarea unui principiu greșit de editare a izvoarelor, precum și dintr-o organizare deficitară a prelucrării lor. Ca urmare, autenticitatea unor documente a fost contestată cu argumente insuficiente sau lipsite de temei, în timp ce falsuri evidente au trecut neobservate. Avînd în vedere că literatura critică apărută pe marginea colecției nu a abordat decît tangențial acest aspect[11], ne propunem să analizăm în cele ce urmează documentele moldovenești de acest fel

---

[5] I. Bogdan, *Documente false atribuite lui Ștefan cel Mare*, extras din „Buletinul Com. Ist. a Rom.", Buc.. 1913, p. 106—114.

[6] N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, Buc., 1902, p. 68, nota 3 și p. 495—496; C. Giurescu, *Capitulațiile Moldovei cu Poarta Otomană*. Buc., 1908.

[7] Rezultate remarcabile în acest sens a obținut I. Bogdan, *op. cit.*

[8] Cu priivre la falsificatele ce se referă la Moldova, de exemplu, nu au apărut decît contribuțiile: Fr. Pall, *Acte suspecte și false în colecția „Documentele lui Ștefan cel Mare" a lui Ion Bogdan*, în „Rev. Ist.", vol. XIX (1933), p. 105—113 și P. P. Panaitescu, *op. cit.*

[9] Lucrarea lui D. P. Bogdan, *Contribuții la studiul diplomaticii vechi moldovenești*, în „Rev. Ist. Rom.", vol. IV (1934), p. 92—140, nu tratează deloc problema falsurilor.

[10] Th. Bălan, *O nouă colecție de documente moldovenești*, în „Studii", XI (1958), nr. 1, p. 133—139; A. Oțetea, *Problema editării textelor vechi*, în „Studii privind relațiile româno-ruse și româno-sovietice", Buc., 1958, p. 27 și *idem, Dezvoltarea științei istorice românești după 23 August 1944*, în „Studii", XII (1959), nr. 4, p. 39; N. A. Mohov ș. a., *Documente din arhivele sovietice privitoare la istoria medievală a Moldovei și Țării Românești*, în „Studii", XII (1959), nr. 3, p. 135; I. Ionașcu, *Publicarea izvoarelor medievale*, în „Studii", XV (1962), nr. 6, p. 1554—1555.

[11] Referirile la problema documentelor false privesc în special modul publicării acestora: intercalate cu cele autentice, în anexe pe lîngă perioada la care se referă sau în care au fost scrise și separat de colecție (vezi mai jos). Singura contribuție efectivă, cu privire la falsitatea documentului din 1411 iunie 28, se datorește lui D. P. Bogdan, *O străveche matrice de pecete românească*, în „Studii și materiale de istorie medie", vol. I, Buc., 1956, p. 163; Cf. și *idem, Diplomatica slavo-română*, în *Documente privind Istoria României*, Introducere, vol. II, p. 162—164, unde se pune la îndoială autenticitatea altor documente.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

publicate în primele trei volume ale seriei „A" [12]. Majoritatea lor păstrîndu-se numai în copii, traduceri sau rezumate, menționăm de la început că vom fi obligați să apelăm mai mult la argumente logice sau istorice, ceea ce va influența firește, în unele cazuri, siguranța concluziilor. Dar, avînd chiar și un asemenea caracter, considerăm că observațiile noastre vor contribui la înlăturarea deficiențelor de această natură ale colecției în viitoarea ei ediție, a cărei necesitate pentru știința istorică românească nu mai este nevoie să o subliniem.

*

Vom examina mai întîi, în ordinea lor cronologică, documentele care, deși prezintă după părerea noastră suficiente garanții de autenticitate, au fost socotite în colecția amintită ca îndoielnice.

1. *1399 (6907) martie 15. Ștefan voievod întărește Anușcăi și Mușei satul Drăgești, pe Cobîle, luat de la Coste Tudora în schimbul părții din Triabăș pe care acesta a vîndut-o Neagșei, jupîneasa lui Isac vistier* [13].

Acest document, păstrat într-o copie întocmită în anul 1828 după o traducere a uricului cu data 6907, a fost calificat drept îndoielnic datorită faptului că „filiația rudelor este imposibilă" și că „Isac vistier este necunoscut la sfîrșitul secolului XIV" [14]. Ambele constatări sînt perfect îndreptățite dacă se consideră autentică data copiei. Însă, în aceeași colecție se publică un act din 1489 martie 15 cu conținut asemănător și totodată explicit [15]. El a fost reprodus după un document cunoscut de M.Costăchescu [16], dar care nu este altceva decît aceeași copie din 1828 cu data și filiația rudelor corectate de editor prin mijlocirea altor documente de la sfîrșitul secolului al XV-lea referitoare la familia Tudorilor [17]. Firește că, în acest caz, nu mai poate fi menținută nici cea de a doua obiecție, deoarece este vorba de cunoscutul vistier al lui Ștefan cel Mare, Isac [18].

Așadar, documentul în discuție nu are un caracter îndoielnic, ci ne-a parvenit într-o traducere defectuoasă, cu data inițială, 6997, modificată în 6907, după cum a dovedit M. Costăchescu. În viitoarea ediție a colecției această copie va trebui publicată, bineînțeles, o singură dată.

---

[12] *Documente privind Istoria României*, seria A, sec. XIV—XV, vol. I (1384—1475), vol. II (1476—1500) și sec. XVI, vol. I (1501—1550), (în continuare vom cita *D.I.R., A,)*. Din lipsă de spațiu prezentăm deocamdată numai constatările privitoare la prima parte a colecției, urmînd ca într-un număr viitor să ne ocupăm și de celelalte volume cuprinzînd documente dintre anii 1551—1625.

[13] *D.I.R.*, A, sec. XIV—XV, vol. I, p. 411—412.

[14] *Ibidem*, p. 412.

[15] *D.I.R.*, A, sec. XV, vol. II, p. 112.

[16] M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1933, p. 136—137.

[17] *Ibidem*, p. 137—139.

[18] *Ibidem*, p. 145—148.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

2. *1507 (7015) februarie 25. Bogdan voievod dăruieşte lui Trifan şi Ion Rictor seliştea Păuleşti, în Vrancea*[19].

Singurul argument pe baza căruia conţinutul acestui document, rezumat în cadrul unui perilipsis, a fost considerat suspect şi anume acela că „satul Păuleşti a fost totdeauna răzeşesc", este cu totul lipsit de temei. Nu este cazul să discutăm aici nici problema, atît de controversată, a proprietăţii răzeşeşti în general şi nici caracterul acesteia în satele vrîncene. Este însă evident că nu se poate afirma, decît contestîndu-se numeroasele informaţii documentare, inexistenţa la un moment dat a unei stăpîniri individuale măcar asupra unora din satele răzeşeşti de mai tîrziu[20]. Fenomenul nu este imposibil nici în Vrancea, cu atît mai mult cu cît acest document nu este singurul care îl atestă[21].

De asemenea, este necesar să arătăm că originalul în cauză a existat, el fiind prezentat de către răzeşii vrînceni în cunoscutul proces pe care l-au avut la începutul secolului trecut cu vornicul Iordache Roset Roznovanu[22]. Importanţa pe care acesta din urmă i-a acordat-o, susţrăgîndu-l cu ajutorul mitropolitului Veniamin Costache de la delegatul vrîncenilor[23], îi dovedeşte odată mai mult autenticitatea.

În afară de această menţionare şi utilizare destul de tîrzie, documentul, ca de altfel şi beneficiarul său, a fost amintit şi în cadrul unor ispisoace anterioare. Astfel, Bogdan voievod, fiul lui Alexandru Lăpuşneanu, întăreşte mai multor fraţi o parte din satul Păuleşti pe care aceştia au cumpărat-o de la nepotul lui Trifan[24]. Ulterior, Radu Mihnea confirmă această cumpărătură, specificîndu-se în plus că ea s-a făcut „din uric ce are el, Trifan, di danie şi miluire de la bătrînul Bogdan voievod"[25]. Mai mult decît atît, ambele documente amintesc împărţirea iniţială a satului în două jumătăţi, ceea ce confirmă existenţa dublei stăpîniri întemeiată în 1507.

În concluzie, dăruirea satului Păuleşti la cele două slugi domneşti nu poate da naştere, după părerea noastră, la nici un fel de îndoială.

3. *1522 (7030) iulie 4. Ştefăniţă voievod întăreşte lui Cristea şi nepoţilor săi o parte din satul Bulzeşti, cumpărată de la Maxim şi rudele lui*[26].

Deoarece între numele dregătorilor menţionaţi în această traducere şi cele atestate în actele din aceeaşi vreme există unele deosebiri, documentul a fost considerat dubios. Însă, după părerea noastră, omiterea sau deformarea numelor de boieri nu se datoreşte presupu-

---

[19] *D.I.R.*, A, sec. XVI, vol. I, p. 595.

[20] C. Cihodaru, *Cîteva constatări în legătură cu proprietatea feudală şi situaţia ţărănimii în Moldova în a doua jumătate a sec. al XV-lea*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice, Istorie", Iaşi, XII (1961), fasc. 1, p. 31—66.

[21] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. II, Iaşi, 1932, p. 168—173.

[22] A. Sava, *Documente putnene*, vol. I, Focşani, 1929, p. 63.

[23] Vezi relatarea amănunţită în *ibidem*, p. 49—50 şi 166 şi C. D. Constantinescu Mircești şi H. H. Stahl, *Documente vrîncene*, vol. I, Buc., 1929, p. 66.

[24] A. Sava, *op. cit.*, p. 5.

[25] *Ibidem*, p. 10—11.

[26] *D.I.R.*, A, sec. XVI, vol. I, p. 598—599.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sului mistificator, ci nepriceperii traducătorului Alexie Stoian, precum și stării proaste de conservare a originalului. Astfel, citind literele care se mai cunoșteau și presupunîndu-le pe celelalte, acesta a dedus din **петра дворника** > **андронаки** iar din **кѫцелѣка** > **долин** [27], cum de altfel a redat întregul document printr-o traducere liberă [28].

Convingerea noastră că ne aflăm în fața unor greșeli de transcriere este confirmată de mai multe date. În primul rînd, pe lîngă traducerea lui Alexie Stoian, păstrată la locuitorii din Bulzești (azi Bogheşti) și comunicată de C. Stoide lui M. Costăchescu [29], la începutul secolului al XX-lea mai exista încă pergamentul original, cu pecete atîrnată, după care N. Iorga a alcătuit un rezumat [30]. Dar nu numai documentul, ci și configurația proprietății din Bulzești care s-a stabilit prin cumpărătura din 1522, mergînd pînă la amănuntul împărțirii în două a unei fîntîni, se va menține timp îndelungat, așa cum o dovedește jalba din 1813 a locuitorilor din satul învecinat, Scrofeni [31].

O altă dovadă, deosebit de elocventă, a autenticității este prezența rotacismului „Fîntîreanul" în ambele variante sub care s-a conservat documentul. El nu poate să aparțină unui falsificator, întrucît, după cum este îndeobște cunoscut, fenomenul rotacizării, destul de frecvent în secolul al XV-lea, a dispărut treptat în secolele XVI și XVII. Acest proces s-a desfășurat într-un ritm și mai rapid în sudul Moldovei, unde rotacismul a fost de la început puțin răspîndit [32].

4. *1545 (7053) aprilie 4, Huși. Petru Rareș voievod întărește împărțirea unor ocini între Mărica și Mărina, strănepoatele lui Costea și Giurgea Stravici. De asemenea, întărește Maricăi și unchiului ei, Ieremia homelnic, satul Păușești și a treia parte din Costești, iar soțului ei, Bran, niște robi țigani* [33].

S-a remarcat deja faptul că, în mod nejustificat, specialiștii care au colaborat la întocmirea colecției au supraestimat rolul unor elemente paleografice în critica de autenticitate. Ca urmare, unele documente au fost declarate îndoielnice „numai pe baza greșelilor de limbă... inerente în textele scrise de români în limba slavă" [34]. În această situa-

[27] În afară de exemplele date, textul publicat în *„Marele Dicționar geografic al României"*, vol. I, Buc., 1898, p. 503—504, mai cuprinde cîteva deformări de acest gen: **вѣра пана Неак** > credincios Pană, boier Ionașc sau **вѣра пана Косте и вѣра пана Кондре, немецкиѫ** > credincios boier Costin și credincios boier Condrea, Nemeș. Ele se pot datora însă tot așa de bine și celui care a comunicat materialul din Bulzești pentru întocmirea dicționarului, cu atît mai mult cu cît în restul documentului sînt numeroase alte greșeli inexistente în transcrierea folosită în *D.I.R.*

[28] De exemplu: „și le-am dat de la noi uric *a domnii noastre, a lui Ștefan voievod*, atîta pentru dînșii cît și pentru fii lor și nepoții lor, *adunați fiind toți boierii noștri*..." (s.n.).

[29] M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefăniță voievod*, Iași, 1943, p. 393.

[30] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XVI, Buc., 1909, p. 157.

[31] C. Solomon și C. A. Stoide, *Documente tecucene*, vol. I, Bîrlad, 1938, p. 88.

[32] Gh. Ivănescu, *Probleme capitale ale vechii române literare*, în „Buletinul Institutului de Filologie română „Al. Philipide", Iași, vol. XI—XII (1944—1945) p. 354—362.

[33] *D.I.R.*, A, sec. XVI, vol. I, p. 607—609. Orig. la Arh. St. Iași, pachet 179/2.

[34] A. Otetea, *Problema editării textelor vechi*, loc. cit., p. 27.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ţie se găseşte şi originalul slav de care ne ocupăm, deşi, amintind pentru prima dată de сѣсѣди vecini), valoarea sa pentru studierea structurii sociale a Moldovei în prima jumătate a secolului al XVI-lea este hotărîtoare. De altfel, istoricii care au tratat această problemă l-au folosit, recunoscîndu-i totodată în întregime autenticitatea [35].

Pe de altă parte, argumentul invocat de editorii colecţiei nu poate fi verificat printr-un studiu comparativ de grafologie, ca în alte cazuri [36], deoarece acest document este singura mărturie scrisă ce ni s-a păstrat de la diacul Toma Florescul [37]. Celelalte elemente ale actului, interne şi externe, nu provoacă nici un fel de suspiciune. Pergamentul, grafia şi formularul sînt de epocă, iar pecetea, atîrnată, din ceară roşie, cu legenda lui Petru voievod şi emblema caracteristică, este absolut autentică. În acelaşi timp, conţinutul variat al actului, împărţirea unei moşteniri, cumpărarea de alte proprietăţi, stăpînirea unor ţigani, nu lasă să se întrevadă mobilul falsificatului. Dimpotrivă, informaţia documentară existentă îl confirmă întru totul. Satele de la Strungă, pe care şi le împart cele două surori, au fost într-adevăr „din vechime" ale neamului Stravici [38]. Ele au rămas în posesia acestuia şi în tot cursul secolului al XVI-lea [39], fărîmiţîndu-se însă treptat, pînă cînd unul din descendenţi, cunoscutul boier Dumitraşco Buhuş, le-a reunit sub proprietatea sa [40]. În ceea ce priveşte stăpînirea de către Ieremia homelnic a satului Păuşeşti şi a unei treimi din Costeşti, documentele ulterioare nu numai că o adeveresc la scurtă vreme, dar amintesc şi de existenţa privilegiului de întărire de la Petru voievod [41].

5. *1546 (7054) <martie-septembrie 3>. Petru Rareş voievod dăruieşte mănăstirii Bistriţa satul Moşeşti, ţinutul Covurlui* [42].

Conţinutul acestui document, păstrat într-o traducere tîrzie, a fost declarat îndoielnic fără nici un fel de comentariu, deşi acesta era cu atît mai necesar cu cît actul relatează, ca şi cel precedent, un fapt important de istorie: fuga lui Petru Rareş în vara anului 1538 în Transil-

---

[35] N. Grigoraş, *Contribuţii la cunoaşterea politicii domniei în Moldova faţă de proprietatea funciară condiţionată (sec. XIV—XVII)*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice, Istorie", Iaşi, an. XIII (1962), fasc. 1, p. 59, nota 30; P. P. Panaitescu, *Obştea ţărănească în Ţara Românească şi Moldova*, Ed. Acad., Buc., 1964, p. 42, nota 85.

[36] Aşa de pildă, ductul scrisului din documentul cu data 1442 (6950) decembrie 16 nu este al lui Hristofor, deşi falsificatorul i l-a atribuit acestuia (Cf. *D.I.R.*, A, sec. XIV—XV, vol. I, p. 414—415).

[37] N. Grămadă, *Cancelaria domnească în Moldova pînă la domnia lui Constantin Mavrocordat*, în „Codrul Cosminului", vol. XI (1935), p. 208. Faptul nu constituie o excepţie şi nu poate fi interpretat tocmai ca o dovadă a mistificării. Chiar sub domnia lui Petru Rareş, de exemplu, diecii Petre Circovici, Ion, Toader Băloşevici, Coste sînt amintiţi o singură dată.

[38] *D.I.R.*, A, sec. XIV—XV, vol. I, 53—54. Pentru familia Stravici din prima jumătate a secolului al XV-lea, vezi M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I, p. 186—187.

[39] *D.I.R.*, A, sec. XVI, vol. III, p. 157; Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. II, Iaşi, 1907, p. 110—112.

[40] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 114—119.

[41] *D.I.R.*, A, sec. XVI, vol. I, p. 551—552 şi vol. II, p. 232—233; *Ibidem*, sec. XVII, vol. II, p. 261.

[42] *D.I.R.*, A, sec. XVI, vol. I, p. 609—610.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

vania. Felul în care este descris evenimentul, cunoscut și din alte izvoare [43], nu credem că poate constitui un motiv de suspiciune, chiar dacă, contrar afirmațiilor lui Macarie [44], aici se amintește de „bunăvoința" pe care au arătat-o cu acel prilej călugării bistrițeni domnului.

Ceea ce dovedește însă în mod cert autenticitatea documentului este faptul că originalul slav, care totuși s-a păstrat, nu prezintă nici un alt element suspect [45]. El este scris pe pergament, la Huși, de către Vascan Popovici [46] și poartă sigiliul lui Petru Rareș.

Cu toate acestea, se poate presupune că documentul a fost considerat necorespunzător dispoziției domnești încă de la redactarea sa. Numai așa se poate explica de ce cu cîteva zile mai tîrziu, la 24 aprilie, cancelaria domnească a eliberat un act cuprinzînd aceeași danie, însă cu specificarea dependenței de satul Mojești a cuturilor Peneul și Lupenii [47]. De altfel, sub această ultimă formă va fi el întărit ulterior de către Petru Șchiopul [48]. Totodată, existența originalului din 24 aprilie face cu neputință bănuirea intenției de fals în primul document, mai puțin util presupuselor interese în acest sens ale călugărilor bistrițeni.

În urma observațiilor de mai sus rezultă că nici datarea propusă pentru acest act, 1546 ‹martie-septembrie 3›, nu este cea mai indicată. În viitoarea ediție a colecției va trebui să se țină seama de faptul că documentul a fost redactat la Huși, înaintea celui din 24 aprilie 1546.

6. *1546 (7054) martie 22. Petru Rareș voievod întărește lui Petru Varticovici portar de Suceava părți din satul Molnița, care i-au revenit după împărțirea satului cu rudele sale sau pe care le-a cumpărat de la acestea* [49].

Neîncrederea față de conținutul acestui act, transmis sub forma unei traduceri din 1728, a fost motivată prin imposibilitatea filiației atribuite de text lui Petru Vartic. Într-adevăr, traducătorul a redat în mod greșit gradul de rudenie dintre unele persoane menționate în text, inadvertență deseori întîlnită în asemenea situație, dar filiația propriu-zisă a acestuia este totuși clară : fiu al Stancăi (sau Stanii) și nepot al

[43] *Cronica lui Macarie*, în *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI, publicate de Ion Bogdan*, ed. P. P. Panaitescu, Ed. Acad., Buc., 1959, p. 84—87; Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, E.S.P.L.A., Buc., 1958, p. 144—145.

[44] *Cronica lui Macarie*, p. 85 și 99—100.

[45] Молдавия в епоху феодализма, tom. I, Chișinău, 1961, p. 50—52. S-ar putea obiecta totuși că este inexplicabilă prezența unor **постиннии цесскыи пжтовъ** în regiunea prin care a trecut Petru Rareș, de la Bistrița spre cetatea Ciceului, așa cum amintește documentul. Traducerea acestei expresii prin „drumurile pustii ale Iașilor" „este însă greșită. **Цесскыи** nu este aici un nume propriu, un toponim, ci un adjectiv format de la substantivul vechi slav **аскъ, цскъ** (lat. *arca*, gr. Κιβώτιον), care înseamnă „ladă, dulap, casetă, sicriu, carceră" (Cf. Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, 1862, p. 8 și 1147, sub voce). Înțelesul său este același, desigur, cu al lat. *arcanum*, adică „ascuns, ferit, tăinuit". Expresia în discuție se traduce deci, corect, „drumuri pustii, ascunse".

[46] Dacă nu cumva s-a strecurat o greșeală de lectură (pentru Luca Popovici), atunci probabil că este același cu Vascan, fiul lui Popescu pîrcălab, menționat într-un document din 1549 mai 8 (*D.I.R.*, A, sec. XVI, vol. I, p. 586; Cf. și N. Grămadă, *op. cit.*, p. 28).

[47] Молдавия в епоху феодализма, p. 55—56.

[48] *D.I.R.*, A, sec. XVI, vol. III, p. 100.

[49] *D.I.R.*, A, sec. XVI, vol. I, p. 611.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lui Sinu. Ea este confirmată şi de informaţia documentară existentă [50]. Astfel, printr-un document din 1461 august 12 se întăresc lui Husin şi soţiei sale Maruşca satele Molniţa, Stroinţi şi Urvicoleasa [51]. Identitatea dintre *Husin*, proprietarul Molniţei de la 1461, şi *Sinu*, bunicul stăpînilor din 1546, credem că este posibilă, cu atît mai mult cu cît în sprijinul ei se poate aduce şi transmiterea dreptului de proprietate asupra satului Molniţa [52].

Pe de altă parte, autenticitatea actului este probată şi de faptul că boierii Prăjescu, descendenţi din Petru Vartic, au stăpînit satul Molniţa pînă spre mijlocul secolului al XVII-lea, cînd au vîndut ultimele părţi pe care le mai deţineau în sat [53]. După această dată motivul unui fals este greu de presupus; mai ales că neînţelegerile dintre noii proprietari ai Molniţei şi ai satelor vecine vor da naştere la un adevărat falsificat, al Ţurăneştilor [54].

Acestea sînt argumentele pe baza cărora am apreciat ca autentice documentele menţionate mai sus.

*

În continuare vom analiza o a doua categorie de documente cuprinzînd un fals parţial precum şi cîteva falsuri totale. Autenticitatea lor nu a trezit nici un fel de suspiciune la întocmirea colecţiei, deşi în publicaţiile mai vechi s-au făcut numeroase observaţii în acest sens.

1. *1411 (6919) iunie 28. Alexandru cel Bun dăruieşte boierului Plotun satul Plotuneşti, la Strungă* [55].

Originalul acestui document, scris pe pergament, cu pecete atîrnată, a fost publicat pentru prima dată de Gh. Ghibănescu, care a observat că плотоунъ şi плотоуневци sînt scrise „cu altă cerneală şi de altă mînă pe loc ras cu cuţitul" [56]. Reeditîndu-l, M. Costăchescu a constatat acelaşi fel de răzuire şi la cuvintele да боудет имъ непороушено considerîndu-l din această pricină, ca şi datorită faptului că „divanul

[50] De fapt din datele pe care le cunoaştem despre Petru Vartic o altă filiaţie nici nu se poate presupune.

[51] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. I, Buc., 1913, p. 47—49.

[52] Celelalte două sate au fost dăruite în 1503 mănăstirii Putna (*D.I.R.*, A, sec. XVI, vol. I, p. 28—30). Vezi şi întărirea lui Ştefăniţă voievod din 1520 (*Ibidem*, p. 170—172).

[53] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. III, p. 147—150.

[54] Acest fals, cu data 1565 mai 7, a fost publicat ca autentic, după o copie din 1816, de L. T. Boga, *Documente din secolul XVI—XVIII*, în „Arhivele Basarabiei", an. II (1930), p. 141—142 şi recent, sub aceeaşi formă, în Молдавия в эпоху феодализма, p. 69—73. Elementele care îi dovedesc acest caracter sînt destul de numeroase: formularul diplomatic este cu totul deosebit de cel al epocii; un Iordache Ţura portar de Suceava, un Petre Ţura comis, ginerele lui Arbore portar de Suceava, n-au existat; deşi se pretinde că la 1565 portar al Sucevei era Iordache Ţura, sfatul domnesc menţionează încă un portar, în persoana lui Danca; sfatul domn sc, cu nume prost citite de plastograf din modelul folosit, nu corespunde anului 1565, ci este cel anterior anului 1558; în această perioadă tranzacţiile nu se făceau în „florinţi" şi mai ales „tătărăşti" etc. Cf. pentru lămurirea cauzelor mistificării, Th. Bălan, *Documente bucovinene*, vol. III, p. 64—66.

[55] *D.I.R.*, A, sec. XIV—XV, vol. I, p. 26—27. Orig. la Arh. St. Iaşi, pachet CCCXL/2.

[56] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. I, Iaşi, 1906, p. 195—196.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nu corespunde cu cel din documentele celelalte cunoscute din acest an"[57], drept suspect. Ulterior, cu prilejul studierii unei matrice de pecete din vremea lui Alexandru cel Bun, D. P. Bogdan a reluat discuția asupra falsității documentului aducînd dovezi noi în acest sens: prezența lui Bogdan, fratele lui Alexandru cel Bun, între membrii sfatului, deși ultimul act care îl amintește este cel din 1407 martie 8, precum și neautenticitatea sigiliului, pentru care s-a folosit drept model matricea peceților mari ale lui Alexandru cel Bun de pînă la 1408. După părerea lui D. P. Bogdan, documentul este un fals „făcut de o mînă dibace" care a imitat „ductul scrisului, materialul de scris și formulele diplomatice" caracteristice epocii[58]. Am expus mai pe larg aceste observații, deoarece editorii colecției nu numai că nu au luat în considerație contribuțiile cunoscute la acea dată, dar nu au consemnat măcar, conform normelor, răzuirile existente pe pergament.

Discuția asupra autenticității acestui document, în ciuda concluziei aparent definitive la care a ajuns D. P. Bogdan, nu poate fi considerată totuși, după părerea noastră, ca încheiată, deoarece existența falsului total nu explică faptul răzuirii mult mai tîrzii[59] a pergamentului în locurile cu o deosebită importanță: numele satului, al destinatarului și probabil felul donației și totodată implică admiterea unor falsificări suprapuse și succesive, ceea ce este puțin probabil.

Pe de altă parte, similitudinea unor elemente diplomatice ale acestui document cu cele ale actelor din primii ani de domnie ai lui Alexandru cel Bun este mult mai mare decît s-a observat. Astfel, în afară de menționarea jupanului Bogdan, documentul din 1411 conține în intitulație formula lui „Io", întîlnită numai în actele din anul 1400, iar în promulgație pe cea a „bunilor pani", folosită în documentele din anii 1400—1401. De asemenea, după numele boierilor[60], după dregătoriile deținute de ei[61], ca și după ordinea în care sînt menționați cei dintîi[62], sfatul corespunde perioadei 1400—1403/1404.

Aceste asemănări nu se pot datora numai faptului că modelul presupusului falsificator ar fi datînd de la începutul domniei lui Alexandru

---

[57] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 86 și 91.

[58] D. P. Bogdan, *O străveche matrice de pecete românească*, în „Studii și materiale de istorie medie", vol. I (1956), p. 262—263.

[59] La observațiile în acest sens ale lui Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 195—196, se poate adăuga deosebirea față de restul textului a grafiei literelor: т în loc de т și uneori оу în loc de оу

[60] Unii din ei dispar în această perioadă, ca de exemplu: Andriaș (1400), Badea cel Bătrîn (1403), Mic Albu (1403), Ioaniș (1404), Baliță Bîrlici (1404), Bîrlea de la Hîrlău (1404) etc. Alții abia acum încep să fie menționați: Bratul Straovici (1400), Negru de la Bîrlad (1403), Procelnic (1404). In sfîrșit, cîțiva sînt amintiți numai în documentele din acești ani: Țiban (1400), Hodco Țeaținschi (1403), Bîrgău Ștefan (1403) etc.

[61] De pildă, un stolnic Oană nu putea să existe decît în intervalul 1401—1402, căci în anii 1400 și 1403 această funcție este deținută de Tamaș și respectiv Ivașco Manevici. De asemenea, Tamaș nu putea fi vornic decît după 1400, deoarece în acest an el este arătat ca stolnic, iar Dragoș trebuie să fi fost staroste înainte de 1404, întrucît de acum documentele încep să-l numească așa pe Giurgiu.

[62] Dragoș este primul boier din sfat de la 1400 pînă la 1403, cînd va fi înlocuit cu Stanislav Rotompan, iar apoi cu Giurgiu staroste.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cel Bun. Dimpotrivă, ele sînt un puternic indiciu că ne aflăm în fața pergamentului original asupra căruia s-a efectuat un fals parțial. Procedînd la reexaminarea lui, am constatat într-adevăr că, pe lîngă răzuirile observate deja, a fost transformată și data documentului. Plastografiul a adăugat cu aceeași cerneală, mai închisă la culoare, la data inițială, 6909 (ϡqθ), încă o cifră, 10 (ї), modificînd-o în 6919 (ϡqθї) și provocînd în acest fel apariția contradicțiilor amintite între diferitele elemente diplomatice ale actului[63].

Firește că în urma acestei intervenții documentul și-a pierdut parțial valabilitatea sa ca izvor de informație. În viitoarea ediție a colecției el va trebui publicat totuși printre cele autentice, însă cu data inițială, 1401 (6909) iunie 28.

2. *1447 (6955) septembrie 15. Petru voievod dăruiește mănăstirii Neamț locul din jur și plaiul Neamțul*[64].

Datorită faptului că acest document s-a păstrat sub forma unui regest succint, nu există suficiente elemente pe baza cărora să se discute autenticitatea sa. Socotim totuși necesar să atragem atenția asupra identității de dată și de conținut care există între acest regest și falsul călugărilor nemțeni privitor la aceeași proprietate[65].

Părerea noastră este că presupusul original prezentat cu ocazia unui proces pe care mănăstirile Neamțul și Secul l-au avut cu cneazul Gheorghe Cantacuzin[66] și după care s-a alcătuit regestul de față nu este altul decît falsificatul purtînd aceeași dată. Decsebirea dintre numele emitenților, Bogdan în fals și Petru în regest, credem că provine dintr-o înregistrare greșită a diacului. Afirmînd aceasta ne bazăm pe faptul că este inexplicabil de ce la procesul amintit călugării au înfățișat toate celelalte falsuri în legătură cu hotarul mănăstirii: 1437 martie 12[67], 1455 februarie 3[68], 1496 martie 17[69], în afară de cel din 1447 septembrie 15, pentru care au preferat în schimb actul „autentic". Pe de altă parte, dacă privilegiul domnesc ar fi existat n-ar fi fost necesar să se justifice prin atîtea falsificate stăpînirea unui hotar care le aparținea de drept.

3. *1449 (6957) martie 23. Petru voievod întărește lui Petru Tîmpa, dintr-un uric de la Ștefan voievod din anul 6901, satele Zămișăști și Sacăloșești, fost Edumirești*[70].

În edițiile mai vechi ale acestui document[71], toate folosind copii

[63] În acest caz, constatările lui D. P. Bogdan cu privire la pecete își pierd parțial valabilitatea, deoarece elementele sigilare care datează din vremea primilor ani de domnie ai lui Alexandru cel Bun nu mai pot constitui un motiv de suspiciune, ci, dimpotrivă, un argument în favoarea autenticității.

[64] *D. I. R.*, A, sec. XIV—XV, vol. I, p. 224.

[65] *Ibidem*, p. 415—416.

[66] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 299.

[67] M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I., p. 511—514.

[68] *D.I.R.*, A, sec. XIV—XV, vol. I, p. 417—418. Cf. și V. Pîrvan, *Alexăndrel vodă și Bogdan vodă*, Buc., 1904, p. 78—79.

[69] I. Bogdan, *Documente false atribuite lui Ștefan cel Mare*, p. 128—129.

[70] *D.I.R.*, A, sec. XIV—XV, vol. I, p. 239—240.

[71] Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. XXII, Iași, 1893, p. 338; Gh. Ghibănescu, *op cit.*, vol. XVIII, p. 8—9; M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 375, nota 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

după o condică de la Mitropolia Moldovei în care s-a înserat originalul, s-au făcut numeroase comentarii pe marginea autenticității sale. Astfel, M. Costăchescu, adăugînd la observațiile anterioare date noi, a declarat documentul fals din următoarele motive: este intercalat în domnia lui Alexăndrel (primul document al acestuia are data 1449 februarie 21); uricul de miluire din 6901 cu care se motivează stăpînirea din vechime a celor două sate este, după conținut, cel al lui Ștefan cel Mare din 1462 octombrie 6; asupra documentului din 1462 s-a intervenit, pentru a-l face să corespundă falsificatului, modificîndu-i-se data, 6970 (ѕѱѳ) în 6901 (ѕѱа)[72].

Pe lîngă aceste argumente perfect întemeiate, care ar fi trebuit să provoace îndoiala editorilor cu privire la autenticitatea actului, se mai pot aduce și altele. În anul 6901, cînd se pretinde că bunicul lui Petru Tîmpa a fost miluit cu cele două sate, nu domnea Ștefan, ci Roman voievod. De asemenea, documentul din 1462, prin care Ștefan cel Mare „miluiește și întărește" lui Petru Negrea mai multe sate, Sacăloșeștii sînt arătați ca „ocină dreaptă" a acestuia, spre deosebire de satul Zemești cumpărat de la Timpășor[73] (presupusul Tîmpa din 1449 sau fiul acestuia).

În concluzie, slujind unor scopuri necinstite, conținînd contradicții evidente și provocînd totodată falsificarea unor elemente ale documentului din 1462[74], acest act nu poate fi folosit ca sursă de informație istorică.

4. *1472 (6980) iunie 25. Ștefan cel Mare dăruiește lui Ștefan Cudalbul vornic și lui Ioan Vrabie iuzbașă „o bucată de pămînt peste valea Gerului"*[75].

Publicat pentru prima dată de Moise Pacu[76], acest document a trezit pe bună dreptate îndoiala celui de al doilea editor, Gh. Ghibănescu[77], care l-a și caracterizat de altfel drept „model de falsificare" în scopul extinderii hotarelor unei moșii. Opinia sa nu a fost totuși însușită de M. Costăchescu pe considerentul că argumentul dat era insuficient[78]. În colecția de care ne ocupăm, s-a adoptat părerea acestuia din urmă, fără ca cel puțin ciudățeniile evidente ale textului să fie motivate.

Dovezile pe baza cărora se poate constata fără putință de tăgadă că așa zisa „traducere"[79] este un fals sînt destul de numeroase. Mai întîi formula diplomatică a promulgației nu este cea specifică documentelor de dăruire și miluire (domnul face cunoscută slujba dreaptă și credincioasă a beneficiarului), ci este cea a documentelor de confirmare a unei vînzări-cumpărări (domnul anunță că au venit înaintea sa și a

[72] M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 375, nota 1.

[73] *D.I.R.*, A, sec. XIV—XV, vol. I, p. 324—325.

[74] Presupunem că același motiv a determinat tăierea cu o linie a cuvintelor din document prin care se mai confirma lui Petru Negrea „a patra parte din Filipești".

[75] *D.I.R.*, A, sec. XIV—XV, vol. I. 390.

[76] Moise Pacu, *Dicționarul geografic al județului Covurlui*, Galați, 1893, p. 65—66.

[77] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XVII, p. 157.

[78] M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare*, p. 90—94.

[79] Falsificarea simultană a acestui document cu cel din 1526 (vezi mai jos) dovedește că de fapt un original nici nu a existat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

boierilor săi părţile respective). Totodată, formularul nu este nici cel caracteristic epocii, deoarece în această perioadă şi în această regiune nu se dăruieşte niciodată o „bucată de pămînt", ci un „loc în pustiu" [80], iar indicarea hotarelor nu se face în documentele vremii concomitent spre apus şi spre răsărit, la marginea de sus şi de jos [81]. Cu atît mai puţin se întîlnesc expresii ca aceasta : „iar capetele se hotărăsc cu moşiile...". Pe lîngă aceste elemente, falsitatea documentului este probată şi de faptul că în timpul lui Ştefan cel Mare nu se mai aminteşte cu alt prilej de un logofăt Tudor [82], de un vornic Cudalbul şi nici de funcţia de iuzbaşă, care apare mult mai tîrziu.

Argumentele prezentate pînă aici, ele singure suficient de grăitoare, sînt pe deplin confirmate de strînsa corelaţie care există între acest fals şi un al doilea, din 1526 iunie 25 [83]. Identitatea aproape absolută dintre ele, mergînd pînă la data de lună şi de zi sau pînă la numele logofătului, dovedeşte alcătuirea lor simultană şi cu acelaşi scop : apărarea unui hotar pe baza daniei şi respectiv întăririi domneşti acordate aceloraşi persoane, Cudalbul şi Vrabie. Acest din urmă fapt pare desigur neverosimil întrucît diferenţa dintre cele două documente este de 54 de ani.

Aşadar, dovezile de falsificare a actului sînt variate şi în acelaşi timp concludente, ceea ce impune scoaterea lui din rîndul celor autentice.

*

În urma discuţiei de mai sus, prin care am urmărit evidenţierea unor elemente mai puţin sau deloc cunoscute referitoare la autenticitatea cîtorva documente publicate în colecţia *Documente privind Istoria României*, se impun unele observaţii de ordin general.

După părerea noastră, modul în care au fost prezentate atît falsurile unanim recunoscute, cît şi documentele asupra autenticităţii cărora se menţin păreri diferite, nu este întru totul corespunzător. Comentariile care au însoţit documentele de acest fel au fost de multe ori neîntemeiate şi insuficiente. De asemenea, au fost neglijate, în mod nejustificat, contribuţiile în acest domeniu ale istoriografiei noastre mai vechi. O altă deficienţă de prezentare, a cărei remediere se impune în viitoarea ediţie a colecţiei, constă în lipsa fotocopiilor după documentele înglobate în categoria celor neautentice. Ele sînt necesare nu numai pentru falsurile păstrate în original, ci şi pentru unele copii sau traduceri, deoarece plastografii au redat uneori în această formă falsificatele lor.

O a doua observaţie priveşte locul pe care trebuie să-l ocupe într-o colecţie documentele cu acest caracter. În publicaţiile apărute pînă

[80] *D.I.R.*, A, sec. XVI, vol. I, p. 5, 10, 15, 34, 53 etc.

[81] Intr-un suret de mai tirziu, 1533 martie 13 (*Ibidem*, p. 358), se întîlneşte acelaşi mod de indicare a hotarelor, dar el aparţine probabil celui care a făcut rezumatul şi deci tot unei perioade mult mai recente.

[82] Intre 1468 septembrie 12 şi 1474 august 26 funcţia de logofăt a fost deţinută fără întrerupere de Toma.

[83] *D.I.R.*, A, sec. XVI, vol. I, p. 600—601.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

acum la noi s-au folosit procedee diferite, iar părerile asupra celui mai bun dintre ele nu sînt încă unanime [84]. Pentru a se putea ajunge la o apreciere justă în această chestiune, credem că este necesar să se țină seama, înainte de toate, de faptul că editorul are datoria să pună la îndemîna cercetătorilor nu o operă de cercetare istorică, așa cum a procedat I. Bogdan sau M. Costăchescu, ci un instrument de lucru. Totuși, pentru a ușura folosirea colecției și pentru a feri într-o mai mare măsură interpretarea istorică de unele erori sau incertitudini, separarea documentelor suspecte de cele autentice se impune. Metoda întrebuințată de I. Bogdan, publicarea actelor de această natură într-un volum separat, este însă inacceptabilă, cu atît mai mult cu cît rezultatele care se obțin în studierea documentelor îndoielnice sînt de foarte multe ori relative [85].

Procedeul cel mai nimerit este, după părerea noastră, înglobarea acestor documente în anexele de la sfîrșitul volumelor respective, așa cum el a fost aplicat în colecția *Documente privind Istoria României*. În ceea ce privește titulatura acceptată de editori, „Documente îndoielnice", ea nu corespunde decît parțial modului de soluționare a publicării [86], deoarece în afară de actele suspecte în aceeași categorie au fost încadrate și falsuri pe deplin dovedite. Un titlu, ca de exemplu, „Documente false și îndoielnice", credem că ar fi mai adecvat conținutului.

În sfîrșit, considerăm necesar să atragem atenția asupra faptului că, datorită metodei de lucru deficitare folosită la strîngerea materialului pentru colecție, au fost omise unele falsuri publicate anterior sau existente în arhive. În această situație se află, de exemplu, privilegiul acordat de Ștefan cel Mare lui Teodor Cantemir [87], întocmit de Dimitrie Cantemir pentru a-și justifica o genealogie imaginară, sau hrisoavele din 1475 [88] și 1501 [89] prin care același domn dăruia proprietăți lui Avram Huiban și respectiv lui Iacov mare spătar.

---

[84] A. Oțetea, *Problema editării textelor vechi*, p. 27, susține metoda adoptată de colecția *D.I.R.*; A. Sacerdoțeanu, *Probleme actuale ale arheografiei noastre*, în „Rev. Arh.", an. I (1958), nr. 1, p. 31 și V. Apostolescu, *Cu privire la unele lucrări de materiale documentare din trecut, în Moldova*, în „Rev. Arh.", an. IV (1963), nr. 1, 265—266 aprobă procedeul folosit de M. Costăchescu.

[85] Tocmai datorită acestui fapt nu s-a putut realiza pînă acum publicarea documentelor false la epoca în care au fost plastografiate, deși, după data lor reală, precum și după informațiile pe care le furnizează, aceasta ar fi poziția lor normală (Cf. V. Apostolescu, op. *cit.*, p. 265).

[86] Vezi și A. Oțetea, *op. cit.*, p. 27.

[87] D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, ed. Societății Academice Române, tom. I, Buc., 1872, p. 106—107. Cf. și P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, Ed. Acad., Buc., 1958, p. 27—28. Pretinsul document nu este dat în întregime de către D. Cantemir, dar fiind un fals genealogic reprezentativ credem că el trebuie să fie publicat chiar și sub această formă.

[88] C. Solomon, *Monografia comunei rurale Avrămeni din plasa și județul Tutova*, Buc., 1904, p. 4.

[89] *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva istorică centrală a statului*, vol. I (1387—1620), Buc., 1957, p. 77, nr. 262; Em. Vîrtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în *D.I.R.*, Introducere, vol. II, p. 394.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

II. Pentru a putea fi utilizate integral ca surse de informaţie, documentele medievale fără dată, precum şi cele cu lacune sau modificări ale acestei formule diplomatice trebuiesc încadrate în limite cronologice cît mai apropiate de data iniţială. În acest sens, editorii colecţiei *Documente privind Istoria României*, continuînd eforturile deseori fructuoase ale istoricilor care au îngrijit în trecut apariţia unor publicaţii de documente [90], au obţinut rezultate însemnate. Însă, datorită aceloraşi cauze pe care le-am subliniat şi în prima parte a notei de faţă, unele documente au fost publicate în colecţie cu date greşite. Corectarea acestora s-a făcut într-o anumită măsură cu prilejul publicării *Catalogului documentelor moldoveneşti din Arhiva istorică centrală a statului* [91]. Pentru perioada 1384—1550 mai există totuşi, după părerea noastră, unele documente moldoveneşti de acest fel, asupra cărora vom insista în cele ce urmează.

1. *1399 (6907) martie 12. Ştefan voievod întăreşte Duşcăi, fiica lui Toader, satele Dolieşti, Lionteneşti, precum şi jumătate din Măzănăeşti şi din Poiana Călugăriţei* [92].

Originalul acestui document a fost prezentat de către răzeşii de pe moşiile Măzănăeşti şi Cernul, ţinutul Bacău, în procesul pe care l-au avut la începutul secolului trecut cu călugării de la mănăstirea Berezunţul [93]. Rezumatul care s-a alcătuit atunci după original a fost descoperit la Arhivele Statului Iaşi (Anaforale, nr. 18, fila 9 v) de către M. Costăchescu, care l-a şi publicat [94].

Data acestui document nu a fost ulterior contestată [95], fiind menţinută şi de către editorii colecţiei de care ne ocupăm. Totuşi, din examinarea mai atentă a documentelor din secolul al XV-lea referitoare la aceleaşi proprietăţi pe care Ştefan voievod le-a întărit Duşcăi în 1399, se desprinde o altă concluzie. Iată mai întîi pe scurt conţinutul acestor documente:

a) *1412 (6920) februarie 19.* Alexandru cel Bun dăruieşte lui Roman diac şi fratelui său, Tudor, două sate pe Tazlăul Sărat, Doleştii şi Leontineştii [96].

b) *1440 (6948) august 3.* Iliaş voievod întăreşte lui Mihul şi Tatul un sat pe Cernul, Măzăreşti [97].

---

[90] De exemplu, datarea aproape întotdeauna necontestată a scrisorilor slavoromâne trimise braşovenilor din Ţara Românească, pe care a întreprins-o I. Bogdan în colecţia sa, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI*, vol. I—II, Buc., 1905.

[91] Cf. recenzia lui N. Stoicescu şi H. Chircă, în „Studii", X (1957), nr. 5, p. 207—208.

[92] *D.I.R.*, A, sec. XIV—XV, vol. I, p. 4.

[93] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I, p. 20.

[94] „Ion Neculce". Buletinul muzeului municipal Iaşi, fasc. III (1923), p. 198—199; M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 20.

[95] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Bogdan voievod*, Buc., 1940, p. 191, nota 4, nu excludea totuşi posibilitatea unei lecturi greşite a datei iniţiale.

[96] Publicat de Ştefan Berechet în „Rev. Ist.", XXII (1936), p. 142—146; *D.I.R.*, A, sec. XIV—XV, I, p. 34.

[97] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. II, p. 64; *D.I.R.*, A, sec. XIV—XV, vol. I, p. 169.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

c) *1481 (6989) martie 31.* Ștefan cel Mare întărește lui Toma, fiul lui Majar și al Dușcăi, fata lui Toader Dobrișan, precum și fraților săi, Petre și Coste, fiii Dușcăi cu alt bărbat, ocinile mamei lor, Românești, jumătate din Măzănăești și din Poiana Călugăriței, și ale tatălui lor[98].

Comparînd cuprinsul actului din 1399 cu cel al documentelor prezentate mai sus, se pot lesne observa contradicții evidente. În primul rînd, satele Dolierti și Liontenierti, *întărite* Dușcăi la sfîrșitul secolului al XIV-lea, sînt *dăruite* ulterior altor persoane, care în nici într-un caz nu puteau fi urmașii ei, deoarece nu figurează printre cei atestați în 1481. În aceeași situație se găsește și ocina din Măzănăești, întrucît satul era stăpînit la 1440 *în întregime* de persoane străine neamului Dușcăi. Pe de altă parte, în ciuda faptului că proprietățile menționate fuseseră pierdute, ele sînt arătate, cu excepția uneia, din nou în posesia Dușcăi pe timpul lui Ștefan cel Mare. Ne aflăm așadar în fața unei situații cu totul neverosimilă și contrară modului de transmitere a proprietății în evul mediu. În special actul dăruirii din 1412 ni se pare semnificativ, întrucît, admițînd exactitatea datei documentului din 1399, el nu se putea face decît în urma pierderii de către Dușca, datorită unei „hiclenii" față de domn, a proprietăților sale. O atare necredință ar fi fost însă necesar să fie specificată, ca de obicei, în act.

Tocmai de aceea, după părerea noastră, data documentului din 1399 nu poate fi acceptată ca autentică. Modificarea ei se datorește desigur unui diac ce nu a mai putut înțelege cifrele inițiale pe un pergament prost conservat. Totuși, avînd în vedere că pe baza celor patru documente se poate restabili modul în care s-a transmis dreptul de stăpînire asupra proprietăților specificate, încadrarea cronologică relativă a actului în discuție este posibilă. Astfel, tatăl Dușcăi, Toader Dobrișan, menționat în documentul din 1481 nu poate fi altul decît Tudor, fratele lui Roman, din 1412. Prin urmare, de la tatăl și respectiv unchiul ei a moștenit Dușca satele Dolierti și Liontenierti. Mai tîrziu, căsătorindu-se cu unul din cei doi stăpîni ai satului Măzănăești, atestați prin documentul din 1440, a moștenit de la soțul ei o jumătate din acest sat și probabil o jumătate din Poiana Călugăriței. După acea dată Dușca era deci stăpîna tuturor ocinilor înscrise în regestul cu data greșită, 1399.

Nu putem ști cît a durat această situație, dar este cert că în anul 1481 satul Liontenierti era deja înstrăinat[99] (Dolierții și-au schimbat numele în Românești, după Roman, stăpînul din 1412). Intervalul în care poate fi datat actul este, prin urmare, 1440—1481. Însă, datorită faptului că în această perioadă au domnit atît Ștefan, fiul lui Alexandru cel Bun, cît și Ștefan cel Mare, este dificil să atribuim documentul unuia dintre ei. Înclinăm totuși spre cel din urmă avînd în vedere că anii de domie ai lui Ștefan, fiul lui Alexandru cel Bun, 1442 (6950) — 1447 (6955), nu oferă posibilitatea unei confuzii de dată. În schimb, în

[98] *D.I.R.*, A, sec. XV, vol. II, p. 26—27.

[99] Într-un document din 1669 (7178) septembrie 26, publicat în *Amintire lui Ion Bianu*, Buc., 1916, p. 163, se arată că satul Leontinești a fost întărit de Ștefan cel Mare lui Dragoș stolnicul.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

anii de domnie ai lui Ştefan cel Mare de pînă la 1481 se întîlneşte atît cifra zecilor 60, 6960—6969, cît şi de mai multe ori cifra unităţii 7, 6967, 6977, 6987, cu care anul citit de alcătuitorul regestului, 6907, se putea confunda foarte uşor.

Prin urmare, în viitoarea ediţie a colecţiei acest regest va trebui publicat la începutul domniei lui Ştefan cel Mare. Totodată, va fi necesară reîncadrarea cronologică a primelor trei acte de la Iuga voievod pentru care s-a folosit ca termen *post quem* data acestui document [100].

2. *<1411> mai 1. Alexandru şi Iliaş voievozi dăruiesc lui Vlad Dolhici un sat pe Crasna, unde a fost casa lui, şi un loc pustiu peste Prut, anume Fîntîna Veprova* [101].

Acest regest, alcătuit după o „copie a ispisocului domnilor Alexandru şi Iliaş voievod", are data 1406 (6914) mai 1. Modificarea ei în colecţia *Documente privind Istoria României* a fost motivată prin faptul că Iliaş, fiul lui Alexandru cel Bun, s-a născut abia în anul 1409. „Deci actul trebuie plasat după această dată". Argumentarea este într-adevăr pînă aici corectă. Nu putem fi însă de acord cu soluţia propusă în continuare prin care se admite că „veleatul documentului era 6919 (1411), cifra unităţilor, 9, confundîndu-se cu 4" [102].

Cercetînd formularul documentelor din prima parte a domniei lui Alexandru cel Bun se poate observa cu uşurinţă că domnul emite acte pînă în anul 1407 împreună cu fratele său „jupan Bogdan". În aceeaşi perioadă, în lista martorilor nu sînt menţionaţi copiii domnului. Prima oară ei sînt amintiţi în anul 1407 şi numiţi în 1408, Roman şi Vasilisa. Roman mai apare însă o singură dată, în 1409 aprilie 18. După acea dată, formula „credinţa fiilor noştri" dispare pentru o scurtă perioadă de timp, 1409—1410, pentru a fi menţionată apoi în mod regulat pînă în anul 1414. Documentul din 1414 (6922) august 2 este primul în care fiul domnului apare sub forma „Iliaş voievod" [103]. Sîntem deci de părere că Iliaş voievod nu putea fi numit ca atare într-un document cu data de 1411.

În sprijinul acestei supoziţii există şi alte argumente. Astfel, într-un document din 1523 Ştefăniţă voievod întăreşte urmaşilor lui Vlad Dolhici satul Dolheşti, pe Crasna, şi Iverenii, peste Prut, din uricul pe care moşul lor l-a avut de la Alexandru şi Ştefan voievozi [104]. Evident că documentul pomenit aici nu este altul decît cel după care s-a alcătuit şi rezumatul în discuţie. El cuprindea însă în lista martorilor nu numai pe Iliaş voievod, ci şi pe fratele său, Ştefan. În documentele de la Alexandru cel Bun o atare situaţie este atestată pentru intervalul 1425 ianuarie 30 — 1429 februarie 10 [105]. După părerea noastră, documentul original data tocmai din această perioadă, pentru care există de altfel şi posibilitatea unei confuzii de dată. În acest sens avem în vedere că ultima cifră a anului, pe care-l purta actul original, a fost citită ulterior

[100] *D.I.R.*, A, sec. XIV—XV, vol. I, p. 4—6.
[101] *Ibidem*, p. 26.
[102] *Ibidem*, p. 26, nota 1.
[103] *D.I.R.*, A, sec. XIV—XV, vol. I, p. 33—34.
[104] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Ştefăniţă voievod*, p. 435—436.
[105] *D.I.R.*, A, sec. XIV—XV, vol. I, p. 51—77.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de către ambii dieci de la care ne-au parvenit rezumate în mod asemănător, 4($\widetilde{A}$)[106]. Pergamentul fiind probabil deteriorat, ei nu au mai putut consemna și cifra zecilor, care conform celor arătate mai sus o presupunem a fi fost 30 ($\widetilde{A}$). Data inițială în acest caz era 1426 (6934) mai 1.

3. *1462(6970) septembrie, Suceava. Ștefan cel Mare întărește mănăstirii Bistrița mai multe sate*[107].

Deși data acestui document este corectă, ne oprim totuși asupra ei, întrucît lipsa elementului final, indicativul zilei, i-a determinat probabil pe editorii colecției, alături de lacunele textului, să considere actul, în mod greșit, cu totul deosebit față de cel din 1462(6970) septembrie 15[108]. Ambele exemplare nu sînt însă decît variante ale aceluiași document. Ele au fost preluate din publicațiile lui M. Costăchescu, dar fără a se examina cu atenția cuvenită și comentariile adiționale, unde se precizează că transcrierea folosită prima dată fiind defectuoasă, se reeditează documentul după o fotocopie[109].

4. *1528(7036) iulie 12. Petru voievod întărește lui Matei vătah a treia parte din satul Antălești, cumpărată de la Tomșa, fiul Mogîldei din Antălești*[110].

Documentul, păstrat sub forma unei traduceri din 1785 a cunoscutului Evloghie dascăl, conține o contradicție evidentă între dată, 1528, și logofătul care semnează actul, Stroie. Ea a fost observată și de către editorii colecției care au admis însă posibilitatea unei „lecturi eronate", atît a numelui cît și a veleatului. După părerea noastră, prima posibilitate este cu totul exclusă, întrucît numele logofătului atestat în documenele din această vreme, Toader[111], nu se poate confunda cu cel menționat de actul în discuție, Stroie. Dimpotrivă, este cu mult mai probabil să ne aflăm, ca în atîtea alte cazuri, în fața unei date citite incorect.

Analiza formularului diplomatic dovedește, într-adevăr, că modul de redactare a documentului nu aparține anului 1528. Astfel, în acea vreme nu se întrebuința niciodată formularul diplomatic restrîns, care apare abia în cea de a doua domnie a lui Petru Rareș, ca urmare a politicii autoritare dusă de domn față de marea boierime. Totodată, menționarea faptului că vînzarea unor părți de ocini se face „din tot locul, și din cîmp și din sat și din apă, cît se va alege..." este proprie documentelor de la sfîrșitul secolului al XVI-lea. Pe de altă parte, este inexplicabil de ce în acest document Ștefan cel Mare este denumit „bătrînul Ștefan voievod'" și nu, ca de obicei în actele de la Petru Rareș, „părintele domniei mele Ștefan voievod".

Prin urmare, există suficiente motive care nu ne permit să acceptăm ca exactă data traducerii. În această situație nu poate fi vorba decît de

[106] Cf. M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, p. 51, unde documentul poartă data 6914 și Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XVIII, p. 150, unde data este 6904.

[107] *D.I.R.*, A, sec. XIV—XV, vol. I, p. 320.

[108] *Ibidem*, p. 320—321.

[109] M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare*, p. 270—271; idem, *Documente de la Ștefan cel Mare, Iași*, 1948, p. 10—11.

[110] *D.I.R.*, A, sec. XVI, vol. I, p. 297—298.

[111] *Ibidem*, p. 296 și 299.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

un document de la Petru Șchiopul, semnat de logofătul Lupu Stroici. Avînd în vedere că aceasta din urmă a deținut funcția de logofăt între anii 1583—1591, confuzia de dată pe care a făcut-o dascălul Evloghie se explică cu ușurință. Anul 7096 (ѧцg) a fost citit ca 7036 (ѧлg) grafia literei ч fiind asemănătoare în actele vremii cu cea a literei л [112]. Data inițială a documentului a fost deci 1588(7096) iulie 12.

5. *<1535 martie—1536 decembrie>24. Petru voievod întărește nepotilor lui Ioan Măcău a patra parte din satul Bogdănești* [113].

Suretul acestui document a fost publicat în categoria celor îndoielnice cu specificația că data pe care o poartă, 1576 (7084)... 24, este greșită, deoarece domnul ai cărui fii, Iliaș și Ștefan, sînt amintiți în text nu putea fi Petru Șchiopul ci Petru Rareș. Observația este desigur îndreptățită, dar nici datarea propusă de editori nu este corectă. De altfel, o argumentație în acest sens este inutilă pentru că originalul slav al documentului s-a păstrat, fiind publicat și în colecția *Documente privind Istoria României*, cu data 1546(7054) mai 24, Huși [114]. Greșala copistului a constat prin urmare în citirea cifrei 50 (н) din original ca 80 (п).

În ceea ce privește încadrarea documentului printre cele cu caracter îndoielnic numai pe baza unei lecturi eronate a datei inițiale, este evident că editorii colecției au procedat într-un mod cu totul nejustificat, întrucît celelalte elemente ale sale nu prezintă motive de suspiciune.

În încheiere ținem să subliniem că observațiile noastre nu îmbrățișează decît anumite categorii de documente din cadrul celor ce pot fi discutate sub aspectul datării sau al autenticității. Procedînd în acest fel, nu am avut în vedere așadar realizarea unui studiu de paleografie și diplomatică asupra documentelor false, ci necesitatea unei contribuții cît de modeste la înlăturarea deficiențelor, pe care le prezintă colecția *Documente privind Istoria României*, cu prilejul elaborării celei de a doua ediții a ei [115].

L'AUTHENTICITÉ ET LA DATE DE QUELQUES ACTES MOLDAVES PUBLIÉS DANS LE RECUEIL DE „DOCUMENTS RELATIFS À L'HISTOIRE DE LA ROUMANIE"

RÉSUMÉ

L'auteur se prononce sur l'authenticité et la date de certains documents moldaves publiés dans le recueil de *„Documents relatifs à*

[112] *D.I.R.*, A, sec. XVI, vol. III, Fotocopii, p. 537—644.

[113] *Ibidem*, sec. XVI, vol. I, p. 605.

[114] *D.I.R.*, A, sec. XVI, vol. I, p. 517.

[115] Tocmai pentru a nu fi trecut în rîndul celor îndoielnice am insistat, de exemplu, asupra falsului parțial din 1411 iunie 28, deși nu ne-am propus să examinăm această categorie de documente.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

l'histoire de la Roumanie", série A, XIVe—XVe siècles, tome I, (1384—1475); XVe siècle, tome II (1476—1500); XVI$_{e}$ siècle, tome I (1501—1550). Voici les conclusions de l'auteur :

Les documents publiés aux dates suivantes : 15 mars 1399 (une erreur a été commise quant à la date ; la date réelle est du 15 mars 1489), 25 février 1507, 4 juillet 1522, 4 avril 1545, < mars—septembre > 1546, et 22 mars 1546, imprimés dans le recueil cité comme des documents d'authenticité douteuse, sont considérés par l'auteur comme étant réellement authentiques.

Le document daté du 28 juin 1411 a été partiellement falsifié. Les documents du 25 septembre 1447, 23 mars 1449 et celui du 25 juin 1472, publiés comme authentiques, sont faux.

L'auteur est d'avis qu'il faut rectifier les dates attribuées à certains documents, tels que ceux considérés comme datant du 12 mars 1399, 1er mai < 1411 >, septembre 1462, 12 juillet 1528 et 24 < mars 1535 — décembre 1536 >.

En marge de ces rectifications, l'auteur présente quelques observations générales sur la méthode à laquelle ont eu recours les éditeurs du recueil de „*Documents relatifs à l'histoire de la Roumanie*".

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ACŢIUNI ŢĂRĂNEŞTI ÎN SUDUL BUCOVINEI ÎN PERIOADA CRIZEI ECONOMICE DIN 1929—1933

DE

IONEL DÎRDALĂ

În perioada stabilizării relative a capitalismului, starea economică a gospodăriilor mici şi mijlocii s-a înrăutăţit. Reforma agrară din 1921 în Bucovina, ca şi în restul ţării, n-a rezolvat problema ţărănească. Concepută în spiritul burghezo-moşieresc, această reformă a menţinut proprietatea moşierească, a contribuit la dezvoltarea rapidă a burgheziei satelor şi la proletarizarea unei însemnate părţi a ţărănimii sărace. Prin această reformă, în Bucovina au primit pământ numai 73.266 de ţărani din 174 204 ciţi aveau dreptul la împroprietărire, iar lotul împroprietărit, în medie, a fost cel mai mic faţă de tot restul ţării. Dacă în celelalte provincii din vechea Românie suprafaţa loturilor a fost în medie de 3,06 ha. şi de 1,39 ha. în Transilvania, în sudul Bucovinei ea a fost sub 1 ha. În unele comune lotul a coborît pînă la 0,25 ha. şi aceasta nu pentrucă provincia era mică şi moşii insuficiente, ci pentru că s-a menţinut aproape neştirbită marea proprietate moşierească a Fondului bisericesc, marele stăpîn al Bucovinei. Prelungirea excesivă a lucrărilor de împroprietărire, perioadă în care ţăranii au fost obligaţi la plata ratelor de răscumpărare, a arenzilor şi totodată a impozitelor pentru loturile împroprietărite provizoriu, a dus la pierderea unei însemnate părţi din pămînturi şi la dezvoltarea gospodăriilor chiabureşti la sate.

Intensificarea exploatării moşiereşti şi chiaburești, lipsa creditelor eftine, dobînzile cămătăreşti şi povara impozitelor mereu crescînde pe care le-au avut de suportat gospodăriile mici şi mijlocii, au dus la înrăutăţirea situaţiei ţărănimii muncitoare în perioada stabilizării relative a capitalismului.

Criza economică din 1929—1933 a agravat situaţia materială a maselor ţărăneşti. „Izbucnirea şi ascuţirea crizei economice mondiale din 1929, care s-a împletit cu criza agrară — arăta tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej —, a agravat situaţia ţărănimii, a dat o intensitate mai mare procesului de sărăcire şi de diferenţiere de clasă la ţară şi a sporit nemulţumirile adînci ale ţărănimii împotriva apăsării fiscale şi cămătăreşti" [1].

Aceste constatări se aplică întrutotul şi în sudul Bucovinei, regiune forestieră în care o parte însemnată a ţărănimii lucra sezonier la exploatările de păduri, în fabricile de cherestea ca manipulanţi, sau la alte munci necalificate. Adîncirea crizei în economia forestieră a agravat starea materială a ţărănimii. Reducerea sau încetarea completă a exploatărilor de păduri a silit ţărănimea să-şi procure mijloacele de existenţă în special din creştera vitelor ,care constituia atunci principala sursă de cîştig. Dar din tendinţa de a se salva de criză pe spatele maselor munci-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., Buc., 1955, p. 183.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

toare, Fondul bisericesc [2], proprietarul întinselor păşuni, a sporit necontenit taxele de păşunat, în timp ce preţul vitelor şi al produselor gospodăreşti a scăzut în mod catastrofal. Impozitele crescute, dobînzile înrobitoare, au dus apoi la ruinarea gospodăriilor mici şi mijlocii şi la agravarea conflictului de clasă.

Pînă în 1930, ţărănimea era aşa de înglobată în datorii, încît nu-şi mai putea plăti nici dobînzile. În judeţul Rădăuţi, de exemplu, datoriile micilor gospodării ţărăneşti au crescut pînă în 1932 la 24.405 lei de hectar [3]. În regiunea Dornelor, datoriile unor ţărani muncitori au ajuns pînă la suma de 51.000 lei la hectarul de pămînt [4], datorită dobînzilor care au crescut pînă la 36%. Impozitele au sporit considerabil [5]. Statul, prin organele fiscale, împreună cu băncile şi cămătarii particulari, prin execuţii silite, a trecut la vînzarea pe preţuri de nimic a tot ceea ce mai găseau prin casele ţăranilor sărăciţi [6]. Ziarul „Scînteia", organul central al P.C.R., arăta că „execuţiile forţate pentru plata impozitelor către stat, datoriile către bănci şi cămătari s-au făcut cu atita cruzime, că ţăranilor li s-au vîndut cu toba nu numai obiectele casnice, uneltele de muncă, dar chiar şi ultima bucată de pămînt..." [7].

După datele indicate de recensămînt, în anul 1930, în Bucovina numărul „muncitorilor agricoli zilieri şi auxiliari în agricultură", adică a celor rămaşi fără pămînt, obligaţi să muncească ca zilieri pe moşii sau sezonieri la exploatările forestiere, a fost de 205.306 [8].

Ţinînd seama că înainte de reforma agrară numărul familiilor de ţărani fără nici un petec de pămînt şi a celor cu pămînt din care „nu-şi pot cîştiga pîine de toate zilele" a fost de 114 831 [9], rezultă că numărul ţăranilor care au fost deposedaţi parţial sau integral de pămînturile lor a crescut cu 90.475 în 1930, deşi între timp fusese înfăptuită şi reforma agrară.

Populaţia sătească, raporta pretorul plăşii Moldova (jud. Cîmpulung), a ajuns să se hrănească numai cu cartofi. Unii nu mai aveau nici cu ce să-şi cumpere făina pentru mămăligă. Copiii, subalimentaţi, erau livizi. Locuinţele se dărăpănau cu totul [10]. Bolile provocate de subalimentaţie au luat proporţii. Mortalitatea infantilă a crescut în mediul rural din Bucovina pînă la 26,5% în 1932, în timp ce procentul pe întreaga ţară era de 19,9% [11]. Acest procent a crescut în regiunea de care ne ocupăm pînă la 27% în 1935 [12].

Condiţiile de viaţă ale ţărănimii muncitoare din sudul Bucovinei au fost agravate şi printr-o intensificare a exploatării maselor de către Fondul bisericesc, cel mai mare moşier al Bucovinei. În perioada crizei, ei a mărit jefuirea mas lor ţărăneşti sărăcite care erau obligate să-şi crească vitele pe terenurile sale de păşunat sau să trăiască din vînzarea forţei de muncă, mai ales în lunile de iarnă, la exploatările de păduri. Preţul arenzilor a fost sporit în acea perioadă de 8—10 ori faţă de cel stabilit de Comisia centrală pentru reforma agrară. Cu unele penalizări, arenzile la hectarul de pămînt au ajuns la 1500—2000 lei faţă de 200—300 lei cît fusese stabilit iniţial [13].

---

[2] Fondul bisericesc a fost creat de regimul austriac (decretul imperial din iunie 1783) pentru administrarea averilor mobile şi imobile ale mănăstirilor şi schiturilor din Bucovina, ca şi ale fostei episcopii a Rădăuţului. Constituirea lui definitivă s-a făcut prin aşa-zisul „Regulament duhovnicesc" din aprilie 1786. Prin legea de organizare a Bisericii ortodoxe române, publicată în „Monitorul Oficial" nr. 97 din 6 mai 1925, a fost intitulat „Fondul bisericesc ort. rom. al Bucovinei". Fondul bisericesc stăpînea peste 50% din proprietatea moşierească din Bucovina.

[3] Banca Naţională a României, *Contribuţiuni la problema reorganizării creditului în România*, vol. I, Buc., 1938, p. 123.

[4] Virgil Patîrca, *Lămuriri asupra crizei economice*, 1932, p. 18.

[5] Arh. St. Cîmpulung M., Fond Prefectura, pachet 23/1930 (Nepaginat).

[6] *Ibidem*, pachet 27/1930 şi 23/1930 (Nepaginate).

[7] „Studii şi materiale de istorie contemporană", vol. II, Buc., 1962, p. 248—249.

[8] Banca Naţională a României, *op. cit.*, p. 107.

[9] N. Adăniloaie şi I. Dîrdală, *Acţiuni ţărăneşti în Bucovina în perioada aplicării reformei agrare din 1921*, în „Studii", nr. 4/1953, p. 870.

[10] Arh. St. Cîmpulung M., Fond Prefectura, pachet 27/1930. Inspecţii. (Nepaginat).

[11] „Buletinul demografic al României", an. I, 1932, p. 34—39.

[12] *Ibidem*, an. II, nr. 6, iunie 1933, p. 206—211.

[13] Arh. St. Cîmpulung, Fond Prefectura, pachet 4/1929. (Nepaginat).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Au fost mărite taxele de păşunat ca şi preţul lemnului destinat consumului gospodăr sc al ţărănimii. Muncitorii care lucrau la exploatările de păduri erau plătiţi cu salarii de mizerie, iar ţăranii care strîngeau vreascuri din pădurile Fondului, sau scăpau vitele în păşunele sale, erau amendaţi. Cei care nu-şi puteau plăti amenzile — era silit să recunoască un deputat burghez — „erau daţi în judecată pentru delict silvic şi băgaţi cu sutele la puşcărie" [14].

Politica Fondului bisericesc faţă de masele ţărăneşti pauperizate, alături de exploatarea maselor ţărăneşti de către alţi moşieri şi chiaburi, de creşterea asupririi statului burghezo-moşieresc, a adîncit şi în această parte a ţării contradicţiile de clasă la sate, sporind valul de nemulţumiri şi combativitatea revoluţionară a ţărănimii muncitoare.

Încă din 1928, o dată cu apariţia semnelor crizei şi înrăutăţirea mai accentuată a situaţiei materiale, au reîncepul şi mişcările ţărăneşti în sudul Bucovinei. Alături de ţărănimea săracă din întreaga ţară şi aici lupta ei a fost călăuzită de partidul revoluţionar al proletariatului, singurul partid care a apărat cu fermitate interesele ţărănimii muncitoare împotriva exploatării burghezo-moşiereşti.

Anul 1929 s-a caracterizat printr-o creştere a nemulţumirilor ţărăneşti împotriva aparatului de stat şi a politicii naţional-ţărăniste. Sub povara apăsătoare a impozitelor şi a unor taxe noi, într-un număr însemnat de sate din sudul Bucovinei a avut loc o serie de acţiuni ţărăneşti. În luna martie 1929, populaţia ţărănească din judeţul Cîmpulung s-a ridicat în masă împotriva agenţilor fiscali, provocînd puternice agitaţii [15]. Ţăranii muncitori din comunele Iacobeni, Pojorîta, Ostra, Vama, Vatra Dornei, din judeţul Cîmpulung, au protestat împotriva exproprierii embaticarilor, a neimproprietăririi şi a arenzilor pentru păşune extrem de ridicate [16].

La 4 februarie 1929, locuitorii din comuna Iacobeni, nedreptăţiţi de către comisiunea însărcinată cu reforma agrară, au protestat faţă de prefect arătînd că „toţi foştii luptători, invalizi, orfani şi văduvele de război", în număr de peste cinci sute, au rămas neîmproprietăriţi. Comisia agrară, arătau ei pe de altă parte, a expropriat pe embaticarii care stăpîneau pămînturile de aproape 80 de ani de la Fondul bisericesc. Aceste pămînturi au fost redate Fondului şi firmei monopoliste Göetz.

„La exproprierea pămîntului, scriau ţăranii din Iacobeni, comisia locală n-a apărat interesele locuitorilor din comună, fiindcă unul dintre membrii comisiei era arendaş al Fondului bisericesc" şi, în această calitate, „a protejat interesele Fondului". Cea mai mare parte din suprafeţele supuse exproprierii, şi chiar cele mai bune, au „rămas neexpropriate". Cel de al doilea membru al comisiei locale, „fiind funcţionar al societăţii Göetz, a protejat societatea" pe considerentul că are nevoie de teren pentru exploatările industriale după cum şi Fondul a pretins că are nevoie de pămînt pentru administraţia minelor. Pe lîngă toate acestea, „comisia agrară a expropriat 13 familii care au avut numai cîte 1/2—1 ha pămînt al lor propriu". Locuitorii din Iacobeni protestează împotriva amenzilor exagerate. „Pămîntul care este expropriat, ...peste 100 ha, şi lăsat locuitorilor pînă la împroprietărire, a pus d-l agronom şef din Cîmpulung 8—10 ori atît preţ de arendă anuală, cît a hotărît Casa Centrală... de veci", au arătat ei. „Casa Centrală a hotărît 200—300 lei pro ha în Iacobeni şi d-l agronom şef din C-lung încasează cîte 1500—2000 lei anual pentru un ha şi mai încasează cîte 2000 lei pro ha pentru pămîntul neexpropriat" [17]. Fiindcă protestul lor a rămas nerezolvat, în Iacobeni starea de revoltă a crescut. Pe de o parte, embaticarii expropriaţi au refuzat să părăsească pămînturile pe care aveau construite şi case, iar pe de alta, au refuzat plata arenzilor „fabuloase" aşa cum raporta şeful Regiunei Agricole Cîmpulung, la 11 decembrie 1929 [18]. În urma samavolniciilor la care erau supuşi ţăranii şi muncitorii, în comuna Iacobeni, important centru minier, creşte tot mai mult spiritul revoluţionar. Printre cei deposedaţi de gospodăriile lor se aflau şi 90 de familii de muncitori de la minele de mangan, în rîndurile cărora ideile

[14] D. Timu, *Dezastrul din administraţia Fondului bisericesc ort. rom. din Bucovina*, Buc., 1933, p. 16.

[15] Arh. St. Cîmpulung M., Fond Prefectura, pachet 4/1929. (Nepaginat. Documente diverse).

[16] *Ibidem*, Fond Camera Agricolă, dos. 1929 (Documente diferite).

[17] Arh. St. Cîmpulung M., Fond Prefectură, pachet 4/1929. (Nepaginat).

[18] *Ibidem*, Raportul Consilieratului Agricol către prefect.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

revoluționare sădite de Partidul Comunist prindeau rădăcini tot mai adînci. Concomitent cu ei au acționat și muncitorii forestieri de la fabricile de cherestea din localitate, întărind tot mai mult alianța cu țărănimea muncitoare. După această dată, acțiunile muncitorești, strîns legate de cele ale țărănimii, se vor face tot mai simțite, atît în perioada crizei economice cît și mai tîrziu.

Sub presiunea maselor de țărani și muncitori din Iacobeni, prefectul a fost obligat să intervină la Ministerul Agriculturii și Domeniilor pentru reducerea debitelor provenite din arenzile de jaf și pentru rezolvarea nemulțumirilor care agitau spiritele în această regiune [19].

Împotriva exploatării, a modului cum s-a înfăptuit reforma agrară și a arenzilor s-au răzvrătit și țăranii din Negrileasa, care au ocupat cu forța terenurile atribuite după reformă cantorului și palimarului din comuna Bucșoaia [20].

Situația populației din județul Cîmpulung, raporta pretorul plășii Moldova, era disperată [21] din cauza dobînzilor și a cheltuielilor cu polițele protestate, care se ridicau pînă la valoarea sumelor împrumutate [22]. Țăranii erau revoltați împotriva fiscului care trecuse la sechestre și vînzări forțate [23], împotriva băncilor și a tuturor creditorilor care-i deposedau de puținele pămînturi în contul datoriilor. În iarna anului 1929/1930, țăranii pierduseră jumătate din numărul vitelor pentru plata datoriilor și a impozitelor [24]. Ei erau nemulțumiți de prețurile exagerate impuse de Fondul bisericesc pentru plata lemnului necesar trebuințelor gospodărești, de prețurile urcate pentru pășunatul vitelor în pădurile Fondului și de prețul scăzut al vitelor și al produselor țărănești în raport cu produsele industriale [25].

Creșterea nemulțumirii maselor țărănești provocate de abuzurile organelor de stat, de exploatarea nemiloasă a Fondului bisericesc și a chiaburilor, de noile impozite de jaf, de exproprierea embaticarilor și a neaplicării împroprietăririi promise, au determinat o serie de acțiuni activ protestatare ale țărănimii.

În urma chemării C.C. al P.C.R., de întărire a alianței dintre muncitorime și țărănimea muncitoare în lupta revoluționară sub conducerea Partidului Comunist și în pofida măsurilor represive luate de autorități, acțiunile țărănești au izbucnit și s-au desfășurat în 1930, în multe cazuri, concomitent cu grevele muncitorilor forestieri [26]. După exemplul forestierilor greviști, țăranii muncitori din ținuturile muntoase aflați în campania de recoltare a fînului au intrat în grevă. În vara anului 1930, ei au cerut respectarea zilei de 8 ore și salarii corespunzătoare prețurilor și muncii depuse [27].

În primăvara anului 1930 exista o stare de revoltă și între țăranii din comuna Negrileasa. Avînd terenurile de pășune inundate, țăranii au intrat cu vitele pe pășunile Fondului bisericesc. Organele de pază nu i-au putut scoate cu forța și atunci li s-au aplicat amenzi excesive, fiind trimiși și în judecată. Aceste măsuri au creiat țăranilor o „stare de surescitare", raporta preotul plășii Gura Humorului, trimis să facă cercetări. În raportul său, el informează autoritățile în legătură cu gravele nemulțumiri care existau. Lichidarea tulburărilor — se sublinia în raport — nu era posibilă decît prin măsuri urgente [28]. Din raport mai rezultă că acele tulburări au fost provocate de lipsa de pășuni, de care se făcea vinovat Fondul bisericesc, de samavolni-

[19] Arh. St. Cîmpulung M., Fond Prefectură, pachet 4/1929. (Nepaginat).
[20] *Ibidem.*
[21] Arh. St. Cîmpulung M., Fond Prefectura, pachet 27/1930, Inspecții (Nepaginat).
[22] *Ibidem,* pachet 23/1930. (Nepaginat).
[23] *Ibidem.*
[24] *Ibidem,* pachet 27/1930, Raport de situație. (Nepaginat).
[25] *Ibidem.*
[26] Este vorba de grevele de la fabricile din Moldovița, Mold. Sulița, Frasin, Sadova, Iacobeni ș.a.
[27] Arh. St. Cîmpulung M, Fond Pref., pachet 27/1930. Inspecții. (Nepaginat).
[28] Arh. St. Cîmpulung M., Fond. Pref., pachet 29/1930, dosarul relativ la inundațiile provocate de ploi în mai 1930. (Nepaginat). Raportul pretorului din 2 sept. 1930.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ciile la care Fondul supunea populația țărănească sărăcită, de dobînzile cămătărești și de execuțiile silite ale creditorilor.

Starea de revoltă a țărănimei se explică și prin măsurile organelor de stat, care urmăreau să deposedeze țăranii care dețineau pămînturi ca embaticari de peste 20 de ani.

Cînd la 28 aprilie 1930, un inginer inspector, împreună cu șefii Regiunii Agricole din Gura Humorului, s-a prezentat la Negrileasa pentru defalcarea terenului expropiat și deposedarea embaticarilor, țăranii s-au răsculat [29]. Sub presiunea mișcării care amenința să ia proporții, comisia a renunțat să mai execute defalcarea, iar primarul [30] a refuzat să afișeze piesele din regulamentul special pentru aplicarea pe teren a lucrărilor de expropiere în Bucovina, publicat în „Monitorul Oficial" din 28 iulie 1926. Autoritățile s-au temut să ia măsuri imediate împotriva țăranilor din cauză că mulți dintre ei erau în același timp și tăietori de pădure și se aflau în strînse legături cu muncitorii forestieri de la fabricile de cherestea din Frasin, unde se pregătea o nouă grevă, izbucnită la 16 iunie [31]. Reprimarea acțiunilor țărănești din Negrileasa ar fi ridicat mase întregi de muncitori. Frasinul era, dealtfel, un centru muncitoresc, revoluționar. Activitatea desfășurată de comunistul Constantin Ivănuș pînă în anul 1925 la Frasin continua să exercite o puternică influență revoluționară printre muncitorii forestieri și țărănimea din toate comunele din jurul acestei localități.

Felul cum s-a înfăptuit reforma agrară a constituit un permanent prilej de nemulțumiri și acțiuni de luptă ale țărănimei. Țăranii din comuna Dorna Candrenilor, județul Cîmpulung, de pildă, în ziua de 19 mai 1930 au ocupat cu forța o parte din terenurile de pășunat de pe muntele Suhard [32]. Aceste pășuni, folosite de țărani cu arendă de la Fond vreme îndelungată, au fost trecute prin expropriere la rezervele comunei. Cu ocazia anchetei care s-a făcut la fața locului, s-a constatat că în această comună, 412 țărani cu drept de împroprietărire au rămas fără nici o palmă de pămînt. Acești țărani au ocupat pășunea pe care au folosit-o întotdeauna și care urma, la cîteva zile, să treacă definitiv la rezervele comunei. Țăranii aveau și tîrle amenajate pe aceste locuri [33]. În urma măsurilor de represiune, țăranii s-au retras de pe muntele Suhard, dar într-o contestație din octombrie ei au atras atenția organelor de stat „că va veni un timp nu tocmai prielnic pentru cei ce dispun în felul acesta de cei sărmani" [34].

Nemulțumiți de specula cu finul, țăranii din Vama, județul Cîmpulung, au incendiat în toamna anului 1930 stogurile de fîn ale unor arendași de pe valea pîrîului Dobra (muntele Molidul).

Mișcările țărănești au fost îndreptate nu numai împotriva Fondului bisericesc, ci și împotriva aparatului de stat. Comandantul legiunii de jandarmi din Cîmpulung raporta, la 30 ianuarie 1930, că primarul comunei Moldovița a fost atacat cu focuri de armă [35]. La 11 august al aceluiași an, patrula postului de jandarmi din comuna Iacobeni a fost atacată de un grup de țărani și muncitori. Jandarmii din patrulă au

---

[29] Arh. St. Cîmpulung M., Fond Prefectură, dos. 7, Agricole, 1930 (Nepaginat).

[30] *Ibidem*, Procesul-verbal din 28 aprilie 1930.

[31] Arh. St. Cîmpulung M., Fond Prefectură, dos. 7, Agricole, 1930, (Nepaginat).

[32] Arh. St. Cîmpulung M., Fond Prefectură, pachet 36/1930. (Nepaginat). Nota telefonică a deputatului Spînu din 20 mai 1930 și adresa primăriei către postul de jandarmi nr. 1355 din 20 mai 1930. Ioan Spînu, deputat de Cîmpulung, „atrăgea în modul cel mai serios atenția" primarului din Dorna Candrenilor să ia urgente măsuri împotriva locuitorilor, care în ziua de 19 mai 1930 au ocupat samavolnic o parte din muntele Suhard. Această sesizare telefonică a fost înaintată postului de jandarmi din comună pentru „a cerceta de urgență cazul, care e destul de serios" și a lua severe măsuri împotriva celor care au întrebuințat forța.

[33] *Ibidem*. Procesul-verbal din 19 mai 1930 (în textul original a fost trecut din greșală 1929).

[34] *Ibidem*, pachet 4/1929, dos. Agricole. (Nepaginat).

[35] *Ibidem*, pachet 21/1930. (Nepaginat). Buletinul de evenimente din 11 august 1930.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

fost bătuți [36]. Țăranii din comuna Valea Putnei din județul Cîmpulung au protestat energic și au provocat agitații din cauza unui nou impozit [37]. Un număr de aproximativ 150 de săteni din Ostra au atacat reprezentanți ai Fondului bisericesc, care veniseră să repare linia ferată industrială distrusă de inundații. Țăranii săraciți au încercat să împiedice refacerea liniei, dar acțiunea lor a fost înăbușită de jandarmi [38].

În întreaga regiune domnea o stare de agitație care a pus în stare de alarmă autoritățile de stat. Prefectul județului Cîmpulung Moldovenesc obliga pretorii și primarii, printr-un ordin telefonic din 2 iunie 1930, să intensifice acțiunile de represiune a mișcărilor din acest județ. „Vă fac — amenința el — direct răspunzători de orice agitație s-ar face în comuna dvs., pe care nu ați semnalat-o și n-ați dresat actele cuvenite de dare în judecată. Păstrarea liniștei și ordinei publice este prima dvs. datorie și vă rog s-o îndepliniți cu energie" [39]. Dar, cu toate măsurile luate, lupta maselor de țărani muncitori a continuat.

La chemarea P.C.R., muncitorii și țăranii de la orașe și sate au dat riposta cuvenită ofensivei burghezo-moșierești împotriva nivelului lor de trai. Acțiunile țărănești s-au intensificat în 1931 în sudul Bucovinei sub influența propagandei de partid la sate desfășurată de organizațiile comuniste din sudul Bucovinei, care pregăteau totodată aniversarea morții lui Lenin [40], și ca urmare a înrăutățirii situației materiale. „Ruinat, sărăcit în urma adîncirii tot mai mult a crizei agrare — se arată în circulara C.C. al P.C.R. din 10 martie 1932 — apăsat de datorii imense și biruri grele, înșelat și în urmă deziluzionat de partidele burgheze, țăranul român caută tot mai mult ieșirea din situația mizerabilă în care se găsește. Tot mai mult noi vedem că țăranul român în mod spontan urmează lozincile Partidului Comunist, ducînd lupta contra perceptorilor, jandarmilor, asupritorilor săi, refuzînd a plăti impozite, datorii, alungînd pe jandarmi și perceptori din sat" [41]. Sub povara tot mai apăsătoare a crizei, țărănimea din sudul Bucovinei, — așa cum se arată în circulara C.C. al P.C.R. — s-a ridicat în anul 1931 împotriva agenților fiscali și a jandarmilor, împotriva autorităților de stat locale și a Fondului bisericesc, acțiunile lor căpătînd adesea aspectul unor răscoale. Lipsa ajutoarelor de șomaj a produs o stare de surescitare în rîndul țăranilor muncitori sezonieri la exploatările de păduri. Țăranii din comunele Cîrlibaba Nouă și Cîrlibaba Veche au început să amenințe primarii și să-i oblige la plata lor [42]. În numeroase comune din județul Cîmpulung, care suferiseră de pe urma inundațiilor, țăranii s-au răzvrătit împotriva primarilor care întîrziau plata drepturilor de despăgubire, așa cum s-a întîmplat la Păltinoasa și Valea Seacă [43].

Un număr de aproximativ 200 de țărani au atacat pe fostul prefect de Rădăuți, venit în propagandă electorală în comuna Milișeuți, însoțit de 2 foști deputați. Cei trei, și în special prefectul, au scăpat de furia mulțimii numai prin intervenția imediată a postului de jandarmi.

---

[36] Arh. St. Cîmpulung M., Buletinul de evenimente.

[37] *Ibidem*, pachet 27/1930. Inspecții. (Nepaginat).

[38] *Ibidem*, mapă specială. Buletin de informații din 8 iulie 1930 al Legiunei de jandarmi.

[39] Arh. St. Cîmpulung M., Fond Prefectură, pachet 21/1930 (Nepaginat). Ordinul circular telefonic nr. 8646 din 2 iunie 1930 către pretorii și primarii din județ.

[40] Arh. St. Rădăuți, fond Prefectura Jud. Rădăuți, Secr te 1931, pachet 266, dos. 21, doc. 20.689. Raportul Poliției orașului Rădăuți către Prefectura județului. Inspectoratul Regional de Poliție cerea tuturor șefilor de Poliție să se informeze „din cercurile comuniste" din circumscripții, pentru a constata intențiile comuniștilor cu prilejul aniversării lui Lenin și să se ia cele mai „drastice măsuri pentru paralizarea acestor acțiuni".

[41] Al. Savu, *Despre activitatea P.C.R. la sate și dezvoltarea luptei maselor țărănești în anii 1929—1933*, în „Studii și materiale de istorie contemporană", vol. II, Buc., 1962, p. 277.

[42] Arh. St. Cîmpulung M., Fond Prefectură, 16/1931, Poliție. (Nepaginat)

[43] *Ibidem*, pachet 29/1930. (Nepaginat). Rapoartele primarilor din Păltinoasa, 6 iulie 1931, și Valea Seacă din 28 martie 1933.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Țăranii din Milișeuți protestau împotriva fostului prefect pentru măsurile de represiune aplicate de acesta împotriva unui grup de vreo 30 de țărani, care intrase cu forța în terenurile izlazului comunal [44]. Creșterea fiscalității, înmulțirea sechestrelor și a execuțiilor silite au grăbit intensificarea acțiunilor țărănești. Adesea, aceste acțiuni s-au transformat în răscoale, așa cum s-a întîmplat la Straja, județul Rădăuți și lîngă Siret. Aici, peste 50 de țărani înarmați cu ciomege, hotărîți să înfrunte gloanțele jandarmilor, au împiedicat aplicarea sechestrelor [45]. Ei au declarat că se vor opune chiar dacă jandarmii care însoțeau organele fiscului vor „face uz de armă".

La intervenția autorităților locale, „rebeliunea" a fost înăbușită de comandantul Legiunii din Rădăuți cu ajutorul posturilor de jandarmi din comunele Oprișani și Sănăuți. Au fost arestați 6 țărani considerați „capii rebeliunii" și un număr de 11 așa-ziși instigatori.

Printr-o asemenea „rebeliune", cum intitula Legiunea de jandarmi aceste acțiuni, țăranii din comuna Negostina, jud. Rădăuți, au împiedicat, în ziua de 1 iulie 1931, alegerile pentru Camera agricolă [46]. Politica antițărănească a Fondului bisericesc a dus la neîntrerupte conflicte cu țăranii, unele din ele sîngeroase. Comandantul Legiunii de jandarmi din Rădăuți raporta prefectului că în dimineața zilei de 12 iulie 1931, în pădurea de la Vicovul de Sus, proprietatea Fondului bisericesc, a avut loc o încăierare sîngeroasă între un grup de țărani și brigadierii Ocolului silvic din Vicov. Din cauza restricțiilor Fondului și a taxelor de vînătoare ridicate, țăranii vînau fără permis. În această ciocnire [47] un țăran a fost ucis [48], ceea ce însemna o nouă crimă comisă de slujitorii acestei instituții de cult.

Dar toate aceste măsuri de reprimare n-au putut înăbuși rezistența și spiritul de luptă a maselor de țărani. Multe acțiuni de pînă atunci au demonstrat că masele țărănești se ridicaseră la o activitate politică mai organizată sub influența crescîndă a P.C.R.

Anul 1932 marchează, de altfel, o intensificare a propagandei de partid la sate. Șeful poliției din orașul Rădăuți raporta [49] că mișcarea comunistă este în creștere în rîndurile țărănimii, și nu se înșela. În urma hotărîrilor Congresului al V-lea, țărănimea săracă și mijlocașă a fost chemată la luptă de C.C. al P.C.R. pentru înfăptuirea pe cale revoluționară, în alianță cu clasa muncitoare, a revendicărilor politice și economice, prin numeroase manifeste ca și pe calea propagandei directe prin muncitorii înaintați. Asemenea manifeste au fost răspîndite și în satele din sudul Bucovinei.

La 2 octombrie 1932, șeful poliției Rădăuți raporta că în noaptea de 28—29 septembrie, lîngă Siret, au fost găsite 6 manifeste comuniste [50]. Primarul comunei Slătioara din jud. Cîmpulung raporta prefectului, la 15 mai 1932, că un muncitor forestier face propagandă în popor. La această dată, muncitorul, folosindu-se de faptul că țăranii din Slătioara se aflau adunați la primărie pentru a se sfătui cu privire la organizarea stînilor, i-a îndrumat să protesteze împotriva cheltuielilor inutile și împovărătoare efectuate de autoritățile locale, atunci cînd comuna era așa de săracă. El a amenințat că va strînge toată populația sătească în frunte cu femeile și o va ridica împotriva autorităților de stat [51]. Îndrumată astfel de partid,

---

[44] Arh. St. Rădăuți, Fond Prefectura Jud. Rădăuți, Jandarmerie și Poliție, 1931, pachet 268, dos. 23, doc. 2410. Raportul Legiunii de jandarmi din Rădăuți din 13 mai 1931.

[45] *Ibidem*, dos. 131. Raportul Legiunii de jandarmi din Rădăuți din 30 noiembrie 1931. Acțiunile au fost înăbușite prin arestarea capilor răscoalelor și așa-zișilor instigatori.

[46] *Ibidem*, Buletinul de informații nr. 57 din 5 iunie 1931.

[47] Intitulată astfel de Poliția orașului Rădăuți.

[48] Arh. St. Rădăuți, Fond Pref. Jud. Rădăuți, Jandarmerie și Poliție, 1931, pachet 268, dos. 23, Buletinul de informație nr. 83 din 12 iulie 1931 și dos. 1852.

[49] Arh. St. Rădăuți, Fond Prefectură, Jud. Rădăuți, an. 1932, pachet 311, dos. 36, documentul cu nr. 15.180.

[50] *Ibidem*.

[51] Arh. St. Cîmpulung, M., Fond Prefectură, pachet 30, an. 1932 (Nepaginat).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

sub povara tot mai grea și apăsătoare a impozitelor, a arenzilor excesive și a lipsurilor de tot felul, țărănimea din sudul Bucovinei a continuat să acționeze și în anii 1932 și 1933. În comuna Vama din jud. Cîmpulung, 110 țărani au protestat împotriva faptului că pentru loturile cu care au fost împroprietăriți sînt urmăriți de fisc și pentru plata impozitelor agricole și pentru arenzi. Fiindcă protestul era urmarea unei vădite stări de revoltă, prefectul a cerut detașamentului de poliție din Vama să ia măsuri pentru a potoli spiritele agitate și a preveni eventualele mișcări ale țăranilor. Dar, sub presiunea acestora din urmă, s-au luat măsuri ca în termen de 5 zile să se termine lucrările de parcelare, de punere în posesie definitivă a loturilor de împroprietărire și încetarea urmăririi țăranilor pentru plata arenzilor [52]. Din lipsă de pămînt, 20 de țărani din comuna Calafindești din jud. Rădăuți au intrat cu forța pe moșia maiorului Turtureanu și au cosit o însemnată suprafață cultivată cu orz [53]. La 12 august 1932, Comandantul Legiunii de jandarmi raporta că mai mulți țărani din comuna Negostina, jud. Rădăuți, în noaptea de 8—9 august, au atacat magazia de cereale a arendaților Adlesberg de pe moșia Negostina, conacul „Odaia", de unde au ridicat grîul depozitat [54]. În anul 1933, țăranii din Prisaca Dornei din jud. Cîmpulung, cu toate măsurile de represiune întreprinse în repetate rînduri de jandarmeria locală, au refuzat să părăsească parcelele de pămînt stăpînite ca embaticari de la colonizare [55].

În condițiile creșterii valului mișcărilor țărănești, ale luptelor tot mai îndîrjite ale proletariatului, parlamentul a fost constrîns să voteze în primăvara anului 1932 legea asanării datoriilor agricole, după ce în prealabil se luase măsura suspendării temporare a execuțiilor silite.

În rezoluția adoptată de C.C. al P.C.R. din aprilie 1932 s-a arătat însă că aminarea vînzărilor silite a averii țărănești pentru datoriile particulare, smulse de la guvern de către valul tot mai amenințător al acțiunilor țărănești în creștere și adoptarea de către parlament a legii înșelătoare a conversiunii datoriilor țărănești au avut scopul numai de a „înfrîna mișcarea țărănească și a semăna noi iluzii în posibilitatea ușurării situației catastrofale a țărănimii muncitoare pe calea legilor" [56].

Aplicarea legii conversiunii datoriilor agricole, amînarea de scurtă durată a achitării impozitelor și datoriilor ca și numeroase alte făgăduieli demagogice au dus, așa cum remarca Plenara C.C. al P.C.R. din aprilie 1932, la „... o oarecare coborîre vremelnică a acțiunilor țărănești de masă..." [57].

Iluzia îmbunătățirii situației, semănată în campania alegerilor din decembrie 1933, s-a spulberat însă curînd. Țărănimea și-a dat seama că prelungirea morato riului datoriilor agricole, promisiunea conversiunii radicale a datoriilor agricole, a desăvîrșirii reformei agrare, a acordării de pășuni și păduri, au însemnat manevre ale burghezo-moșierimii menite să potolească nemulțumirile [58].

Izbucniri mai violente ale acțiunilor țărănești în sudul Bucovinei, după acea dată, n-au putut fi evitate. Măsurile de represiune introduse de Fondul bisericesc, în schimbul pășunilor și pădurilor promise, a făcut ca în numeroase sate din județele Cîmpulung, Suceava și Rădăuți, țăranii să incendieze sute de hectare de pădure din proprietatea Fondului, refuzînd să participe la localizarea focului [59].

---

[52] Arh. St. Cîmpulung M., Fond Prefectură, pachet 30, an. 1932. (Nepaginat).

[53] Arh. St. Rădăuți, Fond Prefectură, jud. Rădăuți, pachet 31, an. 1932, dos. 36, notă informativă nr. 49 din 4 august 1932.

[54] *Ibidem*, notă informativă nr. 51 din 12 august 1932.

[55] Arh. St. Cîmpulung M., Fond Camera Agricolă, dos. Reforma agrară, 1920—1923. (Nepaginat).

[56] *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1929—1933*, vol. III, ESPLP, Buc., 1955, p. 437.

[57] „Studii și materiale de istorie contemporană", vol. II, Buc., 1962, p. 286—287.

[59] *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1934—1937*, ESPLP, Buc., 1957, p. 15.

[59] Arh. St. Cîmpulung M., Fond Prefectură, pachet 3/1936. Agrare—Silvice. Documente diferite. (Nepaginat).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Mase întregi de muncitori și țărani au intrat cu forța în pădurile Fondului bisericesc, așa cum s-a întîmplat la Vama și Frasin din județul Cîmpulung și Marginea, județul Rădăuți [60]. Totodată, din cauza tratamentului odios, a salariilor insuficiente, a șicanelor la plată și a reținerilor ilegale, muncitorii de la minele de mangan din Iacobeni, proprietatea Fondului bisericesc, au intrat în grevă [61].

Urgia fiscală deslănțuită a făcut ca țăranii să atace organele fiscului [62] și organele judecătorești venite să aplice sechestru [63]. Atacurile au fost îndreptate și împotriva aparatului de represiune [64]. La Vatra Moldoviței a avut loc o revoltă, după care au urmat masive arestări.

Șirul neîntrerupt al acțiunilor țărănești, în perioada crizei economice din 1929—1933, reluate cu mai multă intensitate în perioada fascizării țării [65], a dovedit adîncirea situației revoluționare și creșterea spiritului de combativitate a maselor țărănești din România. Toate aceste acțiuni au dovedit că țărănimea din această regiune, ca și din restul țării, a pășit pe calea revoluționară la luptă pentru ieșirea din mizeria în care a fost adusă. Integrată în lupta întregii țărănimi din România, împotriva dominației burghezo-moșierești, pentru ieșirea revoluționară din criză, lupta țărănimii sud-bucovinene a contribuit la strîngerea legăturilor dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare.

LES MOUVEMENTS PAYSANS DU SUD DE LA BUCOVINE DURANT LA CRISE ÉCONOMIQUE DE 1929—1933

RÉSUMÉ

L'auteur analyse les conséquences de la grande crise économique des années trente sur le niveau de vie et l'état d'esprit des paysans dans une région où les terres appartenaient surtout au „Fonds religieux" (dénomination donnée à l'organe chargé de l'administration des biens ecclésiastiques dans le sud de la Bucovine).

Le paysans sans terres cultivables et ne disposant ni de paturâges suffisants, chargés de dettes, réduits à une existence misérable (la mortalité infantille a atteint la proportion de 26% en 1932), étaient continuellement en quête de travail. Non seulement ils s'opposèrent par la force aux mesures coercitives des organes judiciaires pour les contraindre de satisfaire les prétentions de leurs creanciers, mais souvent même ils se révoltèrent. Ils entrèrent en relations avec les ouvriers des scieries de la région des forêts, ce qui eut une importance particulière. L'influence de ces ouvriers sur les paysans se manifesta aussitôt par les nouvelles formes de la lutte qu'ils adoptèrent (notamment dans la grève déclanchée en 1930 durant les mois d'été), ainsi que dans l'objet de leurs revendications.

[60] Arh. St. Cîmpulung M., pachet 1 G/1936, pachet 19/1937, pachet 1 E/1937.
[61] „Glasul Muntelui", nr. 136 din 28 septembrie 1937.
[62] Arh. St. Cîmpulung M., Fond Prefectură, pachet 1 E/1935. Documente diferite. (Nepaginat).
[63] Arh. St. Cîmpulung M., Fond Prefectură, pachet 1 G/1936. (Nepaginat).
[64] *Ibidem.*
[65] *Ibidem*, dosar evenimente 1936. Lupta maselor muncitoare în perioada fascizării, în sudul Bucovinei, constituie obiectul unui studiu separat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

DIN POLITICA AGRARĂ A REGIMULUI BURGHEZO-MOȘIERESC ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA. LEGILE DE VÎNZARE A BUNURILOR STATULUI DIN ANII 1866 ȘI 1868

DE

V. M. RUSSU

Problema agrară continuă și după 1864 să ocupe un loc deosebit de important în istoria modernă a patriei noastre. În evoluția acestei probleme, legea rurală de la 1864 a constituit un moment de cotitură. Emanciparea țăranilor de servituțile feudale, înlocuirea proprietății de tip feudal cu proprietatea de tip burghez asupra pămîntului și acumularea unor însemnate sume de bani în mîinile moșierimii, au creat condiții favorabile pentru dezvoltarea capitalismului în țara noastră.

După cum se știe, legea rurală n-a adus însă prejudicii grave marii proprietăți. Este îndeobște cunoscut că, la 1864, țărănimea a fost înzestrată cu suprafețe mici de pămînt, deoarece nu s-a urmărit desființarea marii proprietăți, ci preîntîmpinarea unei explozii revoluționare în țară.

Mai mult decît atît, pentru menținerea unei întinderi cît mai mari de pămînt în mîinile moșierimii, unele categorii de țărani au fost excluse de la împroprietărire [1]. Acestea urmau să primească pămînt pe calea vînzării de loturi mici din domeniile statului. În acest sens, legea rurală stabilea că „guvernul este autorizat a vinde loturi pe moșiile statului la însurăței precum și la sătenii care se vor afla în cazul articolelor 5 și 6" [2].

Și din aceste dispoziții se desprind pregnant limitele legii rurale. Dat fiind faptul că prin legea rurală moșierimea devenise proprietară absolută asupra pămîntului, dispozițiile privitoare la vînzarea moșiilor statului erau menite să garanteze pe viitor integritatea marii proprietăți. După 1864, atenția țărănimii trebuia îndepărtată de la moșiile particulare și îndreptată asupra celor ale statului, socotite drept o rezervă pentru satisfacerea nevoii de pămînt a țăranilor neîmproprietăriți și ca o supapă de siguranță pentru frămîntările de la sate.

Pentru a crea o bază speranțelor țărănimii, legea rurală a stabilit limitele loturilor mici la maximum 12 pogoane pentru o familie precum și prețul cu care tre-

[1] Conform dispozițiilor legii rurale, au fost excluși de la împroprietărire țăranii cuprinși în cadrul articolelor 5 și 6, adică: 1) însurăței, 2) cei care posedau numai casa și grădina și 3) acei care nu puteau primi suprafața de pămînt cuvenită din 2/3 ale moșiei. D. C. Sturdza—Șcheeanu, *Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească*, seria I, vol. II, Buc., 1907, p. 894.

[2] *Ibidem*, p. 901.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

buia plătit un pogon [3]. Totuşi, obiectivul principal al acestor dispoziţii nu era împroprietărirea ţăranilor rămaşi fără pămînt. Aşa, spre exemplu, din alte prevederi ale legii rurale potrivit cărora „pentru lichidarea obligaţiunilor comunale rurale, Guvernul este autorizat a vinde loturi pe moşiile statului la însurăţei, precum şi la ţăranii care se vor afla în cazul art. 5 şi 6" [4] putem să ne dăm seama şi mai bine căror interese era subordonată vînzarea loturilor mici. Din aceste prevederi rezultă că vînzarea loturilor mici nu era subordonată necesităţii satisfacerii nevoii de pămînt a ţărănimii, ci găsirii unor mijloace capabile să asigure plata bonurilor rurale, deţinute de moşierime. Astfel, autorii legii rurale nu numai că au ţinut seama, în parte, de soluţia conservatoare, potrivit căreia ţăranii eliberaţi de obligaţiile feudale urmau să devină stăpîni pe braţele lor şi proprietari prin cumpărare din domeniile statului [5], dar au căutat să subordoneze şi vînzarea loturilor mici intereselor moşierimii, pentru a asigura acesteia achitarea despăgubirii.

În afară de aceasta, este necesar să subliniem şi un alt aspect deosebit de important. Astfel, nu numai că vînzarea loturilor mici era subordonată intereselor marilor proprietari, dar legea rurală căuta să le asigure acestora şi posibilitatea refacerii moşiilor pe seama domeniilor statului. De aceea, nu întîmplător prin articolul 61 se stipula că, în caz de nevoie, pentru ajutorarea casei de lichidare, guvernul va putea înstrăina „din domeniile statului loturi de la 100 pînă la 500 pogoane" iar „obligaţiunile rurale la vînzarea acestor loturi se vor primi ca monedă" [6]. Se urmărea pe această cale întărirea marii proprietăţi şi asigurarea valorificării bonurilor rurale.

Dispoziţiile privitoare la moşiile statului prezintă un interes deosebit şi din alt punct de vedere. În ele îşi au originea legile de vînzare a bunurilor statului din etapa ulterioară. Aceste legi, parte integrantă a legislaţiei agrare burghezo-moşiereşti, ocupă un loc deosebit de important în evoluţia problemei agrare. Cu toate acestea, ele nu au făcut încă obiectul unei cercetări speciale. Pentru a ne putea forma o imagine cît mai exactă asupra politicii agrare a regimului burghezo-moşieresc, studierea acestor legi este absolut necesară.

*

După 1864 au fost votate mai multe legi pentru vînzarea bunurilor statului. Ţinînd seama de conţinutul şi caracterul lor, socotim necesar să le împărţim în două mari perioade: 1) 1866—1888 şi 1389—1907.

În prima perioadă (1866—1888), s-a urmărit înlăturarea prevederilor legii rurale privitoare la loturile mici, restrîngerea posibilităţilor de cumpărare ale ţăranilor şi crearea unor condiţii cît mai favorabile pentru acapararea domeniilor statului de către moşierime şi elementele burgheze interesate în agricultură. De asemenea, s-a avut în vedere întărirea burgheziei săteşti.

În cea de a doua perioadă (1889—1907), legile de vînzare a bunurilor statului urmau, în intenţia legiuitorilor, să fie folosite ca instrument pentru rezolvarea problemelor noi şi complicate ridicate de mişcările ţărăneşti. Ele erau menite să apere marea proprietate, să prevină alte răscoale, să „soluţioneze" problema proletariatului agricol. Mai mult decît atît, unele din dispoziţiile acestor legi trebuiau să servească drept mijloc pentru reprimarea mişcării socialiste [7].

---

[3] *Acte şi legiuiri...*, p. 901.

[4] *Ibidem*, p. 901.

[5] Această soluţie a fost propusă în anul 1857 de Barbu Catargiu. Vezi Barbu Catargiu, *Proprietatea în Principatele Moldo-Române*, în D. C. Sturdza—Scheeanu, *op. cit.*, vol. IV, Buc. 1908, p. 366—367.

[6] *Ibidem*, vol. II, Buc. 1907, p. 902.

[7] De pildă, în articolul 54 al legii din 1889 a fost introdus un alineat în care se stipula, în mod expres, că „acei care în vederea vreunui folos se fac mijlocitori, promiţînd locuitorilor să-i facă a obţine pămînt prin influenţa lor, promiţînd orice alte mijloace, se vor pedepsi ca excroci"; „Monitorul Oficial", nr. 6, IV, 1889.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În lucrarea de față ne vom opri numai asupra legilor dintre 1866 și 1868 aparținînd primei perioade. Analiza acestor legi, într-o lucrare specială, se impune din mai multe puncte de vedere.

După 1866, reprezentanții claselor dominante au urmărit, prin întreaga legislație adoptată, să consolideze pozițiile economice și politice ale burgheziei și moșierimii și să înlăture, sau cel puțin să atenueze, consecințele unor legi anterioare. Așa, spre exemplu, cu ajutorul legilor de vînzare a bunurilor statului din anii 1866 și 1868 s-a întreprins o acțiune de înlăturare a acelor dispoziții ale legii rurale din 1864 care puteau, deși într-o măsură limitată, să favorizeze țărănimea la cumpărarea loturilor mici. Căutînd să îngrădească cît mai mult posibilitățile de cumpărare ale țăranilor, legiuitorii burghezo-moșierimii au avut în vedere și înlăturarea oricăror legături dintre vînzarea moșiilor statului și împroprietărire, adică crearea unor baze cu totul noi față de cele stabilite la 1864.

Condițiile de vînzare a moșiilor statului stabilite la 1864 constituiau totuși o parte integrantă a legii rurale. Or, după 1866, clasele dominante, și în primul rînd moșierimea, au căutat să stabilească baze cu totul noi pentru vînzarea domeniilor statului, urmărind să lipsească țărănimea neîmproprietărită și de puținele avantaje cuprinse în legea rurală. Astfel, cu ajutorul legilor din 1866 și 1868, „înstrăinarea" moșiilor statului a fost transformată într-un simplu act de vînzare-cumpărare. Legile ulterioare, pînă la 1888, au fost întocmite pornindu-se de la bazele stabilite în 1866 și 1868.

În lucrarea de față, ne propunem să analizăm procesul de modificare a dispozițiilor legii rurale, precum și elementele caracteristice ale noilor legi pentru vînzarea moșiilor statului. De asemenea, pe baza studierii materialului de arhivă, ne propunem să urmărim și consecințele pe care le-au avut legile din 1866 și 1868.

Trebuie să precizăm, încă de la început, că legea din 1866 nu s-a aplicat. De aceea, la prima vedere, s-ar părea că analiza ei nu este necesară, deoarece, practic, n-ar fi avut nici o consecință. Cu toate acestea — este necesar să subliniem — fără o analiză detaliată a acestei legi nu putem înțelege tendința legiuitorilor burghezo-moșierimii de înlăturare a dispozițiilor legii rurale din 1864. Mai mult decît atît, numai studierea atentă a conținutului acestei legi, precum și a dezbaterilor parlamentare, ne va permite să înțelegem natura și conținutul modificărilor aduse în 1868.

Legiuitorii de la 1866, apoi istoricii și economiștii burghezi, au căutat să acrediteze teza potrivit căreia această lege ar fi fost determinată de cauze de natură bugetară. Fondurile obținute urmau să fie folosite pentru plata datoriilor statului.

Astfel, în referatul întocmit de ministrul de Finanțe, I. C. Brătianu, pentru justificarea proiectului legii din 1866, ca și în procesul verbal încheiat la ședința Consiliului de miniștri, în care s-a aprobat proiectul menționat, se sublinia necesitatea vînzării bunurilor statului din motive de natură bugetară [8].

De asemenea, din articolul 1 al legii rezultă că scopul ei ar fi retragerea bonurilor de tezaur și a mandatelor aflate în circulație precum și acoperirea deficitului exercițiului anului 1866 [9].

În cursul dezbaterilor, unii vorbitori au căutat, fără prea mult succes, însă, să impună ideea potrivit căreia vînzarea bunurilor statului ar fi unicul mijloc de restabilire a creditului statului. Aceștia urmăreau să dovedească că numai cu ajutorul unei asemenea legi statul ar putea „începe a plăti datoriile sale colosale" [10].

Situîndu-se pe aceleași poziții, Radu Rosetti ajunge la concluzia că această lege a fost făcută sub imboldul unor urgențe și imperioase necesități bănești: „lăzile statului erau goale și trebuia umplute cu orice preț" [11].

---

p. 117. Această dispoziție a legii din 1889 viza direct pe socialiști. Vezi și D. Hurezeanu, *Cu privire la poziția mișcării socialiste față de răscoala țăranilor din anul* 1888, în „Studii", 3/1962, p. 581.

[8] Arhivele statului București, Ministerul Agriculturii și Domeniilor, **Vînzări, dos.** nr. 1/1866, fila 5, 7.

[9] *Ibidem*, f. 21.

[10] Radu Rosetti, *Acte și legiuiri privitoare la chestiunea țărănească*, **Seria II,** vol. II, partea I, Buc., 1907, p. 7, 8, 9; vezi și „Pressa", nr. 12, 14 martie 1868.

[11] Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țăranii*, **Buc. 1907, p. 465.**

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Nu se poate nega faptul că, la 1866, situația financiară a țării era foarte grea. Adunarea electivă, căutînd să folosească chestiunea financiară ca un mijloc de presiune asupra domnitorului Al. I. Cuza, refuza votarea bugetelor. Aplicarea măsurilor necesare pentru dezvoltarea statului român pe drumul capitalismului cerea sume mari de bani. Cheltuielile au crescut de la an la an și volumul lor a depășit cu mult veniturile [12] În această situație, a fost nevoie să se recurgă la împrumuturi. La 11 februarie 1866 tezaurul statului era grevat de sarcini în valoare de 82.321.111 lei noi [13].

Starea grea în care se găsea tezaurul statului a permis reprezentanților burgheziei și moșierimii să prezinte legea de vînzare a bunurilor statului ca o măsură de interes general, capabilă să aducă îmbunătățirea situației financiare a țării. În realitate, aceștia, folosindu-se de situația grea a finanțelor țării, prin votarea legii de vînzare a bunurilor statului au urmărit să creeze condiții favorabile pentru satisfacerea intereselor burgheziei și moșierimii. Acest lucru se degajă atît din analiza atentă a legii, cît și din dezbaterile parlamentare care au avut loc cu acest prilej.

După discutarea problemei financiare, dezbaterile au fost îndreptate asupra unor chestiuni de ordin procedural privind determinarea condițiilor de vînzare a bunurilor statului. Modul în care s-au discutat aceste probleme reflectă cu claritate intențiile reprezentanților claselor dominante. Aceștia, urmărind satisfacerea intereselor înguste ale burgheziei și moșierimii, au căutat — prin dispozițiile legii de vînzare a bunurilor statului — să atenueze acele prevederi ale legii rurale care favorizau pe țărani la cumpărarea pămîntului din domeniile statului. În același timp, au urmărit să creeze noi posibilități pentru întărirea pozițiilor economice și politice ale claselor dominante, deschizîndu-le perspectiva acaparării unor porțiuni cît mai întinse din moșiile statului.

Sînt semnificative în acest sens dezbaterile parlamentare purtate pe marginea legii din 1866. Cu acest prilej, s-a desfășurat o puternică acțiune împotriva dreptului țăranilor de a cumpăra pămînt din domeniile statului, în conformitate cu prevederile legii din 1864. Acest drept a fost violent atacat în cursul dezbaterilor, fiind calificat drept un „privilegiu monstruos", „un principiu spoliator", întrucît, susțineau reprezentanții regimului burghezo-moșieresc, s-a creat pericolul vînzării moșiilor statului „pentru cinci galbeni pogonul și... numai unei clase de oameni" [14].

În spatele acestor proteste se ascundeau meschine interese de clasă și intenția înlăturării dispozițiilor legii rurale privitoare la vînzarea moșiilor statului în loturi mici. Aceste interese erau prezentate ca fiind izvorîte din necesitatea restabilirii adevăratelor „principii egalitare" — „încălcate" în timpul lui Cuza — și dorinței „de a nu se mai crea privilegii în favoarea nimănui" [15].

Totuși, datorită condițiilor interne ale anului 1866, alcătuitorii proiectului de lege au trebuit să țină seama de spiritul prevederilor legii rurale. Nu trebuie să uităm că după răsturnarea lui A. I. Cuza, cercurile conducătoare erau foarte îngrijorate de frămîntările isbucnite în rîndurile țărănimii. Răscoala grănicerilor din 1866 era o expresie elocventă a nemulțumirii maselor populare față de noul regim. Mai mult decît atît, în rîndurile țărănimii exista teama că noul guvern va reveni asupra legii rurale din 1864. Așa se explică de ce prin articolele 9 și 10 din proiect se propunea ca loturile de 6—12 pogoane să fie vîndute numai la țărani, fixîndu-se în prealabil și limitele între care putea varia prețul pămîntului cumpărat [16].

---

[12] C. D. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate, 1323—1933*, Buc. 1933, p. 69.

[13] *Ibidem*, p. 81.

[14] Radu Rosetti, *Acte și legiuiri privitoare la chestiunea țărănească*, Seria II, vol. II, partea I, Buc. 1907, p. 42.

[15] *Ibidem*, p. 42.

[16] Arhivele statului București, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Vînzări, dos. nr. 1/1866, fila 29. Prin articolele 9 și 10 din proiectul guvernului se propuneau următoarele: art. 9: „Loturile de la 6—12 pogoane se vor vinde numai locuitorilor săteni, atît acelora căror li s-au dat drept prin legea rurală, cît și celorlalți care vor voi să cumpere". Loturile de cîte 50 pogoane se vor vinde tuturor acelora ce li se acordă drept prin legile în ființă; într-amîndouă cazurile nu se va face nici o restricțiune

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În jurul acestor două articole s-au purtat dezbateri aprinse și au fost propuse numeroase amendamente. Și din analiza acestora se desprinde poziția ostilă față de țărănime adoptată de reprezentanții burgheziei și moșierimii. Obiectivul principal al discuțiilor a fost înlăturarea dispozițiilor din articolele 9 și 10 formulate în spiritul legii rurale. Astfel, de pildă, Vladimir Ghica a propus un amendament prin care cerea ca „monopolul ce se consacră prin articolul 9 să se desființeze ca inconstituțional" [17].

Sub pretextul că articolele în cauză creează privilegii pentru țărănime, și alți deputați, în mod fățiș, au cerut înlăturarea lor [18]. Acest lucru a fost obținut în urma unei propuneri făcute de Ion Ghica [19]. Acesta a cerut suprimarea articolelor în cauză, propunînd să se păstreze numai alineatul final al articolului 10. Interesant este că Ion Ghica nu și-a formulat propunerea sa într-un amendament precis, așa cum cerea regulamentul Adunării, ci a expus-o în cadrul unui discurs extrem de confuz [20]. Cu acest prilej vorbitorul a căutat, în mod ipocrit, să sublinieze că propunerea sa nu modifică cu nimic dispozițiile legii rurale. Ion Ghica, ca și majoritatea Adunării, de altfel, a recurs la acest subterfugiu deoarece se temea că atacarea fățișă și desființarea unora din dispozițiile cele mai importante ale legii rurale ar fi putut provoca nemulțumiri interne [21].

Soluția indicată de Ion Ghica a fost acceptată deoarece oferea majorității Adunării prilejul de a înlătura articolele menționate nu direct, așa cum o doreau unii deputați, ci în mod mascat. Ca urmare a propunerii făcute de Ion Ghica, au fost înlăturate tocmai acele dispoziții ale articolelor 9 și 10 care stipulau în mod expres ca loturile mici să se vîndă numai țăranilor cu maximum 12 galbeni pogonul. Alineatul menținut, rupt de celelalte prevederi ale articolelor amintite, nu cuprindea decît o formulare imprecisă în conformitate cu care „achitarea prețului pămîntului cumpărat, acordă săteanului libertatea absolută asupra proprietății sale" [22].

Propunerea lui Ion Ghica a fost atît de confuză, încît nici deputații n-au înțeles-o toți în același fel. Unii dintre ei au apreciat-o ca fiind în spiritul legii rurale și menită să mențină dispozițiile acesteia privitoare la vînzarea loturilor mici din domeniile statului. De asemenea, acești deputați au înțeles în același fel și menținerea ultimului alineat al articolului 10 [23].

---

asupra cantității loturilor de cumpărat de unul și același individ, însă pentru cele de 6—12 pogoane, un locuitor nu va putea cumpăra mai mult de 12 pogoane.

Art. 10: „Prețul loturilor de la 6—12 pogoane destinate locuitorilor săteni se vor fixa în urma unei prețuiri locale făcute în condițiile art. . . .

In toate cazurile însă, prețurile unui pogon pentru locuitorii săteni va fi de 6 galbeni minimum și 12 galbeni maximum.

Achitarea prețului pămîntului cumpărat acordă săteanului libertatea absolută asupra proprietății sale; iar prețul provenit numai din aceste vînzări se va vărsa în casa comitetului de lichidare, conform art. 50 din legea rurală". Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 4.

[17] Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 39.

[18] *Ibidem*, p. 34, 35, 41.

[19] *Ibidem*, p. 46.

[20] *Ibidem*, p. 43—45.

[21] Astfel, în ședința din 4 iulie 1866, cînd a făcut propunerea, el declara: „Eu nu sînt, nici nu am fost admiratorul acestei legi, precum nu sînt nici nu am fost de idee, ca să revenim vreodată și să revizuim această lege, fiindcă am fost și sînt de idee, că cu revenirea ei, poate că am face un rău mai mare decît ce s-a făcut printr-însa; s-o lăsăm dar, astfel precum e te și să nu venim acum și printr-un articol din această lege să declarăm că nu voim să atingem legea rurală, fiindcă știți ce bănuială putem să provocăm cu aceasta? Poate, domnilor, ca lumea să ne bănuiască că totdeauna avem această idee, de a reveni asupra legei rurale și că, dacă astăzi nu am putut-o face, poate că o vom putea face mîine. De aceea, zic, că nu trebuie să facem ceea ce ar putea naște bănuieli, căci asemenea bănuieli și asemenea îngrijiri sînt totdeauna vătămătoare". *Ibidem*, p. 44—45.

[22] Arhivele statului București, Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Vînzări, dos. nr. 1/1866, f. 23.

[23] Așa, spre exemplu, raportorul acestei comisii care a prezentat proiectul de lege declara: „D-l. Boerescu propune ca aceste loturi de 6 și 12 pogoane să se vîndă

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Pentru lămurirea propunerii lui Ion Ghica și a sensului alineatului menținut au fost necesare discuții explicative. Acestea, fapt semnificativ, de altfel, au fost de prisos deoarece Adunarea votase deja înlăturarea principalelor prevederi din articolele 9 și 10. Cu acest prilej Ion Ghica și-a precizat poziția, subliniind că propunerea sa a avut drept obiectiv să permită accesul la loturile mici tuturor, atît marilor proprietari, cît și țăranilor, prin licitație publică [24]. De altfel, pe aceleași poziții s-a situat atît guvernul, cît și majoritatea Adunării [25].

Modificarea articolelor 9 și 10 din proiectul guvernului, care atrăgea în mod implicit și anularea dispozițiilor legii rurale privitoare la moșiile statului, a avut drept rezultat extinderea principiului vînzării prin licitație publică și asupra loturilor mici. Astfel, prin articolul 14 al legii din 1866 se stipula că „orice vînzare făcută altfel decîtú prin licitațiune publică va fi frauduloasă și nulă" [26]. Vînzarea loturilor mici prin licitație publică implica în mod necesar concurența între cumpărători. În aceste condiții, concurența trebuia să joace rolul de factor hotărîtor în determinarea prețului de vînzare. Ca urmare a concurenței, cîștig de cauză putea să aibă numai acei care posedau banii necesari licitației. De altfel, acest lucru era formulat și prin lege; aceasta stabilea că: „adjudecațiunea se va face asupra aceluia ce va fi dat prețul cel mai mare" [27]. Vînzarea loturilor mici prin licitație publică avea drept obiectiv îngrădirea la maximum a posibilităților de cumpărare ale țărănimii. Totuși, în cadrul dezbaterilor, au existat și încercări de a se veni cu propuneri în favoarea țărănimii. Așa spre exemplu, deputatul Radu Ionescu a propus un amendament în conformitate cu care trebuia ca loturile mici să se vîndă țăranilor „fără licitație cu prețul de 5 galbeni hotărît prin articolul .... din legea rurală" [28]. Adunarea a respins acest amendament, afirmîndu-și și cu acest prilej tendința de a înlătura orice propuneri bazate pe dispozițiile legii rurale privitoare la vînzarea loturilor mici [29].

Legea din 1866 conține multe măsuri restrictive, menite să îngrădească și mai mult posibilitățile de cumpărare ale țăranilor. Astfel, cumpărarea pămîntului din domeniile statului nu era definitivă decît în urma aprobării guvernului și a domnitorului (art. 29).

Caracterul de clasă al legii din 1866 se desprinde și din analiza condițiilor în care urma să fie făcută plata pămîntului cumpărat. Condițiile de plată au fost stabilite în așa fel, încît să înlăture dispozițiile legii rurale — care prevedeau vînzarea loturilor mici cu 5 galbeni pogonul — și totodată să limiteze posibilitățile de cumpărare ale țărănimii. Astfel, articolul 26 al legii cuprindea dispoziția potrivit căreia, după aprobarea adjudecării, cumpărătorul era *„obligat ca în termen de o lună să verse toți*

---

tot prin licitațiune și comisiunea a respins acest amendament și a primit pe a d-lui I. Ghica, ca să menție legea rurală și țăranii să poată cumpăra, cu 5 galbeni pogonul, aceste loturi fără licitațiune. Cred că acel articol e destul de clar". *Ibidem*, p. 49.

Același lucru îl susținea și deputatul Radu Ionescu: „D-l Ion Ghica, arăta el, dezvoltînd amendamentul său a declarat că deși d-l Boerescu poate avea dreptate în principiu, cu toate acestea este prudent a se conserva țăranilor dreptul de a cumpăra pămîntul cu 5 galbeni pogonul". Așa au înțeles și alți deputați. Ministrul de finanțe sublinia că în urma discuțiilor avute cu mai mulți deputați, aceștia „au zis că articolul s-a înțeles așa, că toți acei ce vor veni să cumpere acele 6 pogoane, le vor cumpăra cu prețul de 5 galbeni prevăzut în legea rurală; *Ibidem*, p. 53.

[24] *Ibidem*, p. 56—57.

[25] Cu prilejul discuțiilor purtate pe marginea propunerii lui Ion Ghica, ministrul de finanțe declara: „D-l Ghica a zis: toate dispozițiile legii rurale trebuie să fie executate tale quale; dar legea de astăzi e cu totul deosebită de legea rurală, căci nici un articol din această lege nu are nici o relațiune cu legea rurală"; *Ibidem*, p. 52.

[26] Arhivele Statului București, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Vînzări, dos. nr. 1/1866, f. 23.

[27] *Ibidem*, f. 24; vezi și Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 81.

[28] Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 54.

[29] Arhivele Statului București, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Vînzări, dos. nr. 1/1866, f. 24, 25.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

banii cumpărători" [30]. Mai mult decît atît, la plata loturilor se primeau bonuri rurale în proporție de o treime din valoarea totală. Desigur, de pe urma acestei dispoziții nu puteau să beneficieze decît moșierii care erau deținători de bonuri rurale. Or, în această perioadă valoarea bonurilor rurale era în scădere. Primirea lor la plata pămîntului cumpărat din domeniile statului constituia un mijloc artificial de creștere a valorii lor [31] și, în același timp, o garanție sigură pentru plata datoriilor statului către marii proprietari [32].

În intenția legiuitorilor de la 1866, legea de vînzare a bunurilor statului era menită să creeze condiții favorabile burgheziei și moșierimii pentru acapararea domeniilor statului. Toate prevederile legii privind condițiile vînzării și ale plății sînt concludente în această privință. De asemenea, legea cuprinde dispoziții potrivit cărora puteau fi cumpărate părți întregi de moșii.

Nu întîmplător, prin lege, se stipula că din moșiile statului se vor vinde și loturi de 50 pogoane, care trebuiau grupate într-o singură parte a moșiei. De altfel, dispoziția era valabilă și pentru loturile mici [33].

Cu ajutorul legii de vînzare a bunurilor statului din 1866, clasele dominante au reușit să obțină un avantaj deosebit de important: au rupt orice legătură dintre legea rurală și vînzările ulterioare din moșiile statului. După 1866, vînzarea moșiilor statului urma să se facă cu totul pe alte baze decît cele stabilite de legea rurală Transformarea „înstrăinării" moșiilor statului într-un simplu act de vînzare-cumpărare ducea, în fond, la dispariția legăturii dintre vînzare și împroprietărire.

Cu toate acestea, vînzarea domeniilor statului numai în loturi nu oferea burgheziei și moșierimii posibilități optime pentru acapararea acestora.

De aceea, guvernele burghezo-moșierești au suspendat aplicarea legii. Legea de vînzare a bunurilor statului a fost promulgată la 28 iulie 1866 [34]. În cursul aceluiași an însă, guvernul Ion Ghica a suspendat aplicarea ei [35]. Guvernele care au urmat în cursul anului 1867 și la începutul lui 1868 la rîndul lor n-au aplicat legea. În acest sens, în 1868, I. C. Brătianu recunoștea textual că: „am fost în cîteva rînduri ministru de la votarea acestei legi și nu am mers mai departe decît a numi comitetul și îndată ce am văzut că ar fi un dezavantaj pentru stat am oprit vînzarea" [36].

Într-adevăr, în cursul anului 1867 a fost constituit comitetul central pentru vînzarea bunurilor statului și s-au alcătuit comisii județene pentru constatarea și evaluarea acestor bunuri [37]. Activitatea comisiilor județene s-a mărginit la constatarea și evaluarea bunurilor statului, cu excepția moșiilor [38]. De asemenea, acestor comisiuni județene li s-au trimis circulare și adrese în care se sublinia intenția guvernului și comitetului central pentru vînzarea bunurilor statului, de a amîna vînzarea moșiilor statului pentru un timp nedeterminat [39]. Totodată, se cerea comisiilor jude-

---

[30] Arhivele Statului București, f. 24; Radu Rosetti, op. cit., p. 88 (sublinierea noastră — V. R.).

[31] Radu Rosetti, op. cit., p. 59, 65—66, 67; „Românul", 20 VII, 1866, p. 469.

[32] *Ibidem*, p. 60.

[33] Arhivele Statului București, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Vînzări, dos. nr. 1/1866, f. 23; Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 86; Prin art. 8 al legii se stipula că: „diferitele categorii de loturi vor fi întrupate la un singur loc și într-o singură parte a moșiei".

[34] *Ibidem*, f. 25; Radu Rosetti, op. cit., p. 84.

[35] „Românul", 23. II. 1867 p. 54; Neaplicarea legii din 1866 a fost folosită de minoritatea comisiei parlamentare, însărcinată cu studierea activității guvernului Ion Ghica, pentru a cere vot de blam. În raport se arăta că: „Ministeriulul lasă legea vînzării unei părți a domeniilor neaplicată".

[36] Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 39.

[37] Arhivele Statului București, Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Vînzări. dos. nr. 1/1866, f. 53 și dos. nr. 2/1867, f. 1—3, 14, 31, 32, 35, 37.

[38] *Ibidem*, dos. nr. 5/1867, filele 6, 7—11, 23—25, 32.

[39] *Ibidem*, f. 33, 34, 41, 154.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ţene să-şi limiteze activitatea numai la constatarea şi evaluarea celorlalte bunuri ale statului [40].

Între anii 1866—1868 nu s-a vîndut din domeniile statului nici o bucată de pămînt [41] deoarece, aşa cum am arătat şi mai sus, vînzarea domeniilor statului numai în loturi nu oferea burgheziei şi moşierimii posibilităţi optime pentru acaparrarea acestora. Deşi legea din 1866 a îngrădit extrem de mult posibilităţile de cumpărare ale ţăranilor, totuşi ea n-a satisfăcut decît parţial interesele claselor dominante. Din aceste motive, problema vînzării domeniilor statului a continuat să stea în atenţia cercurilor conducătoare. Astfel, în luna martie 1868, guvernul liberal N. Golescu, prezenta Adunăriii deputaţilor un proiect prin care se făceau propuneri pentru modificarea unor prevederi ale legii din 1866.

Guvernul liberal N. Golescu, apreciind că unele articole ale legii din 1866 au fost inaplicabile [42], a propus modificarea acestora.

Analiza atentă a modificărilor aduse legii în discuţie ne ajută să înţelegem şi mai bine caracterul de clasă al legilor de vînzare a bunurilor statului. Proiectul a urmărit să modifice mai ales acele dispoziţii care se refereau la condiţiile de vînzare şi de plată. Spre deosebire de legea din 1866, de data aceasta nu se mai prevedea că moşiile trebuiau vîndute numai în loturi. Articolul 8 al legii a fost modificat în sensul că numai „parte din moşiile hotărîte a se înstrăina se vor împărţi în loturi de 6, 8, 12 şi 50 pogoane fiecare lot". În scopuri vădite de clasă, proiectul aducea încă un element nou, prin articolul 12. În conformitate cu acesta, guvernul era autorizat ca, pe lîngă loturi, să vîndă şi moşii în corp întreg [43]. În secţiunile Camerei, proiectul a fost puţin modificat. După începerea dezbaterilor, Mihail Kogălniceanu a propus ca modificările şi amendamentele să fie discutate special într-o şedinţă secretă a secţiunilor unite [44]. La această şedinţă a participat un număr restrîns de deputaţi. Din păcate, discuţiile purtate în timpul şedinţei secrete nu ne sînt cunoscute. Ele nu au fost date publicităţii. Un lucru este cert: în urma acestei şedinţe, proiectul a suferit importante modificări care au fost acceptate şi de Adunare. Se vede, din dispoziţiile votate, că Adunarea deputaţilor a mers mai departe decît proiectul guvernului în sprijinirea intereselor de clasă ale burgheziei şi moşierimii.

Astfel, prin articolul 8 al legii din 1868 se stipula că „moşiile se vînd în întregul lor aşa precum se stăpînescu astăzi de către Statu". Vînzările în loturi urmau să se facă numai „acolo unde locuitorii în număru îndestulătoriu vor cere a li se vinde în părţi unele din moşii, aceste moşii se vor împărţi în loturi de 6, 8, 12 şi 50 pogoane fiecare lotu" [45].

---

[40] Aşa, spre exemplu, Comisiei judeţului Dîmboviţa i se răspunde următoarele la un raport prin care cerea lămuriri pentru evaluarea unor moşii: „pentru ceea ce priveşte moşiile, comitetul a întîmpinat mai multe contradicţii de lucrări rămînînd a se deslega prin canalul guvernului acele dificultăţi. Pentru care prin circulara nr. 6 am şi invitat pe comisiuni ca să proceadă deocamdată numai în constatarea şi evaluarea celorlalte bunuri ale statului, rămîind ca estimaţiunea moşiilor să se facă atunci cînd vi se va comunica din nou de către comitet"; *Ibidem*, f. 154; vezi şi Regulamentul pentru vînzarea bunurilor statului, în „Monitorul", jurnal oficial al României, nr. 233, 17/29 octombrie 1867, p. 1181.

[41] Socotim necesar să subliniem că legea din 1866 este strîns legată de împrumutul Oppenheim, care a fost contractat pe baza dispoziţiilor cuprinse în articolul 36, potrivit căruia guvernul era autorizat să ducă tratative cu bancherii occidentali pentru un împrumut de 50 000 000 lei. Vezi B. Boerescu, *Discursuri politice*, vol. I, Buc., 1910, p. 186 şi Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 90; Împrumutul a fost contractat în condiţii grele. Cu toate acestea, legea din 1866 n-a fost aplicată. Aceasta confirmă, o dată mai mult, afirmaţia noastră că legea de vînzare a bunurilor statului din 1866 n-a fost determinată de motive de natură bugetară.

[42] „Pressa", I, nr. 12 din 14 martie 1868.

[43] Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 110—111.

[44] *Ibidem*, p. 129—130.

[45] Arh. St Bucureşti, Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, Embaticuri generale, dos. nr. 270/1868, f. 8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Conform acestei dispoziții, vînzarea moșiilor în loturi era lăsată la discreția organelor împuternicite să aplice legea. Cererile țăranilor pentru cumpărarea unei moșii în loturi puteau fi respinse fără greutate. Organele împuternicite cu aplicarea legii puteau cu ușurință să invoce motivul că numărul solicitanților nu acoperea întreaga suprafață a moșiei respective.

Modificările aduse articolelor privitoare la condițiile de plată pentru pămîntul cumpărat din moșiile statului reflectă, de asemenea, poziția de clasă a legiuitorilor. Sistemul propus în proiectul guvernului, care presupunea plata în rate a pămîntului cumpărat [46], a fost modificat de Adunare. Principiul s-a păstrat numai pentru moșiile vîndute în corp întreg. Legea din 1868 stabilea că pentru moșiile vîndute în corp întreg, cumpărătorii erau obligați să plătească înainte o treime iar restul de *„două treimi le vor plăti cu amortismeni în termen de zece ani"*. Cumpărătorii moșiilor în loturi erau obligați *„în termen de o lună de la confirmarea adjudecațiunei să verse toți banii la casieria generală a reședinței unde s-a efectuat vînzarea"* [47]. (Subl. n — V. R.)

Așa cum rezultă din conținutul acestui articol, posibilitățile de cumpărare ale țăranilor erau aproape complet înlăturate. În același timp, posibilitățile acaparării domeniilor statului de către burghezie și moșierime au devenit tot mai mari. Realizarea acestui obiectiv era înlesnită și de faptul că legea din 1868 a menținut dispoziția conform căreia bonurile rurale erau primite la plată în proporție de o treime din valoarea bunului cumpărat [48].

O altă problemă, strîns legată de legile vînzării domeniilor statului, este aceea privitoare la poziția burgheziei și moșierimii față de burghezia sătească. Această problemă a fost dezbătută numai tangențial la 1866. În cursul dezbaterilor din 1868 ea a fost pe larg analizată. Cu acest prilej, vorbitorii au subliniat „necesitatea înființării unei proprietăți de mijloc statornice și... sigure" [49]. S-a subliniat, de asemenea, că vînzarea domeniilor statului trebuia să ducă la încurajarea acelora „cari sînt proprietari, dar cari au mici capitaluri" [50]. Este evidentă intenția elementelor burgheze din sînul Adunării de a folosi vînzarea domeniilor statului pentru întărirea burgheziei sătești spre a-și asigura un sprijin economic și politic în lumea satelor. Faptul că reprezentanții burgheziei căutau să folosească legea de vînzare a bunurilor statului ca mijloc de întărire a pozițiilor economice și politice a clasei pe care o reprezentau, explică opoziția manifestată în cameră de către conservatori. Deputații conservatori, reprezentînd interesele marii moșierimi, și-au manifestat opoziția față de acele dispoziții ale legii care tindeau la întărirea burgheziei sătești.

Aceștia, denaturînd realitatea, căutau să demonstreze teza mult îndrăgită a moșierimii potrivit căreia în România proprietatea mică era extrem de răspîndită, în timp ce marea proprietate exista numai „ca excepțiune" [51]. Încercările de întărire a burgheziei sătești, de răspîndire a „proprietății de mijloc", au fost socotite de acești deputați drept „niște frumoase iluziuni" [52]. Opoziția lor s-a îndreptat și împotriva vînzării moșiilor statului acelora care posedau capital și voiau să-l investească în agricultură. Atacurile conservatorilor împotriva legii din 1868 au fost duse și în afara camerei, prin presă. Ziarele conservatoare acuzau pe liberali că „despoaie statul de averile sale" [53] și că urmăresc „a lavora exclusiv pe amicii și partizanii ministerului". Mai mult decît atît, liberalii erau acuzați că au făcut o „lege agrară deghizată" [54].

Această opoziție se explică prin aceea că moșierimea era interesată să mențină monopolul pămîntului în mîinile ei. Din acest monopol decurgea puterea ei economică și politică. Moșierimea nu dorea întărirea burgheziei sătești și nici pătrunderea în agricultură a elementelor orășenești posesoare de capital, întrucît acest fapt ar fi

[46] Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 116.

[47] Arh. St. București, Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Embaticuri generale dos. nr. 270/1868, f. 10.

[48] *Ibidem*, f. 11.

[49] Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 121.

[50] *Ibidem*, p. 121.

[51] *Ibidem*, p. 133.

[52] *Ibidem*, p. 163; „Térra". II, nr. 52, 14 martie 1868.

[53] „Românul", 6, 7, aprilie 1868, p. 298; „Pressa", I, nr. 13, 17 martie 1868.

[54] *Ibidem*, 13 noiembrie 1868, p. 973.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dus la slăbirea importanței ei economice și politice. Nemulțumirea moșierimii se mai explică și prin faptul că legea din 1868 nu-i permitea, așa cum ar fi dorit, să fie singura beneficiară a vînzărilor de moșii în corp întreg.

Cu toate acestea legea din 1868 — așa cum rezultă din dispozițiile pe care le-am analizat — nu excludea posibilitatea ca moșierimea să profite, alături de burghezie, de pe urma vînzărilor din domeniile statului, ceea ce-i va permite consolidarea pozițiilor sale economice și politice.

Așa se explică de ce după votarea și promulgarea legii din 1868, comisiilor județene li s-a cerut prin numeroase circulare trimise de Comitetul Central pentru vînzarea bunurilor statului și Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor — să depună toate eforturile pentru urgentarea lucrărilor de constatare și evaluare a moșiilor statului compatibile vînzării [55]. De asemenea, acestor comisii județene li s-au asigurat creditele necesare pentru buna desfășurare a activității lor [56].

Vînzarea moșiilor din domeniile statului efectuată pe baza legii din 1868 s-a dovedit deosebit de avantajoasă pentru burghezie și moșierime. Între anii 1868—1871 au fost vîndute 74.276 ha. [57]. Toate moșiile au fost vîndute în corp întreg. Vînzările s-au făcut prin licitație publică — conform dispozițiilor legii [58] — ceea ce a generat o puternică luptă de concurență [59].

Ca rezultat al acestei puternice concurențe, prețul moșiilor a crescut foarte mult în raport cu cel stabilit de comisiile județene pentru constatarea și evaluarea bunurilor statului [60]. De altfel, acest lucru este recunoscut și de cei care au fost însărcinați cu punerea în aplicare a legii. Astfel, deputatul I. Codrescu, membru în comitetul de vînzare a domeniilor statului, sublinia, în ședința Camerii din 16 decembrie 1868, că *„totul constă în concurență* (subliniat în text — R. V.) care singură dă preciulu celu adevăratu, și în adevăru toate moșiile s-au datu cu preciu mult mai mare decît extimațiunea" [61].

Referindu-se la prețul cu care au fost vîndute moșiile din domeniile statului, un economist burghez socotea că în această perioadă un hectar de pămînt s-a vîndut cu 500 lei, iar o moșie care aducea un venit de 5.000 se vindea cu 100.000 lei [62]. În multe locuri s-au plătit însă prețuri mult mai mari [63]. De altfel, chiar pe baza datelor furnizate de Comitetul Central pentru vînzarea bunurilor statului constatăm că prețurile obținute pentru bunurile vîndute în anii 1868 și 1869 sînt cu mult mai mari decît cele stabilite de comisiile județene [64].

În aparență, ar rezulta că prețurile mari cu care s-au vîndut moșiile statului ar fi dezavantajat moșierimea și burghezia. În realitate prețurile — stabilite în urma unei îndîrjite concurențe — au permis înlăturarea țărănimii de la cumpărarea moșiilor statului și, în același timp, au creat posibilități optime pentru plasarea obligațiilor rurale primite la plata pămîntului. În același timp, cursul acestora, după 1868, a înregistrat o însemnată creștere. Pe această cale, se creau totodată mijloace sigure pentru plata datoriilor statului către marii proprietari, adică pentru achitarea despăgubirii pe care aceștia o primeau după reforma din 1864. De altfel, moșierimea a

---

[55] Arhivele Statului București, Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Embaticuri generale, dos. nr. 272/1868, filele 19, 27, 155—157; Dos. nr. 272/1868, filele 15, 18, 69, 201.

[56] *Ibidem*, dos. nr. 256/1868, filele 62, 64, 67, 70, 89, 94, 142, 149; Dos. nr. 273/1868, fila 83.

[57] Datele au fost calculate de noi pe baza „Monitorului Oficial", 1868—1872.

[58] Arhivele Statului București, Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Embaticuri generale, dos. nr. 270/1868, f. 9.

[59] *Ibidem*, dos. nr. 321/1868, filele 99, 100, 109, 127, 128, 134.

[60] *Ibidem*, dos. nr. 436/1869, fila 126; dos. nr. 321/1868, filele 116, 121, 123.

[61] „Românul", din 16, 17 decembrie 1868, p. 1084.

[62] M. C. Obedenaru, *La Roumanie economique*, Paris, 1876, p. 87.

[63] Arhivele Statului București, Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Embaticuri generale, dos. 321/1868, filele 141, 143, 116; dos. nr. 436/1869, f. 126.

[64] *Ibidem*, dos. nr. 323/1868; Astfel, în anii 1868 și 1869 au fost vîndute bunuri ale statului în valoare de 19 263 899 lei. Aceste bunuri au fost evaluate de comisiile județene numai la 9 345 962 lei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

manifestat o deosebită grijă pentru găsirea unor mijloace cu ajutorul cărora statul să-i asigure plata despăgubirii pe care o considerau drept cea mai sacră datorie a acestuia. Ținînd seamă de faptul că, în acea perioadă, multe din obligațiile rurale au fost cumpărate de burghezie, putem să ne dăm seama că, din acest punct de vedere, și aceasta a fost avantajată de pe urma vînzării moșiilor statului cu prețuri mari.

De pe urma legii de vînzare a bunurilor statului din 1868 au beneficiat elemente atît din rîndul burgheziei cît și al moșierimii. Cu acest prilej s-au format adevărate noi latifundii. Așa spre exemplu, Ion Marghiloman — caracterizat de un contemporan drept o adevărată plagă „pentru țăranii din mai multe județe" [65] — care avea și cîteva moșii de-ale statului în arendă, a cumpărat pe baza legii din 1868 peste 2.700 ha.

Țărănimea n-a putut beneficia de pe urma legii din 1868. Dispoziția privitoare la vînzarea moșiilor statului în loturi n-a putut fi aplicată din cauza extinderii vînzării prin licitație și asupra loturilor mici. Comitetul central pentru vînzarea bunurilor statului a cerut printr-un raport înaintat ministrului de finanțe alcătuirea unui proiect de lege, care să facă aplicabile dispozițiile legii din 1868 privitoare la loturile mici [66]. Însă această propunere a rămas fără nici un rezultat.

Cu toate că țăranii au cerut pămînt prin numeroase petiții, pentru a scăpa de „robia învoielilor" [67], nu s-a vîndut nici o moșie a statului în loturi. Petițiile țăranilor primeau un răspuns invariabil, și anume: solicitanții să se prezinte la licitație atunci cînd moșia cerută va fi scoasă în vînzare [68]. Or, în aceste condiții, țăranii aveau puține șanse de reușită. De altfel, și depărtarea de centrele în care avea loc licitația îi împiedica pe țărani să se prezinte în ziua cînd avea loc vînzarea [69]. Obligația depunerii unei garanții înainte de licitație, ca și prețurile mari care se plăteau pentru moșii, i-au împiedicat pe țărani să cumpere pămînt din domeniile statului. Chiar dacă uneori izbuteau să cumpere moșii la licitație, ulterior nu puteau face față obligațiilor de plată. În aceste cazuri, au fost scoase la revînzare pe seama lor [70].

Între anii 1868—1871, din cele 321 de moșii vîndute din domeniile statului, numai 5 au fost cumpărate de țărănime dar nu în loturi, ci în corp întreg. Afirmația făcută de economistul burghez Obedenaru că „cu această ocazie, în multe localități țăranii s-au asociat pentru a cumpăra în comun din micile proprietăți ale statului" [71] nu corespunde realității.

Radu Rosetti este nevoit să recunoască că prin legea de vînzare a bunurilor statului din 1868 „se urmau deplorabilele tradițiuni ale trecutului, înlesniri proprietății mari, permițîndu-i să crească nemărginit, tăgadă pentru țăran a oricărei ușurințî punîndu-l în stare să devină proprietar" [72].

Legile de vînzare a bunurilor statului din anii 1866 și 1868 reprezintă un moment important în politica agrară a regimului burghezo-moșieresc. Apărute în perioada de constituire și organizare a regimului burghezo-moșieresc, ele au fost folosite ca instrument împotriva unor consecințe ale legii rurale și ca mijloc de întărire economică și politică a claselor dominante. Menite să servească scopuri înguste de clasă, ele n-au putut contribui cu nimic la satisfacerea nevoii de pămînt a țărănimii. Din analiza atentă a conținutului legilor și dezbaterilor parlamentare, se degajă în mod evident caracterul lor profund reacționar și antipopular.

---

[65] Biblioteca Academiei R.P.R., Manuscrise, Ioan Bălăceanu, *Memorii*, f. 97.

[66] Arhivele Statului București, Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Embaticuri generale, dos. nr. 272/1868, f. 125, 131.

[67] *Ibidem*, dos. nr. 302/1868, f. 119; dos. nr. 286/1868, f. 81; dos. nr. 278/1868, fila 18.

[68] *Ibidem*, dos. nr. 273/1868, f. 3; dos. nr. 271/1868, f. 83; dos. nr. 302/1868, fila 118.

[69] *Ibidem*, dos. nr. 272/1868, f. 125.

[70] *Ibidem*, dos. nr. 436/1869, f. 146; dos. nr. 273/1868, f. 13.

[71] M. G. Obedenaru, *op. cit.*, p. 86.

[72] Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țăranii*, Buc., 1907, p. 467.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

POLITIQUE AGRAIRE DES GRANDS PROPRIETAIRES FONCIERS ET DES BOURGEOIS LES LOIS DE 1866--1868 POUR LA VENTE DES BIENS DE L'ETAT.

RÉSUMÉ

L'auteur s'occupe d'un aspect peu connu de la législation agraire de 1866 à 1868 : il étudie les lois pour la vente des biens de l'Etat, et il s'efforce de preciser le caractère et les conséquences de ces lois.

La réforme agraire de 1864, qui a aboli le servage des paysans en Roumanie, est à l'origine des lois de 1866 et 1868. L'auteur met en évidence les procédés auxquels ont eu recours les représentants du régime des grands propriétaires fonciers et des bourgeois pour que les terres appartenant a l'État soient vendues dans de toutes autres conditions que celles prévues par la loi de 1864. C'est pourquoi les paysans ne bénéficièrent pas de la vente de ces terres, mais les grands propriétaires fonciers et les bourgeois en profitèrent.

Surtout la loi de 1868 a servi les intérêts des classes au pouvoir. Conformément a cette loi, chaque terre de l'Etat devait de préférence être vendue intégralement, c'est-à-dire sans être divisée en lots. En vertu de cette disposition, les grands propriétaires fonciers et les bourgeois ont réussi à accaparer 74.000 hectares. La position économique des grands propriétaires fonciers et des éléments capitalistes dans l'agriculture roumaine a été ainsi renforcée.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

REFORMA SISTEMULUI DE RECRUTARE A BRESLELOR DE SLUJITORI ÎN VREMEA LUI IOAN SANDU STURZA VOIEVOD

DE

ECATERINA NEGRUȚI—MUNTEANU

Domnia lui Ioan Sandu Sturza a început în împrejurări deosebit de nenorocite pentru Moldova. Jafurile eteriștilor urmate de prădăciunile făcute de armatele turcești, trimise pentru a-i zdrobi, ruinaseră economia țării.

Necultivarea pămîntului, nimicirea vitelor de tracțiune, împrăștierea unei părți dintre locuitori, nesiguranța drumurilor și abuzurile dregătorilor au determinat pe un contemporan al evenimentelor să afirme că Moldova rămăsese pustie și ajunsese „a fi pămîntul plîngerii" [1].

La ruina economică a țării și la dezorganizarea administrației se adăuga situația financiară dezastruoasă. Vistieria Moldovei era complet secătuită, în timp ce sarcinile impuse de întreținerea trupelor turcești erau copleșitoare. Strîngerea dărilor se făcea cu mari dificultăți datorită sărăcirii majorității populației și faptului că cei mai mulți dintre contribuabili își părăsiseră locuințele, refugiindu-se prin munți și codri.

Primele măsuri administrative ale lui I. S. Sturza au avut ca scop să asigure stabilitatea locuitorilor, ca astfel perceperea dărilor să se facă în mod normal.

Refacerea economiei, însă, nu a putut urma imediat repopulării satelor și tîrgurilor. Aceasta datorită în special situației țărănimii, lipsită de mijloacele de muncă necesare reînceperii cultivării pămîntului, apăsată de cea mai cumplită fiscalitate și exploatată din ce în ce mai mult de boierii proprietari. Eforturile treptat mai evidente ale boierimii din această perioadă, de a da pieții o cantitate cît mai mare de cereale, aveau ca urmare creșterea obligațiilor de muncă și micșorarea locurilor de hrană ale clăcașilor. Pentru refacerea financiară și economică a țării era necesar, în primul rînd, ca locuitorii contribuabili să se bucure de o stare mai bună, pentru a face față atît sarcinilor fiscale, cît și celor ce le ridica administrația internă. Or, în condițiile social economice de atunci, cînd boierimea antrenată în producția pentru piață căuta să-și sporească veniturile pe seama clăcașilor, în timp ce toată povara dărilor cădea în special asupra țărănimii, era puțin posibilă o astfel de refacere.

În acele împrejurări, I. S. Sturza era confruntat cu greutăți deosebite.

În afara problemelor grave pe care le punea starea financiară și economică I. S. Sturza întîmpina și dificultăți de ordin politic din cele mai penibile. Socotit ca făcînd parte din rîndul boierilor fără stare, cu evidente înclinații „liberale", întîmpina peste tot ostilitatea fățișă a marii boierimi din țară și a celei refugiate peste hotare. Măsurile de ordin fiscal și administrativ, pe care încerca să le ia, erau aspru

[1] *Uricarul*, vol. XV, p. 255.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

condamnate și sabotate de cea mai mare parte a boierimii bogate și influente, care intriga pe lîngă sultan și țarul Rusiei pentru înlocuirea lui. La aceasta se adăugau conflictele provocate de rivalitatea dintre boierimea conservatoare și mica boierime „cărvunară", dornică să obțină drepturi egale în conducerea țării.

În fața acestor mari dificultăți, lipsit de un sprijin real intern, era firesc ca cele mai multe din eforturile domnului de a introduce ordine și de a îmbunătăți toate ramurile administrației publice să nu dea rezultate.

Una din chestiunile cele mai complicate din primii ani ai domniei lui I. S. Sturza a fost, așa cum am arătat, cea financiară, visteria țării fiind golită cu desăvîrșire, iar încasarea dărilor era aproape cu neputință de executat de la contribuabilii în cea mai mare parte împrăștiați și ruinați de jafurile eteriștilor și a beșliilor turci [2]. Obligațiile bănești față de Poarta Otomană, ca și întreținerea trupelor turcești cu provizii, lemne, fin și lefi, făceau absolut urgentă acoperirea cheltuielilor necesare. În această vreme, așa cum s-a remarcat, țara „nu era stăpînă pe întrebuințarea resurselor ei. În lipsa de stabilitate, întocmirea unui buget era cu neputință. Cu nesiguranța exigențelor zilei de mîine nu se putea reduce multiciplitatea impozitelor, nici înlocui darea colectivă prin impozitul individual" [3].

În acele condiții, domnul a trebuit să recurgă la diferite expediente pentru a acoperi în parte cheltuielile cele mai urgente. El a început prin a face diverse împrumuturi mici de la boierii sau negustorii mai cu stare. În iulie 1823 a cerut boierilor să facă avansuri visteriei, dar a fost refuzat. Cîteva luni mai tîrziu a încercat să impună o contribuție temporară asupra caselor boierești, clerului și scutelnicilor [4]. Și de astă dată boierimea preocupată numai de interesele ei egoiste, fără să înțeleagă necesitatea, în acele împrejurări, a unui ajutor bănesc s-a opus cu înverșunare. Încercările de a obține un împrumut extern s-au dovedit imposibile față de garanțiile pe care le putea oferi atunci Moldova [5]. În acele împrejurări, domnul a fost silit să inaugureze o politică fiscală nouă. Astfel, nevoia de numerar a împins pe domn să dea altă destinație banilor scutelnicilor. Banii acestora, care trebuiau să revină boierilor, în primii ani ai domniei, au fost întrebuințați pentru întreținerea trupelor turcești [6]. De asemenea, a recurs la un ajutor de bani peste birul obișnuit și la un împrumut mai mare „în formă silită" de la boieri [7].

S-a emis părerea că prin împrumuturile forțate, dările puse asupra stărilor privilegiate, ridicarea banilor scutelnicilor și altele, domnul tindea să desființeze treptat unele imunități și privilegii fiscale, ceea ce pentru vremurile de atunci era desigur o încercare temerară [8]. Dealtfel, trebuie să subliniem că aceste măsuri aveau un evident caracter temporar.

Pentru soluționarea mai sigură a nevoilor financiare, domnul s-a străduit, pe cît posibil, să sporească numărul contribuabililor și să reducă cheltuielile administrative. Dar și aceste încercări se loveau de greutăți uriașe. Stările cu reale posibilități materiale erau scutite de dări și ridicarea acestui privilegiu însemna o adevărată răsturnare socială pe care era puțin probabil să o realizeze în acele împrejurări un domn, chiar făcînd el parte din rîndurile boierimii sărace și cu unele vederi mai înaintate.

Cheltuielile administrative propriu-zise erau incomparabil reduse față de necesitățile interne. Lefile funcționarilor erau cu totul derizorii. În schimb, aceștia erau scutiți de dări și puteau recurge la diferite havaeturi și acte ilicite pentru a se îmbogăți. Marii dregători, prin diverse mijloace legale și abuzive, pe lîngă încasarea unor havaeturi ridicate, arendau veniturile statului și le subarendau apoi cu pro-

[2] A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. VI, Iași, 1893, p. 46.
[3] I. C. Filitti, *Frămîntările politice și sociale în Principatele române de la 1821 la 1828*, Buc., 1932, p. 172.
[4] *Ibidem*, p. 156.
[5] G. Zane, *Vistieria Moldovei în timpul lui Ioan Sandu Sturza*, în „Cercetări istorice", Iași, an IV (1928), nr. 2, p. 38—39.
[6] *Ibidem*, p. 20.
[7] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 46.
[8] Gh. Zane, *op. cit.*, p. 23.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

fituri uriaşe, vindeau slujbele, în timp ce subalternii lor principali, din capitală şi din ţinuturi, luau cît puteau de la locuitorii pe care îi administrau [9].

Desfiinţarea havaeturilor, a arendării veniturilor statului şi a sistemului de vînzare a slujbelor, deşi preconizate în proiectele de reformă ale timpului, erau însă măsuri administrative pe care I. S. Sturza, lipsit de un sprijin intern serios, nu le putea impune.

Între măsurile cu caracter fiscal şi administrativ pe care I. S. Sturza, în acele împrejurări, a încercat să le introducă, au fost şi acelea privind recrutarea breslelor de slujitori.

Breslele de slujitori alcătuiau *ultima categorie dintre subalternii dregătorilor formată din indivizi aleşi dintre contribuabilii birnici: ţărani sau meseriaşi care, în schimbul obligaţiei de a servi în diverse ramuri ale administraţiei ca organe executive „poliţieneşti, fiscale, de gospodărie locală etc., erau scutiţi de bir şi havalele pe toată durata slujbei.*

În această perioadă de destrămare a relaţiilor feudale, slujitorii erau singurii reprezentanţi ai păturilor de jos, în special ai ţăranilor, folosiţi în administraţie, de multe ori ca factori ai ordinei publice. Aproape toate slujbele la care trebuiau să răspundă nu cereau o calificare sau anumite însuşiri, care să-i deosebească de ceilalţi oameni din mijlocul cărora se recrutau şi nici nu erau de natură să le asigure o poziţie care să-i facă pe unii din ei de neînlocuit.

Procesul de diferenţiere în timp a atribuţiilor în cadrul fiecărei dregătorii, care a dus la împărţirea slujitorilor în bresle, cu sarcini mai mult sau mai puţin precise, nu corespundea pentru slujitori unor poziţii noi calificate. Pentru ţăranii slujitori slujba era o corvadă. În locul obişnuitelor şi numeroaselor havalele întîmplătoare, trebuiau să slujească, deobicei a 3 sau a 4 săptămînă, la diferite instituţii, de multe ori în condiţii mai grele decît ţăranii havalegii. Sistemul de organizare a breslelor prezenta închistarea şi rigiditatea caracteristice ordinei feudale, care nu permitea, în nici un fel, promovarea la grade administrative sau trepte sociale mai înalte a slujitorilor. Dacă, în trecut, unele bresle alcătuite din oameni liberi, mici proprietari, puteau asigura unora dintre ei înaintarea la anumite ranguri de boierie, din sec. al XVIII-lea, mai ales după reforma lui C. Mavrocordat, aceasta nu mai era posibil. Condiţiile social economice din Moldova în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au contribuit la decăderea situaţiei slujitorilor, aşa după cum starea materială a birnicilor, dintre care se recrutau, se înrăutăţea sub loviturile procesului care trebuia să ducă la dezvoltarea capitalismului.

Recrutarea slujitorilor în acea perioadă devenise, din punct de vedere fiscal, deosebit de dificilă. Treptele privilegiate: boierii, boiernaşii, privilegheţii şi chiar mazilii şi ruptaşii se eschivau de la îndatoririle unei slujbe care în majoritatea cazurilor nu era nici retribuită, nici producătoare de venituri, ci dimpotrivă cerea cheltuieli de întreţinere: îmbrăcăminte, hrană, armament, cai etc. [10]. Obligaţiile ce reveneau slujitorilor în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea începuseră să fie socotite ca nedemne pentru stările de sus. Chiar mazilii şi ruptaşii, care erau chemaţi să ajute isprăvniciile ţinuturilor şi care îndeplineau de multe ori slujbe identice cu cele ale slujitorilor, protestau ori de cîte ori erau „supuşi a sluji ca şi panţirii" [11].

Ca urmare, sarcina de a da slujitori rămînea asupra categoriei celei mai împovărate de dări şi angării: birnicii ţării. Recrutarea slujitorilor din rîndul birnicilor nu se putea face fără ca să li se acorde o anumită uşurare fiscală, care să-i facă capabili să suporte şi îndatoririle slujbei.

---

[9] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 172.

[10] Generalul Bauer, către sfîrşitul secolului al XVIII spunea că „On ne peut trouver d'autre raison d'un service si bizarre que l'attrait de l'independence et l'envie decidée de s'élever toujour par quelqu'endroit au dessus, de ses pareils; car le peu d'avantages encore attaché à la condition de soldat, comme, par exemple, l'examption des impôts publics, n'est guerre assez considerable pour le retenir dans un service şi peu lucratif". *Memoires historiques et géographiques sur la Valachie*, publiés par M. de B...., Neuchatel, 1781, p. 268—269.

[11] Arh. St. Iaşi, Dos. lit. M., nr. 359, f. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Această situație punea însă la grea încercare visteria țării, mai ales într-o perioadă cînd criza financiară era atît de acută.

Scutirea unor birnici în schimbul slujbelor era cu atît mai greu de suportat cu cît statul era nevoit să renunțe și la birul unui însemnat număr de locuitori, care erau acordați boierilor și mănăstirilor ca oameni de scuteală, sub nume diferite de: scutelnici, slugi ale moșiei și ale rangului, breslași, poslușnici. În primele decenii ale secolului al XIX-lea, existau sate întregi, mai cu seamă în jurul capitalei, care se scuteau de multe din obligațiile fiscale: locuitorii lor făcînd parte dintre oamenii de scuteală ai boierilor.

Neputînd impune clasele privilegiate la dări și slujbe, domnul a recurs la diferite mijloace pentru a nu mai reduce din numărul existent al birnicilor.

La începutul secolului al XIX-lea, numărul slujitorilor era de cca. 8000. De exemplu, prin 1828 visteria scutea de bir și havalele un număr de 8024 oameni care slujeau la 16 instituții [12]. Numărul acesta de slujitori era destul de redus în raport cu nevoile interne, dacă socotim că, cei mai mulți, slujeau odată la trei sau patru săptămîni. Ioan Sandu Sturza nu mai putea să-și pună problema micșorării numărului de slujitori, dat fiind necesitățile mereu crescînde ale administrației. Reforma lui Constantin Mavrocordat, la mijlocul secolului al XVIII-lea și apoi desființarea serdăriei de Orhei și Lăpușna în 1812, au operat reduceri considerabile mai ales în rîndul slujitorilor cu caracter militar. O nouă reducere ar fi lovit asupra slujitorilor din celelalte ramuri administrative ceea ce în condițiile de dezorganizare internă de după 1821 nu era cu putință. În această privință, I. S. Sturza nu a putut decît să fixeze numărul slujitorilor la unele bresle, după hrisoavele domnești mai vechi și după noile necesități și să urmărească ca acest număr să nu fie în mod abuziv sporit de către dregători. De exemplu, în aprilie 1824 el a reglementat numărul de panțiri și călărași la fiecare ținut [13], deoarece unii dintre ispravnici obișnuiau să scutească, pentru propriile lor interese, un număr mai mare de oameni.

Dacă în ceea ce privește numărul slujitorilor nu se putea efectua nici o reducere fără ca administrația internă să sufere, domnul a urmărit ca, pe cît posibil, visteria să piardă cît mai puțin prin scutirea slujitorilor. Desființarea scutirilor fiscale era în mod evident, în condițiile de atunci, imposibilă. Situația birnicilor țării, a țărănimii, era atît de grea încît nu i se putea pune în seamă și efectuarea slujbelor fără un oarecare avantaj material. Desigur I. S. Sturza a recurs și el la sistemul mai vechi de recrutare a slujitorilor dintre oameni străini. Cei mai mulți dintre aceștia erau de fapt „străini de bir", adică moldoveni fugiți din țară în regiunile învecinate de la graniță și care, reîntorși peste cîțiva ani, erau scutiți de obligații fiscale. Visteria avea tot interesul ca în breslele de slujitori să fie aleși oameni veniți de peste hotare, căci în felul acesta ea nu era nevoită să scadă de la dări un număr de contribuabili și își asigura în plus și sporirea locuitorilor. Acest sistem uzitat în tot secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea [14] nu putea însă să asigure fiscului decît un beneficiu cu totul redus.

I. S. Sturza, în primii doi ani de domnie, tot din motive fiscale, a adoptat și alt procedeu. Dat fiind că banii birului erau aruncați pe sate iar locuitorii se cisluiau după puterea lor materială, Domnul a recomandat ca între slujitori să nu mai fie luați decît țăranii „codași" și „mijlocași". În sate, păstrîndu-se un număr mai ridicat de țărani fruntași, suma birului și angăriilor aruncate asupra cislei satului nu era astfel cu mult micșorată prin scutirea țăranilor slujitori. În 1824, I. S. Sturza a decis ca fruntașii satelor care intraseră în rîndul slujitorilor să fie dați în bir și înlocuiți cu oameni de stare de mijloc și proastă [15].

Această măsură a fost luată de domn probabil și sub presiunea nemulțumirilor țăranilor atît de crunt loviți în urma tulburărilor eteriste. Scutirea de bir și havalele a unora dintre țărani era împovărătoare pentru restul birnicilor. Țăranii

[12] Arh. St. Iași, tr. 644, op. 708, nr. 560, f. 49.

[13] Bibl. Acad. R.P.R., Doc., pachet XV/134 și XXX/107.

[14] Uricarul V, p. 256—257. G. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XI, p. 60—61; A. Antonovici, *Documente birlădene*, Bîrlad, 1911, vol. II, p. 223. Arh. St. Iași, dos. S, nr. 331, f. 18—19, 22 și 25.

[15] Arh. St. Iași, Dos. S, nr. 339, f. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

fruntași căutau prin orice mijloace să scape de povara birului și havalelelor, încheind învoieli de scutelnicie cu boierii sau pătrunzînd în rîndul categoriilor de slujitori care ofereau unele posibilități de cîștig. Restul țăranilor rămîneau să ducă tot greul sarcinilor fiscale. De aceea jalbele și amenințările acestora împotriva scutirilor de dări și corvezi sînt numeroase [16].

Totuși, birnicii nu au avut prea mult de profitat de pe urma acestei măsuri. Mulți dintre țăranii fruntași au fost atrași de boieri față de care visteria și domnia, în condițiile de atunci, nu puteau acționa cu destulă eficacitate. Astfel, în consecință, au profitat tot boierii în dauna administrației. Dispoziția dată de I. S. Sturza în 1824 era, de altfel, în contradicție cu interesele dregătorilor și a administrației care aveau nevoie de oameni cu putința de a face față necesităților impuse de sarcinile ce le reveneau.

Aceste măsuri dovedesc că I. S. Sturza era îndeaproape preocupat de problema recrutării breslelor de slujitori, că era în căutarea unei soluții, care, pe lîngă îmbunătățirea administrației, să aducă o ușurare sarcinilor care apăsau asupra țărănimii, fără să impună visteria, în condițiile de criză financiară de atunci, la o cheltuială suplimentară.

În anul următor, I. S. Sturza a întreprins o adevărată reformă a sistemului recrutării breslelor de slujitori. Această reformă este cunoscută în documente sub numele de „prifacere" sau „regularisire a breslelor".

Cauzele care au determinat această prefacere a sistemului de recrutare a breslelor sînt mai numeroase. Desigur, posibilitatea de a obține o reducere a numărului celor scutiți de bir și deci a asigura o sumă de bani în plus vistieriei a fost un motiv important, dar nu singurul. Organizarea breslelor de slujitori de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea era în continuă decădere. Categoriile sociale dintre care se recrutau erau, în cea mai mare parte, lipsite de posibilități materiale pentru a răspunde necesităților slujbelor. Mărturiile contemporane îi prezintă pe aceștia, în majoritate covîrșitoare luați dintre țărani, ca umblînd sdrențuroși, aproape goi, fără arme, fără cai sau diferite instrumente necesare muncilor pe care le efectuau [17]. Cei mai mulți erau veniți din sate îndepărtate de locul de muncă și nu li se asigura în timpul săptămînii de slujbă nici hrană și nici dormitul. Obligați, pe lîngă efectuarea slujbelor, să dea dregătorilor și pocloane, fîn, lemne (în bani) și altele, supuși la tot felul de asupriri și vexațiuni prin care căpitanii și alte organe administrative, care îi conduceau, căutau să-și însușească, sub o formă sau alta, bani și muncă de la ei, situația celor mai multe bresle de slujitori era cu totul mizeră.

În acele împrejurări unii dintre ei, conduși de zapcii puțin scrupuloși, se dedau, de multe ori, în timpul nopții la furturi și jafuri în mahalele orașului sau pactizau cu tîlharii de profesie [18].

Administrația țării era astfel prost servită de la organele de conducere și pînă la slujitori. La venalitățile și abuzurile comise de marii dregători se adăugau descompunerea breslelor subordonate lor. Necesitatea unei reorganizări a întregii administrații, incluzînd și pe slujitori, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, devenise presantă.

I. S. Sturza a încercat să găsească unele remedii care să stăvilească dezordinea din administrație și între acestea se găsesc desigur și măsurile luate privind recrutarea breslelor. Nu mai puțin a contribuit și starea precară materială a slujitorilor luați dintre țăranii clăcași, mizeria în care se zbăteau aceștia din urmă și necesitatea de a-i scuti, cel puțin parțial, de obligația de a da slujitori din mijlocul lor.

Noul sistem de recrutare s-a aplicat treptat începînd din 1825 și pînă în toamna anului 1826, atît asupra breslelor din capitală cît și din ținuturi.

---

[16] Arh. St. Iași, Dos. S, nr. 95, f. 52—54, f. 224; dos. S, nr. 154, f. 103—107.

[17] „Arhiva societății științifice și literare din Iași", t. VII, 1896, nr. 1—2, p. 20—21.

[18] Vezi darea de seamă a generalului Pavel Kiselev asupra administrației din Principate (*Uricarul*, vol. X, p. 284).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În 1825 s-au dat directive ca instituțiile și dregătoriile din capitală să fie deservite de slujitori recrutați din orașul Iași și nu din sate [19]. În toamna anului 1826, aceiași dispoziție se dădea și pentru panțirii și călărașii isprăvniciilor. Recrutarea trebuia să se facă din „locuitorii tîrgurilor unde se afla și statul isprăvnicesc", fără deosebire de „birnici, breslași, slugi a unor și altora (afară de armenii creștini, negutitorii hrisovoliți și ruptele vistieriei)" [20].

Dintre meșterii și negustorii din tîrguri erau scutiți numai hrisovoliții și acei ce aveau dugheni și plăteau impozit la categoria ruptelor vistieriei. Mai mult, chiar documentele arată că „negutitorii dughengii care nu pot să între în slujba panțirii, s-au așezat cu osebită dare la rînduiala ruptelor vistieriei" [21]. Dacă unii negustori, rupte ale vistieriei, nu erau în stare să plătească impozitul cuvenit erau trecuți între slujitori [22].

Prin această măsură domnul spera să obțină o mai bună organizare a serviciului; slujitorii, deși continuau să lucreze cu schimbul, se aflau la îndemînă și sub supravegherea mai apropiată a dregătorilor, deoarece își aveau domiciliul în tîrgul în care prestau slujbele. Erau astfel suprimate cheltuielile slujitorilor necesitate de deplasări la distanțe mari și pe timp destul de îndelungat în capitală sau alte tîrguri.

De asemenea, se presupunea că în oarecare măsură categoriile de tîrgoveți din care urmau să se recruteze breslele erau mai întărite, putînd să-și procure cu mai multă ușurință uniformele necesare, armele, caii etc.

În urma răscoalei eteriste și a represiunii otomane, mulți dintre țărani nu se mai întorseseră în sate ci se stabiliseră în tîrguri, unii plătind bir cu tîrgoveții, cei mai mulți însă fiind evazioniști fiscali. Între aceștia se găseau și țărani clăcași care trăiau în tîrguri, scutindu-se de dări sub pretextul că erau breslașii sau slugile vreunui boier căruia îi furnizau, în schimbul scutirilor, unele produse meșteșugărești sau de altă natură. Reforma întreprinsă de Ioan Sandu Sturza a vizat în special pe acești oameni scutiți de bir și pe acei găsiți „sporiți" după catagrafie sau neînscriși încă la nici o „rînduială".

În felul acesta, Ioan Sandu Sturza trecea o sarcină care apăsa greu asupra satelor în seama categoriilor mai sărace dintre tîrgoveți și asupra acelora care se scuteau în tîrguri, în avantajul marilor boieri, fie ca breslași, fie ca slugi ale rangului. Astfel, domnul lovea în unul din privilegiile marii boierimi feudale.

În circularele trimise de vistierie, la începutul lunii octombrie 1826, dregătorilor ținuturilor se observă grija conducerii pentru aplicarea acestei măsuri în timp cît se poate mai scurt și în bune condiții [23].

În efectuarea noilor recrutări, domnul s-a străduit să stabilească cu exactitate din rîndul cărei categorii de tîrgoveți avea să fie recrutată fiecare breaslă de slujitori. De exemplu, slujitorii instituțiilor din Iași urmau să fie luați din următoarele categorii: 1) din corporațiile de meșteșugari și negustori și anume: călărașii de Țarigrad dintre pescari, copiii de casă dintre cărămidari, seimenii curții gospod dintre teslari, cei ai hătmăniei dintre teslari și zarzavagii; 2) dintre birnicii mahalalelor, astfel: copiii de casă din mahalaua Broșteni și Tîrgușor, seimenii curții și ai hătmăniei din mahalalele Ciurchi, Rufeni, și Tătărași; 3) dintre „liuzii sporiți fără bir" s-au recrutat 179 slujitori. Numărul total al slujitorilor recrutați din categoriile menționate mai sus fiind de 613.

Prin această „prifacere", numai de la cîteva categorii de slujitori și anume de la acei ai postelniciei (lipcanii și călărașii de Țarigrad), parte din cei ai curții gospod (seimenii curții și joldunarii) și ai seimenilor hătmăniei, s-a obținut o economie de 856 lei și 60 bani la un sfert, fără ca numărul slujitorilor să fi fost micșorat (ci din contră sporit cu un om). Iată adunarea sumelor în „Extractul pentru breslele alcă-

---

[19] Arh. St. Iași, Cond. K, nr. 413, f. 5. Un document din 1825 amintește de călărașii din satul Plotunești (Fălciu), care de „la regularisirea breslelor" s-au „dat în bir".

[20] Biblioteca Academiei R.P.R., pachet XV/134.

[21] *Idem*, pachet CCCXXIX, doc. 193.

[22] *Ibidem*, doc. 190.

[23] Biblioteca Academiei R.P.R., pachet CCCXXIX, doc, 193, 200.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

EXTRACT

pentru breslele alcătuite în oraş şi pentru acele de prin sate ci să dau în bir în cifertul următoriu al 4-lea [1]

Banii cifertului ce să scade acelor alcătuiţi aice în oraş							Prifacere		Birul ci să alcătueşte asupra celor de prin sate, socotindu-să câte 3 lei unul cu altul				
							Sporiu	Scădere					
Lei	Bani	Liudi	[Lei]	[Bani]	[Liudi]		Lei	Lei	Lei	Liudi	[Lei]	[Liudi]	
44	—	17				*Călăraşii de Ţarigrad* alcătuiţi din breslele *păscarilor*	25	—	69	23			*Călăraşii* de Ţarigrad . . . . . însă :
											3	1	satul Giurgenii ţinut Vasluiului
											12	4	satul Scheia
											54	18	satul Lunca ţinut Eşii
											69	23	
48	—	17				Lipcanii Postelniciei	27	—	75	25			*Lipcanii* postelniciei . . . . . însă :
											30	10	Voroveştii ot ţinut Eşii
											15	5	Tomeşti
											30	10	Scheia ot Vaslui
											75	25	
65	60	19				Joldănarii curţii gospod. . . .	—	$23\frac{1}{2}$	42	14			Joldănarii curţii gpod. ot Golăeştii ţinut Eşii, bez 4 ce s-au dovedit morţi în urma catagrafiei
230	60	200				*Copiii* din casă . . . . . însă :	$342\frac{1}{2}$	—	573	191			Copiii din casă . . . . . însă :
			230	60	100	— din birnicii *mahalalei Broşteni* i din briasla *cărămidarilor*					78	26	satul Beriasa
											63	21	satul Fereştii
					48	— Din mahalaoa Tîrgu-şorului ci să numeşte Miroslava					48	16	Telejna
											21	7	Butucăria
											57	19	Boţoaea
					52	— din liuzi sporiţi fără bir					156	52	satul Onceşti
											36	12	Tătărănii
					200						66	22	Mircesti
											48	16	Jigorenii
											573	191	
288	60	180				*Simenii* curţii gospod. . . . . însă :	$245\frac{1}{2}$	—	534	178			*Seimenii* curţii gospod. . . . . însă :
			261	—	100	din birnicii Mahalalelor Ciurchii i Rufenii					114	38	satul Băbuşa — Vasluiu
											420	140	satul Zăpădeni
			27	60	11	din breasla *teslarilor*					534	178	
					69	din liuzi fără bir							
			288	60	180								
303	—	180				*Siimenii* hătmăneşti . . . . . însă :	240	—	543	181			*Simenii* hătmăneşti . . . . . însă :
			216	60	85	din birnicii mah. Tătăraşi					153	51	satul Boreştii
			69	—	31	din birnicii mah. Rufeni					18	6	din satul Ipatile
			12	—	4	din breasla *teslarilor*					42	14	ot Albeşti — ot Vasluiu
			5	60	2	din breasla *zarzavagiilor*					78	26	satul Băleştii
					58	din sporiţi fără bir.. însă :					45	15	ot Călugărenii
						35 din mah. Tătăraşi					207	69	satul Mogoseşti ot Cărligătură
						23 din mah. Rufenii					543	181	
					58								
			303	—	180								
979	60	613					880	$23\frac{1}{2}$	1 836	612			
							$23\frac{1}{2}$	să scad,	scădere urmată la Joldănari				
							852	60	rămîn	spor.			

Perilipsis

Lei	Bani	Liudi	
1 836	—	612	să alcătueşte cifertul breslelor ce să dau în bir.
979	60	613	să scad cifertul breslelor ce s-au alcătuit din oraş
856	60	—	rămîne sporiu

S-au arătat Înălţimei Sale ; s-au poroncit ca întocmai să-i pue în lucrare, 1826 iulie 12
vel vist.

[1] Arh St. Iaşi, tr. 644, op. 708, dos. 560, f. 47 şi 48

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

tuite în oraș și pentru acele de prin sate ci să dau în bir în cifertul următoriu al 4-lea", din 14 iulie 1826 : [24]

Lei	Bani	Nr. slujitorilor	
1836	—	612	— să alcătuește cifertul breslelor ce se dau în bir.
979	60	613	— Să scad cifertul breslelor ce s-au alcătuit din oraș
-856	- 60	—	rămîne sporiu".

De notat că acest extract nu cuprinde pe toți slujitorii de la instituțiile din oraș. Sînt însă documente care atestă aplicarea unor măsuri asemănătoare și pentru celelalte dregătorii.

Deși acțiunea întreprinsă de domn era bine motivată atît din punct de vedere administrativ, cît și fiscal și social, totuși ea nu s-a putut impune un timp îndelungat. Urmările bune n-ar fi întîrziat să se arate dacă s-ar fi dat răgazul necesar aplicării și stabilizării ei.

Străduințele domnului au eșuat, în primul rînd, din cauza că acestea loveau în interesele noilor categorii dintre care se recrutau slujitorii și care s-au opus cu înverșunare. În al doilea rînd, îmbunătățirile imediate erau greu de obținut într-un regim administrativ învechit în privilegii și abuzuri de tot soiul. Domnul nu a găsit un sprijin suficient, în această direcție, în nici o clasă socială. Țărănimea era prea apăsată ca să înțeleagă și să sprijine această acțiune. Negustorii și meșteșugarii se simțeau umiliți și atinși în privilegiile lor prin măsura luată de domn. Iar marea boierime era departe de a voi să sprijine o acțiune care în oarecare măsură lovea și în privilegiile ei, deoarece se atingea de oamenii de sculeală ce îi avea în tîrguri. Agentul francez din Iași Tancoigne scria baronului Damas, la 17 septembrie 1824, că I. S. Sturza este ferm hotărît să facă binele și are foarte mare nevoie de a fi ajutat, dar „nu întîlnește peste tot decît sfaturi rele și piedici" [25].

În adevăr, de la bun început I. S. Sturza s-a lovit de mari greutăți în aplicarea reformei. Ele s-au datorat în special rezistenței opuse de categoriile dintre care urmau să se recruteze breslele, sprijinite desigur și de boierimea nemulțumită. Aceasta din urmă a căutat să exploateze situația împotriva domnului, socotit că ar avea tendințe „cărvunare".

De la început nu s-a putut împlini numărul hotărît din corporațiile indicate. De pildă, între seimenii hătmăniei care trebuiau recrutați din breasla teslarilor și a zarzavagiilor, în 1827, erau vreo zece alcătuiți și dintre croitori [26]. În unele localități de reședință a isprăvniciilor nu s-a putut completa numărul clăcașilor sau a pantirilor dintre tîrgoveții birnici. În 31 octombrie 1826, de exemplu, la cererea dregătorului ținutului Tecuci, vistieria se interesa de satele „lipiti de tîrg", „ce sati sînt acele, pe a cui moșii și ce oameni și a cui", pentru a dispune recrutarea slujitorilor și dintre aceștea [27].

Tîrgoveții s-au împotrivit cu hotărîre luării în slujbe. După mentalitatea timpului, sarcinile breslelor de slujitori trebuiau îndeplinite numai de țărani. Orășenii protestau împotriva recrutării sub motiv că hrana lor nu era „plugul și vaca", ci „meșteșugul mîinilor". Greutățile slujbelor, lipsa de avantaje reale îi făceau să echivaleze calitatea de slujitor cu o robie umilitoare. De exemplu, tîrgoveții din Roman, în martie 1827, se plîngeau „că unde eram oameni slobozi și cu numi de negutitori, ne vedem supt o robie de ne trag cu sila, trăgîndu-ne cu batjocură întocmai ca pe niște robi și ne fac panțîri" [28].

În aceste condiții ne putem da seama în ce mod își îndeplineau slujbele noii slujitori. Cei care erau forțați să vină căutau să scape cît mai repede de îndatoriri, alții, cum găseau prilejul, fugeau la casele lor. Nimeni nu dădea vreo garanție pentru efectuarea slujbelor de către noii slujitori. De obicei, locuitorii satelor, din mijlocul

[24] Arh. St. Iași, tr. 644, op. 708, dos. 560, f. 47 și 48.
[25] Hurmuzaki, vol. XVI, Buc., 1912, p. 1165.
[26] Arh. St. Iași, tr. 166, op. 184, nr. 25, f. 20.
[27] Biblioteca Academiei R.P.R., pachet CCCXXIX, doc. 201.
[28] Arh. St. Iași, doc. pach. 752, nr. 28.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

cărora se recrutau bresle de slujitori, dădeau chezășii prin care asigurau statul că aceștia își vor face datoria și nu vor fugi [29]. Aceste chezășii determinau în oarecare măsură pe țărani să răspundă îndatoririlor ce le reveneau ca slujitori. În noile împrejurări, astfel de garanți nu se puteau obține, tîrgoveții căutînd să saboteze această acțiune, astfel că rezultatul imediat al reformei a fost o agravare a stării de dezorganizare a administrației. Aceasta s-a putut observa din plin cu ocazia izbucnirii marelui incendiu din 19 iulie 1827, care a distrus o mare parte din capitala țării. Atunci slujitorii care trebuiau să fie mobilizați pentru stingerea focului nu au putut fi găsiți. Mai mult chiar, s-a bănuit că incendiul a fost provocat intenționat. Consulul francez Lagan arăta într-o scrisoare că la această concluzie ar conduce, printre altele, și „absența totală a poliției și jaful exercitat de arnăuți" [30]. Cert este că după acest incendiu I. S. Sturza a revenit asupra măsurii privitoare la recrutarea breslelor. În 3 august el dispunea ca slujitorii agiei, care alcătuiau un fel de poliție orășenească, să fie recrutați după „condica veche din însuși aceleași sate sau mahalale ce i-au avut mai înaintea prefacerii ce s-au făcut slujitorilor de s-au dat numai de prin oraș" [31]. Motivarea acestei reveniri era că slujitorii noi se dovediseră incapabili de slujbă, mai cu seamă în timpul incendiului din iulie 1827. În cartea domnească din 7 august, către hătmănie, de exemplu, se spune: „de a să strica alcătuirea seimenilor de tîrgu, socotindu-se fără temeiu și nu de nădejde întru împlinirea slujbei de la dînșii cerșută și să așază iarăși acei ce mai înainte să aflau alcătuiți prin sate, fiind că împregiurările de acum mai mult au descoperit a fi de trebuință această prefacere ca unii ce aceștia din sate, avînd închezășluiri și răspundere poate să se ceară de la dînșii, fără îndoeală, cu toată credința orice împlinire de slujbă" [32]. În formele învățuite ale acestei cărți se poate observa însă amărăciunea domnului că noile bresle nu au dat dovadă de „nădejde întru împlinirea slujbei de la dînșii cerșută".

Această încercare de schimbare a modului de recrutare a breslelor nu a rămas fără unele urmări care se pot observa în existența ulterioară a unui număr mai mare ca în trecut de slujitori dintre tîrgoveți și, deasemenea, o grupare a acestora pe bresle în satele cele mai apropiate de capitala ținutului. În urma revenirii la vechiul sistem, pentru a ușura pe țăranii slujitori cu situație proastă, domnul a recomandat angajarea a cîte doi țărani la o cruce, adică doi oameni să slujească cît un slujitor, „dacă vreunii din aceștia să găsesc slabi să se poată așăza doi drept unul", se spune într-o carte domnească din anului 1827 [33].

Cu încercarea de schimbare a sistemului de recrutare a slujitorilor s-au încheiat de fapt tentativele de reforme cu un oarecare caracter „liberal" ale lui I. S. Sturza.

Proiectul de regulament al administrației alcătuit sub domnia sa pe baza dispozițiilor din actul separat relativ la Principatele Române, din tratatul de la Akerman, din 25 septembrie 1826, nu aduce nici o modificare organizării breslelor de slujitori și de altfel nici schimbări esențiale administrației [34].

I. S. Sturza, prin măsurile sale, nu schimba radical organizarea slujitorilor, dar netezea drumul spre ea. Recrutarea breslelor dintre locuitorii tîrgului unde își aveau dregătoria sau instituția care trebuia slujită, ducea inevitabil la permanentizarea slujbelor și transformarea treptată a slujitorilor în funcționari, în sensul modern al cuvîntului.

Încercarea lui I. S. Sturza nu a izbutit deoarece avea un caracter limitat și lovea în interesele tîrgoveților. De asemenea, la eșuarea ei a contribuit și lipsa de înțelegere

---

[29] Radu Rosetti, *Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupația rusească de la 1806—1812*, extras din „Analele Acad. Rom." s. II, t. XXXI, vol. III, p. 72.

[30] Consulul Lagan scria că „La manière dont le feu a pris et les tentatives qu'on a faites pour le rallumer, prouvent qu'il a été mis à dessein, et font craindre une révolution. Tout en effet, semble y conduire le manque momentané de vivres, les plaintes intempestives et hautement exprimées de plusieurs Boyards, ennemis du Prince, l'absence totale de police, et le pillage exercé par les Albanais (seule garde de la ville, qui se sont réunis aux malfaiteurs" (*Hurmuzaki*, vol. XVII, Buc., 1913, p. 49).

[31] Arh. St. Iași, tr. 1352, op. 1535, nr. 1270, f. 7—9.

[32] Arh. St. Iași, tr. 166, op. 184, nr. 25, f. 1.

[33] *Ibidem*.

[34] Biblioteca Academiei R.P.R., mss. nr. 2699.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

şi sprijin în interior şi relele deprinderi prea adînc înrădăcinate în administraţia ţării pentru a fi îndepărtate cu uşurinţă. Importanţa măsurilor luate de domnitor în această direcţie constă în special în faptul că ele au deschis drumul spre reforma operată mai tîrziu de Regulamentul Organic.

LA RÉFORME DU SYSTÈME DE RECRUTEMENT DES SLOUDGITORS SOUS LE RÉGNE DU PRINCE JEAN ALEXANDRE STOURDZA (1822—1828)

RÉSUMÉ

A la fin du XVIII-e siècle et jusqu'en 1828 furent mises en application, en Moldavie, diverses dispositions tendant à empêcher la dissolution du système administratif en vigueur et notamment des „sloudgitors", c'est-à-dire d'une certaine catégorie de fonctionnaires subalternes. Dans ce but, les disposition les plus importantes furent prises par le prince Jean Alexandre Stourdza. Ce prince ne se limita pas à supprimer certaines fonctions et à en créer de nouvelles. Il voulut aussi réorganiser les „sloudgitors". Il fixa le nombre de fonctionnaires nécessaires à assurer le bon fonctionnement des services publics. Il fixa aussi pour toutes les fonctions le même nombre de journées de travail. Il introduisit un nouveau système pour le recrutement des „sloudgitors"..

Les „sloudgitors" étaient habituellement recrutés parmi les petits contribuables des villages. La plupart d'entre eux étaient des paysans serfs. En échange de l'exemption d'impôts et de corvées, ils étaient chargés, pendant un certain nombre de jours de l'année, à effectuer certains services subalternes. Afin d'améliorer la situation matérielle des „sloudgitors" et, en même temps, pour assurer un meilleur rendement à l'administration, sans augmenter les dépenses publiques, le prince Jean Alexandre Stourdza décida, en 1825, que les „sloudgitors" seront recrutés seulement dans les bourgs où était installé le siège de l'administration pour le compte de laquelle le recrutement avait lieu. Les nouveaux „sloudgitors" devaient être soit des membres des corporations d'artisans ou de commerçants, soit des contribuables ou des habitants qui s'étaient soustraits au payement des impôts.

Le prince Jean Alexandre Stourdza ne modifia pas radicalement l'organisation des „sloudgitors". Cependant le recrutement limité aux habitants des bourgs où était le siège de l'administration devait inévitablement conduire à rendre permanentes les fonctions de „sloudgitors" et à transformer ceux-ci graduellement en fonctionnaires dans le sens moderne de ce terme.

Le nouveau système de recrutement n'a pu être appliqué que fort peu de temps. En août 1827, le prince fut obligé de renoncer à cette réforme.

L'essai tenté par Jean Alexandre Stourdza n'a pas réussi, étant trop limité et portant atteinte aux intérêts des habitants des bourgs qui s'opposèrent énergiquement au nouveau système de recrutement. A cet échec ont aussi contribué le peu de concours donné au prince par les boyards et les mauvaises habitudes trop profondément implantées dans l'administration de la Moldavie pour pouvoir être aisément extirpées.

L'importance des dispositions prises par Jean Alexandre Stourdza à l'égard des „sloudgitors" réside spécialement dans le fait qu'elles ont ouvert la voie aux réformes qui seront réalisées en 1831 par le Réglement Organique de la principauté de Moldavie

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ÎN LEGĂTURĂ CU PROBLEMA MONOPOLULUI FEUDAL ÎN MOLDOVA

(CÎTEVA DATE NOI ŞI PRECIZĂRI)

DE

D. CIUREA

Nu s-a argumentat suficient încă existenţa sau inexistenţa monopolului feudal în Moldova, pînă în secolul al XVIII-lea, asupra unor instalaţii ca mori, pive, dîrste, şteze, poverne, fierăstraie, vinderii vinului şi mijloacelor de transport la puncte de trecere (podurile mobile) peste ape.

În funcţie de materialul documentar existent — care de multe ori nu este suficient de explicit — tema se poate trata orizontal şi vertical, adică pe ramuri de producţie şi pe elemente şi categorii sociale privilegiate, în fruntea cărora se afla domnia.

Înainte de a face aceasta ne referim, sumar, la menţiunile din literatura mai veche. În 1839, F. Colson amintea de monopoluri pe cale de dispariţie [1]; în 1907, R. Rosetti se referea la monopolul asupra morii, comparativ cu *banalités* din Franţa vechiului regim [2]. În 1925, Ion Ursu nu făcea decît să confirme pe Rosetti, dar fără a apela la informaţii documentare [3].

M. Emerit, în 1933, susţinea categoric inexistenţa *monopolului boieresc în „epoca dreptului cutumiar"* [4] şi, pe baza unui document din 1799, publicat de N. Iorga, afirma că şi ţăranii dependenţi puteau să-şi construiască şi să exploateze mori şi pive. Dar el ignora că astfel de situaţii au existat şi în Franţa încă din secolul al XVI-lea [5]. Într-o lucrare mai nouă, din 1937, M. Emerit susţinea că spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea monopolul apare brusc şi i se legiferează existenţa, imitîndu-se situaţia din Ungaria şi Polonia. Regulamentul Organic ar fi consacrat o „uzurpare" ce nu pare a fi anterioară secolului al XVIII-lea [6].

---

[1] F. Colson, *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie*, Paris, 1839, p. 235.

[2] R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii în Moldova*, I, (pînă la 1834), Buc., 1907, p. 225—226.

[3] I. Ursu, *Ştefan cel Mare*, Buc., 1925, p. 340—341.

[4] M. Emerit, *La question des monopoles seigneuriaux dans l'ancienne Roumanie*, în *Mélanges Iorga*, Paris, 1933, p. 243—251.

[5] Gaston Zeller, *Les institutions de la France au XVI-e siècle*, Paris, 1948, p. 32—33.

[6] Cf. M. Emerit, *Les paysans roumains depuis le traité d'Andrinople jusqu'à la libération des terres (1829—1864). Etude d'histoire sociale*, Paris, 1937, p. 9, 16, 46—47, 79, 250, 259—261.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ulterior, V. Costăchel a combătut afirmațiile lui M. Emerit din lucrarea publicată în 1933, invocînd un pasaj dintr-un document din 1448 (aprilie 23), ignorat, este drept, pînă atunci. Acesta ar părea că prevede clar că oamenii aflați cu locuința pe porțiunea de teren concedată de Petru al II-lea lui Mihail logofătul erau obligați, sub pedeapsă, să macine la moara boierească din Baia[7]. Aceasta era singura informație explicită pentru perioada mai veche și nu se știe dacă acest boier și-a construit moara și celelalte instalații prevăzute în document pe locul acordat de domn, dar stăpînit scurt timp, și dacă exercita efectiv dreptul de monopol fixat prin privilegiul domnesc.

*

Înainte de a trece la examinarea informației documentare, se impune prezentarea cîtorva date din literatura istorică generală și din sursele noastre, în legătură cu dreptul de monopol și muncile legate de acesta.

Monopolul feudal a existat, și a fost practicat cu aspecte și intensități variate, în țările occidentale sub numele de *banalités*[8], *bannrechte*[9], banna'ità etc. și, desigur, și în cele ale Europei centrale, inclusiv Ungaria și Polonia[10]. Drepturile de monopol au fost abolite la date variate, începînd cu 1790 pentru Franța. Esența monopolului feudal a fost prezentată și de F. L. Poleanski[11].

Este adevărat că monopolul feudal, consacrat de „obiceiul pămîntului" și cuprins în formula generică „cu tot venitul" încă din secolul al XV-lea, a fost legi-

---

[7] Cf. V. Costăchel, *Le monopole du moulin en Moldavie au XV-e et XVI-e siècles*, în RHSEE XXII (1945); *idem, Les immunités dans les Principautés Roumaines aux XIV-ème et XV-ème siècles*, Buc., 1947, p. 89. Cf. textul slav al documentului la M. Costăchescu, *Doc. mold. înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 313—314. Petru voievod acorda lui pan Mihail logofătul, pentru slujire, „uric cu tot venitul", „locul morilor noastre din tîrgul nostru din Baia, unde au fost vechile mori domnești ale părinților noștri și fraților noștri, să-și facă mori și ce va voi, sau stează *(jerstvilo)* sau dîrstă *(valila)* sau orice sau pive *(stupă)*". Se menționează și hotarul morilor și locului. Venitul morilor va fi acelasi care a fost și înainte.

Urmează pasajul în legătură cu obligațiile celor aflați pe acel loc: „și să fie volnic pan Mihail logofătul să pedepsească și să ia de la cel ce este în hotarul său și nu va căra la acele mori". Se pune totuși întrebarea dacă termenul *voziti* nu se referă la transporturi în legătură cu construirea morilor. M. Costăchescu n-a tradus corect termenul „*jerstvilo*", prin torcătorie de lînă, care nu putea exista atunci. Se știe că mașina de tors mînată de apă este o invenție care aparține secolului al XVIII-lea. M. Emerit își menținea și în 1958, în nota „*Cu privire la monopolurile feudale*", părerea că „nici unul din aceste documente nu dovedește că era vorba de monopoluri de mori, de torcătorii sau de pive". Șt. Ștefănescu a adus, în replică, noi argumente pentru Țara Românească și s-a referit la prezentul articol aflat sub tipar. Cf. „Studii", a. XI, 1958, nr. 5, p. 183—186. Cf. și P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*, București, 1964, pp. 129—130 („Exista deci monopolul seniorial al morii în marginile hotarelor stăpînite de boier").

[8] H. See, *Esquisse d'une histoire économique et sociale de la France*, Paris, 1929; *idem, Histoire économique de la France (le Moyen Age et l'Ancien Régime)*, Paris, 1939, și mai nou G. Zeller, *op. cit.*; B. F. Porșnev, *Istoria modernă* (trad. rom.), I, Buc., 1954, p. 19, 267, 410; *idem, Studii de economie politică a feudalismului*, trad. rom., 1957.

[9] Georg von Below, *Probleme der Wirtschaftsgeschichte*, ed. II-a, Tübingen, 1926; J. Kulischer (Leningrad), *Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters und der Neuzeit*, I. München u. Berlin (Oldenburg), 1923, p. 53; H. Haussherr, *Wirtschaftsgeschichte der Neuzeit*, III, Aufl. Köln, 1960, p. 5.

[10] Cf. E. Szabó, *Les grands domaines en Hongrie*, „Revue d'Histoire Comparée", t. V$_2$, 1947, p. 185—187; *Historia państwa i prawa polski*, (sub red. I. Bardach), Warszawa, 1957, p. 49.

[11] F. L. Poleanski, *O tovarnom proizvodstve v uslovîah feodalizma*, în „Voprosî istorii", 1953, nr. 1, p. 48; trad. rom. în *Analele româno-sovietice* (istorie), 3/1953, p. 83—89.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ferat abia în secolul al XVIII-lea şi, ulterior, în Regulamentul Organic. Aşezămîntul lui Constantin Mavrocordat din 1743 foloseşte încă expresia „moşia cu tot venitul". Aşezămintele lui Grigore Ghica din 1766 şi Grigore Calimah din 1768 se referă la dreptul exclusiv al proprietarului moşiei de a vinde vinul şi la condiţiile în care şi alţii pot face aceasta. Aşezămîntul al doilea al lui Grigore Ghica, din 1777, se referă şi la clăcile ţăranilor pentru stăpînul moşiei la „întocmirea" iazurilor şi morilor. Lipsesc, pentru Moldova, prevederi precise în ac astă legislaţie cu privire la dreptul exclusiv al proprietarului moşiei de a construi şi exploata mori, dar ele se întîlnesc într-o dispoziţie a lui Alexandru Ipsilanti, dată pe baza „condicii" sale. Aceste prevederi se referă, desigur, la o situaţie care exista şi în Moldova [12].

Lucrul la morile domneşti este amintit încă din secolul al XV-lea [13]. Din secolul al XVII-lea se atestă documentar şi pentru mănăstiri, dar exista, desigur, şi mai înainte ca şi pentru boieri. Într-un document din 1812 se prevedea că „ezitul la mori" este o datorie a ţăranilor, după „obiceiul pămîntului" [14]. Se poate vedea, astfel, în cazul de faţă, ce vechime considerabilă avea acest drept cutumiar în materie de monopol feudal.

Monopolul domnesc este cel mai vast şi, pornind de la drepturile particulare ale oricărui stăpîn feudal asupra morilor şi podurilor, se ajunge la monopolul asupra vămilor, exploatării ocnelor şi metalelor etc. Domnul poate acorda din acestea, parţial, beneficii la mănăstiri sau laici. În fond, aceeaşi a fost situaţia în Polonia [15]. Concesii din branişti, mori din tîrguri şi ocoale şi vămi se acordă încă din secolul al XV-lea, atît mănăstirilor, cît şi boierilor [16], ulterior numai primelor (în secolele XVII—XVIII). Pînă în secolul al XVIII-lea, nu s-au acordat de domnie concesii pentru exploatările miniere [17] şi înfiinţarea de tîrguri particularilor şi mănăstirilor.

Timp de peste trei secole, episcopiile şi mănăstirile şi-au construit pe proprietăţile lor mori, poduri şi cîrciumi, pe care le-au exploatat exclusiv, fără teamă de concurenţă din partea sătenilor dependenţi. Mori, şteze şi pive se aflau la diverse sate mănăstireşti, uneori în număr mare [18]. Dreptul de vad de moară, piuă, pod, se acorda prin document (privilegiu), şi este clar că numai proprietarii pămîntului aveau dreptul la construire şi exploatare. Un document din 1654 menţionează explicit dreptul vechi şi exclusiv al episcopiei de Roman de a construi şi exploata mori în rîul Moldova [19]. Încă în 1852, episcopia — care cedase în 1844, orăşenilor, în schimbul a două moşii, vatra tîrgului —, îşi menţinea drepturile asupra veniturilor morilor şi brudinei de la podul de peste rîul Moldova [20]. Episcopia exploata şi morile de la Şchei, din secolul al XVI-lea pînă în secolul al

---

[12] D. C. Sturza-Şchelanu, *Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească*, I, Buc., 1907, p. 18—19, 27, 30, 35, 54.

[13] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, I, p. 10.

[14] Un act din 1654 prevedea pentru sătenii din Ciurbeşti, sat al mănăstirii Bîrnova, obligaţia de a lucra şi la mori (Arh. St., Buc., M-rea Bîrnova, III/1, Arh. St. Iaşi, K. 375).

[15] Z. Wojciechowski, *L'État Polonais au Moyen Age*, Paris, 1949, p. 81—83.

[16] Cf. şi M. Costăchescu, *Doc. mold. înainte de Ştefan cel Mare*, II, p. 324—325.

[17] Exploatarea ocnelor era organizată, cum a arătat şi N. Iorga, după sistemul austriac. Domeniul ocnelor, numit „cămară", era administrat de un cămăraş domnesc. Prima menţiune a unui astfel de administrator este din 1542 (aprilie 30). De la cei care consumau sarea proprie se percepea taxa numită „solărit", menţionată însă în documente abia în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Cf. Arh. St. Buc., M-rea Sf. Sava-Iaşi, XXXIV b/17; cf. N. Iorga, *Privilegiile şangăilor de la Tîrgul Ocna*, în „Analele Acad. Rom.", s. II, t. XXXVII, (1915), p. 245—263; cf. şi *D.I.R.*, Moldova, sec. XVI, vol. I, p. 406.

[18] Ibidem, vol. III, p. 409—410. Cf. şi *Istoria României*, vol. III, Bucureşti, 1964, pp. 51, 73.

[19] Acad. R.P.R., 78/92—95; D.I.R. Moldova, sec. XVI, vol. III, pp. 380, 390, 398; Arh. St. Buc., Bogdana XXII/31, Melchisedec, *Cronica Romanului*, I, 1874, p. 275—276.

[20] *Uricarul*, III, p. 241, 269.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

XIX-lea [21]. Dreptul de monopol feudal asupra morilor era întărit, într-un document muntean din 1575—1576 (august 26), de Alexandru voievod mănăstirii de la Pilești, prin următoarea frază: „nimeni să nu fie volnic să facă mori pe ocina sfintei mănăstiri afară de călugări" [22]. O situație similară a existat în Moldova.

Monopolul mănăstirilor asupra podurilor este atestat documentar începînd din secolul al XVII-lea. Astfel, în 1640, în urma unui conflict, după o cercetare la fața locului, domnia stabilea că numai mănăstirea Sf. Vineri avea dreptul, în acel punct de pe Prut, la vad cu pod umblător și la venit [23]. În principiu, apele mari erau considerate domnești, dar „malul este moșenesc", cum se spune și într-un document din condica Mavrocordat [24]. La Cernăuți, Ștefănești și Fălciu, venitul podului se lua de pîrcălab. Ulterior, acesta se acorda, prin document special, mănăstirilor sau particularilor [25].

Dreptul asupra cîrciumilor și veniturilor lor pe proprietăți mănăstirești este atestat tot din secolul al XVII-lea. Cîrciumi, alături de mori, ale mănăstirilor Bîrnova și Socola, în satele lor Ciurbești și Ezereni, sînt amintite în două documente din 1655 și 1696, cînd li se acordau scutiri de cămănă și bezmăn [26]. În satele lor, boierii construiau toate „acareturile", de care amintește și Regulamentul Organic, care le asigurau venituri din partea țăranilor. Între acestea se aflau moara, pivnița sau cîrciuma, podul umblător și biserica din incinta curții („un des rouages necessaires du domaine", cum a numit-o Imbart de la Tour). Sătenii dependenți nu puteau să-și construiască nici mori, nici poduri, nici biserici, fără asentimentul proprietarului feudal. Astfel trebuie interpretat și pasajul dintr-un document din 1642: „nevoit-au cu osteneala sa (Toma stolnicul) și au grijit de au făcut case și pivnițe de piatră și mori și hălești și alte tocmeli multe au făcut cîte trebuiesc la casa boierească, după cum e obiceiul țării noastre, a Moldovei" [27]. Într-un alt document din 1628 este vorba de „așezările" făcute de Cujbă mare vornic în satul Cristești, la Moldova, ținutul Suceava, din care a acaparat jumătate: 13 case de vecini, iazuri și mori, berărie și sladniță [28]. Într-un alt document din 1604 se indica suma cheltuită de Băseanu uricar pentru construirea unor mori și stupe, case și clopotniță și reconstruirea bisericii din satul Bodeștii de Sus [29]. Este evident că în toate aceste documente sînt amintite elemente generatoare de venit pentru proprietarul feudal din partea țăranilor exploatați. Prin concesie de la Vasile Lupu, Dumitru Buhuș, ruda sa, își construia mori pe domeniul său din Branițe, care depășeau nevoile proprietății feudale. Acest domeniu, cu centrul la Bohotin, a rămas ca tipic pînă în secolul al XIX-lea [30].

Podul este atestat documentar din 1445; dreptul la brudină este recunoscut și explicit (1638) [31]. Există documente ce se referă, în mod special, la dreptul de pod și

---

[21] Cf. D.I.R. Moldova, sec. XVI, vol. II, p. 183; cf. și *Condica liuzilor*, în *Uricarul*, VII, p. 284.

[22] D.I.R., Țara Românească, sec. XVI, vol. IV, p. 200.

[23] N. Iorga, *Anciens documents de droit roumain*, I, 1930, p. 184; Acad. R.P.R., DCXXIII/54.

[24] N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 271; „Bul. I. Neculce", V, (1925), p. 223—224.

[25] Ibidem, p. 220—223; T. Balan, *Documente bucovinene*, VI, p. 84.

[26] Arh. St. Buc., M-rea Bîrnova, II/3; Arh. St. Buc., M-rea Socola, VI/7.

[27] G. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, III, p. 83. Cf. și M. Costăchescu, *Documente de la Ștefan cel Mare*, p. 40—42.

[28] Arh. St. Buc., *Achiziții noi*, XXXVIII/51.

[29] D.I.R., Moldova, sec. XVII, vol. I, p. 154.

[30] R. Rosetti, *Cronica Bohotinului*, în „Analele Acad. Rom.", t. XXVIII (1905). În 1818 domeniul avea curte la Bohotin, mori și cîrciumă la Gura Bohotin, pod umblător la Jijia, rateș la Frăsinești (Acad. R.P.R., LXXXII/3).

[31] Acad. R.P.R., DXLIX/2; Filiala Iași, Fond Spiridonie, XLVII/101. Este amintit, aici, podul de la Rădăuți, peste Prut, al fiilor lui Badiu. Acest pod exista și în secolul al XIX-lea și venitul îl lua proprietarul moșiei, Costache Sturza, succesorul proprietarilor din secolul al XVII-lea.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

exploatarea lui pentru venituri [32]. Nu insistăm asupra conflictelor interminabile dintre boieri, din secolele XVII și XVIII, pentru veniturile rezultate din exploatarea acestor poduri [33].

In satele de răzeși, urmași ce proprietari feudali și dregători — inclusiv cei din Vrancea și Cîmpulung, unde termenul răzeș s-a extins abuziv — dreptul de monopol (apare paradoxal să folosim termenul), se fracționează în funcție de numărul copărtașilor la vadul de moară și de pod, dar există principial cel puțin [34]. Și pravila lui Vasile Lupu dă detalii, în acest sens, în legătură cu morile din satele de răzeși [35]. Între răzeși se infiltrează, prin acaparări, danii sau cumpărări, mănăstiri sau boieri și pretind și folosirea dreptului de moară și pod, legat de proprietatea asupra pămîntului, ajungîndu-se la numeroase conflicte, cum este cazul în regiunea Putnei, în secolul al XVII-lea mai ales [36].

Dreptul de monopol este îndreptat, firește, contra țăranilor dependenți, neproprietari și neliberi, obiect de exploatare. Totuși, cînd proprietarul crede util, mai ales din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea înainte, le cedează dreptul său de monopol, în schimbul unor venituri, cedare care se poate însă revoca oricînd [37].

In concluzie, dreptul de monopol feudal trebuie legat de dreptul de proprietate asupra pămîntului și considerat un atribut al acestuia. Stăpînul feudal, laic sau eclaziastic, este interesat să obțină maximum de venituri din partea țăranilor exploatați prin dijme, munci, folosirea obligatorie a instalațiilor și consumarea vinului. Documentele din secolul al XVII-lea înainte arată explicit existența monopolului feudal asupra morii, podului și cîrciumii pentru mănăstiri și boieri. Acest material informativ, în mare parte inedit, n-a fost cunoscut lui M. Emerit, care se baza, în lucrările sale, mai ales pe datele din cele două volume de *Anciens documents de droit roumain* (1930—1931) ale lui N. Iorga.

Trebuie subliniat însă că, în secolul al XVIII-lea, respectarea drepturilor de monopol se punea cu mai multă acuitate decît în secolele anterioare. Tendința țăranilor de a se elibera, și din acest punct de vedere, de sub tutela proprietarilor laici sau ecleziastici a determinat domnia să legifereze, în așezăminte și condici vechile drepturi ale stăpînilor feudali, care, cum arată documentele, erau tot mai

---

[32] In trei documente, din 1673, 1674 și 1676, Ștefan Petriceico, Dumitrașco Cantacuzino și Antonie Ruset întăreau succesiv Teodosiei Joroaia, „giupîneasă săracă" (adică văduvă), pentru „hrana casei", stăpînirea asupra podului umblător de peste Siret, de pe proprietatea acesteia de la Slipotești (Tecuci), cu ambele maluri ale apei, „unde de vac au fost" (Acad. R.P.R., CCCLIX/12, 18; CDXLV/40).

[33] Cf. un document din 1671 (Arh. St. Buc., M-rea Neamț, LXVII/14), referitor la conflictul intervenit între doi boieri care exploataseră în comun un pod peste Siret, la moșia Voruntărești, din care stăpîneau cîte o jumătate. „Și au avut pod îmblător și scală bătrînă în Siret, în dreptul locului, și le-a fost podul depreună, un dubas a fost a lui Savin, altul a fost a lui Bucium". Bucium a abandonat „scala cea bătrînă" de la Voruntărești și și-a făcut pod la Băiceni, unde „n-a mai fost scală niciodată". Gheorghe Duca trimitea un boier pentru cercetare și dispunea să se revină la „scala cea bătrînă". Pentru pod la Oancea în 1696, Arh. St. Iași 158/28. Pentru conflicte pentru venitul podurilor de la Fălciu, Mastacani—Greceni, la Prut, și Săucești — Mușetești la Siret (între frații Dumitrașco și Manolache Sturza) cf. doc. Arh. St. Iași, 484/1—2, 328/23, 24, 27. Brudina, prevăzută și în Regulamentul Organic, era considerată și în 1859 ca un venit important al stăpînului moșiei. Arh. St. Iași, 659/43 (podul de la Gîdinți, peste Siret).

[34] Arh. St. Buc., Peceți 237; Acad. R.P.R., CCXII/32.

[35] *Carte românească de învățătură de la Pravilele împărătești*, ed. Bujoreanu, Buc., 1885, p. 11 (Pravilă pentru mori); ed. Longinescu, Buc., 1912, p. 27.

[36] Arh. St. Buc., m-rea Neamț, LXIX/18, 19; M-rea Bisericani, XV/37; Acad. R.P.R., XCVIII/173; cf. și N. Iorga, *Studii și documente*, VII, p. 364—365.

[37] Cf. și Hurmuzaki, VII, p. 464. In memoriul său din 1786, referitor la situația din Bucovina, Enzenberg arăta că deși morile, pivele și dîrstele *(Mühlen, Stampfen, Walken)* sînt bunuri ale proprietății *(Grundherrliche Realitäten)*, totuși posedă și mulți țărani dependenți, în schimbul unei mici contribuții anuale pentru stăpînul respectiv.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

frecvent încălcate. Aceiași constatare o face pentru Franța, spre sfîrșitul sec. XVIII, Charles Parain: „... le monopole seigneurial qui à l'origine n'avait guère été qu'un monopole de fait, par suite de l'absence de toute concurrence, après s'être transformé en monopole de droit, était devenu un monopole abusif, tyrannique et parasitaire" [38].

Á PROPOS DE LA QUESTION DU MONOPOLE FEODAL EN MOLDAVIE

RÉSUMÉ

L'auteur expose les deux points de vue de l'ancienne historiographie roumaine au sujet du monopole féodal, l'un qui affirme son existence dans les Principautés roumaines, l'autre qui la nie. L'auteur apporte de nouvelles preuves à l'appui de la première de ces thèses. Il en résulte que les propriétaires de terres détenaient, sur leur domaine, les monopoles du moulin, du droit de péage et des cabarets et que, à partir de la seconde moitié du XVIII-e siècle surtout, il leur a été permis de les affermer à des paysans asservis, en échange de certaines redevances.

[38] Ch. Parain, *Rapports de production et développement des forces productives: l'exemple du moulin à eau*, în „La Pensée", nr. 119, 1965, p. 67.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ÎNSEMNĂRI DESPRE MEȘTERII ȘI BĂNĂRIA LUI EUSTATIE DABIJA VODA

DE

C. A. STOIDE

Pe baza mărturiilor documentare [1] și în primul rînd prin studierea tipurilor de monede rămase de la Eustatie Dabija (1661—1665), știința istorică a ajuns la unele concluzii, pe care le vom menționa în cele ce urmează, privind determinarea tipurilor de monede emise și împrejurările înființării monetăriei și ale funcționării ei.

N. Iorga presupune că numai nevoia de bani a unui domn, care avea să facă față cheltuielilor impuse de ridicarea la oaste, necesitată de cooperarea alături de Turci în războaiele contra Austriecilor, ar fi impus înființarea monetăriei. „Dabija începuse a-și bate șalăii, astfel se numește moneda emisă, firește pentru a plăti ostașii pe care de două ori, în 1663 și 1664, i-a dus în ajutorul turcilor în războiul acestora cu Nemții" [2]. Același istoric, după o mai veche mențiune a lui Hașdeu [3], a repus în discuție și rolul zlatarului Ianache Bănariul în activitatea monetăriei [4].

N. Iorga a observat că, la fel ca și Dabija Vodă, și alți domnitori, aflați în situații similare, au procedat la emisiune de monedă pentru a răspunde nevoilor financiare provocate de campaniile militare impuse de turci [5].

C. Moisil a studiat, de asemenea, împrejurările în care s-a înființat și a funcționat bănăria lui Dabija, ca și tipurile de monedă emise acolo. Lărgind cu mult cadrul cercetătorilor, folosind și bibliografie poloneză, îi găsea cu totul alt caracter. El sublinia faptul că această bănărie a fost înființată „nu atît (din necesitatea) de a satisface nevoile financiare ale țării, cît mai ales de a crea domnului un venit din răspîndirea de monete false în țările vecine și în special în Polonia" [6]. Pe baza descoperirii unor anumite depozite de monede, evident bătute la monetăria din Cetatea Sucevii, dar care purtau emblema altor țări, C. Moisil stabilea și „caracterul ei fraudulos" [7]. Deși termenul acesta, în accepțiunea de azi, este grav, trebuie să ne gîndim că e perfect justificat pe baza descoperirii or arheologice și că, de altfel, în epoca feudală, practica alterării monedei și chiar a falsului de monede era ceva curent [8]. În ce privește data înființării, C. Moisil o fixa „încă din primul an al domniei

[1] A se vedea bibliografia mai departe.

[2] N. Iorga, *Banul lui Dabija Vodă*, în „Analele Academiei Române", Seria a II-a, XXVIII, p. 508.

[3] B. P. Hașdeu, *Etimologicum Magnum*, t. III, p. 3096.

[4] N. Iorga, *Studii și documente*, III, București, 1901, p. 20.

[5] N. Iorga, *Banul lui Dabija Vodă*, *loc-cit.*

[6] C. Moisil, *Bănăria lui Dabija Vodă*, București, 1915, p. 10.

[7] *Ibidem*, p. 12.

[8] *Ibidem*, p. 15—16. C. Moisil credea că ar fi existat în țară, „încă înainte de urcarea lui Dabija Vodă pe tronul Moldovei, o întinsă industrie", care fabrica bani

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

lui, deci încă din 1661" [9]. Aceste concluzii le credea îndreptățite pe baza datei de la care au început să aibă curs în Polonia banii moldovenești, și care, după cronicarul polonez Pasek, era 1662. Apoi, C. Moisil credea „că Dabija s-a urcat pe tron în septembrie 1661" [10]. Or, pentru instalarea unei monetării în epoca aceea se cerea un timp foarte redus.

N. Iorga, în recenzia făcută studiului lui C. Moisil, **își menținea părerea** exprimată mai de mult în privința motivului care ar fi determinat pe Dabija să-și instaleze o monetărie, ca și asupra datei la care a început să emită monedă: sfîrșitul anului 1663 sau începutul lui 1664 [11].

Cercetările istoricului P.P. Panaitescu [12] și ale numismatului Ilie Țabrea [13] au lărgit cu mult cadrul problemei, punînd în discuție și împrejurările în care au funcționat, în aceeași epocă, monetăriile din Polonia și, lucru principal, rolul avut de un personagiu care a condus bănăria din Polonia și aceea înființată de Dabija.

In nota de față se folosesc aceste studii, ca și de altfel tot ce s-a publicat, recurgîndu-se pentru unele amănunte și la inedit, pentru a se putea preciza data certă la care a luat ființă bănăria și, de asemenea, de a se stabili unele detalii ale funcționării ei. În stadiul actual al cercetărilor nu se mai pot susține concluziile la care ajunsese N. Iorga, după care bănăria ar fi fost înființată spre sfîrșitul anului 1663 sau începutul anului 1664, și nici acele ale lui C. Moisil, care fixase data înființării în 1661 [14]. Am văzut motivele care determinaseră pe N. Iorga, trecînd chiar peste informația existentă, să se oprească la acea dată: necesitatea de a pune de acord data înființării bănăriei cu acelea la care ar fi avut loc campaniile lui Dabija, care, după autor, urma să le finanțeze.

C. Moisil pornea în stabilirea datei de la constatarea că, în acea epocă, timpul necesar instalării unei monetării era minim, că Pasek, cronicarul polonez, atestă apariția în Polonia a banilor falși, bătuți în Moldova, încă din 1662 și că, după cunoștințele din epoca la care își scria studiul asupra domniei lui Dabija, Istratie Vodă s-ar fi urcat pe tron „în septembrie 1661" [15]. Concluziile perfect logice ale lui C. Moisil se bazau însă pe o premiză eronată: urcarea pe tron a lui Dabija avusese loc cîteva luni mai tîrziu, scurtînd pînă la imposibil termenul de la care înainte, în cursul anului 1661, s-ar mai fi putut înființa bănăria. În adevăr, după datele pe care le avem, se constată că Eustatie Dabija s-a instalat în domnie între 12/22 și 14/24 decembrie 1661 [16]; de la această dată și pînă la sfîrșitul anului, nici într-un caz nu s-a putut intra în legături pentru instalarea monetăriei.

---

falși pentru Polonia. In sprijinul acestei păreri s-ar putea aduce și inscripția de pe o piatră tombală de la Baia, cu data de 1652, a unui „Lupul bănar", înmormîntat acolo. (St. Olteanu, *Meșteșugurile din Moldova*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie", vol. III, 1959, p. 164).

[9] C. Moisil, *op. cit.*, p. 12.

[10] *Ibidem*: „de altă parte se știe că Dabija Vodă s-a urcat pe tron în septembrie 1661".

[11] N. Iorga: C. *Moisil, Bănăria lui Dabija*, în „Revista Istorică", an. I, nr. 9—10 (septembrie-octombrie 1915), p. 188—189.

[12] P. P. Panaitescu, *Date noi despre falsificări de monete polone în Moldova*, în „Buletinul Soc. Numismatice" pe 1933—1934, partea I-a, p. 129 și următoarele.

[13] I. Țabrea, *Originea și activitatea monetăriei lui Dabija Vodă din Suceava*, s. l., 1939.

[14] La concluziile din urmă, ceva mai atenuate, pare a înclina și I. Țabrea *(op. cit.*, p. 19—20): „După cum s-a văzut, monetăria de la Suceava s-a înființat după urcarea pe tron a lui Dabija Vodă, poate încă pe la sfîrșitul anului 1661, dar în orice caz, cel mai tîrziu la începutul anului 1662, cînd constatăm că se găsea în plină activitate" *(op. cit.*, p. 22).

[15] C. Moisil, *Bănăria...*, p. 10.

[16] Între primele acte date de Dabija ca domn al Moldovei, doc. din 15 dec. 1661 (7170), la C. A. Stoide, *Documente și regeste nemțene de la Dabija Vodă*, Piatra Neamț, 1936, p. 5—6; doc. din 15 dec. 1661 (7170), inedit, Acad. R.P.R., pach. LXXVII, doc. nr. 140; doc. din 18 dec. 1661 (7170), inedit Arh. Stat. București, M-rea Aron Vodă, pach. I, doc. nr. 5. Data decembrie 1661 (7170), fără a se indica și ziua, o dă și Pseudo N. Costin: „La luna lui Dekembrie au sositu în Iași". *Letopisețul Țării Moldovei*, în Kogălniceanu, *Letopiseți*, tom. II, București, 1872, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Data înfiinţării monetăriei. Informaţia istorică, în momentul de faţă, posedă elemente care ne pot ajuta să fixăm cu precizie data de an a înfiinţării monetăriei şi, cu oarecare aproximaţie, pe cea de lună. După atestările cronicarului polon Paşek, banii falşi, „şalăii mincinoşi", fabricaţi în Moldova, pentru care se plătise multă mon dă de aur şi argint, şi-au făcut apariţia în Polonia în 1662 [17].

Sînt şi unele indicaţii documentare interne, care, după părerea noastră, se referă la emisiuni ale noii bănării: apariţia de monedă alterată în cantităţi mai abundente, parte din ea pusă în circulaţie de însăşi Vistieria Moldovei prin conducătorii ei. Un act din 25 ianuarie 1662 vorbeşte despre încasarea unei datorii de către cîţiva curteni, nepoţi de ai Ciogoleştilor, de la un Dumitru biv vistiernic, care le plăteşte datoria cu „60 de lei bani proşti", şi 22 de galbeni „bani de argint" [18]. Deci pe baza acestei ştiri se poate deduce că, încă din a doua jumătate a lunii ianuarie 1662, primele emisiuni ale bănăriei noastre puse în circulaţie.

Evident, la aceeaşi emisiune de bani din bănăria moldovenească se referă informaţia din zapisul cu data de 16 iunie 1662, întărit prin uricul din 17 iunie acelaşi an, care menţionează „pentru cumpărături ale lui Toma Cantacuzino, vornicul cel mare de Ţara de Jos, plata făcută în lei, bani cu lipsă" [19]. Pe de altă parte, aflăm că, încă înainte de 15 noiembrie 1662, Dabija Vodă luase „sama" bănăriei şi doi dintre conducătorii ei, Ianache Bănarul şi Ghinea Vistierul, ispravnicul ei, fuseseră găsiţi în neregulă şi siliţi să-şi vîndă bunurile pentru a despăgubi pe domn [20].

În concluzie, ţinînd seama atît de faptul că între 15/25 decembrie şi pînă la sfîrşitul anului 1661, Dabija n-a avut răgazul necesar să pună în funcţie o monetărie, cît şi de datele sigure din 1662, de legenda monedei şi de indicaţiile asupra emisiunilor acestei monetării, în ţară şi în Polonia, se poate afirma cu toată siguranţa că bănăria lui Dabija a funcţionat numai începînd cu anul 1662 [21]. La data de 25 ianuarie acest an, ea era înfiinţată şi emisese moneda pusă în circulaţie, despre care se simţise nevoia să se facă menţiunea că sînt „bani proşti" [22] sau „bani cu lipsă" [23].

Cum a funcţionat bănăria lui Dabija. Bănăria a fost instalată în vechea cetate a Sucevii. Dat fiind caracterul ei parţial de întreprindere frauduloasă, ea a fost, pe cît s-a putut, ţinută în secret. Date mai vechi au dus la concluzia că pentru instalarea şi funcţionarea acestei bănării s-a făcut apel la un specialist străin, italianul Titus Livius Boratini, fost arendaş al monetăriei polone din Cracovia [24]. Acesta, de asemenea, înfiinţase şi o monetărie specială în palatul Ujosdaw, lîngă Varşovia,

---

[17] C. Moisil, *op cit.*, p. 10 şi I. Ţabrea, *op. cit.*, p. 5—6.

[18] G. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, IV, p. 92.

[19] Doc. din 16 iunie 1662 (7170), în Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, III, 1, p. 211 şi întărirea domnească din 17 iunie, acelaşi an, Ghibănescu, *op. cit.*, p. 211—2.

[20] Doc. din 15 noiembrie 1662 (7171), a cărui dată de an a fost citită greşit de N. Iorga, „7176" în loc de 7171 cum se află în originalul de la Acad. R.P.R. (N. Iorga, *Studii şi documente*, III, p. 20). Verificarea datării acestui zapis se poate face şi prin uricul lui Dabija, dat mănăstirii Golia, cu data de 17 martie 1663 (7171). Acad. R.P.R., pach. LXXVII, doc. nr. 120: Mănăstirea a arătat un zapis „făcut de mărturie, de la mulţi negustori şi chezaşi ce au fost pentru Enachi, ficiorul lui Ghiorghiţă Zlătariul, anume: David starostea de neguţători şi Tudori ce au fost cămănar şi Dimitraşco Braşoveanul şi alţi neguţători, vr'o treizeci de oameni, scriind şi mărturisind într-acest zapis cum au fost Enachi, ficiorul lui Ghiorghiţă zlatariul bănar şi au căzut la mare nevoie şi vină domniască şi au fost căzut şi la închisoare la temniţă au fost să dea domniei meale 1000 de taleri". (Doc. de la Dabija cu data de 17 martie 1663 (7171), inedit. Acad. R.P.R., pach. LXXVII, doc. nr. 120); şi doc. din 19 noiembrie 1662 (7171) prin care Ghinea îşi „vinde" moşia Blăneştii lui Dabija Vodă („Buletinul Comisiei Istorice", IV, p. 168).

[21] Data de 1662 a înfiinţării monetăriei de la Suceava a fost acceptată de Oct. Iliescu, *Despre manuscrisul unui vechi corpus al monetelor Moldovei şi ale Ţării Româneşti*, în „Studii şi cercetări de Bibliografie", II, 1957, p. 307 şi O. Iliescu, *Solidi Valahici vulgo Dumnicze*, în „Studii şi cercetări de Numismatică", vol. III, 1960, p. 315.

[22] G. Ghibănescu, *Surete*, IV, p. 92.

[23] G. Ghibănescu, *Ispisoace*, III, 1, p. 211—121.

[24] I. Ţabrea, op. cit., p. 14—15.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

și era cunoscut pentru priceperea lui în ce privește treburile unei monetării. Pentru aceste merite, primise și indigenatul polon [25]. Informația în cauză arată că la 30 septembrie 1661, contractul lui Boratini cu monetăria din Cracovia expirase, și el nu se mai întîlnește în Polonia de la această dată pînă prin 1663, timp pe care s-a dedus că l-ar fi petrecut în Moldova [26]. Pe de altă parte, aflăm din informația internă că un rol în activitatea bănăriei lui Dabija a avut și un argintar sau zlătar băștinaș, Ianache, fiul unui Ghiorghiță argintarul [27], deci dintr-o familie de meșteri lucrători în metale prețioase.

Se pune întrebarea dacă deschiderea bănăriei s-a făcut cu ajutorul lui **Boratini**, adică dacă acesta a venit în Moldova încă de la începutul anului 1662, sau dacă nu cumva el fusese precedat de o trecere a lui Ianache pe la conducerea bănăriei, și numai după aceea s-a făcut apel la specialistul străin. Din indicațiile date de documente pare a reieși că Ianache Banarul, împreună cu Ghinea vistierul, acesta din urmă în calitate de ispravnic al bănăriei, au avut, într-o perioadă a funcționării bănăriei — perioadă care trebuie s-o situăm anterioară lui noiembrie 1662 — toată răspunderea conducerii, deci și a lucrului. De altfel, informația documentară internă specifică existența în Moldova, în aceeași vreme, a cel puțin încă doi bănari indigeni și anume: „Mitrea fiul popii, bănar din Iași" [28] și „Alexandru bănarul domnesc", care se întîlnește în acte prin 1670 [29]. Din aceste indicații reiese că bănăria lui Dabija, fiind o întreprindere de proporții, cu lucrul de migală pe care trebuia să-l facă, a putut folosi concomitent mai mulți meșteri bănari. Dacă ținem seamă și de rolul pe care îl evidențiază informația ce vorbește despre vina sa, se poate deduce că Ianache zlătarul a avut conducerea propriuzisă a lucrului, ajutat fiind de cel puțin unul dintre bănarii care apar în aceeași epocă, adică de acel Mitrea. Ar urma de aici că Boratini a venit mai tîrziu în Moldova, sau a fost chemat și a avut, la început, rolul de a controla activitatea celor doi conducători ai bănăriei — Ianache zlătarul și Ghinea vistierul — și de a fi arătat domnului lipsurile.

Să vedem însă și felul în care informația internă relatează rolul acestor moldoveni în lucrul bănăriei. Asupra rolului jucat de Ianache la bănărie, informația este relativ destul de largă. În actele epocii se arată prosperitatea în care se găsea bănarul Ianache; prin iulie 1662 el putea cumpăra o vie pentru care plătea 125 de lei [30] și în noiembrie același an se produce căderea lui: „au fost Enachi, feciorul lui Ghiorghiță zlatarul, bănar și au căzut la mare nevoie și vină domnească și au fost căzut și la închisoare și au fost să dia domniei... 1000 de talere" [31]. Pentru plata sumei imputată a fost luat în chezășie de către părintele său Gheorghiță zlătarul și de alte fețe și anume: de „David staroste de negutători și Tudori ce au fost cămănar și Dumitru Brașoveanul și alți negustori, vreo treizeci de oameni", spune actul. Ianachi încă, departe de a-și plăti datoria, a găsit că e mai convenabil să fugă „la Rașcov în Țara căzăcească", lăsînd „pe toți chezașii lui la nevoe mare" [32]. Aceștia, pentru a se despăgubi de sumele date de ei Vistierici domnești în contul datoriei lui Ianache, „au luat haine și arginturi și vii de ale lui Ianache, de ce au găsit și și-au vîndut" [33]. Au vîndut și două fălci de vie la Șorogari, lui Macarie, egumenul și soborului de la mănăstirea Golăi „drept șaptezeci de lei bătuți, tot bani gata" [34]. Știri de mai tîrziu ne arată că nici isprăvnicia lui

[25] P. P. Panaitescu, *Date noi despre falsificări de monete în Moldova*, „Bul. Soc. Num.", *loc. cit*, p. 129 și I. Țabrea, *op. cit.*, p. 16.

[26] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 131 și I. Țabrea, *op. cit.*, p. 20.

[27] Ghiorghiță era un „zlătar domnesc". Astfel i se spune în actul din 14 mai 1652 (7160), prin care cumpără o vie cu prețul de 50 „de lei bani gata", de la Irina, femeia lui Ștefan Botezatu. (Inedit, Arhivele Statului Iași, orig., pachet 101, doc. nr. 103).

[28] Șt. Olteanu, *Meșteșugurile din Moldova în sec. XVII*, în „Studii și materiale de istorie medie", vol. III, 1959, p. 164 și nota 10, cu indicația cotei actelor, fără a se arăta data documentelor.

[29] Hasdeu, *Etimologicum Magnum*, III, p. 3096 și I. Țabrea, op. cit., p. 23.

[30] Acad. R.P.R., pach. LXXVII, doc. nr. 119 cu data de 2 iulie 1662.

[31] Doc. din 15 noiembrie 1662 (7171), în Iorga, *Studii și documente*, III, p. 20; data rectificată de noi după ineditul de la Acad. R.P.R.

[32] N. Iorga, *Studii și documente*, III, p. 20.

[33] *Ibidem*.

[34] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Ghinea vistiernicul nu era într-o situație mai bună. Cînd domnul i-a luat „sama" banilor, operație care se vede a fi fost făcută odată cu cea a lui Ianache, „i-au lipsit din samă 1 500 de lei"[35]. Pentru acești bani și pentru alți 1 500 de lei, cu

[35] „Bulet. Com. Ist.", IV, p. 170—1. Pentru „vînzarea" satului Blănești către Dabija Vodă, zapis din 16 noiembrie 1662 (7171), „Bulet. Com. Ist.", IV, p. 168. Ghinea a fost și el unul dintre balcanicii veniți în Moldova în epoca lui Vasile Lupu. Cu numele de „Ghinea negustătorul" îl întîlnim într-un act cu data de martie 1652 (7160), (Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 82). A avut legături cu familia domnitorului și mai tîrziu s-a căsătorit cu Maricuța, fiica lui Gheorghe hatmanul, fratele lui Vasile Vodă. (Act. din 3 mai 1663), inedit. Arh. St. Buc., M-rea Ioan Gură de Aur, pach. XVII, dos. 11). A pătruns încă din domnia lui Ștefan Lupu printre apropiații lui Eustratie Dabija vornicul. La 11 august 1661 (7169), mărturisește împreună cu Alexandru Costin pitarul și Constantin paharnicul pentru o cumpărătură a lui „Dabija marele vornic și a giupînesii sale Dafina". Își spune tot „Ghinea negustătorul" (Iorga, *Studii și doc.*, VII, p. 315). La moartea lui Ștefăniță Lupu a fost și el dintre cei care au văzut în domnia lui Dabija o soluție pentru tron. La 18 octombrie 1661 (7170), el se găsea la Țarigrad unde, desigur, susținea prin forța banilor și legăturile sale cu oamenii de afaceri din capitala Turciei soluționarea vacanței la tron prin numirea lui Dabija. În schimb, Dabija se ocupă de afacerile lui din țară, cum arată zapisul cu data de mai sus, prin care „Andrei, nepotul mitropolitului Varlaam, ceda acestui „Ghinea negustătorul" niște case și o cantitate importantă de vin, pentru o datorie de două sute de lei. „Tocmala s-a făcut", spune zapisul, „dinaintea dumisale vornicului celui mare, Dabiiei. Pentru credință am iscălit să se știe. Asiderea — se obligă Andrieș — ca să aibu a-i da și dresele casăi dacă va veni de la Țarigrad. și ca să aib a le scrie si în catastihul tîrgului". (Arh. St. Buc., M-rea Galata, pach. XIV, doc. nr. 30). Interesant de notat că și Ghinea, devenit sub Dabija vistiernic al treilea și „ispravnic" la bănărie în primele luni ale anului 1662, se găsea în stare prosperă. În martie cumpără părți din Blănești de la Nastasia Bîrlădeniță și fratele ei Cormiță, pentru suma de 190 lei („Bulet. Com. Ist", IV, p. 168). La 28 august acelasi an cumpără alte părți din Blănești pentru suma de șaizeci și unul de lei (I. Antonovici, *Doc. Bîrlădene*, III, p. 252—253). Cam în aceeași epocă cumpără, împreună cu soția lui, Măricuța, părți din Iacobeni, ținutul Hîrlăului, pentru suma de „o sută și șase ughi". (Inedit din 5 mai 1663 (7171). Arh. St. Buc., Mănăstirea Ioan Gură de Aur, pach. XVII, doc. nr. 11, prin care însă Ghinea renunță la satul cumpărat anterior.

Bunele legături dintre Ghinea și domn au continuat și după incidentul din noiembrie 1662. În cursul anului 1664, el a fost trimis de Dabija, cu Palade stolnicul, la Udriu („Bul. Com. Istorice", IV, p. 169—70), desigur tot pentru unele afaceri bănești ale domniei. În ianuarie 1665, el a fost promovat la treapta de medelnicer. (Act. din 12 ianuarie 1665, în Ghibănescu, *Surete*, IV, p. 25—26). După moartea lui Dabija și schimbarea prematură a domniei lui Duca, o dată cu venirea la tron a lui Iliaș Alexandru, Ghinea a contestat „datoria" din 1662, și a ridicat în Divan pretenții asupra Blăneștilor. Discuția asupra vinovăției lui a fost mai lungă. În octombrie 1666, Andoca pitarul a mărturisit că „la acel sat s-au fost acolisit răposatul Dabija Vodă, să-l vînză sau să-l schimbe cu altu satu, și m-au pus pe mine să-i fac tocmală cu Ghinea medelnicerul și Ghinea n-au vrut nici să-l vînză, nici să-l schimbe" (Bulet. Com. Ist.", IV, p. 169—70). Ghinea a cîștigat procesul, dar, cu venirea la tron a lui Gheorghe Duca în 1669, satul i-a fost luat „în tărie", și el a redeschis procesul sub Antonie Ruset în iulie 1676. La această judecată, Ghinea „așa au dat samă înaintea noastră, spune domnul, cum acel sat și aceli poieni i le-au luat Dabija Vodă cu mare împresurătură că l-au pus ispravnic la bănărie; și la „samă" i-au aruncat năpastă cum nu-i ajunge 1500 de lei și l-au pus la închisoare la turn". Alexandru Ramandi postelnicul, fiind „de casa Dabija Vodă", a dat alte lămuriri în privința împrejurărilor în care s-au petrecut lucrurile, arătînd „înaintea Divanului cum știe de povestea lui foarte bine; cu adevărat cum au fost pus Dabija Vodă pe Ghinea ispravnic la bănărie, precum au dat samă el, și cînd i-au

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

care rămăsese Ghinea dator pentru niște sare luată de la ocnă, în total 3 000 de lei, Dabija a primit de la dînsul satul Blănești [36].

Vinzarea viei din Șorogari s-a făcut la 15 noiembrie 1662, și a moșiei Blănești la 19 noiembrie același an [37]. Din aceste date rezultă că un control asupra felului în care s-a lucrat la bănărie, o „samă", s-a luat de către Dabija după 28 august 1662, dată la care Ghinea făcea ultima cumpărătură de moșie [38], și înainte de 15 noiembrie 1662, poate chiar la începutul lunii septembrie 1662, data încheierii anului calendaristic și financiar în Moldova acelei epoci. „Sama" vădise vinovăția lui Ianache zlătarul și a lui Ghinea vistiernicul și, ca urmare, ambii fuseseră destituiți de la bănărie, judecați și închiși „în turn". Neîndoielnic că ei lucraseră de conivență. Deci, în perioada de dinainte de 15 noiembrie 1662 s-a terminat o etapă în activitatea bănăriei lui Dabija, etapă în care au avut roluri principale meșterul moldovean Ianache zlatarul și ispravnicul domnesc, Ghinea vistierul.

Etapa a doua începe după această dată (în orice caz la 15 noiembrie 1662 lucrurile se consumaseră) și sîntem și noi de părere că aceasta este perioada de activitate în bănărie a lui Titus Livius Boratini, italianul polonizat [39]. Credem că ar fi necesar să se examineze cu atenție monedele rămase din bănăria lui Dabija, pentru a se constata dacă se poate face o deosebire între monedele din emisiunea lui Ianache zlatarul, meșter de țară, și acele din emisiunea lui Boratini, care învățase la Paris „gravura în aramă" [40].

O întrebare care se pune e aceea asupra persoanei care va fi desenat matrițele pentru etapa Ianache zlatarul. Boratini a fost și un artist gravor. Dar Ianache? Ne amintim că în epoca aceasta trăia în Moldova un mare artist „cioplitor în piatră", acel Gligore Cornescu, despre care Neculce ne spune că „era foarte meșter de scrisori și de săpături la pietre și alte lucruri", pe care Duca Vodă, prin 1673, l-a pus „de au făcut chipu cetății Camenița de ceară, cu toate turnurile și din lăuntru și din afară" [41]. A lucrat Cornescu matrițele bănăriei? Am fi dispuși să presupunem. Ar fi, de asemenea, interesant să se examineze cu atenție siglele de pe monedele din aceste emisiuni, punîndu-le în legătură cu numele bănarilor moldoveni și a lui Boratini, neomițîndu-se nici numele lui Gligore Cornescu. În felul acesta poate s-ar ajunge la unele concluzii noi.

Se vede însă că lucrul într-o monetărie, în epoca feudală, era legat de multe riscuri, el dînd motive la suspiciuni.

Conducerea lui Boratini în monetăria de la Suceava n-a ținut decît pînă în 1663. În cursul acestui an el se afla din nou în Polonia ,deși la plecare dăduse asigurări că nu se va mai reîntoarce; comisia senatului îi arendează iarăși unele monetării [42]. A nemulțumit în vre-un fel și Boratini pe domnul Moldovei, care a dispus din această cauză scoaterea lui din însărcinarea pe care i-o dăduse la bănărie? Sau, mai probabil, el singur, nemulțumit de felul în care se putea viețui în Moldova, poate și atras din nou de poloni care vedeau în bănăria din Suceava o concurență periculoasă pentru propriile lor întreprinderi, se va fi reîntors? Sînt întrebări la care nu se poate răspunde cu precizie actualmente.

Prin scoaterea de la bănărie și apoi prin fuga lui Ianache zlătarul la Rașcov, și prin reîntoarcerea lui Boratini în Polonia în 1663, ar fi urmat ca bănăria de la Suceava să-și închidă porțile. Situația aceasta nu convenea domnului Moldovei — din multe motive — și, în lipsă de alți specialiști, se pare că el s-a văzut nevoit să recurgă din nou la acela asupra căruia putea să aibă mai puternic ascendent, la Ianache, care era supusul său și al cărui părinte și chezași se aflau în țară. Nu

luat sama i-au lipsit din sumă 1 500 lei și apoi deosăbi, au mai luat Ghinea medelnicerul sare de la ocnă, preț de 1500 lei, de s-au plătit de un arman ce a fost datori; apoi Dabija Vodă și-au cerșut banii, datoria lui Ghinea, aceale 3 000 de lei". Neavînd bani, s-au împăcat cu domnul și i-au dat Blăneștii, pentru 500 de lei, rămînînd dator pentru rest. La moarte, Dabija i-a iertat datoria. („Bulet. Com. Ist.", IV, p. 170).

[36] *Ibidem.*

[37] Vezi notele de mai sus.

[38] I. Antonovici, *Doc. Bîrlădene*, III, p. 252.

[39] *Ibidem.* Țabrea, *Originea și activitatea monetării*, p. 16.

[40] *Ibidem*, p. 14.

[41] Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. I, Iordan, a II-a, 1959, p. 41. A se vedea și C. Bobulescu, *Gligorie Cornescul, arhitect* al m-rei Cetățuia, în revista „Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXIV (1958), nr. 11—12.

[42] I. Țabrea, *op. cit.*, p. 16.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

știm cum s-a făcut împăcarea, dar e cert că bănăria a funcționat și după 1663, dovada fiind făcută prin circulația tot mai intensă a monedelor din bănăria interuă. Ba, mai mult, avem printr-un document intern și dovada directă a revenirii lui Ianache în Moldova și, prin aceasta, și a reașezării în postul de la bănărie. În adevăr, un act de vînzare-cumpărare cu data de 7 mai 1664 e întărit între alți martori și de „Iane bănar" [43]. Cît a funcționat Ianache la bănărie după 1664 nu știm. Ceva mai tîrziu, prin 1670, cînd avem și alte informații că bănăria funcționa, se întîlnește în acte și un alt bănar, despre care am vorbit și mai înainte, acel „Alexandru bănarul domnesc", care întărește un zapis de mărturie [44]. Trebuie să subliniem că Ianache a trăit încă mulți ani după acea dată. El apare într-un act din noiembrie 1684 [45]. Ținînd seama însă că Alexandru poartă acum numele de „bănar domnesc", ar trebui să presupunem că, puțin timp înainte de 1670, el a fost înlocuit la bănărie cu Alexandru, sau că, după această dată, conducerea revenind lui Alexandru, el va fi lucrat numai ca ajutor al acestuia.

S-a presupus că bănăria de la Suceava ar fi funcționat numai pînă prin 1672 [46]. Acte de mai tîrziu atestă existența în Moldova a unor bănari, care se pare că îndreptățește concluzia că bănăria, cel puțin sub forma unei emisiuni de monede false, purtînd emblema monetarilor din Polonia și din alte locuri, a funcționat în tot cursul secolului al XVII-lea [47]. Se pare însă că sub această formă funcționase și anterior epocii lui Dabija [48].

Consecințele funcționării bănăriei pentru viața economică a Moldovei. Monetăria lui Dabija, despre care unele izvoare istorice polone arată că a influențat în oarecare măsură în chip nefast economia din ținuturile de la nord, a avut, desigur, o influență cu mult mai dăunătoare asupra economiei feudale din Moldova. Mărturii directe asupra crizei economice din ultimele patru decenii ale secolului al XVII-lea de funcționare a bănăriei lipsesc.

În adevăr, fenomenul prezenta un aspect prea subtil pentru a putea fi sesizat de cronicarii noștri, care, de altfel, scriau într-o epocă cu mult depărtată evenimentelor. Totuși, anumite consecințe ale crizei produse se pot urmări și se poate afirma, fără teama de a săvîrși o eroare, că toată viața economică a țării în a doua jumătate a secolului al XVII-lea s-a resimțit în chip defavorabil din cauza acestei experiențe a lui Vodă Dabija. Aceasta cu atît mai mult cu cît monetăria, prin emisiunile ei care dădeau impresia unei prosperități economice, și care adunau în Visteria domnească bani mulți, a dăinuit și sub domnii următori lui Eustatie Dabija. Ea a trebuit să funcționeze sub Ghicorghe Duca în întîia domnie, deși nu avem știri în

---

[43] Doc. din 7 mai 1664 (7172), Acad. R.P.R., pach. XVIII, doc. nr. 132.

[44] B. P. Hasdeu, *Etimologicum Magnum*, III, p. 3096 și I. Țabrea, op. cit., p. 23.

[45] „Buletinul Ioan Neculce", V, p. 174. I se spune „Iane zlătar".

[46] I. Țabrea, *op. cit.*, p. 24.

[47] Între bănarii întîlniți în acte după 1672, trebuie amintit un „Vasile bănarul", care dă o mărturie în Iași prin 1690 (7193), (Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, IV, 1, p. 147); meșteșugul de bănar era rar, și cei care-l practicau erau cunoscuți de contemporani numai prin acest atribut, fără să fie nevoie să li se spună și numele. Acte din aceeași epocă vorbesc despre datorii ale visiernicului Toader Cantacuzino la un „Iorga zet bănar" (Iorga, *Studii și documente*, VII, p. 185 și 186).

În al cincilea deceniu al secolului al XVIII-lea apare în acte un „Gavril fecioru bănarului, nepot lui Țigan din Țibănești" (Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, IV, p. 60). Bănarul, părintele al lui Gavril, e de presupus că a fost trăitor prin a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Poate e aceeași persoană cu socrul lui Iorga; iar faptul că tatăl său purta numele de Țigan, putea fi un țigan zlătar, meșter renumit pentru măiestria lui, al cărui fiu, care avea aceeași pregătire și va fi fost de asemenea dotat, a putut ajunge „bănar domnesc".

[48] În sensul acesta se vedea inscripția de pe piatra de mormînt de la Baia, cu data de 1652, a unui „Lupu bănarul" (Șt. Olteanu, *op. cit.*, p. 164).

În epoca aceasta, moneda de schimb frecventă în Moldova era talerul. După toate probabilitățile, Lupu bănarul a bătut taleri, pe care-i și întîlnim „taleri bani proști" (un act cu data de sept. 1660, citat în C. I. Andreescu și C. A. Stoide, *Stelăniță Lupul*, București, 1938, p. 125 și nota 12). Cursul talerilor era de 4,1 „taleri bani proști" pentru 2 „taleri bani buni". (*Ibidem*, p. 126).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

privința aceasta [49]. A funcționat în domnia lui Iliaș Alexandru [50] și a funcționat și în timpul domniei de a doua a lui Gheorghe Duca Vodă [51]. In cursul acestei domnii, criza s-a accentuat și unele izvoare arată că una din cauzele răscoalei din 1672 împotriva lui Gheorghe Duca și a regimului său s-a datorat tocmai emisiunii de monedă alterată în bănăria de la Suceava. Răsculații au descoperit și distrus în cetatea Sucevii bănăria clandestină a domnului [52].

Din cercetarea actelor de tranzacții între locuitorii țării, care s-au păstrat în legătură cu vînzările de bunuri imobiliare, se vede că moneda bătută în monetăria de la Suceava era puțin folosită [53]. Marii boieri n-o acceptau, în genere, în tranzacțiile dintre ei. Ea a avut curs mai ales în vînzările-cumpărările curente de vite, alimente, articole de îmbrăcăminte și mobilier etc., între locuitorii de obîrșie modestă. Pe calea aceasta a putut activa schimbul de mărfuri și ajuta în largă măsură trecerea de la schimbul în natură la schimbul pe bani. Vistieria, care trebuia s-o accepte, a avut însă greutăți cu schimbarea acestor bani cînd, la plata tributului către Poartă, trebuia să-i prefacă în monedă curentă de argint sau de aur.

Sîntem în epoca în care din ce în ce mai mult dregătoriile în țară sînt oneroase. Boierii refuză să primească Visteria și se atribuie unor partizani ai unor domnitori din epoca aceasta tendința de a „stinge" cîte o casă boierească prin numirea ca vistier [54].

Ca o consecință a intensei circulații de monede de diferite tipuri și titluri, dintre care multe alterate, emise atît în bănăria din țară cît și în cele din afară, s-a făcut din ce în ce mai mult apel la zarafi sau schimbători, pe care în epoca aceasta îi găsim organizați în breaslă [55]. Evident, ei au avut anumite legături cu Visteria căreia îi erau datori să-i schimbe anumite cantități de monedă alterată în monedă forte. Aveau un loc anumit, un cartier în care-și instalaseră „băncile", formînd un fel de bursă.

Un document din 19 iunie 1664 ne vorbește de niște dughene care „sînt lîngă mănăstirea lui Barnovschi, aproape de schimbători" [56]. Așezarea „schimbătorilor" era un loc atît de cunoscut în Iași, încît putea să servească ca orientare. Mărturia o fac în același zapis, între alți negustori, următorii: „Mihai schimbătorul și Manta schimbătorul și Pană schimbătorul [57]. Incepînd din 1664, s-a simțit nevoia să se impună un curs forțat, atît pentru moneda bătută în bănăria internă cît și pentru monedele străine, față de moneda de calcul din țară care era „leul" sau „leul bătut". Cursul la care a fost impusă moneda bătută în țară e arătat cu începere din martie 1664, și se menține în tot timpul domniei lui Dabija, ca și în domniile următoare. Intr-un astfel de act se spune: „Așijderea și banii ce mi-au dat dumnialui să se știe, leul bătut drept patru lei proști" [58]. Cum s-a arătat, cursul acesta se menține și cîțiva ani

---

[49] In schimb, a se vedea atitudinea lui Gheorghe Duca față de unii falsificatori de monede, originari din Bistrița Ardealului (Iorga—Hurmuzaki, XV, 2, p. 1329 și comentariile C. A. Stoide, *Prima domnie moldovenească a lui Gheorghe Duca*, București, 1945, p. 57, 68 și St. Olteanu, *op. cit.*, p. 165).

[50] Cronica atribuită lui N. Mustea, la domnia lui Iliaș Alexandru, în Kogălniceanu, *Letopisețe*, III, p. 6.

[51] I. Țabrea, *op. cit.*, p. 23.

[52] C. A. Stoide, *Un episod din domnia lui Gheorghe Duca — Revolta lui Hîncu și Durac*, S. 1., p. 15.

[53] Menționez că, cercetînd actele domniei lui Dabija dintr-un număr de 80 de acte care cuprind vînzări-cumpărări de bunuri imobiliare, abia în trei acte vînzarea s-a făcut pe „lei bani proști".

[54] I. Tanoviceanu, *Marele spătar Ilie Țilescu*, în „An. Acad. Rom.", seria II, tom. XXII, Mem. Sect. Ist., Buc., 1910, p. 9, 815.

[55] Un schimbător Miha apare într-o mărturie încă din ajunul urcării pe tron a lui Dabija (Act din 1 sept. 1661, Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, III, 2, p. 191). El apare și într-un act din 13 martie 1662 (1770) (Ghibănescu, *Surete*, IV, p. 221).

[56] Inedit din 19 iunie 1664 (7172), Arh. Stat. București, M-rea Sf. Ioan Gură de Aur, pachet III, dos. nr. 1.

[57] *Ibidem.*

[58] Doc. din 28 martie 1664 (7172), (Ghibănescu, *Surete*, VIII, p. 105—106). Doc. din 1665 (7173) mai 7, butnarii din Mărăței „vînd niște delnițe pentru 43 de lei bătuți și atunci umbla leul 4 lei bani proști șalăi, în zilele Dabijei Vodă"; doc. din

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mai tîrziu. În domnia lui Iliaș Alexandru, același curs e arătat pentru moneda din bănăria din țară, față de „banul bun", banul ideal: „șalăi de aramă, care numai aici în țară umblau, patru șalăi la un ban bun", spune cronica atribuită lui N. Muste [59]. Pentru monedele străine, leșești, întîlnim cursul fixat încă din ianuarie 1664. Un act din 2 ianuarie 1664 arată care era cursul acestora față de moneda etalon, „leul bătut": „mi-au dat, se spune într-un act, bani leșești, pentru un leu bătut, doi lei bani leșești" [60].

Pe baza unei informații în parte considerată pentru întîiași dată în ansamblul ei s-a putut ajunge la unele concluzii noi asupra felului în care a funcționat bănăria de la Suceava. Sînt, în această comunicare, și supoziții care au nevoie de o mai solidă documentare. Ele însă, puse în legătură cu informația ce ar putea fi valorificată în viitor — prin arhivele noastre încă puțin cunoscute pentru cea de a doua jumătate a secolului al XVII-lea — ar putea dezlega încă atîtea alte întrebări în legătură cu activitatea bănăriei de la Suceava și în genere cu circulația monetară în Moldova, în cea de a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

L'ATELIER POUR LA CONFECTION DES MONNAIES DU PRINCE DABIJA

RÉSUMÉ

Sur la base d'études antérieurement parues, ainsi que de documents deja publiés et surtout de documents inédits, l'auteur expose les circonstances dans lesquelles a été créé l'atelier de Suceava pour la confection des monnaies sous le règne du prince de Moldavie Eustache Dabija (1661—1665).

Cet atelier qui a commencé à fonctionner en janvier 1662, a eu un double but: celui d'émettre les monnaies moldaves, les „salaii", et de falsifier des monnaies étrangères.

L'activité de l'atelier s'est déroulée en trois étapes:

1. De janvier à septembre 1662 ont travaillé ici des maitres „argentiers", tels que Ianache, sous la direction du vestiar Ghinea. En septembre 1662, à l'occasion de la vérification des comptes de l'atelier, certaines irrégularités ayant été constatées, le vestiar Ghinea et Ianache furent remplacés par un italien, Tite Live Boratino, specialiste en fabrication de monnaies, qui avait exercé son métier en Pologne.

2. De septembre à décembre 1662, l'atelier de Suceava a fonctionné sous la direction de Boratino jusque vers le milieu de l'année suivante, lorsque celui-ci quitta la Moldavie.

3. En 1663, à la suite du départ de Boratino, le prince Dabija fit de nouveau appel à Ianache, sous la conduite duquel se déroula cette troisième période.

L'atelier de Suceava a confectionné de fausses monnaies étrangères, au cours du XVII-e siècle, sous la direction de Ianache et d'autres spécialistes, dont les plus connus ont été Alexandre, „fabricant des monnaies princières", et Basile. Du fait que dans des documents antérieurs au règne de Dabija sont mentionnéss des „fabricants de monnaies", tels que Lupu en 1652, il faut déduire que déjà sous le règne d'autres princes furent confectionnées en Moldavie de fausses monnaies. C'est ainsi que, sous le règne de Basile Lupu, ont été émis de faux „thalers".

1665; Tîrgoveții din Piatra vînd o dumbravă pentru o sută de lei bătuți și atunci umbla leul bătut patru lei bani proști șalăi, în zilele Dabijei Vodă". (Hașdeu, *Arhiva istorică*, I, 1, Buc., 1865, p. 79—80).

[59] In Kogălniceanu, *Letopisețe*, III, București, 1874, p. 6.

[60] Inedit din 2 ianuarie 1664 (7172). Arh. Stat București, Cetățuia, pach. II, dos. nr. 17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Les princes moldaves se sont efforcés de mettre de l'ordre dans l'activité économique de leur principauté, qui déjà à cette époque était basée sur l'échange. Ils ont décreté le cours des „salaii" et des monnaies qu'ils avaient falsifiées et ils ont même organisé une „bourse" pour les changeurs.

L'atelier qui a fonctionné en Moldavie au cours du XVII-e siècle a contribué, en quelque sorte, a animer le marché. Il a facilité la transition de l'echange en nature á l'echange contre monnaie. Cependant il a produit aussi du desordre dans la vie économique de la Moldavie, en provoquant un vif mécontentement qui a atteint son point culminant dans la révolte de 1672. Enfin, il a donné lieu à des conflits diplomatiques avec certains Etats étrangers.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

BOGDANIA, ALT NUME DAT MOLDOVEI

DE

EMIL VÎRTOSU

Se știe că, pentru Moldova, turcii foloseau, între altele, și denumirea de *Bugdan*, Bogdan, denumire care nu se întîlnește în vechile izvoare interne, diplomatice și narative, ale Moldovei, redactate în limba slavă. Adăugăm că nici chiar denumirea de Bogdan-Serai *(Bogdan sarayi)*, dată reședinței moldovenești la Stambul, nu aparține lingvistic Moldovei, ci este numele dat de turci, în limba turcă-osmană, la începutul secolului al XVI-lea, cînd se pare că această rezidență a intrat, prin cumpărare, în patrimoniul Moldovei [1].

La popoarele de limbă slavă din jurul Țării Românești și Moldovei găsim denumirea Bugdan, Bogdan dată Moldovei, ca o stare de fapt, în folclorul bulgar — în primul rînd, sub formele: **Кара-Богданска** și **земля Богданскѫ** [2].

La 1592, întîlnim și în limba ucraineană adjectivul *bogdănesc* (Богданский) în *„Cartea Floarea Darurilor și a păcatelor, tradusă* din limba italiană în valahă sau *bogdăneasca* de către Gherman Vlahul, iar apoi din limba valahă în slavă de Veniamin ieromonahul Rusul (Rusin), la anul 1592" [3].

De abia mult mai tîrziu și, în general, numai în texte traduse din turcește sau grecește, apare, ca un decalc, forma românizată *bogdani, Bogdania*, care este înregistrată de izvoarele narative interne întîi în secolul al XVII-lea, deși după cum ar rezulta dintr-o interpolare din secolul al XVIII-lea la cronica vornicului Grigore Ureche, datorită lui Axinte Uricariul, această mențiune ar aparține secolului al XVI-lea: „Scrie la un letopiseț vechiu sîrbăscu, de Azarie călugărul izvodit, precum în zilele acestui Bogdan vodă s-au început a da dajdie turcilor, și pentru aceia ne-au numit *bogdani* pînă astăzi. Acestu Bogdan vodă ieste tată lui Ștefan vodă cel Bun < Bogdan al II-lea, 1449—1451 >" [4].

---

[1] Despre această rezidență v. G. Balș, *Bogdan-Serai*, în „Bul. Com. Mon. Ist.", IX, 1916, p. 10—18.

[2] Al. Iordan, *Les relations culturelles entre les Roumains et les Slaves du Sud*, în „Balcania", I, 1938, p. 163, 170.

[3] N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, I, Buc., 1940, p. 73—74; N. N. Smochină și N. Smochină, *O traducere românească din secolul al XV-lea a cărții „Floarea Darurilor"*, în „Biserica Ortodoxă Română", LXXX, 1962, nr. 7—8, p. 713.

[4] La Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, ed. II, Buc., 1958, p. 89; semnalat ca fiind datorit lui Evstratie logolăt, la N. A. Constantinescu, *Începuturile și stabilirea suzeranității turcești în Moldova...*, Buc., 1914, p. 22.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

De la început trebuie să înlăturăm această explicație dată în cronică, deoarece domnia voevodului Bogdan al II-lea este nu numai foarte scurtă, dar în același timp acesta nu are nici un fel de legături, politice sau de alt fel, cu turcii.

În secolul următor explicația reapare la Miron Costin, care, vorbind de descălecatul Moldovei, spune că „mai tîrziu, turcii de pre numele domnului care au închinat țara, întîi, la turci, ne zic bogdani"[5], atribuind astfel, indirect, închinarea țării către turci lui Bogdan al III-lea.

În „Descrierea Moldovei", D. Cantemir consemnează o opinie asemănătoare: „Turcii, ocupînd în Europa ținuturi învecinate, intrînd mai adesea cu oaste în Moldova, dădură la început, moldovenilor, numele *ak ulak*. După aceea, cînd Bogdan, ascultînd sfaturile din urmă ale părintelui său, Ștefan cel Mare, închină țara turcilor, aceștia, avînd obicei a da țărilor numele domnitorilor lor, începură a numi pe moldoveni *bogdanli*, iar vechea numire a rămas pînă azi în graiul tătarilor"[6].

Această din urmă versiune este acceptată în *Dicționarul limbii române* alcătuit de Academia Română, în 1913, care îi dă girul oficialității și îi ușurează, astfel, pătrunderea în conștiința generală, considerînd că numele domnului moldovean „s-a generalizat pentru întreg poporul de sub stăpînirea sa, în gura turcilor"[7].

Ne întrebăm, totuși, de ce numele domnilor moldoveni care au avut, încă înainte de Bogdan al III-lea, legături politice cu turcii nu ar fi fost folosite de turci, spre a denumi astfel, după unul din aceste nume, țara respectivă? Cu atît mai mult cu cît domnia lui Bogdan al III-lea n-a fost prin nimic mai importantă decît, de pildă, domnia părintelui său Ștefan cel Mare, cînd legăturile politice ale turcilor cu Moldova au fost și mai zbuciumate și mai îndelungi (aproape jumătate de secol). Ba, dimpotrivă!

Iată însă că raguzanul Giacomo di Pietro Luccari, ale cărui informații istorice despre Țara Românească și Moldova vin, în parte, tocmai din secolul al XIV-lea, *și* pe calea unor amintiri de familie — destul de transfigurate, ne lasă să înțelegem, la 1605, că denumirea Bogdania vine de la numele voievodului Bogdan I (1359—1365), întemeietorul Moldovei[8].

---

[5] Miron Costin, *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*, ed. C. Giurescu, Buc., 1914, p. 48 (Comisia istorică a României); vezi și Miron Costin, *Opere complete*, ed. V. A. Urechia, Buc., 1886, I, p. 412 *(Cartea pentru descălicatul dentâi al Țărei Moldovei și neamul moldovenesc)*.

Explicația este acceptată la W. Rudow, *Neue Belege zur türkischen Lehnwörtern im Rumänischen*, în „Zeitschrift für Romanische Philologie", Halle, 1893, XVII, I_2, p. 393.

[6] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, trad. G. Adamescu, Buc., f. a., p. 2—3, 41. Textul original este următorul: Turcae enim, cum propter finitimas în Europa occupatas provincias saepius în Moldaviam castra moverent, Moldavia primo *Ak Ulach* nomen indiderunt. Post, cum Bogdanus ultimis parentis Stephani M. iussis admonitus his feudi nomine suas subiiceret ditiones, Othomanidae, consueti principum nomina, in regiones illis, parentes transferre, *Bogdanli* eos vocare inceperunt, vetus autem nomen adhuc in Tartarorum sermone remansit *(Descriptio Moldaviae*, Buc., 1872, p. 2; Operele principelui D. Cantemir, I); v. și același, *Istoria Imperiului Otoman*, I, Buc., 1876, p. XLI, 62, 158 n. 59; vezi și relația din 29 iunie 1711, dată în *Hurmuzaki*, VI, p. 79. În schimb, la Iulian Marinescu, *Bogdan III cel Orb 1504—1517...*, Buc., 1910, nu se discută această problemă. Pe de altă parte, tot D. Cantemir înregistrează și o poreclă dată moldovenilor de către turci, care îi numesc: *boi bogdănești* (bogdani nadan), în *Istoria Imperiului Otoman*, I, p. 340 (semnalat și la C. B. <rătescu> *Extrase din Dimitrie Cantemir*, în „Analele Dobrogei", I. (1920), p. 184.

[7] *Dicționarul limbii române*, Buc., 1913, p. 597; aceeași părere și la D. Onciul (în *Enciclopedia Română*, tipărită de C. Diaconovici, la 1898, *sub voce* Moldova).

[8] „A Sas segui Bogdan, che domandò il regno Bogdania ed hebbe il titolo del Re dall'Imperatore de'Greci" (G. P. Luccari, *Copioso ristretto de gli annali di Rausa*... Veneția, 1605, p. 105; totuși, în text folosește denumirea *Moldavia*). Și V. Bogrea admite că denumirea țării vine de la Bogdan întemeitorul (V. Bogrea, *Note și obser-*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Deci, această știre susține că s-a dat numele țării după numele lui Bogdan I, care a fost întemeitorul. Dar izvoarele interne și tradiția orală amintesc ca întemeietor în prealabil pe Dragoș, însoțindu-l și de o legendă în gustul vremii. Oare turcii nu s-ar fi gîndit mai întîi la Dragoș, dacă era să dea numele țării după numele unui erou eponim?

Este interesant de constatat că alături de explicația: Bogdan vodă — Bogdania au mai circulat și altele, în primul rînd o explicație care leagă *Bugdan* — numele dat Moldovei — de *bugdai* — numele turcesc al grîului, considerînd că numele țării derivă din acest din urmă nume. În acest sens, L. Gorecius, biograful lui Ioan Vodă al Moldovei, este convins, la 1578, că Moldova „a Turcis Carabogdana minor, eo quod nigrum frumentum ferat, vocatur"[9].

Această explicație, ca de altfel și explicația: Bogdan vodă — Bogdania, trece dintr-o țară în alta, dintr-un secol în celălalt. Așa vom întîlni într-o descriere italiană a Europei din secolul al XVI-lea, descriere păstrată în manuscris la Pisa: „Carabogdana deta cosi perchè fà il formento negro"[10].

Lui Lazaro Soranzo, explicația de mai sus nu i se pare, însă, concludentă, de aceea o pune în cumpănă cu explicația care deduce numele țării de la numele unui voievod Bogdan, care a avut de dus lupte cu turcii, fără altă precizare[11]. Pe cînd Giovanni Antonio Magini, în *Geographiae cioè descrittione universale della terra...*, apărută în două volume, la Veneția, în 1597—1598, vorbește de „Valachia Maggiore... da'nostri e detta Moldavia, ma da'Turchi e nominata Carabogdania, cioè Negra Bogdania, o regione del Bogdano, dal formento negro, di cui e il suo teritorio fertilissimo", deci aceeași confuzie între numele turcesc al grîului, numele unui voievod Bogdan și numele de Bogdania dat țării[12].

Geografia celor patru părți ale lumii, opera istorico-geografică a istoricului armean Hugas Ingigian, tipărită în Veneția, la începutul secolului al XIX-lea (vol. VI, 1804), revine la explicația voievodului Bogdan — Bogdania și contestă „etimologia arbitrară a unora, care cred că Kara — Bugdan este transformarea cuvîntului *Karabugdai* (grîu negru), numită așa din cauza grîului negru pe care îl produce[13].

---

vații istorico-filologice, III. Bogdan-ili și altele, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională", III (1924—1925), Cluj, 1926, p. 508—509; același, *Note de toponimie dobrogeană*, în „Analele Dobrogei" II, 1921, p. 33).

[9] L. Gorecius, *Descriptio belli Ivoniae*... Frankfurt, 1578, p. 14; text apropiat dă și traducerea germană, datorită lui N. Höniger von Tauber Königshofen, apărută în același an la Basel, sub titlul: *Walachischen Kriegs oder Geschichten warhaffte Beschreibung* (p. X): „Dann die Walachey so jenseit den Gebürg ligt (welche von den Türken das Klein Carabogdan genent wirt, dieweil es rauche und schwarze Frucht trägt)".

[10] La N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, Buc., 1897, p. 72.

[11] Lazarus Soranzo, *Ottomanus... sive de rebus turcicis*... Veneția, 1600 (cap. XCVI, p. 274): „iisdem < Turcibus > etiam Bogdaniam et Carabogdaniam dici; si quidem eo nomine Turcae Moldaviam intelligunt, vel quod eo genere frumenti quod turcicum vel saracenicum vocant, abundet; vel quod unus e Moldaviae principibus, quibuscum Turcae bella gesserunt, Bogdano, vel Theodoricus seu Deodatus fuerit appellatus, addito vocabulo cara, quod nigredinem significat". Și D. Cantemir explică pe „Bogdan. Nume slavonesc, format din grecescul Θεοδώρῶς „(Istoria Imperiului Otoman, I, p. 271, nr. 37).

[12] G. A. Magini „*Geographiae cioè descrittione universale della terra*"..., I, II, Veneția, 1597—1598, II, p. 197; același text în ediția a doua *Geographiae universalae tum veteris tum novae absolutissimum opus*, Colonia, 1617 (la M. Popescu-Spineni, *Givanni Antonio Magini și țările românești*, sec. XVI. Extras din „Revista geografică română", II, fasc. 1, Buc., p. 12).

[13] *Geographia*, p. 164, la H. Dj. Siruni, *Mărturii armenești despre români. Valahia și Moldova ejaletele guvernate de principi creștini de păr. Hugas Ingigian (1758—1843)*..., Buc., 1929, p. 7—8; același, *Hașmetlu. Pe marginea titulaturii domnilor români în cancelaria otomană*. Extras..., Buc., 1942, p. 152.

De la Lazaro Soranzo, despre care am vorbit mai sus, și-a putut lua și Hugas Ingigian informația despre aceia care cred că *Bugdan* este forma turcească a cuvîn-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

La noi, părerea aceasta, atît de veche, este susținută de A. H. Golimas, care crede că „Moldova a putut lua numirea de „Bogdania, Cara Bugdania, de la bogăția ei în grîu, care grîu pe turcește se chema *bugdai* (bogday)" [14].

Dar nu după *bugdai* (grîu) s-a numit țara, Bugdan, așa cum nu după *misir* (porumb) s-a numit țara (Egiptul) *Misir* [15]. După *Misir*, țara (Egiptul), s-a numit și porumbul *misir*, după cum dovedește, între altele, și faptul că turcii au numit, la început, porumbul, nu *misir*, *ci Misir-bugdayi*, adică grîu de Egipt.

Întîlnim, însă, și părerea contrarie, că turcii ar fi numit grîul după țară, la I. Dumitrescu, care, în 1920, încercînd să explice de ce este de acceptat etimologia *Bogdania = bogdai*, cuvînt care în limbile turcă și tătară înseamnă grîu, spune că „a fost o vreme cînd Moldova era numită, de turci și tătari, „bogdan-ili", adică Bogdania, țara lui Bogdan voievod, fiul lui Ștefan cel Mare, care și-a închinat cel dintîi țara turcilor. Se poate ca abia atunci să fi văzut ei grîu în cantitate mai mare, și anume după ce au cunoscut Moldova, și de aceea au numit grîul după țară" [16].

Că turcii au văzut „grîu în cantitate mai mare" de abia la începutul secolului al XVI-lea și asta deabia în Moldova și au dat nume grîului după numele Moldovei (Bogdania), iată o explicație cu totul neverosimilă, asemenea aceleia care considera că numele *Bugdan* dat Moldovei venea de la numele turcesc al grîului *(bugdai)*.

În realitate, nici țara n-a luat numele de la grîu, nici grîul de la țară. Aceste două ipoteze reprezintă simple glosări intuitive, întemeiate pe o aparentă legătură lingvistică dintre cele două cuvinte, neținînd seama de faptul că fiecare din cele două cuvinte în discuție (Bugdan, bugdai) este total distinct unul de altul, și ca formă și ca rădăcină de origină. Iar termenul bugday, bodaj = frumentum, este înregistrat și în dicționarul cuman-latin din 1303 [17].

Cu totul o altă explicație aduce, la 1585, relația lui François de Pavie, senior de Forquevauls, care, povestind călătoria sa în Turcia și în Europa, considera că turcii au dat Moldovei numele de Bogdania după ce au cucerit-o, cam cu cincizeci de ani înainte (deci pe la 1535), din cauza multului sînge vărsat cu acest prilej: „Ce pays de Bogdanie... estoit appelé plus communément Moldavie, mais depuis cinquante ans que les empereurs turcs se le sont rendu tributaire, le nom a esté changé en Bogdanie ou Caraboldan qui veut dire terre noire, et ce à cauze d'infinis meurtres, qui furent faicts à la conqueste de cette province, qui est d'une grande estendue" [18].

---

tului slav *bogdan*, care înseamnă „dat de dumnezeu", „epitet pe care moldovenii îl dădeau primilor lor domni" *(op. cit.*, la Siruni, *op. cit.)*. Precizăm că ultima propoziție a lui Ingigian, dacă în acești termeni este și în textul original armenesc, nu corespunde în nici un fel realității istorico-diplomatice românești, deoarece cuvîntul slav compus *bogdan* **Богъ данъ** = dat de dumnezeu), deși este un nume teofor, întrebuințat ca nume propriu în diplomatica româno-slavă *nu* este utilizat și ca epitet sau formulă de devoțiune pe lîngă numele domnilor moldoveni sau munteni; în actele lor interne, rolul acesta îl are, în general, formula — tot în limba slavă — **милостїю Божїю** *(din mila lui dumnezeu)*, corespondentul în diplomatica româno-slavă a formulei *dei gratia* din diplomatica apuseană.

[14] A. H. Golimas, *Despre capuchehăile Moldovei și Poruncile Porții către Moldova pînă la 1829. Contribuții la cunoașterea raporturilor de drept dintre Moldova și turci.* Teză... Iași, 1943, p. 100 (Universitatea „Cuza Vodă" — Iași, Publicațiile Institutului de istoria românilor „A. D. Xenopol").

[15] Cum se susține la A. H Golimas, *op. cit.*

[16] I. Dumitrescu, *Însemnări despre tătarii din satul Pervelia (com. Tatligeac), Constanța*, în „Analele Dobrogei", I, (1920), p. 173.

[17] Géza Kuun, *Codex cumanicus*, I, Budapesta, 1880, p. 303.

[18] N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, Buc., 1896, p. 37.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

François de Pavie se referă, evident, la expediția lui Soliman Magnificul în Moldova, la 1538 [19], dată la care, cum vom vedea îndată, denumirile *Bugdan, Bogdan, Kara Bogdan,* aveau o existență — verificată documentar — de aproape un secol.

Din cele prezentate pînă acum putem spune că ipoteza cea mai probabilă — aparent — este cea care întemeiază denumirea Bogdania, dată Moldovei de către turci, pe faptul că în secolele al XIV-lea, al XV-lea și al XVI-lea există în Moldova cîte un domn cu numele Bogdan. Una din opinii consideră că turcii ar fi denumit această țară după numele lui Bogdan I întemeietorul (1359—1365); după alții, ar fi vorba de Bogdan al III-lea (1504—1517), despre care tradiția istorică păstrează amintirea unor reale legături politice cu turcii; în sfîrșit, un singur izvor intern, dar nesigur (interpolare tîrzie), vorbește de Bogdan al II-lea (1449—1451) [20].

Socotim necesar ca înainte de orice să precizăm momentul istoric în care denumirea Bugdan, Bogdan (= Bogdania) apare în izvoarele externe și în acest scop vom cerceta, în primul rînd, izvoarele turcești.

Știm că cel mai vechi contact politic între imperiul otoman și Moldova are loc în prima parte a secolului al XV-lea, în domnia lui Alexandru cel Bun, dar mai ales în domnia lui Petru Aron (1456). Iar un contact foarte strîns, de lupte: înfrîngeri și victorii, are loc în domnia lui Ștefan cel Mare (1457—1504) care încheie și un tratat de pace cu sultanul Mehmed al II-lea, la <1479> [21].

În limba turcă-osmană găsim menționată Moldova sub denumirea Bugdan, Bogdan, dată conducătorului ei, în firmanul dat lui Petru Aron, domnul Moldovei, în favoarea negustătorilor de la Cetatea Albă, de către Mehmed al II-lea, la 9 iunie 1456, din Ieni-Derbend, în Bosnia [22].

Din scriscarea hanului tătăresc Mengli Ghirai către Mehmed al II-lea reiese că, la 1476, conducătorul Moldovei, Ștefan cel Mare, este numit Kara-Bogdan (Moldoveanul) [23]. În aproape același fel (Kara-Bogdan-oglu) îl numește și cronicarul Mehmed Neșri, după 1476 [24]. Iar în tratatul de pace încheiat de același sultan Mehmed al II-lea, la 1479, cu Ștefan cel Mare, acesta din urmă este numit *Kara-Bogdan* (Moldoveanul, domnul Moldovei) [25].

În izvoarele narative turcești mai întîlnim forma *Kara-bugdan* ca denumire dată voievodului Moldovei de la începutul secolului al XV-lea, care atunci era Ale-

[19] La această dată se gîndește și N. A. Constantinescu, atunci cînd susține că suzeranitatea turcească în Moldova începe de abia după expediția lui Soliman Magnificul, iar, pînă atunci, Ștefan cel Mare și Bogdan al III-lea n-au făcut altceva decît să mărească tributul (N. A. Constantinescu, *Începuturile și stabilirea suzeranității turcești în Moldova,* Buc., 1914).

[20] Bugdan, Bogdan fiind un nume întrebuințat pentru Moldova numai de izvoarele externe, este explicabil de ce nu se cunoaște și o explicație care să admită că Bugdan, Bogdan nume teofor slav (literal înseamnă dat, dăruit de dumnezeu) ar fi fost atribuit Moldovei deoarece era considerată ca țară dăruită de dumnezeu, înzestrată cu bogății de tot felul.

[21] Publicat pentru întîia oară la A. Decei, *Tratatul de pace — sulhnâme — încheiat între sultanul Mehmed II și Ștefan cel Mare, la 1479,* în „Rev. Ist. Rom.", XV (1945), p. 473, n. 1; M. A. Mehmet, *Din raporturile Moldovei cu Imperiul otoman în a doua jumătate a veacului al XV-lea,* în „Studii", XIII (1960), nr. 5, p. 165—178) susține că încă din 1456 s-a încheiat un tratat de pace între sultanul Mehmet al II-lea și Petru Aron al Moldovei. Legăturile politice strînse cu turcii ale lui Ștefan cel Mare, constatate și înainte de cunoașterea tratatului din 1479, fac pe Gh. Zagoritz să susțină că închinarea Moldovei se datorește lui Ștefan cel Mare, la 1479 (Gh. Zagoritz, *Stabilirea suzeranității turcești în Moldova. Cu argumente că prima capitulație atribuită lui Bogdan III a fost făcută de Ștefan cel Mare la 1497.* Extras din „Convorbiri Literare", XLVIII, nr. 7—8, Buc., 1914).

[22] Discuția acestui act la M. A. Mehmet *(op. cit.,* p. 166—168), cu specificarea că localitatea este Ieni-Derbend, în Bosnia, și nu Rudnik, cum se dă la Fr. Kraelitz, *Osmanische Urkunden in türkischer Sprache...* Viena, 1922, p. 44—46, și fasc. I; aceeași localitate (Rudnic) este dată și la A. Decei, *op. cit.,* 467 n.

[23] M. A. Mehmed, *op. cit.,* p. 170.

[24] *Ibidem,* p. 173.

[25] A. Decei, *op. cit.,* p. 470.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

xandru cel Bun, în opera lui Halil ibni Ismail, din secolul al XV-lea (începutul celei de a doua jumătăți), în contextul: Mircea cel Bătrîn și *Karabugdanul*. Tot aici și forma Bugdan pentru Moldova [26].

În același secol al XV-lea, istoricul turc Aşîkpaşazade folosește denumirea *Karabugdan* pentru Moldova, *Bugdan* tekürü fiind, pentru el, domnul Moldovei (atunci Ștefan cel Mare) [27].

Pentru a urmări prezența acestei denumiri în limba arabă nu avem la îndemînă decît mențiuni tîrzii, din secolul al XVIII-lea, dar ele concordă în a ne dovedi că și izvoarele arabe cunosc și folosesc denumirea Bugdan, Bogdan (Bogdania) pentru Moldova [28].

În limba greacă, cea mai veche menționare a aceleiași denumiri se întîlnește, în opera istorică a lui Laonic Chalcocondil, din a doua jumătate a secolului al XV-lea, în formele: *Negrul Bogdan* (ὁ μέλας Μπόγδανος) *Bogdania* (Μπογδανία și *Bogdania Neagră* (Μπογδανία ἡ μελαίνη) [29].

Miron Costin știa că grecii spun moldovenilor: „bogdanovlahi" [30].

Din izvoarele armenești rezultă că și acestea cunosc, încă de pe la începutul secolului al XV-lea, așa numita „țara bogdanilor" [31].

Observăm că denumirea *Bugdan, Bogdan, Karabogdan* pentru conducătorul țării respective, pornind din izvoarele turcești se generalizează pînă într-atîta încît, de pildă, o întîlnim în opera lui Laonic Chalcocondil: Negrul Bogdan (ὁ μέλας Μπόγδανος) formă care nu este decît traducerea în limba greacă a denumirii turcești *Karabogdan*; o întîlnim și la D. Cantemir, care crede că „moldovenii i-au dat lui Ștefan cel Mare supranumele de Negru" [33]. Iar în tratatul de pace încheiat la 20 august 1503, la Buda, între Vladislav al II-lea, regele Ungariei și între sultanul Baiazid, deși se vorbește de „Moldavia" (în limba latină), totuși domnul țării este numit *Karabogdan*, ca în textele turcești [34].

---

[26] Halil Ibni Ismail, *Menakibname*, în traducerea românească manuscrisă la Institutul de istorie al Academiei R.S.R., p. 7, 9.

[27] D. Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman* I, p. 158, nr. 59; Aşîkpaşazade, *Tarihi*, 1322, p. 185, 186, 187, 227, 250, la H. Dj. Siruni, *Haşmetlu*, p. 152; A. Decei, *op. cit.*, p. 473, n. 1; M. A. Mehmet, *op. cit.*

[28] Pe un exemplar din: Nectarie, patriarhul Ierusalimului, *Cartea arbitrul adevărului și al dreptății*, tradusă în limba arabă de Silvestru patriarhul Antiohiei și apărută la Iași, în 1746, se află o însemnare manuscrisă, cuprinzînd traducerea în limba latină a titlului arab, în care se dă ca loc al tipăririi „Iassy in Regno *Babyloniae*", evidentă greșală pentru „*Bogdaniae*", mai ales că în foaia de titlu a cărții se arată că apare în „Iași orașul cel de dumnezeu păzit și reședința țării *Bogdaniei*; iar în prefața patriarhului Silvestru se amintesc „țările bogdane și țările Bogdaniei" (Dan Simionescu și Emil Muracade, *Tipar românesc pentru arabi în secolul al XVIII-lea*. Extras din „Cercetări literare", III, Buc., 1939, p. 9, nr. 3, 21, 22, 23, 26. Greșeala cu „*Regno Babyloniae*" este discutată și corectată de autori, care remarcă prezența aceleiași greșeli și în *Catalogo* num. 256, Libreria Antiquaria S. Bocca, Roma, p. 32, nr. 523).

[29] Leonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*. În românește de Vasile Grecu, Buc., 1958, p. 63, 93, 94, 158, 286, 290 (Scriptores byzantini, II); v. și G. Popa-Lisseanu, *Dacia în autorii clasici*, II, Buc., 1943, p. 170: „țara așa numită Bogdania".

[30] Miron Costin, *op. cit., loc. cit.*

[31] H. Dj. Siruni, *Mărturii armenești despre România extrase din cronica armenilor din Comenița. Partea I-a (1430—1611)*. Cu o prefață, Buc., 1936, p. 4, n. 3.

[32] Leonic Chalcocondil, *Expuneri istorice...*, p. 158.

[33] D. Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman*, I, p. 271, n. 37.

[34] *Hurmuzaki*, II, 1, p. 20: et terris Moldavie quam etiam Transalpine cum eorum waijwodis Kara Bogdan et Radwl". Denumirea *Kara Bogdan*, dată de turci și de alți străini lui Ștefan cel Mare, face pe Gh. Zagoritz să se întrebe: „Să nu dateze numele Bogdania din timpul lui Ștefan cel Mare? Căci turcii n-au cunoscut pe Bogdan întemeietorul". Și să afirme: „Turcii ziceau, lui Ștefan, Bogdan, probabil influențați de numele tatălui său" (Gh. Zagoritz, *op. cit.*, p. 11, n. 3).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Iar cronica poloneză a lui Bielski, din secolul al XVI-lea, arătînd deosebitele calităţi cu care fusese înzestrat Ştefan cel Mare, interpretează într-un mod cu totul aparte denumirea de *Karabogdan*, ce i se dăduse de turci, spunînd că moldovenii, pentru multiplele lui calităţi, „îl numesc *Kara-Bogdan*, adică Bogdan cel Scump" [35]. Evident, interpretarea aceasta aparţine cronicarului polon, care consideră astfel că nu este vorba de adjectivul turcesc: *cara* = negru, ci de adjectivul omonim latin: carus — a — um = scump.

Tot astfel, în februarie-martie 1541, episcopul de Montpellier — agentul diplomatic al Franţei la Veneţia, comunicînd regelui Francisc I unele ştiri privitoare la Moldova, vorbeşte de „*bogdanul* sau voievodul Moldovei" („le *bogdan* c'est le vayvoda de Moldavia") [36], deci *bogdan* este considerat ca un titlu specific domnilor Moldovei.

Încheind cercetarea izvoarelor constatăm că prezenţa unor menţiuni documentare în limbile: turcă, greacă, armeană etc. privind denumirea *Bogdania* (în forme potrivit cu firea limbii respective), ne dă certitudinea cronologică şi peremptorie că această denumire nu poate fi pusă în legătură cu numele voievodului Bogdan al III-lea (1504—1517) şi nici cu al lui Bogdan al II-lea (1449—1451), rămînînd în discuţie numai ipoteza care pune denumirea în legătură cauzală cu Bodgan I, întemeietorul Moldovei (1359—1365).

Constatăm, de asemenea, că denumirea *Bogdania* pentru Moldova, pornită din cercurile de limbă turcă, trece, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, de la ţară asupra conducătorului ei şi, de cele mai multe ori, în secolul următor, denumirea Karabogdan ajunge să fie aplicată numai conducătorului ţării. Concomitent, denumirea pătrunde în izvoarele greceşti şi de aici se răspîndeşte în Europa, îndeosebi prin opera istorică a lui Laonic Chalcocondil, înrădăcinîndu-se în conştiinţa publică alături de denumirea mai cunoscută de Moldova. Îşi face apoi loc în dicţionarele de limbă turcă [37], pentru ca, în cele din urmă, să capete consacrarea lumii savante în *Enciclopedia Islamului*, care admite că denumirea Bugdan — Bogdan pentru Moldova este în legătură cu numele voievodului moldovean Bogdan I. [38].

Să cercetăm, însă, denumirea *Bugdan-Bogdan* şi din punctul de vedere al limbii turcă-osmană. Observăm, astfel, că avem în faţă un cuvînt compus din două părţi din două cuvinte: *bug*, cuvînt care înseamnă taur [39] şi *dan* cuvînt care, ca sufix adăugat la un substantiv, schimbă sensul acestuia, de la conţinut la conţinînd şi între altele, înseamnă: care ţine sau conţine ceva: teacă, vas, toc (cutie) [40].

Pentru a evidenţia modul de compunere a acestui cuvînt, dăm aici cîteva exemple de substantive compuse din limba turcă-otomană, analoage, şi ca formaţie şi ca semantism, cuvîntului aflat în discuţie: [41]

---

[35] *Istoria moldovenească din „Kronika polska" a lui Bielski*, traducere de G. I. Nastase, în „Cercetări istorice", I (1925), p. 132.

[36] B. P. Haşdeu, *Archiva istorică a României*, I, Buc., 1865, p. 158, nr. 249; semnalat de V. Bogrea, *Mărunţişuri istorico-filologice*, în „Anuarul Inst. Ist. Naţ.", II, 1923, Buc., 1924, p. 358.

[37] De pildă în dicţionarul turc-francez publicat la Paris, în 1850, de T. X. Bianchi şi J. D. Kieffer *(sub voce)*.

[38] *Islâm Ansiklopedisi*, I, Stambul, 1943, p. 697, *sub voce*; articolul respectiv este datorit lui A. Decei, care susţine aceeaşi părere şi în *Tratatul de pace — sulhnâme...*, *loc. cit.*, p. 473, n. 1.

[39] M. Mallouf, *Dictionnaire turc-français*, Paris, 1867, I, p. 230 *(sub voce)*, înregistrează cuvîntul chiar în forma *bug*; în alte dicţionare figurează în formele *buga*, *boga*. *Codex cumanicus*, cunoscutul dicţionar cuman-latin de la începutul secolului al XIV-lea, publicat de Géza Kuun, la Budapesta, în 1880—1883, atestă formele *buga*, *boga* pentru secolul respectiv (I, p. 129, 301, 302), şi formele derivate: *buga — nakli* = mugiens, şi *bugasi* = torsio eius *(ibid.*, p. 147).

[40] M. Mallouf, *op. cit.*, I, p. 497 *(sub voce)*. Din discuţie se exclude de la sine *dan* ca formă a ablativului nominal.

[41] Toate exemplele care urmează sînt date după dicţionarul amintit al lui M. Mallouf şi arată o cale de formare a cuvintelor în limba turcă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Buhur — parfum, tămîie.

Buhur*dan* — cădelniță, cățuie, buhurdan (cuvînt folosit și în limba română din secolele al XVIII-lea — al XIX-lea).

Șami — lumînare

Șam*'dan* — candelabru (care poartă sau ține lumînări).

Gül — trandafir.

Ab — apă

Gülab*dan* — care conține apă de trandafiri.

Geame — haină, veșmînt.

Geame*dan* — cuier, valiză, cufăr, geamandan, (care conține haine, veșminte)

*

Reîntorcîndu-ne, acum, la cele două cuvinte: *bug* și *dan*, din care este compus cuvîntul *Bugdan* ca denumire a Moldovei, și avînd în vedere și momentul istoric în care apare această denumire, precum și faptul că ea nu este folosită nici înlăuntrul Moldovei [42], nici în Țara Românească, ci numai în izvoare externe: turcești, arabe, grecești, armenești etc., trebuie să admitem că *Bugdan* este un cuvînt de rezonanță și factură orientală, un cuvînt compus din limba turcă-osmană — așa cum am arătat mai înainte — și este probabil că denumește o țară în care se găsesc din abundență tauri, respectiv boure, ca un element specific, deci o situație foarte posibilă pentru Moldova medievală [43].

Apropierea, ba chiar identitatea relativă stabilită de moldoveni între taur și bour se poate, oarecum, urmări documentar. Astfel, în Transilvania, pentru *taur* se întrebuințează și astăzi denumirea de *bour*, pe cînd în Moldova, taurul mai are denumirea de *buhai*, cuvînt care vine din turc-osmanul *buga*, prin intermediul limbii slave [44]. Tot în Moldova, satul lui Neagșa Taurul (Tutova), amintit într-un act moldovenesc din 31 octombrie 1491 (6999), se numește astăzi *Valea Buhaiului*, adică numele actual reprezintă traducerea elementului esențial și specific al vechii denumiri [45].

Dacă ne raportăm la numele german al bourului: Auerochs, (fr. auroch), observăm că prin acest cuvînt compus se denumește un *bou sălbatic de cîmpie*. Astfel: *bour*, *Auerochs* și *auroch* privesc aceeași speță de bou, astăzi stinsă, ceea ce popoarele de limbă turcă au exprimat prin *taur (bug, buga, boga)*.

---

[42] Totuși *Marele dicționar geografic* (București, 1898) înregistrează *sub voce*: *Drumul Bogdanului*, ca drumul spre Moldova, între Buzău și R. Sărat. Este, neîndoios, această denumire, o traducere românească după o denumire dată de turci (Bugdan yolî!).

[43] Constatăm că în dialectul aromân cuvîntul are un alt sens: „Bugdán, burdán, — nă, pl. bugdán'i, — ne ⇒ chipeș, „de belle mine, de belle prestance, d'une beauté impressionnante" (Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân în general și etimologic*... Buc., 1963, *sub voce*. Autorul dicționarului adaugă: „Nu se poate preciza dacă e chiar numele propriu Bogdan (vsl. bogudanu), care apare și în poezia populară balcanică, inclusiv și cea aromână, sau dacă ar fi să vedem în acest cuvînt o persoană din *Bogdania* (cf. tc. *bughdan*... „Moldo-Valachie"), dată fiind renumita frumusețe a dacoromâncelor..."). Adăugăm că, în limba turcă-osmană, (bog), v. (boga) înseamnă taur, dar (bog) mai înseamnă șef, comandant (Divan Kéléscian, *Dictionnaire turc-français*, Constantinopol, 1911, *sub voce*). Dar, în amîndouă cazurile, interesează sensul principal, adică acela de care ne ocupăm.

[44] În ucraineană *buhai*, în polonă *buhai*, *bugai*.

[45] *Doc. priv. Ist. Rom.*, A, XV, vol. II, p. 169, nr. 152. Se mai poate aminti și denumirea *buga* (buhaiul) dată în secolul trecut clopotului mare al m-rii Putna. De asemenea, numele rîului Bug.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În sfîrşit, naturaliştii înşişi identifică bourul cu un „taur sălbatic"; în felul acesta, datele istorice şi tradiţionale sînt confirmate şi de datele ştiinţelor naturale [46].

De aceea, şi într-o anumită largă măsură, putem spune că Bogdania — *ţara taurilor*, denumită astfel pentru popoarele de limbă turcă prin cuvîntul turc-osman *Bugdan*, este, pentru moldoveni, ţara bourilor [47].

Reamintindu-ne că, potrivit celor mai vechi atestări sigilografice sigure (şi de la Petru Muşat, dar — mai ales — de la Roman voevod = 1392), stema Moldovei cuprindea reprezentarea heraldică a unui cap de bour („întîlnire" de bour), este lesne de înţeles că Moldova a putut fi denumită, de către popoarele de limbă turcă, *Bugdan*, nu numai ca ţară bogată în tauri, dar — mai degrabă — ca ţara a cărei stemă cuprindea tocmai reprezentarea heraldică a acestei bogăţii specifice, adică a unui taur — respectiv a unui bour, ţara care poartă (ţine, conţine) în stemă un taur — respectiv bour. Iar faptul că, în mormîntul, singurul rămas neprofanat, al lui Bogdan al III-lea de la Putna s-a găsit un inel sigilar anepigraf [48], dar cu o gemă din carneol înfăţişînd un taur alergînd spre stînga [49], nu trebuie trecut cu vederea. Considerăm că această imagine este o raportare, singura ajunsă pînă la noi, la stema iniţială a Moldovei; că această stemă iniţială a putut, deci, avea ca simbol heraldic, un taur — respectiv un bour — înfăţişat în întregime şi că această reprezentare a fost, într-o stabilizare heraldică mai tîrzie, cam de pe la mijlocul secolului al XIV-lea, transformată într-o „întîlnire" de taur — respectiv bour.

Denumirea *Bugdan* pentru Moldova în limba turcă-osmană redă deci metonimic însuşi numele şi simbolul heraldic din stema Moldovei. Şi desigur, această denumire i-a fost dată la o epocă în care taurul era încă înfăţişat, în stema ţării, în întregime, alergînd spre dreapta sau spre stînga. Iar cele două mobile heraldice: soarele şi luna, prezentate încă din secolul al XIV-lea în stemele istorice, şi a Moldovei şi a Ţării Româneşti, au fost desigur incluse în aceste steme atunci cînd stilizarea heraldică propriu-zisă, despre care am amintit mai înainte, a introdus taurul, respectiv bourul, simbolul Moldovei, într-un scut ascuţit, sub forma unei „întîlniri" de taur (respectiv bour).

Este naturală întrebarea care răsare înainte: Se mai cunosc în limba turcă şi alte nume de ţări într-o formaţie lingvistică analoagă, adică formate din cuvinte compuse în care simbolul heraldic al ţării respective să intre ca element determinant în alcătuirea cuvîntului compus?

Este foarte adevărat că nu cunoaştem în limba turcă-osmană alte nume de ţări într-o formaţie lingvistică analoagă, adică sub forma de cuvinte **compuse a cărora**

---

[46] Pentru aceste date v. Eugen Botezat, *Bourul şi Zimbrul*, Extras din Anal. Acad. Rom., Mem. Secţ. Ist., S. II, t. XXXVI, Buc., 1913, p. 1; aceleaşi date la acelaşi, *Auerochs und Wisent in ihrer Bedeutung für die Geschichte der Romänen*, Extrait..., Buc., 1913.

[47] Pentru bour, Moldova mai întrebuinţează şi denumirea zimbru, de origină polonă. D. Cantemir îl descrie astfel: „În munţii din apus este un animal care — aş îndrăzni a spune — este propriu ţării noastre. Moldovenii îi zic zimbru. E mare cît un bou domestic, dar are capul mai mic şi mai lung, gîtul şi pîntecele mai delicate, picioarele mai înalte, coarnele mai subţiri şi mai drepte, iar vîrfurile lor foarte ascuţite întoarse puţin în afară. E un animal fioros şi iute, poate să se urce pe stîncile abrupte ale munţilor, ca şi caprele; de aceea nu se poate prinde decît rănit sau ucis cu puşca. Acesta e animalul al cărui cap Dragoş, cel întîi domnitor al Moldovei, nestatornicite, a vrut să fie simbolul ţării" (D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, trad. G. Adamescu, p. 32).

[48] Eugen Botezat, *Bourul şi Zimbrul*, p. 20—21 şi pl. V; inelul este de aur şi pare a fi fost „lung timp întrebuinţat".

[49] Pentru a explica prezenţa capului de bour în stema Moldovei, cunoaştem şi o altă legendă etiologică decît cea cu vînătoarea lui Dragoş. Un text în limba franceză, din 1711, vorbeşte de o vînătoare întreprinsă de Bogdan şi de înecarea Moldei în apa Moldovei. Însoţitorii lui Bogdan vînează boul sălbatec („le bufle"), îi taie capul şi i-l aşează deasupra porţii palatului. Începînd de atunci, domnii moldoveni poartă capul de bou sălbatec în stema lor (*Hurmuzaki*, III$_1$, p. 6).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

primă parte să fie simbolul heraldic al țării respective, iar a doua parte să fie cuvîntul *dan*. Dar aceasta nu schimbă cu nimic posibilitatea explicării numelui *Bugdan* (Bogdan) pornind de la un cuvînt compus din limba turcă-osmană, așa cum am încercat să arătăm mai înainte.

Turcii dau unor țări numele poporului respectiv sau al conducătorului; în acest sens: Laz vilayeti = țara, vilaetul lui Lazăr = Serbia; Karl-ili = țara lui Carol-Tocco (în Epir), Selgukiyye = țara Selgiucilor, etc.[50]. Dar metoda de formare a acestor nume compuse diferă aproape de la caz la caz, ceea ce arată că ea nu este nici exclusivă, nici obligatorie. Aceasta o putem verifica și în ceea ce privește țara noastră. Astfel, cînd spre sfîrșitul secolului al XIV-lea, turcii au luat contact cu Țara Românească, ei nu au denumit-o nici „Țara lui Mircea" (după numele domnului de atunci), nici „Țara lui Basarab" (după numele întemeietorului prezumptiv), ci i-au spus Eflac, denumire în care regăsim numele de *Valahia (Valakia)*[51], nume sub care era, probabil, mai cunoscută țara. Au folosit deci o denumire existentă, adaptînd-o la spiritul limbii turcești.

În același fel au procedat desigur și cu Moldova, adoptînd tot un nume preexistent într-o limbă turcă: *Bugdan, Bogdan,* cuvînt care reprezintă denumirea dată țării sau de către cumani, sau de către tătari (după 1241 cînd Moldova intră pentru aproape o sută de ani sub stăpînirea acestora). Forma *Bogdan-ili* nu este atestată documentar, cel puțin pentru secolul al XV-lea și al XVI-lea. Iar celelalte denumiri date de turci Moldovei: Ak Bugdan, Cara Bugdan, Cara Eflac[52], sînt neîndoios și ele mai tîrzii și au numai un caracter oficios, denumirea de *Bugdan* fiind cea oficial adoptată.

În aceste condiții considerăm că denumirea Bugdan, Bogdan nu poate reprezenta numele voievodului Bogdan I (1359—1365) trecut și asupra țării, ci ne aflăm în fața cuvîntului compus *Bug-dan,* cu sensul arătat mai înainte, ca o veche denumire dată țării într-o limbă turcă și avînd nemijlocit la bază simbolul heraldic din stema Moldovei, rămas același (capul de bour) în tot decursul istoriei sale.

---

[50] V. Bogrea, *Note și observații istorico-filologice,* III, *Bogdan-ili și altele,* în „Anuarul Institutului de istorie Națională", III, (1924—1925), Cluj, 1926, p. 508—509; A. Decei, *Tratatul de pace — sulhnáme — încheiat între sultanul Mehmed II și Ștefan cel Mare, la 1479,* în „Revista Ist. Rom.", XV (1945), p. 473, n. 1. Dar tot turcii dau, mai ales diferiților lor conducători, numele întemeietorului dinastiei respective (Akdes Nimet, *Die türkische Prosopographie bei Laonikos Chalkokondyles. Dissertation...* Hamburg, 1933, *passim).*

[51] Aceste denumiri semnalate la H. Dj. Siruni, *Haşmetlu. Pe marginea titulaturii domnilor români în cancelaria otomană,* Buc., 1942. În legătură cu prezența adjectivului cara (negru) observăm că K. Horedt *(Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV—XIII,* Buc., 1958, p. 153) acceptă vechea explicație după care este un „obicei general la populațiile turce de a numi teritoriul central sau tribul principal, alb, iar regiuni sau triburi periferice sau supuse, negru (Valahia neagră, unguri negri, bulgari albi și negri)" raportînd aceasta și la cuvîntul german de nord *blök, blāk,* care înseamnă negru.

[52] Așa cum s-a renunțat la etimologia Dobrotici-Dobrogea și s-a propus tot un etimon turc (v. M.-M. Alexandrescu-Dersca, *L'origine du nom de la Dobroudja* (Académie de la République Populaire Roumaine. *Contributions onomastiques publiées à l'occasion du VI-e congrès international des sciences onomastiques à Münich du 24 au 28 août 1958.* Extrait, Bucarest, 1958).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

BOGDANIE, AUTRE APPELLATION DE LA MOLDAVIE

RÉSUMÉ

Les sources historique étrangères : turques, grecques, arméniennes, etc. emploient très fréquemment la dénomination *Bugdan, Bogdan (Bogdanie)* lorsqu'elles parlent de la Moldavie. Les plus anciennes mentions dans ce sens remontent vers le milieu du XV-e siècle.

Généralement, on considère cette dénomination comme un rappel du nom de Bogdan I-er, voïvode fondateur de la Moldavie. Une autre opinion la rattache au mot *bugday* qui signifie blé en turc, en partant de l'idée que la Moldavie a toujours été pays producteur de blé.

Une troisième explication admet que *Bugdan, Bogdan (Bogdanie)* représente la forme turque du nom théophore slave *Bogdan* qui signifie *„donné par Dieu"*, épithète dont les Moldaves auraient orné la titulature de leurs premiers princes régnants, ce qui ne correspond pas à la réalité historique.

Enfin, une autre opinion soutient que le nom de *Bugdan, Bogdan (Bogdanie)* signifierait *terre noire*, à cause du trop de sang versé à la conquête de la Moldavie par les Turcs (début du XVI-e siècle).

En fait, l'appellation de *Bugdan, Bogdan (Bogdanie)* est un nom composé dans la langue turque-osmanli de *bug (buga, boga)* — auroch, taureau, et *dan* — qui contient. Etant donné que les armoiries de la Moldavie, à partir du XIV-e siècle, date à laquelle elles nous sont connues, comportent une tête d'auroch („rencontre" d'auroch) comme symbole héraldique du pays, nous pouvons affirmer que *Bugdan, Bogdan (Bogdanie)* représente l'appellation donnée à la Moldavie par des peuples de langue turque.

Cette interprétation, basée sur la présence d'une tête d'auroch dans les anciennes armoiries du pays, clôt la présente étude.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

UN TIPAR DE PECETE NECUNOSCUT DE LA GHEORGHE DUCA DIN ANUL 1666

DE

N. GRIGORAȘ

În Iași, într-o grădină de lîngă Școala Medie nr. 3, „C. Negruzzi", s-a găsit un tipar folosit pentru turnarea matrițelor de peceți. Piesa a fost turnată din bronz. Împreună cu mînerul are o greutate de 0,759 kg, 15,50 cm în lungime și un diametru de 9 cm. Grosimea tiparului este neegală, variind între 1,20—1,50 cm. Toate elementele tiparului s-au turnat în relief.

În cele ce urmează dăm o descriere sumară a lor.

În cîmpul tiparului se află stema țării, capul de bour, plasat pe un scut mai puțin reliefat. Coarnele bourului sînt puternic curbate, încît extremitățile lor, între care se observă o stea, aproape se unesc. Urechile capului sînt puțin aplecate în jos. La dreapta botului este soarele reprezentat ca o rozetă cu șase raze, iar în stînga o semilună.

Deasupra capului bourului este un cartuș care susține o coroană deschisă în trei colțuri (fleuroane). La mijloc, făcînd parte din corpul coroanei, se observă o floare de crin stilizată. De o parte și de alta a coroanei, în colțurile extreme, s-a gravat, la stînga, cifrele 16 iar la dreapta 66, adică 1666.

Se știe că Gheorghe Duca a domnit prima oară în Moldova între septembrie 1665 și mai 1666. Deci acest tipar a fost lucrat în prima jumătate a anului 1666.

Șănțulețul din jurul rondelei este marcat printr-un rînd de puncte în relief, după care urmează două cercuri concentrice perlate, la o distanță de 1 cm unul de altul.

Între acestea s-a turnat, în pozitiv, cu litere chirilice, legenda în limba slavă. Crucea, care marchează începutul legendei, este plasată deasupra colțului din mijloc al coroanei.

Legenda are următorul cuprins: **Ии Дѧка Коѥкода**[1] **Божю млстю гспдрь земли мдкон с.р н.д.** (7154=1666).

Textul legendei se caracterizează printr-o serie de ligaturi.

Spațiul liber dintre scut și coroană și pînă la cercul inferior al legendei este decorat cu arabescuri și spirale.

Reversul tiparului nu a fost șlefuit probabil din cauza durității materialului din care a fost turnat.

Modelul după care s-a turnat acest tipar a fost lucrat într-un material moale, poate în ceară. Modelul, în pozitiv, s-a imprimat probabil într-o formă de nisip. Pe

[1] Litera B de la începutul cuvîntului este redată ca P (slav).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

negativul astfel obţinut s-a turnat metalul după procedeul obişnuit[2]. Astfel s-a realizat imprimarea pozitivă a tiparului, care a putut servi la turnarea matricelor dintr-un metal mai moale, obişnuit plumb.

Forma literelor, foarte corect desenată, a scutului, capului de bour, coroanei şi elementele decorative din spaţiul liber arată că lucrarea a fost executată de un meşter bun şi talentat.

Acest tipar are o deosebită valoare din punct de vedere sigilografic, fiind un unicat.

LA MATRICE D'UN SCEAU DE 1666 DU PRINCE DE MOLDAVIE GEORGES DUCA

RÉSUMÉ

Récemment a été retrouvée la matrice datant de 1666 d'un sceau du prince de Moldavie Georges Duca. L'auteur de la présente notice décrit cette matrice et signale sa grande valeur pour la sigillographie roumaine

[2] Vezi pentru aceasta interesantele şi eruditele studii ale lui Damian P. Bogdan, *O străveche matrice de pecete românească*, în „Studii şi materiale de istorie medie", vol. I, (1956), p. 245—265 şi Emil Virtosu, *Din Sigilografia Moldovei şi a Ţării Româneşti, în Documente privind istoria României. A. Moldova. Introducere*, vol. II, p. 333—537.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

INSCRIPȚIA TURNULUI CLOPOTNIȚĂ AL MĂNĂSTIRII TREI IERARHI DIN IAȘI

DE
N. GRIGORAȘ

Construirea turnului clopotniță al mănăstirii Trei Ierarhi din Iași a început în anul 1638 și este posibil ca să fi fost terminat în același an. Un număr de călători străini au menționat și chiar descris acest turn în memoriile lor de călătorie. Astfel, Woyciech Miastkovski, care a trecut prin Moldova în anul 1640, referindu-se la turnul mănăstirii Trei Ierarhi, pe sub care se făcea intrarea în incintă, ne informează că era înalt, acoperit cu țigle, că avea un ceasornic și cîteva clopote mari, la care se putea ajunge urcînd 280 trepte în spirală [1]. Marcus Bandinus a scris că mănăstirea Trei Ierarhi avea „un turn pătrat, măreț, în care se afla un ceasornic și clopotele mari" [2].

„Deasupra intrării (în mănăstire) — scria Paul de Alep — este clopotnița și orologiul orașului" [3]. De asemenea și Evlia Celebi a menționat, în 1659, că deasupra porții prin care se intra în mănăstire se afla o clopotniță care avea „un clopot mare cît cupola unui feredeu turcesc", al cărui sunet se auzea „la distanță de un conac" [4].

Turnul, la care se referă călătorii amintiți, s-a dărîmat probabil din cauza cutremurului de pămînt din 8 aprilie 1795 [5], fiind refăcut de călugării greci, cărora le fusese închinată mănăstirea încă din 1646, de-abia între anii 1802—1806 [6]. Dar și acest turn a fost demolat cu ocazia lucrărilor de restaurare conduse de A. Lecomte du Nouy dintre 1882—1904.

Din vechiul turn al mănăstirii Trei Ierarhi ni s-a păstrat doar pisania, care a fost încastrată în noua construcție terminată în anul 1806. Pisania are scluptată stema țării, adică bourul, cu luna și soarele, de o parte și de alta, iar la fiecare colț cîte un leu. Împrejurul stemei se află sculptată o panglică, în formă de cruce cu brațele rotunjite, pe care este săpată, în relief, inscripția.

Pînă acum această inscripție a fost publicată de mai multe ori, însă de fiecare dată cu greșeli de transcriere și evident și de traducere. Mai întîi a fost publicată în anul 1885 de Melchisedec. Iată textul și traducerea dată de acesta: Благочест-

[1] P. P. Panaitescu, *Călători poloni în țările române*, Buc., 1930, p. 48.

[2] *Codex Bandinus*, publ. de V. A. Urechia, în „Analele Acad. Rom., Mem. sect. ist.", seria a II-a, t. XVI, p. 257. Descriere din anul 1647.

[3] *Voyage du Patriarche Macaire d'Antioche*. Texte arabe et traduction française par Basile Radu, II, Paris, 1922, p. 162. Descriere din anul 1653.

[4] Dr. Andrei Antalfi, *Călătoria lui Evlia Celebi prin Moldova în anul 1659* (traducere) în „Buletinul Comisiei istorice a României", vol. XII, Buc., 1933, p. 47.

[5] N. Grigoraș, *Biserica Trei Ierarhi din Iași*, Iași, 1962, p. 100.

[6] *Ibidem*, p. 17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

нвъı и Хѵ любивъıи гдинъ нѵ Василїе воєводѫ бжїею мластїю гдрѣ земли молдавскои и гспжа ег̃о Θеѳдосїе. сѫ взлюблена сна ег̃о Ион воєвод. благоволи и сѣзда сїѫ клопотница. л зрмѕ мсца апр ѕї (Evseviosul şi iubitorul de Christos domnul Ioan Vasile voevod, cu mila lui Dumnezeu domnitoriu ţării Moldovei, şi doamna lui Theodosia, şi cu iubitul lui fiu Ioan voevod, binevoi şi zidi această clopotniţă. an. 7146, luna april. 16)[7].

N. Iorga şi-a însuşit întocmai textul şi traducerea publicată de Melchisedec[8]. Într-o lucrare publicată în 1962 s-a redat, de asemenea, traducerea textului publicat de Melchisedec, în afară de data de zi, propusă ca fiind 21 în loc de 16[9]. La Biblioteca Academiei R.S.R. se află un manuscris al lui C. Bobulescu, înregistrat sub cota A. 1580, care cuprinde inscripţiile din bisericile Iaşului. Spre deosebire de cercetătorii anteriori, C. Bobulescu a transcris şi tradus astfel inscripţia de pe fostul turn-clopotniţă al mănăstirii Trei Ierarhi: Блгочстивъı и Хѵ любивъıи гдинъ нѵ Василїе воєводѫ бжїю мластїю гдрѣ земли Молдавскои и гспжа е[г̃о] Θеодосїе и сѫ взлюблена Іо сна ег̃[о] Ѡна воєвода на мсї здати сїѫ клопотницѫ лт. зрмѕ. мсц. ап.к. (Bine cinstitorul şi de Hristos iubitorul domn Io Vasilie — voevod cu mila lui Dumnezeu Domn ţerii Moldovei şi Doamna lui Teodosia şi cu iubtul lor fiu Ioan Voevod pentru Iaşi zidi această clopotniţă anul 7146 (1638) luna lui aprilie 20). Cuvintele на мсї C. Bobulescu le-a lăsat în creion, ceea ce înseamnă că n-a fost sigur de lectura sa.

Diferitele transcrieri şi traduceri ale acestei inscripţii ne-au făcut s-o cercetăm din nou împreună cu trei colegi de la sectorul de istorie medie a Institutului nostru. Iată această lectură, care se deosebeşte de cele amintite şi pe care o socotim corectă: Блгчкстивъıи и Хѵ любивъıи гдинъ Но Василїе воєвѡда бжїю мластїю гдрѣ земли Молдавскои и гспжда ег̃ ⟨о⟩ и Θеѡдосїе и сѫ взлюбленаг̃о сна-ег̃ ⟨о⟩ Ѡвдн воєвода. начѧ сѣзда⟨ти⟩ сїѫ клопотницѫ. лт. зрмѕ. мсца ап. к. şi în traducere: „Binecredinciosul şi iubitorul de Hristos domn Io Vasilie voievod, din mila lui Dumnezeu domnul ţării Moldovei şi doamna lui Theodosia şi cu iubitul lui fiu Ion voievod, au început a zidi această clopotniţă, anul 7146 (1638), luna aprilie 20".

INSCRIPTION DE LA TOUR DU CLOCHER DU MONASTÈRE DES TROIS SAINTS DE JASSY

RÉSUMÉ

Cette inscription, rédigée en langue slave, indique la date à laquelle a été bâtie la tour du clocher du monastère des Trois Saints de Iassy. Elle a été déjà publiée et traduite par divers historiens, tels que l'évêque Melchisedec, N. Iorga, N. A. Bogdan etc. L'auteur de la présente notice déchiffre différemment l'inscription et propose une nouvelle traduction, selon laquelle la construction de la tour aurait été achevée le 20 avril 1638.

[7] Melchisedec, *Notiţe istorice şi arheologice adunate de pe la 48 monastiri şi biserici antice din Moldova*, Buc., 1885, p. 170—171.

[8] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile Romăniei*, t. II, Buc., 1908, p. 149—150.

[9] N. Grigoraş, *op. cit.*, p. 16.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

MIHAI VITEAZUL ÎN CERCETĂRI POLONE RECENTE

DE

ILIE CORFUS

Istoria multiplelor relații dintre români și poloni a fost studiată pe o scară restrînsă și adeseori incomplet, atît de noi cît și în Polonia. Motivul principal a fost și rămîne, pe de o parte, necunoașterea limbii, iar pe de alta, lipsa de material documentar și biblicgrafic necesar cercetătorului care ar vrea să se orienteze în istoria țării străine. Este deci firesc să trezească interes orice nouă contribuție polonă la cunoașterea trecutului comun al ambelor popoare, cum, desigur, cu același interes așteaptă și istoricii poloni realizările noastre în acest domeniu.

În cele ce urmează ne propunem să analizăm felul în care sînt prezentate relațiile polono-române din timpul lui Mihail Viteazul în cercetările polone din ultimii ani și să schițăm observațiile pe care le ridică.

În Tratatul de Istorie a Poloniei, elaborat și publicat de Institutul de istorie al Academiei Polone de Științe, se arată că Zamoyski, cancelarul și marele hatman polon, „a paralizat în anul 1600 pe calea armelor, de astă dată în înțelegere cu Turcia și imperiul, încercarea de unire a țărilor romîne, făcută de Mihai Viteazul, domnul Țării Românești, care stîrnise teama tuturor vecinilor romînilor (Habsburgi, Turcia și Republica), și a instalat temporar în Țara Românească, ca vasal, pe al doilea Movilă, și anume pe Simion, sprijinind hotarul Republicii pe Dunăre" [1].

După părerea noastră, o singură frază pentru prezentarea unuia din cele mai importante capitole din istoria relațiilor polono-române din perioada feudală este prea puțin. În felul acesta au scăpat unei analize cît de sumare multiplele aspecte ale contactului dintre poporul român și nobilimea polono-lituaniană în plina ei expansiune spre sud-est. Pe de altă parte, nu s-a amintit nimic de lupta de eliberare a românilor de sub jugul otoman și nici de rolul lor internațional pe arena războiului împotriva Semilunii. Dar, pe lîngă spațiul cu totul redus consacrat acestei probleme în Tratat, în fraza citată mai sus s-a strecurat și o eroare, care se cere rectificată. Este vorba de afirmația autorilor (B. Barnowski și St. Berbst) după care Zamoyski a acționat împotriva lui Mihai în înțelegere cu Habsburgii pentru înlăturarea lui. Nu sîntem de acord cu această afirmație pentru motivul că în realitate, domnul român, vasal și locotenent al împăratului în Transilvania, a fost susținut de acesta în acțiunea lui contra intereselor polone la Dunăre. În tot cazul, împăratul a fost privit de cercurile conducătoare polone ca inițiatorul acțiunii lui Mihai contra Poloniei, iar domnul român, ca instrument abil și sigur al politicii Habsburgilor în expansiunea lor spre răsărit.

---

[1] *Historia Polski*, Varșovia, Editura Științifică de Stat, 1957, tom. I, partea a 2-a, p. 507.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Autorii acestui capitol din Tratatul de istorie a Poloniei n-au folosit literatura istorică românească şi nici ultimele cercetări polone privind conflictul dintre Mihai Viteazul şi Polonia. In ceea ce priveşte acestea din urmă, ne gîndim la studiul lui Br. Kocowski, *Bitwa Telezynska 1600 roku* (Lupta de pe Teleajen din anul 1600)[2], al cărui conţinut ne permitem să-l supunem în cele ce urmează unei sumare analize critice.

In linii generale, autorul arată că lupta de pe Teleajen, denumită şi lupta de la satul Bucov, a fost dată la 20 octombrie (stil nou) 1600 între armata polonă, comandată de Ioan Zamoyski, şi cea a lui Mihai Viteazul. Pe plan politic, această luptă a însemnat distrugerea definitivă a planurilor lui Mihai de unire a Ţării Româneşti, Transilvaniei şi Moldovei într-un singur organism statal, care urma să devină baza pentru o expansiune larg plănuită la nord şi la sud. Pe plan militar, lupta constituie un exemplu de nimicire definitivă a trupelor adversarului (în cazul acesta Mihai), care nu şi-a mai putut reface forţele armate la o scară mai însemnată. La fel cum înfrîngerea de la Viena şi cea de la Parkan au frînt expansiunea turcească, aşa, într-o sferă mai restrînsă, s-a întîmplat în anul 1600 cu Mihai la Teleajen. Literatura istorică poloneză n-are pînă acum cercetări asupra acestei lupte, care să corespundă materialului documentar cunoscut pînă acum şi tehnicii moderne de cercetare în domeniul istoriei războaielor. Lucrările mai vechi poloneze, consacrate luptei dintre polonі şi Mihai Viteazul, n-au surprins ideea conducătoare a planurilor de operaţii ale lui Zamoyski şi nici a tacticii lui de luptă, iar biografii participanţilor polonі la campania din Ţara Românească, care aduc adeseori observaţii preţioase, n-au cuprins, prin natura lucrurilor, ansamblul operaţiilor militare şi mai ales activitatea comandantului polon.

Lupta de pe Teleajen a constituit faza a doua a campaniei lui Zamoyski, fază care a început o dată cu sosirea armatei polone la Focşani, la frontiera Ţării Româneşti, la 6 octombrie 1600. De atunci, hatmanul a părăsit planul de operaţie pe Bistriţa, pe unde împinsese anterior pentru recunoaştere şi acoperire corpul lui Iacob Potocki. In schimb, el a trasat o nouă direcţie de acţiune şi anume spre sud, pentru ca pe la poalele munţilor, prin Bacău (!) şi Buzău, să ajungă la Braşov, unde spera să-l găsească pe Mihai. Luptele date cu părţi din forţe în zilele de 15 şi 16 octombrie în regiunea Nagenia (!) — Sekatin (!) — Certura, au avut pentru Mihai un caracter precis de lupte de întîrziere, pentru a opri marşul polonilor spre Tîrgovişte, capitala ţării, şi a aştepta sosirea ajutoarelor sale. Popasul de 3 zile pe rîul Cricov avea însă nu numai să procure trupelor polone odihna necesară, ci să dea şi lui Zamoyski posibilitatea de a stabili un nou plan de operaţii, dat fiind că el părăsise acum planul de mai înainte de a ataca pe Mihai în Transilvania, că Mihai se ferea să se angajeze într-o luptă generală şi că se apropia şi iarna. Noul plan ţintea la distrugerea lui Mihai prin sistemul ocupaţiei şi al blocării forţelor sale armate în munţi pe timpul iernii, plan a cărui realizare a zădărnicit-o Mihai însuşi, ocupînd poziţie pe drumul spre Ploieşti, la două mile de tabăra polonă.

Se găsea acolo un şes, înconjurat la est, nord şi vest de ultimele coline păduroase ale Carpaţilor. Dealurile de la apus erau despărţite de albia Teleajenului, care şerpuia de la nord spre sud-est şi străbătea acest sector printr-o serie de piraie, despărţite prin insuliţe, pe care creşcuseră tufişuri şi arini. Malul drept al rîului era acoperit de o pădurice, prin care trecea o rîpă adîncă şi mlăştinoasă. Configuraţia şi vegetaţia terenului au fost, aşadar, favorabile lui Mihai şi el n-a întîrziat să le exploateze, dispunîndu-şi trupele pe trei linii pentru lupta ce se apropia. Prima linie, şi anume linia de foc, o constituiau puşcaşii, plasaţi în ascunzişuri cu curse, precum şi tunurile, amplasate pe insuliţele rîului şi în pădurea de pe malul său drept. După aceasta venea linia de atac şi de manevră, în forţă de opt regimente de cavalerie. In sfîrşit, linia a treia, de rezervă—apărare, o constituia tabăra ca atare, aşezată în mijlocul şesului şi care urma, prin forţa lucru-

[2] Publicat, rezumativ şi fără bibliografie, în „Sprawozdaniaz czynnosci wydawniczej i posiedzien naukowych oraz Kronika Towarzystwa Naukowego K. U. L." (Dările de seamă asupra activităţii editoriale şi asupra şedinţelor ştiinţifice, precum şi Cronica Societăţii Ştiinţifice a Universităţii Catolice din Lublin), nr. 3, Lublin, 1952, p. 28—32.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rilor, să atragă trupele polone, dornice de pradă, în sabia rezervelor plasate în ascunzișurile cu curse.

În dimineața zilei de 20 octombrie, Zamoyski și-a deplasat trupele pe drumul principal deasupra poziției lui Mihai. Deschiderea focului de pe insulițele de pe rîu și din pădurea de pe malul lui drept, deși puțin eficace, a descoperit existența curselor și a liniei de foc a românilor în direcția eventualului atac al polonilor. Informațiile luate de la doi dezertori din armata lui Mihai au determinat pe Zamoyski să bată timp de două ore cu tunurile grele cavaleria românească, masată în spatele pădurii, dar pentru atac el s-a decis abia în urma insistențelor lui Stanislaw Zolkiewski, hatmanul de cîmp al Coroanei, și ale lui Marcu Sobieski, tatăl viitorului rege, și aceasta numai atunci cînd sectorul cel mai expus al aripei drepte polone a fost preluat asupra lor, la primul atac, de către cazacii de la Praguri.

Atacul polon frontal a fost efectuat de trei grupuri de șoc, care constituiau prima linie de atac, și anume: la dreapta, de cazaci asupra rîului și asupra pantei cu pădurea de pe malul lui drept; în centru, de infanteria polonă (denumită „lanowa", deoarece era plătită din impozite funciare ale țărănimii) asupra insulițelor și a pădurii de pe același mal al rîului; iar la aripa stîngă, forțînd rîul pe vaduri și înconjurînd pădurea amintită, de 90 călăreți de elită, îmbrăcați în armuri grele (denumiți „eleari"), sub comanda lui P. Laszcz și W. Bekiesz, ajutați de roatele (companiile) lui Potocki, care se întorsese din Transilvania, ale lui M. Stanislawski și Broniowski. După această primă linie de atac înainta a doua, formată din cavaleria armatei „cvarciane" (mică armtă permanentă, plătită dintr-o pătrime — cvarta — a veniturilor domeniilor regale) și din roatele magnaților; aici centrul era comandat de Zolkiewski, aripa dreaptă de Sobieski, iar stînga de Uhrowieski. După această principală masă de atac veneau rezervele.

Lupta a avut o desfășurare foarte interesantă. Schematic, pot fi distinse următoarele etape: oprirea pentru o clipă a atacului infanteriei polone și al cazacilor de linia de foc a românilor; forțarea rîului de către grupul călăreților „eleari" și atacul lor dat din flanc asupra trupelor lui Mihai; contra-atacul românilor, prin antrenarea de noi forțe și încercuirea atacanților; intervenția cazacilor, prin trecerea rîului asupra pantei cu pădurea de la aripa dreaptă și atacul lor asupra trupelor românești care se întorceau spre cavaleria polonă; forțarea rîului de către trupele de atac dintr-a doua linie polonă și înfrîngerea grosului armatei lui Mihai, îndeosebi de către aripa comandată de Sobieski; tensiunea în tabăra lui Mihai, fuga în panică a trupelor învinse și urmărirea lor de grupul lui Karnkowski, castelan la Liov.

Raporturile dintre forțele armatelor care au luat parte la această bătălie — încheie Kocowski — a fost de 1 : 2, adică românii erau de două ori mai mulți, Zamoyski aruncînd în luptă 15.000 oameni. Superioritatea numerică a românilor și avantajele terenului n-au putut totuși aduce lui Mihai victoria, și aceasta din cauza elanului scăzut al trupelor sale în urma unei serii întregi de insuccese și retrageri, în timp ce trupele polone erau cuprinse de dorința de luptă, chiar împotriva precauției și a sfaturilor hatmanului lor.

Partea pozitivă a cercetării lui Br. Kocowski constă în analiza luptei de pe Teleajen în lumina concepției tactice și strategice a ambilor comandanți. Prezentarea terenului, a dispozitivului trupelor române, a atacului dat de poloni și a fazelor acestei lupte constituie tot atîtea precizări prețioase pentru cunoașterea, în ansamblu, a acestui eveniment.

Amănuntele asupra desfășurării campaniei polone în Moldova și Țara Românească pînă la Teleajen, precum și o serie întreagă de date și informații asupra bătăliei înseși, sînt cunoscute de multă vreme în literatura noastră istorică, pe care autorul însă n-o folosește. Dacă autorul ar fi utilizat bibliografia românească privind conflictul politic și militar dintre Mihai Viteazul și poloni, el ar fi explicat motivele politice, deci și strategice, care l-au făcut pe Zamoyski să schimbe de atîtea ori pe parcurs direcția marșului său asupra domnului român. De aceea, o lipsă simțitoare a cercetării este aceea că autorul n-a utilizat ultimele lucrări românești, întemeiate în cea mai mare parte pe material documentar, extras din arhivele polone, privind acest important episod militar din istoria relațiilor polono-române de la sfîrșitul veacului al XVI-lea. La fel, cunoașterea hărții țărilor române ar fi scutit pe autor de greșeli, ca aceea pe care o face cînd afirmă că Zamoyski, ajungînd la Focșani, a plănuit să-și continuie marșul spre sud, pentru a trece, prin

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Bacău, munții la Brașov, sau cînd redă topicile românești în mod denaturat, așa precum le găsește în corespondență și în scrierile polone din acest timp, ca „Nagena", în loc de Năieni, și „Sekatin", în loc de Săhăteni.

Nu putem fi de acord cu autorul nici asupra planului pe care îl atribuie lui Zamoyski de a distruge pe Mihai prin sistemul ocupării terenului și al blocării forțelor sale armate în munți pe timpul iernii. Și aceasta, pentru simplul motiv că un asemenea plan era irealizabil din toate punctele de vedere, căci lanțul Carpaților munteni, lung de sute de kilometri și ale cărui poteci și ieșiri la șes erau, firește, bine cunoscute românilor, nu putea fi blocat, ca o cetate asediată, de o armată de numai 15.000 oameni, la cît se ridica, după autor, armata polonă. Nu sîntem de acord nici cu afirmația autorului că armata lui Mihai era de două ori mai mare ca cea a lui Zamoyski. Ca și istoricii poloni de dinaintea sa, autorul se lasă influențat de cifrele exagerate, furnizate de rapoartele polonilor participanți la luptă, spre a se pronunța, necritic, pentru o netă superioritate numerică a românilor. Din contră, istoriografia românească apreciază efectivul armatei lui Mihai la 16.000 oameni, evaluînd pe cel al armatei polone la 20—30.000. Problema stabilirii exacte a efectivelor armatelor care s-au înfruntat la Teleajen rămîne deschisă. Cu totul de acord sîntem însă cu autorul cînd este vorba de aprecierea moralului scăzut al armatei românești.

Prea categorică ni se pare și afirmația autorului, după care statul românesc, unificat de Mihai, urma să-i servească drept bază pentru o expansiune plănuită pe scară largă la nord și sud. Căci în stadiul actual al cercetărilor, e greu să distingi ceea ce era, de fapt, în intenția lui Mihai cu privire la Polonia și la tronul ei de ceea ce era născocire și exagerare din partea lui Zamoyski și a susținătorilor săi, cu scopul însă precis de a înspăimînta nobilimea și de a o antrena cît mai repede într-un război în afara hotarelor țării. Cu totul nepotrivită este apoi compararea luptei de pe Teleajen cu cea de la Viena, ambele luate ca sfîrșit al unor expansiuni. În realitate, cele două acțiuni nu-și găsesc nici un punct de asemănare. Interesantă este, în schimb, constatarea autorului în legătură cu caracterul șovăitor de comandant al lui Zamoyski, ale cărui posibilități tactice și strategice au fost deseori exagerate de istoricii poloni de mai înainte.

Tema a fost reluată de Br. Kocowski în cercetarea sa: *Wyprawa woloska 1600 roku* (Expediția din Țara Românească din anul 1600) [3].

În acest referat, autorul pornește de la constatarea că problema merită o analiză mai amplă, nu numai ca o intervenție militară interesantă, ci mai ales că ea dezvăluie unele aspecte ale luptei de clasă în regiunile sud-estice ale Republicii polone nobiliare, precum și tendințele politice și economice ale personalităților polone care au pregătit și dus războiul împotriva lui Mihai Viteazul.

Autorul arată că în timpul dezbaterilor seimului din anul 1600 a fost într-adevăr vorba de primejdia ocupării Moldovei de Mihai și de necesitatea de a se da ajutor lui Ieremia Movilă, dar nu s-a votat nici un impozit pentru acest scop. Iar cînd voievodul moldovean a fost gonit, la 18 mai (st. n.) 1600, la Hotin, întreaga grijă de a restaura suzeranitatea Poloniei asupra Moldovei a revenit lui Zamoyski, în calitate de mare hatman al Coroanei. Pregătirile pentru campanie au ținut pînă la mijlocul lunii iulie, în care timp sarcina de a acoperi frontiera moldo-polonă a revenit armatei „cvarciane", comandată de Zólkiewski. Zamoyski a strîns o armată neașteptat de numeroasă cu bani din „cvartă", din impozitele de băuturi, din bijuteriile Coroanei, amanetate de rege, și cu banii săi proprii, dar mai ales datorită participării în masă a magnaților, care au adus numeroase roate de ostași pe contul lor propriu.

Cele expuse pînă aici se găsesc în perfectă concordanță cu cele arătate de noi, iar teza noastră că expediția polonilor contra lui Mihai Viteazul n-a fost o întreprindere personală, particulară, a lui Zamoyski, ci una susținută și patronată de regele polon [4], își găsește confirmarea în literatura istorică marxistă poloneză.

---

[3] Publicată, în rezumat, în „Sprawozdania Wroclawskiego Towarzystwa Naukowego" (Dările de seamă ale Societății Științifice din Wroclaw), anul 5, Wroclaw, 1953, p. 99—100.

[4] I. Corfus, *Mihai Viteazul și polonii. Cu documente inedite în anexe*, București, 1937, p. 138—148.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Punîndu-şi, în continuare, întrebarea: de ce această expediţie, întreprinsă fără acordul formal al seimului, dar cu ştirea regelui, a fost atît de atractivă, autorul răspunde că apărarea drepturilor Republicii şi a onoarei ei, apărarea ţării împotriva expansiunii turceşti, deşi puse pe primul plan, n-au fost totuşi cauza reală a expediţiei, ci hotărîtoare a fost mai curînd teama de o nouă mişcare socială, mai puternică decît răscoalele căzăceşti recente (ale lui Kosinski, Nalevaiko şi Lobodă) şi anume teama de o răscoală a ţăranilor, pe care Mihai Viteazul voia să se razime în lupta sa pentru tronul polon. Amintirea răscoalelor căzăceşti şi dorinţa de a distruge orice încercări de răscolire şi răscoală a maselor, care, după cum atestă documentele, aşteptau cu nerăbdare sosirea lui Mihai, din considerente religioase (în regiunile sud-estice ale Republicii) şi de eliberare de sub exploatarea feudală polonă, au constituit cauza principală a puternicii intervenţii armate polone în Moldova şi Ţara Românească din toamna anului 1600.

Pînă aici, concluziile autorului privind mobilul campaniei lui Zamoyski sînt convingătoare şi concordă, în general, cu cele la care am ajuns şi noi [5]. Dar cele afirmate de autor în continuare, şi anume că Mihai Viteazul se servise mai înainte de acest sistem în Ţara Românească şi foarte precis în Transilvania, distrugînd clasa nobililor cu mîinile ţăranilor şi locuitorilor de la munte, sînt cu totul în afara realităţii, lucru ce denotă că istoricul polon nu cunoaşte de loc condiţiile economice şi sociale din ţările române şi nici starea ţărănimii româneşti, agravată de „legătura"lui Mihai. Nu poate fi acceptată nici afirmaţia că, din cauză că Mihai a distrus nobilimea din Transilvania cu ajutorul maselor populare, şi-a atras asupra sa răscoala aceleiaşi nobilimi şi înfrîngerea sa la Mirăslău, şi că atunci, cînd a predat împăratului Transilvania, aducîndu-şi aminte de aliaţii lui (adică — după autor — de mase), l-a rugat să păstreze drepturile date de el poporului de jos. Prezentarea unor astfel de teze riscate se poate explica numai prin faptul că autorul nu cunoaşte bibliografia românească privind problema şi că ia de bune, după cum s-a arătat mai sus, zvonurile tendenţioase lansate de Zamoyski pentru a-şi atrage şleahta şi a convinge pe cîţi mai mulţi nobili din fracţiunile adverse lui de oportunitatea campaniei proiectate, zvonuri care făceau din Mihai Viteazul un stăpînitor ridicat prin răscoală de poporul de jos ca să desfiinţeze regimul feudal nobiliar şi din Republica polono-lituaniană.

In continuare, autorul arată că expediţia contra lui Mihai a fost în interesul, mai ales, al magnaţilor (cu întinse domenii — spunem noi — în regiunile de sud ale Republicii), nobilimea săracă plecînd în campanie după pradă, căci documentele arată cum voluntarii din şleahta săracă, punînd mîna pe numeroase cirezi de vite, părăseau coloanele înainte de începerea operaţiilor militare propriu-zise. Iar Zamoyski, principalul inspirator al războiului, îşi realiza consecvent politica sa antihabzburgică şi ideea creării unor state—tampon între Polonia şi Turcia, asigurîndu-se în acelaşi timp împotriva preponderenţei puternicii familii a cnejilor ucraineni Ostrogski şi creîndu-şi noi avantaje economice pentru sine şi pentru oraşul său, Zamosc.

Campania propriu-zisă în Ţările române din anul 1600 a început — continuă autorul — la 4 septembrie (st. n.). Baza operaţiilor avea să fie Suceava, cu direcţia iniţială de acţiune asupra Transilvaniei. Prima etapă a campaniei a dus armata polonă, fără lupte mai mari, la Suceava, la 15 septembrie [6], la a cărei cucerire nu s-a putut însă gîndi din lipsă de timp [7]. Blocarea ei prin grupul lui Szczucki şi trimiterea unui corp de 7.000 oameni cu Potocki şi Székely în Transilvania pe valea Bistriţei, prin pasul Bîrgăului, au început a doua etapă, în timpul căreia Zamoyski intenţiona să treacă în Transilvania prin pasul Trotuşului. Răscoala lui Csáki şi înfrîngerea lui Mihai la Mirislău (18. sept. st. n.) au încurcat planurile de operaţii

[5] *Op. cit.*, p. 114—126.

[6] In realitate, la această dată tabăra polonă a fost aşezată la Siret, şi numai avangarda ei de 1.000 oameni a fost trimisă la Suceava; acolo a ajuns armata polonă abia la 17 septembrie (cf. I. Corfus, *op. cit.*, p. 151—152).

[7] Mai curînd, din lipsă de tunuri de asediu (nota noastră).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ale hatmanului polon. Trecerea lui Mihai în colțul de sud-est al Transilvaniei a obligat pe Zamoyski să-și continuie marșul spre sud. Etapa a treia a fost o rezultantă a inițiativei lui Mihai, care, trecînd cu oastea nou organizată prin pasul Buzăului, s-a găsit în linia de operații a lui Zamoyski, pe care l-a obligat, prin ciocniri de întîrziere, să se oprească pe rîul Cricov.

De aici înainte, autorul repetă cele expuse în primul său referat asupra luptei de la Teleajen, adăugînd numai că planurile tactice ale ambelor părți, puse în lumină prin dislocarea forțelor și exploatarea terenului, arată nivelul teoretic înalt de pregătire a ambilor comandanți, că în primele două faze ale luptei romînii au fost un adversar egal și că aprecierea exactă asupra capacității de comandant a lui Zamoyski poate fi făcută numai după ce se ia în considerare activitatea statului său major și executarea diferitelor misiuni de către comandanții din subordinele sale [8].

Din cele de mai sus, remarcăm îndeosebi analiza judicioasă a intereselor politice și economice ale diferitelor pături ale nobilimii polone, participante la expediție, și mai ales a interesului personal al lui Zamoyski. Cît privește desfășurarea campaniei, autorul nu aduce nimic nou față de cele cunoscute la noi. În sfîrșit, facem aceleași rezerve în privința planului de blocare în timpul iernii a armatei române în munți și în privința atribuirii unei nete superiorități numerice românilor în lupta de la Teleajen.

Analiza referatelor de mai sus ne dă prilejul că corectăm și unele erori de cronologie, strecurate în cîteva lucrări românești mai recente asupra campaniei lui Mihai Viteazul în Moldova.

Br. Kocowski arată că Ieremia Movilă a fost alungat la Hotin la 18 mai 1600. Datarea luptei de la Hotin — 18 mai (st. n.) 1600 — făcută de noi mai înainte pe baza rapoartelor polonilor participanți la luptă [9], rapoarte date după stilul nou (căci Polonia, ca țară catolică, adoptase deja calendarul gregorian), își găsește deci confirmarea în istoriografia actuală poloneză.

Confuzia între stilul vechi și stilul nou (diferența la acea epocă este de 10 zile) a făcut pe unii cercetători români din ultimii ani să fixeze o cronologie eronată pentru diferitele faze ale cuceririi Moldovei de către Mihai. Ba mai mult, utilizarea necritică a unui „avviso" italian, publicat la Roma în 1600 [10], a făcut pe D. Ciurea să plaseze în ziua de 18 mai (desigur stil nou, căci și italienii foloseau calendarul gregorian) o luptă hotărîtoare între armata lui Mihai și cea a lui Ieremia Movilă lîngă Bacău [11]. Dar din analiza atentă a ziarului italian, în întregimea lui, iar nu fragmentar, se constată clar că acesta, deși vorbește de o bătălie dată la 18 mai 1600 la orașul „Bacano", situat pe un rîu ce se varsă în Siret, în realitate nu se face decît ecoul îndepărtat și confuz al luptei de la Hotin, căci, după acest ziar, care conține și știri eronate, Ieremia și cei ce au scăpat din luptă s-au înecat în Nistru (iar nu în Bistrița sau Siret, dacă lupta s-ar fi dat la Bacău).

Eroarea lui D. Ciurea a fost însușită și amplificată de Al. Gonța, care afirmă că lupta de la Bacău s-a dat în dimineața zilei de 8 sau 9 mai (fără a preciza însă stilul) și că această bătălie a dus Moldova la picioarele lui Mihai. Pentru lupta de la Hotin, Al. Gonța dă greșit data de 18/28 mai 1600, iar greșeala lui constă în faptul că peste stilul nou (18 mai, ziua în care s-a dat de fapt lupta) mai adaugă 10 zile [12].

---

[8] Semnalăm cu acest prilej o nouă și interesantă caracterizare făcută lui Zamoyski de istoriografia actuală polonă: ca militar, comandant mediocru, iar ca om politic, a oprit pe polonii să intre în liga antiotomană, patronată de Habsburgi, și a combătut influențele acestora la Dunărea românească și în Ucraina (vezi K. Lepszy, *Wróg Habsburgów — Jan Zamoyski* (Dușmanul Habsburgilor — Ioan Zamoyski), în „Roczniki Historyczne", XVIII (1949), Poznan, p. 118—134.

[9] I. Corfus, *op. cit.*, p. 95, 283—287.

[10] Reprodus în Hurmuzaki, *Documente*, III_2, p. 530—531.

[11] D. Ciurea, *Despre Ieremia Movilă și situația politică a Moldovei la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea*, în „Studii și cercetări științifice. Istorie", Iași, VIII (1957), nr. 2, p. 329.

[12] Al. Gonța, *Campania lui Mihai Viteazul în Moldova*, în „Studii", XIII (1960), nr. 4, p. 149—150, 153.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Erorile cronologice de mai sus, ca și pretinsa luptă de la Bacău, s-au strecurat și în paginile Tratatului de istorie a României [13].

In realitate, Ieremia n-a ieșit niciodată de la Suceava înaintea lui Mihai în cîmpia Moldovei, iar la Bacău nu i-a opus nici o rezistență. La timpul său, el anunțase lui Zamoyski că „straja" lui Mihai, adică trupele sale de cercetare și recunoaștere, a intrat în orașul Bacău și că a jefuit și ars casele boierești de acolo [14], dar nu i-a pomenit de nici o luptă dată acolo cu Mihai, și aceasta pentru simplul motiv că o asemenea luptă n-a avut loc. In întreaga și vasta corespondență prilejuită de cucerirea Moldovei de către Mihai Viteazul nu se află nici o singură mențiune despre vreo luptă dată la Bacău.

[13] *Istoria României*, II, p. 987.
[14] I. Corfus, *op. cit.*, p. 283.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Histoire des relations internationales, publiée sous la direction de Pierre Renouvin. Tome VIII, *Les crises du XX-e, siècle : de 1929 à 1945*, par P. Renouvin. 2-e édition, Paris, Librairie Hachette, 1961, 426 p.

Apreciind că lipsa unui studiu de sinteză în domeniul istoriei relaţiilor internaţionale se făcea tot mai mult simţită în ultimul timp ,un grup de cunoscuţi istorici burghezi din Franţa — F. L. Ganshof, G. Zeller, A. Fugier şi P. Renouvin — au luat în anul 1953 iniţiativa editării celei dintîi „sinteze generale" asupra evoluţiei raporturilor dintre state, începînd din vremea feudalismului timpuriu şi terminînd cu sfîrşitul celui de-al doilea război mondial. Lucrarea proiectată, cuprinzînd opt volume şi intitulîndu-se *„Histoire des relations internationales"*, a fost terminată încă în 1958 [1], cînd s-a început publicarea unei noi ediţii, în parte revăzută şi îmbunătăţită *Istoria relaţiilor internaţionale* a fost realizată sub conducerea lui Pierre Renouvin, profesor la Sorbona şi membru al Institutului Franţei. El este, de altfel, autorul „introducerii generale" şi al ultimelor patru volume cuprinzînd perioada anilor 1815—1945.

Încă cu mult timp înainte de apariţia întregii lucrări, ea a atras atenţia istoricilor burghezi, bucurîndu-se de o înaltă apreciere din partea acestora şi fiind pe larg comentată în paginile principalelor publicaţii de specialitate din Occident [2]. Astfel, profesorul Maurice Baumont considera că lucrarea celor patru istorici francezi este menită să devină o „operă clasică" [3], iar G. Castellan aprecia că apariţia ei va marca în mod indiscutabil „o dată memorabilă în istoriografia contemporană" [4].

Fără îndoială, aşa după cum au remarcat numeroşii săi comentatori, recenta *Istorie a relaţiilor internaţionale* conţine multe lucruri noi şi interesante, care o deosebesc pozitiv de lucrările analoge mai vechi ale istoricilor burghezi. Trebuie subliniat, în primul rînd, faptul că cei patru autori nu se mulţumesc doar cu prezentarea „relaţiilor dintre guverne", ci ei îşi propun un scop mult mai larg şi anume să studieze „relaţiile dintre popoare". Spre deosebire de marea majoritate a istoricilor burghezi, autorii nu se limitează la simpla înşiruire a evenimentelor internaţionale, ori la expunerea amănunţită a tuturor combinaţiilor şi intrigilor diplomatice, depăşind în felul acesta cadrul îngust al obişnuitelor „istorii diplomatice".

---

[1] *„Histoire des relations internationales"*, publiée sous la direction de Pierre Renouvin, t. I—VIII, Paris, Librairie Hachette, 1953—1958.

[2] Vezi „Revue historique", t. CCXV, Janvier-Fevrier 1956, p. 161 şi urm.; „The Journal of Modern History", vol. XXX, nr. 3, 1958, p. 260 şi urm.; „The American Historical Review", vol. LXIV, nr., 1958, p. 74 şi urm.; „Revue historique", t. CCXXI, Avril-Juin 1959, p. 360 şi urm.; „The English Historical Review", april 1956, p. 345 şi urm.; „Revue d'histoire moderne et contemporaine", t. VI, Juillet-Septembrie 1959, p. 230 şi urm.; „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale", nr. 39, 1960, p. 67—68.

[3] Vezi „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale", nr. 39, 1960, p. 67.

[4] Vezi „Revue historique", t. CCXXI, Avril-Juin 1959, p. 360.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În studierea faptelor, autorii caută să stabilească — în limitele concepțiilor lor burgheze — care sînt factorii principali, „cauzele profunde" care au determinat evoluția evenimentelor. Un lucru nou pentru o istorie burgheză consacrată analizei politicii externe a statelor feudale și capitaliste, îl constituie faptul că autorii iau în considerație rolul factorilor economici în explicarea fenomenelor vieții internaționale. Ei apelează în nenumărate rînduri la serviciile statisticilor economice și financiare. Din lucrare nu lipsesc, de asemenea, date privind progresul științei și tehnicii.

În ultimele volume ale lucrării un loc important îl ocupă studierea mișcărilor de eliberare națională din Asia, Africa și America Latină.

Un merit al *Istoriei relațiilor internaționale* constă în aceea că autorii au părăsit vechiul principiu „europo-centrist", fomulat de Ranke la mijlocul secolului trecut și care a predominat mult timp în tratarea istoriei universale [5]. Astfel, cu toate că autorii se ocupă mai cu seamă de rolul țărilor europene — în special al marilor puteri — în complexul relațiilor internaționale, ei nu pierd totuși din vedere țările din America, Asia și Africa.

În explicarea fenomenelor vieții internaționale, autorii *Istoriei relațiilor internaționale* sînt adepți ai „teoriei factorilor". Admiratorii școlii istorice a lui Pierre Renouvin înclină să considere din acest punct de vedere că „teoria factorilor" și-a găsit o formulare desăvîrșită în lucrarea celor patru autori și pretind că metoda de cercetare a istoricilor francezi este exhaustivă în ce privește studierea relațiilor internaționale [6]. În realitate însă această teorie, expresie a influenței puternice de care se bucură eclectismul în istoriografia burgheză franceză contemporană, nu reușește să ne dea o explicație adevărată asupra mobilurilor care au stat la baza politicii externe a statelor de-a lungul vremurilor. O analiză sumară a „teoriei factorilor", așa cum este ea expusă de către Renouvin în „Introducerea generală" a lucrării, este exemplificatoare în această privință.

Renouvin pornește de la observația că vechile concepții care au predominat pînă nu demult în studierea istoriei relațiilor internaționale nu mai satisfac. Astfel, el arată că concepția „tradițională", care punea pe primul plan „raporturile dintre guverne... cu o preferință specială pentru rolul șefilor de state, al miniștrilor, colaboratorilor și agenților lor" este insuficientă [7]. În consecință, Renouvin cere să se ia în considerație și „noile tendințe" existente în cercetarea istorică, care — arată el — pun accentul „pe cunoașterea vieții materiale și spirituale a societăților omenești", încetînd totodată de a situa în centrul atenției „raporturile dintre guverne, elementul esențial devenind istoria relațiilor dintre popoare" [8].

Renouvin constată existența a două curente complet deosebite în cadrul noilor tendințe manifestate în cercetarea istorică. El subliniază că primul dintre acestea acordă rolul primordial „studierii societăților omenești în strînsă legătură cu mediul geografic, condițiile vieții materiale și structurile economice" [9]. Cel de-al doilea curent tratează procesul istoric în mod idealist, neglijînd complet rolul factorilor economici și sociali și consideră ca principale „forțe istorice": sentimentele, pasiunile, „psihologia colectivă" [10].

După părerea lui Renouvin și a celorlalți autori ai *Istoriei relațiilor internaționale*, nici unul dintre aceste două curente, luat aparte, nu ne poate oferi o „bază satisfăcătoare" pentru cercetarea istorică. Ca atare, autorii propun ca în studierea istoriei relațiilor internaționale să se ia în considerație atît curentele existente în cadrul „noilor tendințe", cît și vechea concepție „tradițională", procedîndu-se la o îmbinare armonioasă a celor trei factori — rolul oamenilor politici, condițiile economice și psihologia colectivă —, care, după convingerea lor, influențează în egală măsură asupra cursului politicii externe a statelor. „În căutarea explicațiilor — scrie Renouvin —,

---

[5] Cf. V. M. Dalin, A. M. Nekrici, N. N. Iakovlev, *Despre unele concepții din recentele „Istorii universale" burgheze*, în „Probleme de istorie", nr. 6, 1960, p. 118.

[6] Vezi „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale", nr. 39, 1960, p. 67 și urm.

[7] P. Renouvin, *Histoire des relations internationales*, t. I, Paris, 1958, p. IX—X.

[8] *Ibidem*, p. XX.

[9] *Ibidem*.

[10] *Ibidem*, p. XI.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

care rămîne scopul esenţial al operei istorice, cea mai mare greşeală ar fi dacă am separa unul din aceşti factori şi i-am acorda preferinţă, ori chiar gîndul de a stabili între ei o ierarhie oarecare. Forţele economice şi demografice, curentele psihologiei colective şi ale sentimentului naţional, iniţiativele guvernului se completează şi se interpătrund reciproc; partea lor de influenţă diferă de la epocă la epocă şi de la stat la stat. Cercetarea istorică trebuie să stabilească care a fost această parte" [11].

„Teoria factorilor" susţinută de Renouvin şi de către ceilalţi colegi ai săi nu reprezintă ceva nou. Înşişi autorii recunosc că ei au dezvoltat vechea teorie a lui Fr. Braudel [12]. Această teorie urmăreşte în fond să ocolească un răspuns precis la întrebarea: ce anume determină la urma urmelor politica externă a statelor? După cum se ştie, marxism-leninismul a demonstrat în mod convingător că orientarea atît a politicii interne a unui stat, cît şi a celei externe, este determinată de baza economică a societăţii respective, că această orientare diferă de la o epocă la alta în funcţie de interesele de clasă ale cercurilor dominante. De aceea, renunţînd la cercetarea intereselor de clasă care stau la baza politicii externe a statelor în diferite perioade istorice, autorii *Istoriei relaţiilor internaţionale* riscă să înlăture de la bun început orice determinism istoric, explicînd faptele mai ales prin motive arbitrare.

Aşa cum e şi natural, o istorie a relaţiilor internaţionale de-a lungul ultimelor două milenii cuprinde o multitudine de probleme care nu pot fi analizate, firește, în cadrul unei recenzii. În ţara noastră, o analiză critică a primelor şapte volume din *Istoria relaţiilor internaţionale* sub redacţia lui P. Renouvin a fost întreprinsă nu demult în paginile revistei „Studii şi cercetări ştiinţifice" [13]. În cele ce urmează, ne propunem să ne oprim asupra ultimului volum al acestei lucrări, insistînd cu precădere asupra modului în care Pierre Renouvin tratează unele probleme controversate din istoria relaţiilor internaţionale din ajunul şi din timpul războiului trecut.

În ultimul volum din *Istoria relaţiilor internaţionale* Renouvin se ocupă de perioada anilor 1929—1945. Volumul cuprinde două părţi, intitulate „Originile celui de-al doilea război mondial" şi „Al doilea război mondial". Fără a-şi propune nicidecum să prezinte într-o formă succintă desfăşurarea tuturor evenimentelor dintre anii 1929—1945, autorul se străduieşte să fie cît mai aproape de ceea ce se cheamă o „sinteză generală", căutînd să desprindă — pe baza unui uriaş material documentar — principalele aspecte ale politicii mondiale dinaintea şi din vremea celui de-al doilea conflict mondial. Trebuie subliniat faptul că dacă Renouvin analizează în mod obiectiv complexul relaţiilor internaţionale din timpul acţiunilor agresive ale statelor fasciste — Germania, Italia şi Japonia (Anschlussul, războiul italo-etiopian, războiul civil din Spania, agresiunea japoneză în China etc.), nu acelaşi lucru se poate spune despre felul în care prezintă autorul mobilurile politicii anglo-franceze din ajunul ultimului război mondial.

O teză care se bucură de o largă circulaţie în literatura burgheză contemporană din Occident şi căreia Renouvin îi face serioase concesii, este aceea potrivit căreia politica münchineză a democraţiilor apusene ar fi izvorît din „slăbiciunea militară" a Angliei şi Franţei [14]. Pe această linie se situează Renouvin în ceea ce priveşte explicarea mobilurilor politicii externe anglo-franceze din perioada antebelică. Aşa, de pildă, referindu-se la atitudinea Franţei, autorul afirmă că „potrivit mărturiilor celor mai autorizate", întreaga ei politică externă din acei ani a fost determinată de „slă-

[11] Renouvin, *op. cit.*, vol. VIII, p. 413.

[12] *Ibidem*, vol. I, p. X.

[13] Vezi „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, Istorie, nr. 2, 1962, p. 261 şi urm. Despre lucrarea istoricilor francezi şi critica concepţiilor lor, vezi, de asemenea: V. I. Antiuhina-Moscovcenko, A. D. Epştein, recenzie la *Istoria relaţiilor internaţionale (vol. I—VI) sub redacţia lui P. Renouvin*, în „Probleme de istorie", nr. 4, 1957, p. 202 şi urm.; J(ean) B(ouvier), *Facteurs politiques, psyhologiques et forces profondes*, în „Democratie nouvelle", nr. 1, 1962, p. 67 si urm.; G. Manacorda, *Principalele curente ale istoriografiei moderne la cel de-al X-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice*, în „Probleme de istorie", nr. 2, 1956, p. 325 şi urm.

[14] Cf. „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale", nr. 37, 1960, p. 89 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

bîciunea mijloacelor militare şi aeriene" [15]. În lucrare, Renouvin vorbeşte pe larg şi adeseori despre „incapacitatea" armatei franceze de a susţine o ofensivă împotriva Germaniei hitleriste în cazul cînd Cehoslovacia i-ar fi solicitat sprijinul militar, conform tratatelor de alianţă [16].

În ceea ce priveşte Anglia. autorul arată că guvernul condus de premierul Chamberlain nu avea în cursul anilor 1937—1938 decît o singură preocupare: „să evite războiul, întrucît el (cabinetul britanic — n.n.) îşi dădea perfect de bine seama de slăbiciunea mijloacelor sale (militare — n.n.) şi nu credea în eficacitatea mijloacelor militare franceze..." [17].

Referindu-se la puterea Cehoslovaciei, autorul scrie că această ţară dispunea de forţe reduse, care nu-i permiteau să reziste cu succes unui eventual atac al Germaniei hitleriste „înarmată pînă în dinţi" [18].

În acest fel, Renouvin se străduieşte să dovedească că datorită „slăbiciunii" lor militare, puterile apusene au fost silite, din dorinţa de a apăra pacea lumii, să consimtă la satisfacerea pretenţiilor lui Hitler faţă de regiunea sudetă şi să i-o cedeze de bună voie prin acordul de la München din septembrie 1938. În asemenea explicaţii se ascunde dorinţa netăgăduită a autorului de a justifica politica münchenezâ a cercurilor anglo-franceze şi, totodată, de a reabilita pe promotorii acestei politici falimentare în frunte cu Chamberlain, Halifax, Daladier şi Bonnet. Renouvin încearcă să-şi convingă cititorul că politicienii falimentari de la München ar fi făcut tot ce le-a stat în putinţă pentru menţinerea păcii, dar aceasta pe măsura „posibilităţilor militare" reduse de care dispuneau în preajma războiului trecut [19]. Istoricul francez arată că tactica cercurilor guvernante apusene din acea vreme consta în a accepta să facă momentan unele concesii „neînsemnate" lui Hitler, în scopul de a cîştiga timp „într-un moment cînd Franţa şi Marea Britanie aveau interesul... să întîrzie războiul, pentru a-l înfrunta în condiţii mai puţin vitrege" pentru ele din punct de vedere militar [20]. „Politica Münchenului — operă franco-engleză — a fost determinată, încheie autorul, de convingerea că un război general ar putea izbucni în anul 1938, în condiţii foarte nesigure şi foarte dificile, şi că se impunea, deci, ca el să fie evitat" [21].

Informaţiile documentare de care dispunem în prezent ne permit să stabilim cu certitudine că în anul 1938, contrar afirmaţiilor lui Renouvin, în Europa existau condiţiile necesare pentru a se da o ripostă hotărîtă tuturor pretenţiilor lui Hitler şi că raportul de forţe înclina în favoarea Cehoslovaciei şi a aliaţilor ei. În acel moment, Cehoslovacia era legată printr-un sistem de alianţe capabil să-i asigure inviolabilitatea şi integritatea sa teritorială. Este destul să amintim în această privinţă, că în cazul unei agresiuni neprovocate din partea lui Hitler, Cehoslovacia şi-ar fi avut asigurat imediat sprijinul Franţei, U.R.S.S., Angliei, Jugoslaviei şi României, bineînţeles, dacă toţi partenerii săi şi-ar fi respectat obligaţiile înscrise în tratatele în vigoare.

În ceea ce priveşte puterea militară a Cehoslovaciei în anul 1938, ea se apropia de cea a Germaniei hitleriste din acel timp. Am văzut că Renouvin afirmă în lucrarea sa că Cehoslovacia nu putea face faţă unui atac hitlerist cu cele 30 de divizii de care dispunea, după părerea autorului [22]. În realitate, Cehoslovacia singură era în stare, după opinia unui istoric cehoslovac, „să reziste un timp îndelungat" unei agresiuni din partea celui de-al treilea Reich [23]. Ataşatul militar al Franţei la Praga din acel timp, generalul Foché, aprecia şi el că Cehoslovacia s-ar fi putut opune cu succes Germaniei cîteva luni [24]. De asemenea, potrivit părerilor exprimate de majoritatea observatorilor străini la Praga, armata cehă era excelent echipată şi

[15] Renouvin, *op. cit.*, vol. VIII, p. 129.
[16] *Ibidem*, p. 129—130.
[17] *Ibidem*, p. 134—135.
[18] *Ibidem*, p. 165.
[19] *Ibidem*, p. 136.
[20] *Ibidem*, p. 137.
[21] *Ibidem*, p. 136.
[22] *Ibidem*, p. 137.
[23] И Гаек, Мюнхен, Москва, 1960, p. 160
[24] A. I. Poltorak, *De la München la Nürnberg*, Buc., 1963, p. 50.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

dotată cu armament ultramodern, fiind cu mult superioară din acest punct de vedere Wehrmachtului nazist [25]. Generalul Krecy, şeful statului major cehoslovac, aprecia la 24 septembrie 1938, după decretarea mobilizării, că armata cehă posedă o forţă „cum nu se mai întîlneşte" [26].

Într-adevăr, Cehoslovacia avea în acel moment cîteva sute de tancuri şi peste 1500 de avioane [27]. Ea dispunea, apoi, de o puternică linie „Maginot" la frontiera cu Germania, care constituia o piedică extrem de serioasă în calea unei ofensive hitleriste. Valoarea fortificaţiilor cehe din 1938 a fost recunoscută la procesul de la Nürnberg de către Keitel, comandantul suprem al Wehrmachtului [28]. În ceea ce priveşte numărul diviziilor cehe, el se ridica — conform mărturiilor celor mai demne de crezare — la circa 35—40 [29], astfel că în urma mobilizării din 24 septembrie 1938 Cehoslovacia dispunea de o armată de peste 1,5 milioane oameni [30].

La acestea trebuie să mai adăugăm în primul rînd şi forţele armate ale Franţei şi U.R.S.S., care urmau să vină în ajutorul Cehoslovaciei în cazul unei agresiuni neprovocate.

În 1938, Franţa avea, aşa după cum a arătat generalul Gamelin, în cadrul şedinţei anglo-franceze de la Londra din 26 septembrie, aproximativ o sută de divizii [31]. Franţa dispunea, de asemenea, conform aprecierilor celor mai pesimiste, de cel puţin 450 de avioane de prima linie [32]. Armatele franceze se aflau la adăpostul liniei Maginot, iar în cazul unei ofensive contra Germaniei, fortificaţiile apusene ale acesteia (linia Siegfried) nu constituiau o piedică serioasă. Generalul Jold, şeful statului major operativ al O.K.W., a arătat la procesul de la Nürnberg că în anul 1938 fortificaţiile vestice ale Germaniei erau doar un „şantier" aflat în construcţie [33].

În ce priveşte Uniunea Sovietică, ea avea puternice forţe armate gata să vină în ajutorul poporului cehoslovac. Ambasadorul ceh la Moscova, Fierlinger, îi comunica lui Krofta că guvernul sovietic concentrase la graniţele sale vestice 30 de divizii complet pregătite pentru a acorda la cerere sprijin Cehoslovaciei în cazul unei agresiuni hitleriste [34]. Joseph Davies, ambasadorul american la Moscova, aprecia că efectivele totale ale armatei sovietice se ridicau la 1,4 milioane oameni, 4000 de tancuri şi 4500 avioane [35]. Cifre apropiate ne dă şi ambasadorul francez în U.R.S.S., Coulondre [36].

În lucrarea sa, Renouvin afirmă că insuficienţa forţelor aeriene militare a jucat un rol hotărîtor în ceea ce priveşte decizia puterilor occidentale de a abandona Cehoslovacia pe mîinile lui Hitler. Pentru a-şi motiva afirmaţiile sale, Renouvin citează ca unică sursă autorizată declaraţiile făcute de şeful statului major al aviaţiei franceze, generalul Guillenim, care arăta că aviaţia franceză nu este capabilă în nici un caz să facă faţă unui război cu Germania [37]. Autorul pierde însă din vedere faptul că declaraţiile lui Guillenim nu pot prezenta vreun temei. În vara lui 1938, şeful statului major al aviaţiei franceze a efectuat o vizită în Germania, unde s-a

[25] А. Ротштейн, Мюнхенский сговор, Москва, 1959, p. 278

[26] Гаек , *op. cit.* p. 161.

[27] Ротштейн, *op. cit.*, p. 275.

[28] Cf. *„Procès des grands criminels de guerre devant le Tribunal Militaire International"*, t. X, Nuremberg, 1947, p. 527 (în continuare: *„Procès de grands criminels de guerre..."*).

[29] Гаек *op. cit.*, p. 160; N. N. Iakovlev, *Istoria contemporană a S.U.A. în epoca imperialismului 1917—1960*, Buc., 1963, p. 276; Churchill dă între 30—40 de divizii (vezi W. S. Churchill, *Mémoires sur la deuxième guerre mondiale*, vol. I, partea I-a, Paris, Plon, 1948, p. 325).

[30] „История Чехословакий". vol. II, Москва, 1959 p. 315.

[31] Ротштейн, *op. cit.*, p. 280.

[32] Cf. H. Michel, *Les forces aériens et la crise de Münich*, în „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale", nr. 37, 1960, p. 94—95.

[33] *„Procès des grands criminels de guerre..."*, t. XV, p. 377.

[34] „Новые документы из истории Мюнхена " Москва, 1958, p. 145

[35] Ротштейн, *op. cit.*, p. 281.

[36] *Ibidem.*

[37] Renouvin, *op. cit.*, vol. VIII, p. 130.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

întîlnit cu Göring şi Hitler. După întoarcerea sa din Germania, generalul francez a devenit unul dintre partizanii cei mai fervenţi ai încheierii unui acord cu Reichul cu preţul sacrificării republicii cehoslovace. Sursele de origină burgheză ne arată că chiar dacă admitem slăbiciunea fiecăreia dintre puterile apusene în domeniul aviaţiei militare, atunci prin cooperarea forţelor aeriene ale Franţei, Angliei, Cehoslovaciei şi U.R.S.S. s-ar fi obţinut o superioritate covîrşitoare faţă de Germania hitleristă [38] şi o poziţie strategică pe care un specialist burghez o califică drept „magnifică" [39].

În felul acesta, informaţiile de care dispunem dovedesc că în anul 1938 Cehoslovacia, împreună cu puterile aliate ei, dispunea de o forţă militară capabilă să-i asigure integritatea graniţelor sale. Pe de altă parte, aceste informaţii ne arată că Germania hitleristă nu era capabilă, în anul 1938, să dezlănţuie un război pentru a ocupa cu forţa regiunea sudetă. Aşa după cum am văzut, Renouvin aminteşte adeseori în lucrare despre „puterea militară" superioară a celui de-al treilea Reich în comparaţie cu democraţiile apusene [40]. Renouvin afirmă chiar la un moment dat că Hitler era hotărît să pornească încă din 1938 un război general din cauza Cehoslovaciei şi că nimic nu l-ar fi putut împiedica, dacă Chamberlain şi Daladier nu s-ar fi dus la München [41]. Istoricul francez respinge ca fiind nefondată teza „bluff-ului german", lansată — scrie el — de către „adversarii politicii muncheneze" şi conform căreia „Franţa şi Anglia ar fi putut, fără nici un risc, să dea dovadă de fermitate, căci Hitler n-ar fi îndrăznit să pornească războiul" [42]. După părerea lui Renouvin, puterile apusene au cedat de bunăvoie regiunea sudetă lui Hitler din dorinţa de a preîntîmpina izbucnirea unui război mondial în 1938, cînd ele erau slab pregătite, iar apoi datorită faptului că porneau de la convingerea că un astfel de conflict s-ar putea termina cu urmări catastrofale pentru „civilizaţia" capitalistă [43].

Analiza materialelor documentare ne arată că Germania nu era capabilă în 1938 să înceapă un război general din cauza Cehoslovaciei, iar dacă l-ar fi dezlănţuit, totuşi, ea ar fi fost imediat înfrîntă [44]. Conducătorii hitlerişti trebuiau să ţină seama în primul rînd de starea de spirit existentă în sînul poporului german, care era profund ostilă războiului. Astfel, corespondentul special al ziarului „Daily Telegraph and Morning Post" comunica în vara lui 1938 că perspectiva războiului nu întîlneşte aprobare „nicăieri în Germania" [45]. Revista elveţiană „Baseler Nazional-Zeitung" scria în acelaşi timp că „masa de soldaţi nu doreşte războiul", excepţie făcînd doar cadrele superioare ale Wehrmachtului [46].

Dar chiar şi în cadrul statului major hitlerist, mulţi dintre ofiţerii superiori se pronunţau împotriva unui război pentru regiunea sudetă, deoarece ei socoteau că Reichul, cu forţele de care dispunea atunci, nu va putea face faţă coaliţiei principalelor puteri europene. Feldmareşalul Rundstedt a arătat la procesul de la Nürnberg din 1945—1946 că generalul Beck, şeful statului major hitlerist, a întocmit în vara lui 1938 un memorandum secret în care se pronunţă împotriva unui război din cauza regiunii sudete [47]. Beck şi-a prezentat demisia în luna august deoarece nu voia să-şi asume răspunderea unui eşec inevitabil [48]. În acele zile, chiar şi generalul Brauchitsch, comandantul armatei terestre, era de părere că Germania nu poate cîştiga războiul [49].

---

[38] Cf. Laurent-Eynac, *Le réarmement aérien français*, în „Revue politique et parlamentaire", 45e année, nr. 527 din 10 octombrie 1938, p. 54 şi urm.

[39] Vezi Michel, *op. cit.*, p. 94.

[40] Renouvin, *op. cit.*, vol. VIII, p. 138—139 şi passim.

[41] *Ibidem*, p. 138—139.

[42] *Ibidem*, p. 138.

[43] *Ibidem*, p. 128—129.

[44] Iakovlev, *op. cit.*, p. 276.

[45] Ротштейн, *op. cit.*, p. 270.

[46] Л. Розанов, Германия под властю фашизма (1933—1939), Москва, 1961, p. 404

[47] Poltorak, *op. cit.*, p. 52.

[48] Розанов, *op. cit.*, p. 405.

[49] *Ibidem*, p. 401.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Totuşi, din cele expuse mai sus nu reiese că generalii hitlerişti ar fi fost în anul 1938 duşmani ai războiului. Ei se pronunţau împotriva unui război avînd ca pretext chestiunea sudetă numai pentru motivul că îşi dădeau perfect de bine seama de slăbiciunea Germaniei hitleriste în acel moment şi de aceea cereau că războiul să fie amînat pînă cînd se vor fi asigurat şanse sigure de succes. Acest lucru reiese cît se poate de clar din raportul sus-amintit al generalului Beck. El cerea ca reglementarea problemei sudete pe calea armelor „să fie amînată pînă cînd se vor crea premize militare pentru aceasta" [50].

Informaţiile documentare concordă în a sublinia insuficienta pregătire militară a Germaniei fasciste în 1938 pentru un război ce se anunţa a lua proporţii generale. La procesul marilor criminali de război de la Nürnberg, Keitel a arătat că la data de 1 aprilie 1938 Germania dispunea de următoarele forţe armate: 24 divizii de infanterie, 1 divizie blindată, 1 divizie de munte şi 1 divizie de cavalerie [51]. Datorită ritmului forţat al înarmărilor, luat în special după adoptarea directivei din 30 mai 1938 care prevedea atacarea Cehoslovaciei, în toamna lui 1938 forţele Reichului au sporit la aproximativ 55 de divizii, inclusiv cele de rezervă [52]. Dintre acestea, împotriva Cehoslovaciei puteau să lupte cel mult 43 de divizii, întrucît celelalte 12 divizii trebuiau să asigure graniţele vestice ale Reichului, îndeosebi cele cu Franţa [53]. Astfel, Germania nu avea la graniţa cehă decît maximum 3—8 divizii mai mult ca Cehoslovacia.

În depoziţiile făcute la Nürnberg, generalii nazişti au recunoscut deschis incapacitatea Germaniei de a declanşa un război cu oarecari şanse de succes în 1938 cu prilejul crizei sudete. De altfel, Brauchitsch i-a declarat lui Ribbentrop încă în 1938 că „în momentul de faţă noi nu ne putem compara nici cu Cehoslovacia singură măcar..." [54]. La Nürnberg, în şedinţa tribunalului din 4 aprilie 1946, Keitel a arătat: „Opinia mea... a fost (în anul 1938 — n.n.) că, din punct de vedere militar, această acţiune (atacarea Cehoslovaciei — n.n.) nu este realizabilă datorită forţelor de care dispuneam în acel moment" [55]. La o întrebare a reprezentantului cehoslovac „dacă Reichul ar fi atacat Cehoslovacia în 1938, în cazul cînd puterile occidentale ar fi susţinut Praga?", Keitel a declarat cu acelaşi prilej: „Mai mult ca sigur că nu. Din punct de vedere militar, noi nu eram atît de puternici..." [56]. Generalul Jodl a recunoscut şi el, de asemenea, că dacă în 1938 Hitler ar fi pornit un război în care urmau să intervină Anglia şi Franţa, aceasta „ne-ar fi dus la o înfrîngere imediată" [57]. Jodl arăta în această privinţă că din punct de vedere militar era „imposibil" ca Reichul cu 12 divizii, din care 7 de rezervă, să poată face faţă în Vest atacului a peste 100 de divizii franceze [58].

Slăbiciunea militară a Germaniei reiese şi din modul în care au fost elaborate planurile militare de război împotriva Cehoslovaciei. Astfel, directiva din 30 mai 1938 („Fall Grün") prevedea că Cehoslovacia „trebuie să fie nimicită ca rezultat al operaţiilor militare" pînă la cel tîrziu 1 octombrie [59]. S-ar părea, la prima vedere, că voinţa lui Hitler de a distruge Cehoslovacia era neclintită, aşa cum de altfel o declara [60]. Totuşi, procedînd la o analiză atentă a directivei din 30 mai, se poate vedea că Hitler condiţiona traducerea ei în viaţă în funcţie de conjunctura politică

---

[50] Розанов *op. cit.*, p. 405.

[51] *„Procès des grands criminels de guerre..."*, t. X, p. 604—605.

[52] Ротштейн, *op. cit.*, p. 275. Fostul general hitlerist Müller-Hillebrand dă următoarele cifre privind efectivul forţelor Wehrmachtului în 1938: 35 divizii infanterie, 8 divizii motorizate, 3 divizii vînători de munte, 5 divizii tancuri şi 1 divizie de cavalerie, deci 52 de divizii în total (Vezi, Б. Мюллер.—Гуллебранд, Сухопутная Армия Германии 1933—1945, I, Москва, 1956, p. 27)

[53] *„Procès des grands criminels de guerre..."*, t. XV, p. 373.

[54] Розанов *op. cit.*, p. 401.

[55] *„Procès des grands criminels de guerre..."*, t. X, p. 526.

[56] Churchill, *op. cit.*, vol. I, partea I-a, p. 325.

[57] *„Procès des grands criminels de guerre..."*, t. XV, p. 376.

[58] *Ibidem*, p. 377.

[59] „Нюрнбергский процесс", vol. II, Москва 1958, p. 386—387.

[60] *Ibidem*, p. 387.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

din Europa, subliniind la sfîrşit că alegerea momentului pentru declanşarea operaţiunii rămînea „o chestiune de conducere politică" [61]. Referindu-se tocmai la aceste ultime cuvinte, cuprinse în directivă, Jodl a declarat la Nürnberg că era vorba despre hotărîrea lui Hitler de a nu trece la nici un fel de acţiuni pe plan militar, pînă ce nu se va fi convins că puterile apusene nu vor veni în sprijinul Cehoslovaciei [62].

Aceste fapte dovedesc în mod incontestabil că însuşi Hitler nu ar fi dat ordinul de atac, dacă ar fi lipsit „momentele politice favorabile", prin care el înţelegea neintervenţia Angliei şi a Franţei într-un eventual conflict germano-cehoslovac. Proiectul unei directive întocmită de Keitel la 18 iunie 1938 definea, fără nici un echivoc, „momentul" în care Hitler ar fi îndrăznit să atace Cehoslovacia: „Eu voi lua hotărîrea să încep acţiunile contra Cehoslovaciei, *numai* (subl. noastră) dacă voi fi pe deplin convins de faptul, aşa cum am fost şi în cazul ocupării zonei demilitarizate ori a intrării în Austria, că Franţa nu va interveni şi — în consecinţă — nici Anglia nu se va amesteca" [63]. Din cele de mai sus, reiese clar că Hitler nu ar fi dezlănţuit în anul 1938 un război din cauza regiunii sudete dacă Franţa şi Anglia ar fi manifestat cel mai mic gest de împotrivire.

Ameninţările lui Hitler cu războiul în 1938 constituiau, aşadar, contrar celor afirmate de Pierre Renouvin în lucrarea sa, un bluff. Teza bluff-ului hitlerist a fost susţinută cu tărie de către un publicist francez contemporan cu evenimentele relatate, autor al unui studiu diplomatico-militar care a stîrnit multă vîlvă [64] în zilele imediat următoare încheierii tranzacţiei müncheneze prin dezvăluirile surprinzătoare privind slăbiciunea militară a Germaniei hitleriste [65]. Generalul Halder, care în august 1938 l-a înlocuit pe Beck în funcţia de şef al statului major hitlerist, a declarat după război că „pentru toţi cei care erau iniţiaţi, concentrarea noastră strategică împotriva Cehoslovaciei nu era altceva decît un bluff" [66]. Fostul general hitlerist Müller-Hillebrand arată, de asemenea, că ocuparea regiunii sudete în 1938, la fel ca şi Anschlussul sau lichidarea Cehoslovaciei în martie 1939, a fost „un joc de hazard", atît din punct de vedere politic cît şi militar, întrucît dacă Hitler ar fi întîmpinat rezistenţă, el ar fi fost silit să dea înapoi [67].

Din cele expuse mai sus rezultă că încercările lui Renouvin de a dovedi că politica müncheneză a puterilor occidentale ar fi fost determinată de slăbiciunea lor militară, în comparaţie cu aceea a Germaniei hitleriste, nu sînt convingătoare. Mai mult decît atîta, se poate observa că pentru susţinerea afirmaţiilor sale, autorul renunţă la unele surse de prima mînă, cum ar fi materialele prezentate în cadrul procesului marilor criminali de război de la Nürnberg. De asemenea, autorul caută pe cît posibil să evite formularea vreunor concluzii privind consecinţele falimentarei politici müncheneze, care a contribuit într-o mare măsură la dezlănţuirea ultimului război mondial. Credincios concepţiilor sale expuse la începutul lucrării, istoricul francez pierde complet din vedere caracterul de clasă al politicii externe franco-engleze din ajunul războiului trecut. În acea perioadă, cercurile conducătoare din Occident, orbite de ura de clasă împotriva primului stat socialist şi a propriilor lor popoare, s-au străduit să canalizeze agresiunea Germaniei fasciste în direcţia U.R.S.S., în speranţa că vor reuşi în cele din urmă să atingă un dublu ţel: nimicirea statului socialist şi înlăturarea Germaniei de pe arena mondială, prin epuizarea ei în războiul antisovietic. Pentru atingerea acestor ţeluri, puterile apusene au renunţat la principiul securităţii colective şi au inaugurat politica cedării treptate în faţa lui Hitler, politică care nu închidea ci deschidea calea războiului.

---

[61] Нюрнбергский процесс, vol. II, p. 387

[62] *„Procès des grands criminels de guerre..."*, t. XV, p. 373.

[63] „Нюрнбергский процесс" vol. II, p. 387.

[64] Despre acest studiu aminteşte şi Churchill în memoriile sale.

[65] Vezi Bernard Lavergne, *La crise européenne de 1938 ou la grande défaite des democraties*, în „L'Année politique française et étrangère", 13e année, Fasc. 3 novembre 1938, p. 204 şi urm.

[66] Н. Батурин, С. Ш. А и Мюнхен, Москва, 1961, p. 175.

[67] Мюллер Гиллебранд, *op. cit.*, vol. I, p. 161.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Desigur, este regretabil faptul că autorul acestei lucrări consacrate istoriei relaţiilor internaţionale din epoca contemporană nu reuşeşte, sau mai bine zis nu vrea, să găsească o explicaţie adevărată a mobilurilor politicii müncheneze antebelice, care a avut consecinţe dintre cele mai grele pentru omenire. Mărturiile menţionate de noi mai sus, şi ele sînt departe de a fi epuizate, subliniază în mod cît se poate de evident faptul că în anul 1938 Cehoslovacia putea fi apărată dacă Franţa şi Marea Britanie ar fi dorit aceasta. Singura politică care ar fi putut salva pacea, era aceea menită să asigure întronarea unui sistem eficient al securităţii colective în Europa şi respingerea tuturor pretenţiilor agresorilor fascişti. Aceasta i-ar fi silit pe agresorii fascisti să dea înapoi şi ar fi făcut imposibilă declansarea celui de-al doilea război mondial. Dacă acest lucru nu a fost posibil, întreaga răspundere cade asupra puterilor occidentale. Este tocmai ceea ce refuză să recunoască Pierre Renouvin şi ceea ce îl frămînta pe Chamberlain, principalul promotor al politicii müncheneze, atunci cînd, în toiul crizei cehoslovace, la 11 septembrie 1938, scria surorii sale: „Îmi dau perfect de bine seama de faptul că dacă evoluţia evenimentelor va lua o întorsătură nefericită şi se va înfăptui vreo agresiune, atunci se vor găsi mulţi care să dovedească că guvernul englez trebuie să poarte răspunderea pentru acest lucru, deoarece dacă el ar fi avut curajul să-i declare deschis lui Hitler că orice folosire a forţei va avea drept urmare declansarea războiului din partea noastră, atunci aceasta ar fi fost îndeajuns să-l oprească" [68].

Dar puterile apusene nu au adoptat o atitudine fermă faţă de pretenţiile lui Hitler. Ele s-au mulţumit să îndeplinească întocmai cererile sale, transformînd astfel catastrofa iminentă a Germaniei hitleriste în „toamna de aur" a imperialismului german. Fără să tragă măcar un singur glonte, Hitler a primit de fapt în urma conferinţei de la München întreaga Cehoslovacie. Hjalmar Schacht a declarat pe bună dreptate la Nürnberg că „Hitler nu a luat această ţară. Aliaţii i-au dăruit-o, pur şi simplu..." [69].

În strînsă legătură cu politica müncheneză promovată de puterile occidentale, socotim că P. Renouvin trece în mod nejustificat prea uşor cu vederea peste actiunile şi rolul jucat de imperialismul şi diplomaţia americană în convocarea conferinţei de la München din 29—30 septembrie 1938. Deşi autorul recunoaşte în mod nemijlocit că puterea economică a imperialismului nord-american era capabilă să-i asigure acestuia un rol important în cadrul relaţiilor internaţionale dintre cele două războaie mondiale [70], el susţine totuşi că Statele Unite ar fi fost complet străine de evenimentele politice petrecute în Europa în această vreme. Astfel, Renouvin scrie că S.U.A. ar fi promovat în tot acest răstimp o aşa-numită politică de „neutralitate" sau „izolaţionism", rămînînd simple „spectatoare" faţă de evenimentele de pe continent [71]. În ceea ce priveşte „soluţionarea" crizei sudete din 1938, Renouvin afirmă că Statele Unite nu ar fi jucat nici un rol în încheierea acordului de la München [72]. El scrie că singura mărturie care ar putea servi drept dovadă pentru imixtiunea guvernului de la Washington în reglementarea crizei cehoslovace o constituie declaraţia făcută de ambasadorul american la Paris, Bullit, în ziua de 4 septembrie 1938, cînd el a vorbit despre posibilitatea intervenţiei Statelor Unite în treburile europene „în cazul cînd războiul va izbucni în Europa" [73]. Constatînd că această declaraţie era extrem de „vagă", autorul arată că promisiunea lui Bullit nu a fost acceptată nici chiar în această formă de opinia publică americană, lucru ce a făcut ca ea să fie dezavuată de către preşedintele Roosevelt [74].

De asemenea, referindu-se la mesajele trimise de către preşedintele Roosevelt la 26 şi 27 septembrie 1938 unora dintre şefii statelor europene, Renouvin este de părere că acestea nu au putut juca nici un rol în desfăşurarea evenimentelor

[68] Vezi K. Feiling, *The Life of Neville Chamberlain*, London, 1946, p. 361.
[69] Poltorak, *op. cit.*, p. 55.
[70] Renouvin, *op. cit.*, vol. VIII, p. 44, 163.
[71] *Ibidem*, p. 135.
[72] *Ibidem*.
[73] *Ibidem*.
[74] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

deoarece conţineau menţiunea expresă că „Statele Unite nu doresc să-şi asume nici o obligaţie în conducerea negocierilor" [75].

Faptele istoriei ne arată însă că pe calea care a dus la acordul de la München nu a existat nici un act esenţial în cadrul politicii internaţionale care să nu fi întîlnit sprijinul şi aprobarea guvernului de la Washington. În cursul lunilor mai-septembrie 1938, care au urmat declanşării crizei sudete, diplomaţia americană a acordat un sprijin permanent şi multilateral acţiunilor întreprinse de guvernele englez şi francez pentru realizarea unei înţelegeri cu Hitler pe seama Cehoslovaciei. Guvernul american i-a asigurat în repetate rînduri pe Chamberlain şi Daladier de ajutorul său, încredinţîndu-i totodată că orice acord încheiat cu Germania în problema sudetă se va bucura de asentimentul S.U.A. Este revelatoare în această privinţă declaraţia făcută de Joseph Kennedy, ambasadorul american la Londra, lui Chamberlain la 30 august 1938. Astfel, vorbind în numele lui Roosevelt, Kennedy l-a încredinţat în mod solemn pe premierul britanic de tot sprijinul preşedintelui în reglementarea problemei cehoslovace, menţionînd că „oricare ar fi orientarea aleasă de Chamberlain, el (Roosevelt — n.n.) o aprobă..." [76].

Activitatea diplomaţiei americane s a intensificat brusc în zilele care au precedat nemijlocit întrunirea conferinţei de la München din 29—30 septembrie 1938. În zilele de 26 şi 27 septembrie, Roosevelt a trimis în două rînduri mesaje şefilor de guverne din Europa occidentală prin care-i chema să ajungă la o soluţie pe calea tratativelor. Un cercetător sovietic al politicii externe americane din perioada Münchenului arată, pe bună dreptate, că mesajele preşedintelui Roosevelt au constituit „echivalentul american al zborurilor lui Chamberlain la Hitler" [77].

Statele Unite au adus o „contribuţie" importantă la încheierea tranzacţiei de la München. Aşa după cum se ştie, ideea convocării unei conferinţe internaţionale pentru reglementarea chestiunii sudete aparţine cercurilor londoneze, care se gîndeau la această soluţie încă din cursul lunii august 1938 [78]. Totuşi, iniţiatorul nemijlocit al întrunirii unei conferinţe internaţionale avînd drept scop soluţionarea problemei cehoslovace a fost Departamentul de Stat al S.U.A. Astfel, într-un mesaj trimis la 27 septembrie 1938 lui Hitler, Chamberlain, Daladier şi Beneş, preşedintele Roosevelt a propus convocarea unei conferinţe, cu participarea şefilor de state menţionaţi, într-un oraş neutru [79]. Nu este lipsit de interes să arătăm că în proiectul mesajului din 27 septembrie, întocmit de secretarul adjunct Sumner Welles, au fost fixate chiar data şi locul reunirii ţărilor invitate: Haga. 29 septembrie 1938 [80]. După cum se ştie, conferinţa pentru trădarea Cehoslovaciei s-a întrunit, într-adevăr, conform prevederilor funcţionarilor superiori ai Departamentului de Stat, la 29 septembrie 1938, excepţie făcînd doar localitatea — München în loc de Haga.

În lucrarea sa, Renouvin respinge în mod hotărît orice explicaţie privind „eventualitatea unui arbitraj american în criza cehoslovacă" [81]. În realitate, Statele Unite au avut de spus un cuvînt hotărîtor şi cu acest prilej. În noaptea de 27 spre 28 septembrie 1938, Roosevelt a trimis un mesaj „strict confidenţial" lui Mussolini prin care ruga pe dictatorul fascist să intervină pe lîngă Hitler, solicitîndu-i acestuia să accepte propunerea privind convocarea unei conferinţe internaţionale. Primind mesajul, Mussolini a intrat imediat în legătură telefonică cu Berlinul, transmiţîndu-i lui Hitler demersul preşedintelui. De-abia după ce a primit această comunicare a lui Mussolini, Hitler s-a hotărît definitiv să invite a doua zi la München pe şefii guvernelor Angliei, Franţei şi Italiei. Neville Henderson, ambasadorul britanic la

---

[75] Renouvin, *op. cit.*, vol. VIII, p. 135.

[76] Л. Н. Кудашев, В. И. Попов, Как буржуазно-реакционая историография США фальсифицирует историю кануна и начала второй мировой воины, în „Против фальсификации истории", Москва 1959, p. 165.

[77] М. Батурин, США и Мюнхен, p. 170

[78] Cf. M. Baumont, *La Faillite de la paix (1918—1939)*, vol. II, Paris, 1961, p. 793.

[79] J. B. Duroselle, *De Wilson à Roosevelt. Politique extérieure des Etats-Unis 1913—1945*, Paris, 1960, p. 277.

[80] Батурин, op. cit., p. 173

[81] Renouvin, *op. cit.*, vol. VIII, p. 165.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Berlin, care se afla în audienţă la Hitler în momentul cînd führerul a primit comunicarea lui Mussolini, scria în amintirile sale, apărute în timpul războiului, că intervenţia italiană — care, aşa după cum am văzut, era de inspiraţie americană — a constituit „factorul decisiv şi final" care l-a determinat pe Hitler să acţioneze în sensul convocării conferinţei de la München [82]. De altfel, însuşi Renouvin scrie cu alt prilej despre convocarea conferinţei de la München că este rezultatul „iniţiativei italiene" [83], fără a adăuga însă că aceasta era de inspiraţie americană.

În felul acesta, acţiunile guvernului american au avut o importanţă considerabilă pentru convocarea conferinţei münchenneze. Acest lucru a fost recunoscut de către unele personalităţi politice americane din acea vreme. Harold Ickes, de pildă, ministrul de interne al S.U.A. şi prieten apropiat al preşedintelui, nota în jurnalul său: „Nu intenţionez să răspund la întrebarea ce anume a influenţat direct pe Hitler, dar este un lucru cert că Hitler a anunţat convocarea conferinţei (de la München — n.n.) la cîteva ore după ce a primit mesajul din partea preşedintelui Statelor Unite" [84].

De asemenea, o persoană autorizată ca Georges Bonnet, ministrul de externe al Franţei în 1938—1939 şi unul dintre promotorii politicii münchenneze, scrie într-o lucrare recentă a sa că Statele Unite „au avut partea lor de responsabilitate în desfăşurarea crizei (cehoslovace — n.n.) şi în deznodămîntul ei", arătînd totodată că preşedintele Roosevelt „a fost, de altminteri, el însuşi un münchenez" [85]. Referindu-se la scrisoarea din 27 septembrie adresată lui Hitler [86], Bonnet afirmă, nu fără temei, că ea a constituit „cauza determinantă" a convocării conferinţei de la München [87].

Cercurile guvernante americane au întîmpinat cu bucurie vestea încheierii acordului de la München prin care Cehoslovacia a fost de fapt sacrificată lui Hitler. Reprezentanţii Casei Albe nu s-au silit deloc să-şi ascundă satisfacţia pentru rezultatele conferinţei de la München. În dimineaţa zilei de 1 octombrie 1938, atunci cînd trupele hitleriste primiseră deja ordinul să înainteze pe teritoriul cehoslovac, William Bullit s-a prezentat personal la Quai d'Orsay cu un buchet de flori pentru a-i transmite lui Bonnet „salutările frăţeşti şi fericite ale Americii" pentru acţiunea întreprinsă în cursul crizei sudete [88]. În acelaşi timp, secretarul de stat Cordell Hull a declarat în cadrul unei conferinţe de presă, organizată la 30 septembrie 1938, că acordul de la München provoacă „un sentiment de uşurare generală" [89]. Chiar şi preşedintele Roosevelt a ţinut să-şi exprime satisfacţia pentru succesul conferinţei münchenneze, transmiţîndu-i lui Chamberlain, imediat după întoarcerea lui la Londra, o scrisoare cît se poate de laconică: „Bravo!" [90].

În felul acesta, afirmaţiile lui Renouvin potrivit cărora Statele Unite ale Americii nu ar fi avut nici un amestec în cedarea Cehoslovaciei pe mîinile lui Hitler contravin adevărului istoric. Faptele demonstrează că S.U.A. a luat parte activă la pregătirea conferinţei de la München. Rolul jucat de imperialismul nord-american în înfăptuirea tranzacţiei münchenneze a fost subliniat în repetate rînduri chiar şi de către o serie de personalităţi oficiale din Occident în zilele imediat următoare încheierii acordului. Astfel, în cuvîntarea ţinută la 3 octombrie 1938 în Camera Comunelor asupra evoluţiei crizei cehoslovace, Chamberlain vorbea despre „răspunderea morală a guvernului Statelor Unite pentru München" [91]. În acelaşi timp, cunoscutul cotidian american „The New York Times" revendica paternitatea acordului de la München în favoarea Statelor Unite. În numărul său din 15 octombrie 1938, ziarul

---

[82] N. Henderson, *Deux ans avec Hitler*, Paris, Flammarion, 1940, p. 175.
[83] Renouvin, *op. cit.*, vol. VIII, p. 177.
[84] Cf. Кудашев, Попов, *op. cit.*, p. 167.
[85] G. Bonnet, *Le Quai d'Orsay sous trois républiques 1870—1961*, Paris, Fayard, 1962, p. 232.
[86] Bonnet scrie greşit 28 septembrie 1938.
[87] Bonnet, *op. cit.*, p. 232.
[88] Батурин, *op. cit.*, p. 181.
[89] *Ibidem.*
[90] Duroselle, *op. cit.*, p. 277.
[91] Батурин, *op. cit.*, p. 183.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

scria: „Speriatul porumbel al păcii al lui Chamberlain, dînd din aripi obosit pe drumul de la München spre casă, este o operă americană. Noi trebuie să ne mîndrim cu aceasta" [92].

Renouvin acordă un loc important în lucrare studierii relaţiilor internaţionale din perioada care a urmat imediat ocupării Cehoslovaciei de către trupele hitleriste la 15 martie 1939 [93]. În acest cadru, autorul se ocupă îndeaproape, aşa cum este şi firesc, de evoluţia tratativelor anglo-franco-sovietice din primăvara şi vara anului 1939. Aşa după cum se ştie, aceste tratative au început în luna martie şi aveau drept scop încheierea unei alianţe tripartite menită să bareze calea agresiunii Germaniei hitleriste în Europa. În anii războiului, cît şi în perioada postbelică, oameni de stat de cele mai diferite convingeri politice şi-au exprimat convingerea în faptul că dacă în 1939 s-ar fi ajuns la realizarea unei înţelegeri între cele trei mari puteri neagresive ale Europei — U.R.S.S., Anglia şi Franţa — cel de-al doilea război mondial nu ar fi izbucnit. O asemenea alianţă putea să prezinte o garanţie sigură pentru inviolabilitatea păcii din partea agresorilor fascişti, iar dacă totuşi aceştia s-ar fi încumetat să declanşeze războiul, ei ar fi fost zdrobiţi imediat de forţele unite ale coaliţiei celor trei puteri. Astfel, Churchill notează în memoriile sale că „alianţa Angliei, Franţei şi Rusiei în anul 1939 ar fi provocat o adîncă neliniştе în inima Germaniei, şi nimeni nu poate să dovedească că într-o asemenea situaţie războiul n-ar fi putut fi preîntîmpinat" [94].

Urmărind să justifice politica antebelică promovată de blocul anglo-francez, Renouvin se străduieşte să dovedească că cele două democraţii apusene ar fi depus, chipurile, în această epocă toate eforturile posibile pentru a asigura succesul tratativelor tripartite, cu scopul de a-i înfrîna pe agresori. Astfel, referindu-se la declaraţiile de asigurare acordate, imediat după acţiunile agresive ale Germaniei şi Italiei din primăvara lui 1939, de către guvernele englez şi francez Olandei, Belgiei, Elveţiei, Poloniei, Greciei, României şi Turciei, autorul le califică ca constituind „reacţiuni diplomatice imediate şi viguroase" pe linia creării unui „baraj" împotriva agresorilor [95]. El apreciază, de asemenea, că cuvîntarea ţinută de premierul britanic la 17 martie 1939 în faţa unei adunări a conservatorilor la Birmingham, ar constitui o „declaraţie energică", care a produs un adevărat „reviriment" în politica britanică în raport cu cea promovată pînă în acel moment [96].

În realitate, lucrurile stau cu totul altfel .În primul moment după ocuparea Cehoslovaciei, Chamberlain nu a luat o atitudine hotărîtă faţă de acest act agresiv prin care Germania îşi încălca obligaţiile asumate la München. Într-o cuvîntare ţinută chiar la 15 martie în Camera Comunelor, el s-a mulţumit numai să-şi exprime „regretul" pentru faptul că ocuparea Pragăi contravine „spiritului Münchenului" [97]. Antecedentele lăsau să se întrevadă că guvernul britanic va lua faţă de Germania o poziţie similară ca şi cea adoptată în cazul denunţării unilaterale de către aceasta din urmă a clauzelor militare ale tratatului de la Versailles (16 martie 1935), a ocupării zonei renane (7 martie 1936), ori a Anschlussului [98]. De această dată însă, protestul maselor populare care-şi dădeau tot mai mult seama că politica lui Chamberlain şi Daladier constituie în fond o încurajare deschisă a agresiunii, au silit cele două guverne să afişeze formal o atitudine ceva mai hotărîtă faţă de acţiunile Germaniei. Aşa se explică că în cuvîntarea ţinută de Chamberlain la 17 martie 1939 la Birmingham, el a fost nevoit să adopte o poziţie „fermă", care a uimit chiar şi pe partizanii lui politici [99].

---

[92] Vezi I. V. Arutiunian, *Rolul diplomaţiei americane în organizarea conferinţei de a München din 1938*, în „Probleme privind istoria celui de-al doilea război mondial", Buc., 1960, p. 50.

[93] Renouvin, *op. cit.*, vol. VIII, p. 167 şi urm.

[94] Churchill, *op. cit.*, vol. I, partea I-a, p. 371.

[95] Renouvin, *op. cit.*, vol. VIII, p. 168.

[96] *Ibidem*, p. 170.

[97] Churchill, *op. cit.*, vol. I, partea I-a, p. 351.

[98] Vezi I. M. Maiski, *Cine l-a ajutat pe Hitler*, Buc., 1963, p. 114.

[99] Churchill, *op. cit.*, vol. I, partea I-a, p. 352—353.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În lucrarea amintită, Bonnet scrie că Chamberlain „a fost obligat" să ia o poziţie ceva mai hotărîtă faţă de acţiunile lui Hitler [100]. De altfel, însuşi Renouvin constată că tonul de fermitate din cuvîntarea premierului corespundea întrutotul „voinţei opiniei publice (britanice — n.n.)" [101]. Totuşi, această singură declaraţie prin care Chamberlain condamna în termeni extrem de vagi acţiunile întreprinse de Hitler cu scopul de „domina lumea pe calea forţei", cît şi asigurările solemne date ţărilor mici din Europa, nu ne permit să conchidem că aceasta ar fi produs o schimbare în politica externă a puterilor apusene. Evoluţia ulterioară a evenimentelor a arătat că atît Anglia cît şi Franţa erau departe de a părăsi vechea linie a politicii müncheneze. De altfel, chiar Renouvin ajunge să se întrebe la un moment dat dacă, într-adevăr, „revirimentul" care s-ar fi produs, după părerea sa, în politica occidentală după 15 martie 1939, a fost sau nu „total" [102]. Autorul se referă în această privinţă la o scrisoare personală a lui Chamberlain în care acesta nota că războiul dintre Anglia şi Germania nu trebuie socotit în mod fatal inevitabil, deoarece — adăuga el — guvernul Majestăţii Sale este dispus şi pe viitor să examineze oricînd pretenţiile lui Hitler, cu singura condiţie ca ele să fie „rezonabile" [103], adică să nu lezeze cu nimic interesele imperiului britanic.

Renouvin este întrutotul de acord cu faptul că eficacitatea oricăror măsuri luate de guvernele apusene pentru preîntîmpinarea războiului în Europa depindea în mod nemijlocit de participarea Uniunii Sovietice. El afirmă cu deplin temei că puterile occidentale erau cel mai mult interesate în colaborarea cu U.R.S.S în vederea organizării cu succes a luptei contra agresorilor fascişti şi că atitudinea guvernului sovietic căpăta în aceste împrejurări „o importanţă primordială" [104].

Istoricul francez analizează pe larg mersul tratativelor politice şi militare dintre U.R.S..S, Franţa şi Marea Britanie. Deşi autorul nu spune nimic despre faptul că în anul 1939 existau toate condiţiile care să asigure succesul negocierilor tripartite, el este totuşi de părere că realizarea unei alianţe militare reunind forţele armate ale celor trei puteri ar fi fost capabilă să constituie o stavilă serioasă în calea agresiunii Germaniei naziste, astfel încît — scrie el — „führerul ar fi fost constrîns să renunţe la planul său de acţiune împotriva Poloniei" [105], a cărui înfăptuire a marcat declanşarea celui de-al doilea război mondial. Dar aşa după cum se ştie, tratativele politice şi militare purtate în anul 1939 între cele trei mari puteri neagresive ale Europei nu au fost încununate de succes datorită poziţiei pe care s-au situat guvernele occidentale. Aşa după cum arăta nu demult revista americană „Foreign Affairs", guvernele lui Chamberlain şi Daladier au continuat în tot acest răstimp „să promoveze politica de pacificare a lui Hitler chiar pînă în momentul izbucnirii războiului" [106]. Refuzînd să rupă definitiv cu politica müncheneză, aşa cum impuneau cu stringenţă interesele menţinerii păcii în acel moment, puterile apusene au subminat cu premeditare bazele încheierii unui acord cu Uniunea Sovietică, ceea ce în condiţiile din vara anului 1939 însemna a deschide calea liberă agresiunii Germaniei hitleriste.

În explicarea cauzelor celui de-al doilea război mondial, Renouvin se situează pe poziţia idealist-subiectivistă. Deşi studierea politicii externe promovată de către marile puteri capitaliste de-a lungul întregii perioade antebelice constituia pentru autor prilejul cel mai nimerit pentru verificarea preceptului devenit clasic de la Klausewitz încoace conform căruia „războiul este continuarea politicii", Renouvin susţine însă că ultimul conflict mondial ar fi fost rezultatul voinţei subiective a lui Hitler. Astfel, autorul afirmă că „dorinţa de prestigiu personal sau chiar temperamentul omului de stat au jucat — de la Ludovic al XIV-lea sau de la Frederic al II-lea la Napoleon I, de la Napoleon al III-lea şi de la Bismarck la Hitler" — un rol primordial „în originea marilor războaie" [107]. Marxism-leninismul a demonstrat în

[100] Bonnet, *op. cit.*, p. 263.
[101] Renouvin, *op. cit.*, vol. VIII, p. 170.
[102] *Ibidem*, p. 172.
[103] *Ibidem.*
[104] *Ibidem.*
[105] *Ibidem*, p. 183.
[106] Vezi „Foreign Affairs", July, 1958, p. 671.
[107] Renouvin, *op. cit.*, vol. VIII, p. 412.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

mod convingător că războaiele nu pot izbucni din voinţa unui singur om, indiferent de rolul sau puterea politică ori militară pe care o deţine persoana respectivă la un moment dat. Desigur, nu pot fi absolvite de orice răspundere toate acele personalităţi politice şi militare care prin activitatea lor au contribuit la dezlănţuirea ultimului război mondial, dar aceasta nu înseamnă nicidecum că trebuie exagerat rolul factorilor subiectivi în provocarea conflictului. Supunînd unei critici aprofundate concepţiile autorilor burghezi referioare la cauzele primului război mondial, Lenin arăta încă în urmă cu peste patru decenii că „nu pot fi învinuite anumite persoane de începerea războiului; este greşit să fie învinuiţi regii şi ţarii pentru provocarea actualului măcel — el a fost provocat de capital" [108]. Teza lui Lenin este pe deplin valabilă şi pentru stabilirea cauzelor celui de-al doilea război mondial.

În cea de-a doua parte a lucrării sale, Renouvin analizează evoluţia relaţiilor internaţionale din timpul celui de-al doilea război mondial. Spaţiul restrîns acordat de către autor acestui capitol din istoria relaţiilor internaţionale (pp. 203—357), destul de redus ca durată dar extrem de bogat în evenimente, nu-i permite, de igur, lui Renouvin şi el nici nu are pretenţia să întreprindă o analiză aprofundată a problemei. Autorul se mulţumeşte doar să examineze principalele aspecte care s-au manifestat în domeniul relaţiilor internaţionale în timpul războiului trecut, cu o preferinţă specială pentru problemele interesînd în primul rînd istoria Franţei, formarea şi menţinerea „marii alianţe" [109] a Naţiunilor Unite, defecţiunea şi prăbuşirea „axei" Berlin—Roma—Tokio. Un capitol aparte, intitulat „Lumea în 1945" (pp. 358—393), este consacrat analizei rezultatelor celui de-al doilea război mondial. Fără a fi întrutotul de acord cu Renouvin în ce priveşte analizarea problemelor menţionate, subliniem că autorul reuşeşte să ne dea o viziune de ansamblu reală asupra evoluţiei raporturilor internaţionale din vremea ultimului conflict mondial.

În încheiere, am dori să facem citeva observaţii pe marginea unor probleme privind istoria României tratate în lucrarea lui Renouvin. Fără a consacra vreun capitol special politicii externe promovată de România între anii 1920—1945, autorul aminteşte de ţara noastră oridecîteori acţiunile sale politice şi diplomatice s-au făcut simţite pe plan internaţional. Aşa, de pildă, Renouvin vorbeşte despre rolul Micii Înţelegeri în înfăptuirea planurilor lui Barthou privind crearea unui sistem de securitate colectivă în Europa, cu participarea U.R.S.S. [110]. Referindu-se la destrămarea Micii Înţelegeri, Renouvin afirmă cu justeţe că ea datează cu mult înainte de înghiţirea Cehoslovaciei de către Hitler. Autorul este de părere că primul semn evident al „dislocării" acestei alianţe din care făceau parte România, Iugoslavia şi Cehoslovacia, îl constituie încheierea acordului italo-iugoslav din martie 1937 [111]. Acest punct de vedere corespunde cu cel al observatorilor politici din acea vreme, care considerau, de asemenea, că îndepărtarea lui N. Titulescu din postul de ministru de externe al României (august 1936) şi semnarea acordului italo-iugoslav din 1937 au marcat sfîrşitul Micii Înţelegeri [112].

Renouvin se ocupă mai îndeaproape de România cu prilejul expunerii acţiunilor întreprinse de statele satelite ale „axei" în cursul ultimului război. El stabileşte greşit abdicarea lui Carol al II-lea şi venirea lui Anonescu la putere în ianuarie 1941 [113], fapte care au avut loc, după cum ştim, la începutul lui septembrie 1940. Autorul subliniază pe bună dreptate că venirea lui Antonescu la putere a avut consecinţe nefaste pentru ţară, întrucît dictatorul fascist şi-a legat soarta de aceea a Germaniei hitleriste atrăgînd România în războiul împotriva Uniunii Sovietice şi a celorlalte Naţiuni Unite [114]. Nu sîntem însă de aceeaşi părere cu autorul atunci cînd afirmă că participarea României la războiul contra coaliţiei antihitleriste ar fi întîlnit împotrivirea reprezentanţilor vechilor partide politice [115]. În realitate, conducătorii aşa-numitelor „partide isto-

[108] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 28, Buc., 1955, p. 66.
[109] Renouvin, *op. cit.*, vol. VIII, p. 314.
[110] *Ibidem*, p. 77.
[111] *Ibidem*, p. 153.
[112] Vezi „*Cronica externă*", în „Însemnări ieşene", an. II, vol. III, nr. 11 din 1 iunie 1937, p. 972.
[113] Vezi Renouvin, *op. cit.*, vol. VIII, p. 340.
[114] *Ibidem*.
[115] *Ibidem*, p. 340.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

rice" din România au acordat la început sprijinul lor lui Antonescu şi numai în etapa finală a războiului, atunci cînd şi-au dat seama de faptul că Germania se afla în pragul unei catastrofe inevitabile, s-au orientat spre blocul anglo-american cu scopul de a-şi menţine dominaţia în ţară şi după război.

De asemenea, respingem categoric încercările lui Renouvin de a diminua rolul şi importanţa insurecţiei armate de la 23 August 1944 din ţara noastră, limitînd-o doar la simplul fapt al arestării guvernului Antonescu [116]. Actul de la 23 August a fost rezultatul acţiunii maselor populare, care sub conducerea Partidului Comunist din România s-au ridicat la luptă pentru răsturnarea guvernului militaro-fascist antonescian şi întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste.

Fără îndoială, nu era posibil să analizăm în cadrul unei singure recenzii toate problemele tratate în volumul al optulea al *Istoriei relaţiilor internaţionale* de sub redacţia lui P. Renouvin, fiind nevoiţi de aceea să ne limităm la modul în care autorul prezintă unele aspecte importante ale relaţiilor internaţionale din preajma şi din vremea celui de-al doilea război mondial. În rîndurile de mai sus, am insistat asupra unor probleme cărora autorul nu le dă, după convingerea noastră, explicaţiile cele mai potrivite, aşa cum i-ar fi permis cu siguranţă materialul documentar existent. De aceea, în încheiere, e cazul să ne întrebăm dacă deficienţele semnalate nu scad cu nimic valoarea *Istoriei relaţiilor internaţionale*, care în ansamblul ei rămîne una dintre cele mai serioase lucrări burgheze consacrată studierii evoluţiei relaţiilor internaţionale de-a lungul ultimelor două milenii.

Gh. Buzatu şi I. Seftiuc

DAN BERINDEI, *Oraşul Bucureşti, reşedinţa şi capitală a Ţării Româneşti, 1459—1862*, Societatea de Ştiinţe Istorie şi Filologice din R.P.R.

Editura ştiinţifică, Bucureşti 1963, 302 p.

Spre deosebire de celelalte oraşe cu trecut istoric ale ţării, Bucureştii s-au bucurat de o atenţie deosebită din partea istoricilor. Vechea istoriografie le-a consacrat un număr mare de lucrări — studii speciale şi cîteva sinteze — iar noua istoriografie, pe lîngă editarea unor volume de documente bucureştene, a reluat studierea pe baze noi, ştiinţifice, a istoriei oraşului, în special a aspectelor neglijate total în trecut sau a celor rezolvate greşit de istoricii de atunci. Sărbătorirea, în 1959, a 500 de ani de la prima menţiune documentară a oraşului a prilejuit, mai ales, apariţia unor lucrări valoroase, care îmbogăţesc substanţial istoriografia privitoare la Bucureşti. (O trecere în revistă a noii istoriografii consacrate Bucureştilor la P. Cernavodeanu, Ioana şi P. I. Panait, *Cercetarea istoriei oraşului Bucureşti în anii puterii populare*, în „Studii", Anul XVI, 1963, nr 5, p. 1137—1150; lucrărilor menţionate aici li se adaugă cele din masivul volum de *Materiale de istorie şi muzeografie*, apărut recent sub egida Muzeului de istorie a oraşului Bucureşti, /\ Buc., 1964 >, 410 p.). Pe linia sărbătoririi de mai sus şi a împlinirii, în 1962, a unui secol de cînd Bucureştii au devenit capitala României, se înscrie şi lucrarea de faţă. Cartea lui Dan Berindei după cum ne încredinţează autorul, „nu este un studiu istoric exhaustiv", ci „un studiu de ansamblu sistematizat al oraşului Bucureşti, reşedinţă şi capitală a Ţării Româneşti, urmărind istoria oraşului de la primele sale începuturi (!) şi pînă în anii cînd Bucureştii devin capitala Principatelor Unite" (p. 5). Dacă ţinem seama că cele cîteva schiţe de istoria oraşului Bucureşti apărute în ultimii ani sînt lucrări de popularizare (v. o privire critică asupra lor la P. Cernavodeanu, Ioana şi P. I. Panait, *op. cit.* p. 1141), lucrarea lui Dan Berindei reprezintă, în peisajul literaturii istorice consacrate capitalei în ultimele două decenii, prima sinteză cuprinzătoare asupra istoriei Bucureştilor pe o perioadă de 400 de ani. De aici şi importanţa deosebită a lucrării pentru cunoaşterea istoriei acestui oraş. Totodată, trebuie subliniat faptul că lucrarea de faţă aparţine unui cercetător

[116] Renouvin, *op. cit.*, vol. VIII, p. 344.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

care prin lucrările sale din ultimul deceniu s-a dovedit un pasionat şi constant cercelător al istoriei oraşului, ceea ce face ca interesul faţă de această sinteză să fie sporit (v. enumerarea lucrărilor consacrate de autor istoriei bucureştene cu aprecieri asupra lor la P. Cernavodeanu, Ioana şi P. I. Panait, *op. cit.*, p. 1141 şi urm.; la acestea se adaugă studiul apărut recent; *Frămîntări social-politice bucureştene în anii 1859—1862*, în *Materiale de istorie şi muzeografie* ale Muzeului de istorie a oraşului Bucureşti, Buc., 1964 , p. 81—100). Avînd la îndemînă o foarte bogată bibliografie, veche şi nouă, o bază documentară sporită simţitor prin publicarea, în ultimii ani, a unor volume de documente bucureştene şi a colecţiilor generale de documente şi, în sfîrşit, beneficiind de rezultatele remarcabile dobîndite de istoriografia românească nouă în studierea problemelor fundamentale ale istoriei patriei noastre, Dan Berindei era îndreptăţit să purceadă la elaborarea pe baze noi a unei sinteze a istoriei Bucureştilor, mai ales cînd necesitatea unei astfel de lucrări, ca urmare a uriaşei dezvoltări pe care o cunoaşte oraşul, se face atît de stringent simţită.

Cu scopul mărturisit în prefaţă, de a ne oferi „un studiu de ansamblu sistematizat" asupra Bucureştilor — ca reşedinţă şi capitală a Ţării Româneşti — autorul încearcă să elucideze, după importanţa cuvenită, şi să sintetizeze toate problemele pe care le ridică cercetarea istoriei oraşului Bucureşti de la prima sa menţiune documentară pînă la 1862. Primei funcţii pe care a îndeplinit-o oraşul, cea de reşedinţă domnească, autorul îi consacră întîia parte a lucrării (p. 7—64), iar celei de a doua, funcţii, cea de capitală a Ţării Româneşti, i se rezervă partea a doua a cărţii (p. 65—260). Cu excepţia primului capitol, în care se studiază începuturile Bucureştilor, în cadrul fiecăruia dintre capitolele în care se subdivid ambele părţi, autorul cercetează în ordine „dezvoltarea economică şi socială, evenimentele caracteristice — pe toate planurile — din istoria oraşului, organizarea administraţiei orăşeneşti, problemele demografice şi aspectele urbanistico-edilitare specifice fiecărei perioade" (p. 5). Pe acest schelet, aşa dar, este reconstituită evolutiv istoria oraşului în tot ce are mai caracteristic de-a lungul perioadei cercetate.

În primul capitol, intitulat *Începuturile unui mare oraş* (p. 7—22), după o expunere cam didactică asupra continuităţii locuirii actualului teritoriu al oraşului şi a împrejurimilor sale în paleolitic, neolitic, epoca bronzului, epoca fierului, în timpul geto-dacilor şi a prezenţei temporare a romanilor, în perioada migraţiilor şi pînă în secolele al XII-lea şi al XIII-lea, autorul face o interesantă analiză a perioadei de început a oraşului şi a dezvoltării sale pînă la sfîrşitul secolului al XV-lea. Subliniind că Bucureştii nu sînt rezultatul unui „descălecat", autorul lucrării observă că formarea oraşului are la bază „firească dezvoltare economică a teritoriului cuprins între munţi şi Dunăre, în condiţiile stabilirii depline a relaţiilor feudale şi a creşterii puterii statului feudal muntean" (p. 13) şi că „la formarea şi dezvoltarea incipientă a oraşului au contribuit... o serie de factori de natură economică, militară şi geografică, precumpănind însă cerinţele economice proprii momentului de apariţie al acestei noi şi însemnate aşezări orăşăneşti. *Bucureştii sînt în primul rînd rezultatul înfloririi forţelor de producţie şi al dezvoltării schimbului*" (p. 13—14, subl. autorului). Totodată, în urma discutării unor opinii şi informaţii documentare, Dan Berindei conchide că importanţa aşezării creşte abia spre mijlocul secolului al XV-lea, deşi ea fiinţa totuşi „cu anumite elemente de caracter urban" încă de la sfîrşitul veacului precedent şi începutul celui următor (p. 14). Urmărind evoluţia aşezării şi a cetăţii în timpul lui Vlad Ţepeş şi al domniilor următoare, autorul aduce preţioase observaţii asupra dezvoltării Bucureştilor şi a împrejurimilor în care ei, începînd „să capete caracteristicile unui oraş propriu-zis, deşi procesul de urbanizare nu se desăvîrşeşte decît în secolul al XVI-lea" (p. 20), devin în mod firesc principala reşedinţă a domnilor munteni. În acest scurt dar intens proces de ascensiune a oraşului, un rol important, pe care Dan Berindei pe bună dreptate îl subliniază, l-a avut domnia lui Vlad Ţepeş. Ca „cetate de scaun, centru economic, administrativ şi militar, conchide autorul, Bucureştii joacă un rol de seamă în a doua jumătate a secolului al XV-lea" (p. 22), pentru ca *Bucureştii veacului al XVI-lea* studiaţi în capitolul următor, intitulat astfel, să devină, ca urmare a dezvoltării sale economice şi datorită anumitor factori, principalul centru economic al ţării. Aşezarea capătă acum „depline caracteristici urbane" (p. 43), iar evoluţia ei sub toate aspectele, uneori chiar în amănunt, poate fi uşor urmărită datorită informaţiilor de tot felul de care dispunem, în special pentru a doua jumătate a secolului. De fapt aceasta este şi perioada, din acest capitol, căreia autorul, ajutat de baza documentară sigură menţionată mai sus, îi consacră o analiză amănunţită cu concluzii care au un suport faptic solid. Dan Berindei se

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

ocupă astfel de meşteşuguri, cărora le e caracteristică trecerea de la producţia la comandă la producţia de mărfuri, de dezvoltarea însemnată a comerţului bucureştean, de structura socială a oraşului, de momentele politice şi militare mai importante din viaţa lui, de organizarea sa administrativă, de extinderea teritorială şi înfăţişarea lui urbanistico-edilitară şi, în sfîrşit, de modul cum se reflectă procesul de dezvoltare a Bucureştilor în notele călătorilor străini. În urma analizei acestor probleme, autorul deosebeşte trei etape caracteristice în istoria aşezării: prima, încheiată în 1545, cînd oraşul „redevine aşezarea principală a ţării" (p. 43), se caracterizează prin păstrarea de către Bucureşti a însemnătăţii şi a funcţiei temporare de scaun domnesc, a doua etapă, coincizînd cu perioada lui de ascensiune din acest secol, se caracterizează prin dezvoltarea activităţii economice şi urbanistico-edilitare a oraşului, iar a treia etapă, care se prelungeşte şi în veacul următor, se concretizează în părăsirea lui de către domnie ca urmare a distrugerii masive a aşezării, în timpul lui Mihail Viteazul, de către oştile străine. Dar, constată autorul, importanţa deosebită dobîndită de acest oraş în viaţa economică şi politică a Ţării Româneşti va impune, în veacul următor, deşi nu chiar de la începutul lui, renaşterea Bucureştilor. Această problemă e urmărită în capitolul al treilea, *Oraşul Bucureşti în anii 1601—1659*. Amploarea pe care o ia viaţa economică a oraşului în această perioadă se concretizează în dezvoltarea meşteşugurilor, în care predomină acum producţia pentru piaţă, iar diferenţierea şi specializarea lor e vizibilă în înmulţirea meşteşugarilor şi creşterea prosperităţii lor materiale, în sporirea, după o scurtă perioadă de stagnare la începutul secolului, a activităţii comerciale (v. mai departe p. 194 şi urm.), în înmulţirea numărului de construcţii religioase şi laice, în extinderea suprafeţei oraşului şi în creşterea numărului populaţiei, ceea ce va duce în mod firesc la stabilirea definitivă, în 1659, a capitalei Ţării Româneşti în acest oraş.

Acestei funcţii, deţinută de oraş pînă la 1862, îi consacră autorul partea a doua a lucrării: *Bucureşti, capitala Ţării Româneşti (1659—1862)*. Primul capitol al acestei părţi şi al IV-lea al cărţii, intitulat *Bucureştii de la 1659 la mijlocul secolului al XVIII-lea*, tratează istoria oraşului pînă la începutul perioadei de descompunere a feudalismului. În comparaţie cu capitolele precedente, viaţa Bucureştilor e studiată aici mai pe larg, autorul lucrării subliniind, totodată, elementele noi care caracterizează dezvoltarea capitalei Ţării Româneşti în această epocă. În lucrare se arată că evoluţia vieţii economice a Bucureştilor este marcată de apariţia primelor manufacturi, de saltul făcut, în dezvoltarea lor, de către meşteşugurile bucureştene, de apariţia şi înflorirea, în procesul de organizare a meşteşugurilor bucureştene, a breslelor, de amplificarea activităţii comerciale, de dezvoltarea marilor artere de circulaţie, de numărul mare de construcţii noi, în special religioase, de apariţia primelor hanuri, şi, în sfîrşit, de înmulţirea mahalalelor şi îndesirea locuinţelor în partea centrală a capitalei, toate acestea dovedind că în această perioadă, în ciuda înăspririi regimului de dominaţie otomană, Bucureştii cunosc un progres economic evident, datorită căruia ei joacă un rol însemnat nu numai în economia Ţării Româneşti, ci şi în cea a Imperiului Otoman. Instituirea regimului turco-fanariot, în acelaşi timp, a adus după sine şi un proces de orientalizare a oraşului.

Caracteristică acestei perioade este, de asemenea, şi accentuarea procesului de acaparare a teritoriului oraşului de către domnie, boieri şi mănăstiri în dauna tîrgoveţilor. Totodată, activitatea organelor de conducere ale comunităţii orăşăneşti, judeţul şi pîrgarii, se îngustează treptat în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, pentru ca în secolul următor să dispară cu totul, atribuţiile lor fiind preluate de către dregătorii domniei.

Transformările substanţiale petrecute în viaţa oraşului de la mijlocul secolului al XVIII-lea pînă la 1820 sînt analizate de Dan Berindei în al V-lea capitol al cărţii. Autorul remarcă importantele schimbări care survin în activitatea economică, datorită cărora „dezvoltarea oraşului Bucureşti capătă pe toate planurile un ritm mai grăbit", iar „lupta dintre nou şi vechi se desfăşoară aprig în toate sectoarele vieţii oraşului" (p. 101). În lumina acestor constatări autorul urmăreşte, după acelaşi plan ca în capitolele anterioare, evoluţia schimbărilor survenite în toate sectoarele de dezvoltare a oraşului, reliefînd importanţa elementelor noi, caracteristice perioadei de descompunere a feudalismului, care apar în acest timp marcînd începuturile procesului de modernizare a vechiului oraş feudal. Pe lîngă acestea, un spaţiu larg este rezervat de autor cuprinzătoarei descrieri a evenimentelor politice, sociale şi militare din viaţa Bucureştilor dintre care Dan Berindei scoate în evidenţă, pe bună dreptate, desele şi intensele frămîntări ale maselor bucureştene cauzate de apăsarea fiscală

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

şi asuprirea turcească şi prilejuite de multe ori de războaiele dintre cele trei imperii europene în luptă. Caracteristica fundamentală a vieţii oraşului în această perioadă atît de agitată, subliniază cu justeţe autorul în urma minuţioasei analize din acest capitol, este „contradicţia din ce în ce mai ascuţită dintre dezvoltarea oraşului şi neputinţa regimului feudal de a face faţă noilor şi necontenit sporitelor sale necesităţi" (p. 156).

Transformarea Bucureştilor dintr-un oraş feudal într-unul capitalist, modernizat, se va înfăptui în epoca următoare, a marilor evenimente din istoria poporului român: răscoala condusă de Tudor Vladimirescu, revoluţia de la 1848 şi Unirea Ţărilor Române. Acestei perioade din istoria capitalei Ţării Româneşti îi este consacrat ultimul şi cel mai întins capitol al cărţii: *Bucureştii în perioada răscoalei populare din 1821, a revoluţiei de la 1848 şi a formării statului naţional (1821—1862)* (p. 157—262).

Observînd modul semnificativ în care Dan Berindei şi-a intitulat acest capitol remarcăm şi justeţea ideii autorului de a trata istoria Bucureştilor din aceste patru decenii în spiritul notei dominante a istoriei acestei epoci: lupta continuă a poporului român pentru libertate şi progres, căci continuitatea acestei lupte pe care o semnifică titlul capitolului constituie şi principala caracteristică a istoriei oraşului care, după cum subliniază just autorul, „s-a îmbinat strîns în întreaga ac.astă perioadă... cu lupta maselor şi conducătorilor înaintaţi ai poporului împotriva feudalismului, a reacţiunii boiereşti". Evoluţia Bucureştilor de la un oraş feudal la unul modernizat înfăptuită în numai patru decenii este expresia „necurmatei lupte pentru progres a poporului român" (p. 157) din aceeaşi epocă; aceasta este concluzia care se desprinde din judicioasa analiză pe care autorul o face tuturor factorilor de ordin economic, politic, social şi cultural care au dus la transformarea Bucureştilor într-un mare oraş ce va deveni în mod firesc capitala statului naţional român.

După cum se vede din prezentarea de pînă aici, lucrarea lui Dan Berindei îmbrăţişează într-o tratare evolutivă principalele probleme pe care le ridică istoria Bucureştilor pe timp de 400 de ani. Se cuvin a fi remarcate contribuţiile valoroase ale autorului la cercetarea începuturilor Bucureştilor, a dezvoltării economice a oraşului, a structurii sale sociale, a organizării administrative şi a dezvoltării lui urbanistico-edilitare.

Cu privire la conţinutul lucrării trebuie să menţionăm faptul că unele afirmaţii ale autorului, cum vom vedea, comportă discuţii. Ne-am fi aşteptat mai întîi la o tratare exprimată de autor, dar neargumentată şi nesusţinută de vreo trimitere la subsol, că în primii 25 de ani ai sec. al XVII-lea activitatea comercială bucureşteană ar fi fost stagnantă (pag. 46). Autorul nu o spune aici, dar el a avut desigur în vedere faptul, aşa cum rezultă din paragraful consacrat în paginile următoare istoriei politice şi militare a Bucureştilor, că după distrugerile provocate oraşului de oştile străine, în timpul lui Mihail Viteazul, Bucureştii au cunoscut ocupaţia lui Simion Movilă din toamna anului 1600, incursiunile tătărăşti şi foametea din prima parte a deceniului întîi al aceluiaşi secol, precum şi năvala din 1611 a lui Gabriel Bathory.

Mărturiile vremii arată că evenimentele de mai sus au constituit într-adevăr o nenorocire şi pentru viaţa bucureşteană, dar oare urmările lor s-au perpetuat într-atîta încît să determine stagnarea comerţului bucureştean tocmai pînă în 1625, iar de o înflorire a lui să poată fi vorba *numai* după restabilirea, în acest an, de către Al. Coconul a reşedinţei domneşti la Bucureşti, cînd „se remarcă strămutarea aici a unui însemnat număr de negustori din Tîrgovişte" (pag. 46)? Trecînd peste faptul că această strămutare, de presupus desigur, nu e documentată prin nimic de autor, mai ţinem să observăm că, în dezacord cu afirmaţia privitoare la comerţul bucureştean, în paragraful consacrat meşteşugurilor bucureştene nu se pomeneşte de vreo stagnare şi în această ramură de activitate economică bucureşteană (v. 44—45). O cercetare atentă, a actelor interne, pe care autorul, se pare, n-a dus-o aici pînă la capăt, probează că cicatrizarea rănilor pricinuite localităţii de fiecare din evenimentele de mai sus şi de toate laolaltă a avut loc totuşi foarte repede, viaţa comercială bucureşteană reluîndu-şi imediat cursul de dezvoltare normală. Altminteri nu ne-am putea explica nici numărul mare de negustori, meşteşugari şi prăvălii menţionat de documentele dintre 1600—1625, în comparaţie cu perioada precedentă, şi nici prosperitatea multora dintre ei în acelaşi interval. Spaţiul nu ne îngăduie să ne oprim şi asupra meşteşugarilor, dar în ce priveşte pe negustori, categoria care ne interesează în primul rînd în acest caz, vom cita dintre cei mai importanţi pe jupan Stanciu, vînzătorul, în 1624, a două prăvălii în Bucureşti pe care le cumpărase de la Ghiunea, un negustor din Tîrgovişte, dar cu proprietăţi şi

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

în Bucureşti (Doc. priv. ist. Rom., B. XVII, vol. IV, nr. 457; în continuare se va cita DIR, B..), pe urmaşii negustorului grec Gheorghe Critico (Arh. St. Buc., M-rea Radu Vodă, XXIII/6), pe Dima, ginerele lui Statei din Stălcești, care vinde în 1611 jupînului Tudorache o prăvălie în Bucureşti, din sus de Leica Fîrîmeț (DIR, B, XVII, vol. II, nr. 12), pe levantinul Gaspar Mata, care între 1590 şi sfîrşitul primului pătrar al secolului următor îşi avea prăvăliile în Bucureşti lîngă ale unor negustori greci şi lîngă ale mănăstirii Plumbuita (DIR, B, XVI, vol. V, nr. 448; Arh. St. Buc., M-rea Bradu, Hanu Greci şi Codreni, LIV/4 şi Bul. Com. Ist. vol. XI, pag. 33 nr. 3) pe foarte importantul negustor din Tîrgovişte, Fota, frecvent în documentele ce privesc oameni şi bunuri din acest oraş (DIR, B, XVII, vol. II, nr. 24, 228; vol. III, nr. 31, 141; Arh. St. Buc., M-rea Hurezu, XXVII/2 şi 2 bis), dar şi posesorul unor prăvălii în Bucureşti, pe care, fapt semnificativ, le cumpărase înainte de 1608—9 (7117) de la popa Stan şi fratele său Neagu şi pentru care se judecă de mai multe ori, ajungînd la un compromis, abia în 1628, cu Ionaşco comis şi egumenul mănăstirii vornicului Cernica (Arh. St. Buc., Mitropolia Ţării Româneşti, CCLVII/1; Ath. Mironescu, *Istoria mănăstirii Cernica*, p. XIV—XV). O bogată activitate comercială, care poate fi dedusă şi din foarte frecventa menţionare a numelui său în acte ce-i privesc mai ales pe greci, desfăşoară în Tîrgovişte şi Bucureşti însemnatul negustor Ghinea Mustachi. El este preocupat în acelaşi timp şi de achiziţionarea de pămînt şi vecini (N. Iorga, *Studii şi documente*, V, p. 478 şi 481—482, nr. 13; DIR, B, XVII, vol. I, nr. 214; vol. II nr. 24; vol. III nr. 443, 457 şi 553; vol. IV, nr. 173, 231, 333 şi 585). La 8 mai 1622 grecul, după nume, Ghione al lui Dedu, un negustor desigur, ca majoritatea compatrioţilor săi orăşeni, vinde lui State două prăvălii în Bucureşti pe care le cumpărase de la Miho si Neacşa. Zapisul e scris de Isar Ghioca (DIR, XVII, vol. IV, nr. 132), probabil acelaşi cu jupan Isar, tot un negustor, desigur, dintr-un document cu data de 28 octombrie 1625 *(Ibidem* nr. 585), privind o vînzare mai veche a unui loc de 12 prăvălii. In ambele documente figurează ca martor importantul negustor grec Ilie Ruceru, în primul dintre documentele citate şi în altele însoţit de negustorul Eustratie Rucieru *(Ibidem*, III, nr. 553, IV, nr. 132, 337, 499, 585; Arh. St. Buc., Condica M-rii Radu Vodă, XIV/1 etc), probabil un frate al său şi de alt important negustor grec bucureştean, Ghinea Ghiurghi (*Ibidem*, III, nr. 553; IV, nr. 132, 337; Arh. St. Buc., Condica M-rii Radu Vodă XIV/1). În vremea domniei lui Radu Şerban, dacă nu mai înainte, începe şi bogata activitate comercială, dar nu numai comercială, ce poate fi urmărită timp de un secol, pînă la Const. Brîncoveanu, a numeroasei familii greceşti Pepano. Primul reprezentant al ei, „jupînul Dima Perano" negustor, era în ţară dinainte de 17 august 1606 (*Ibidem*, I, nr. 214). În vremea aceleeaşi domnii şi în anii următori cumpără prăvălii în Bucureşti lîngă mănăstirea Plumbuita şi a Arhimandritului negustorul Pană Pepano (Bul. Com. Ist. a Rom., vol. XI, p. 31—32, nr. 2; N. Iorga, *Studii, şi documente*, V, p. 481—482, nr. 13 şi p. 600), „fratele lui Ghine cupeţul", deci tot un Pepano, prezent şi acesta în activitatea comercială a perioadei cercetate (N. Iorga, *op. cit.*, VI, p. 601). Din aceeaşi familie, dar nu frate cu aceştia, face parte negustorul Isar Pepano cumpărător şi el a două locuri de casă în Bucureşti (Arh. St. Buc., M-rea Stavropoleos XII/2), unde îşi va fi avînd, desigur, ca şi ceilalţi, prăvăliile. O danie de sat din partea unei familii boiereşti pentru ajutorul bănesc dat în vremea lui Radu Mihnea şi Al. Iliaş (I. Ionaşcu, *Răspuns lui I. C. Filitti...*, extras, p. 13, nr. 8 şi p. 19, nr. 16; N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 601) constituie un indiciu sigur, ca şi în alte cazuri de altfel, pe care nu le mai semnalăm, a prosperităţii acestor negustori şi a extinderii, încă de pe acum, a activităţii acestei familii care, după ce ulterior va pătrunde şi în viaţa politică a ţării, va aduce, în a doua jumătate a secolului, şi servicii culturale ţării în care trăia (N. Iorga, *Operele lui C. Cantacuzino*, p. XXXVI—XXXVII).

La 14 noiembrie 1611 depun mărturie în faţa lui Radu Mihnea, pentru o vînzare anterioară domniei acestuia a unei prăvălii în Bucureşti, „bătrînul Proca negustorul şi Para şi Trăndafir şi Proca Glăvăcearul... şi Sica din Bucureşti şi Fota" (DIR, B, XVII, vol. II, nr. 24), primul dintre aceştia fiind, ca şi alţii dintre martorii de mai sus, un negustor important, menţionat şi la 12 decembrie 1620 ca şi după această dată (Ibidem, vol. III, nr. 553 şi vol. IV, nr. 337). Cumpărătorul prăvăliei de mai sus este tot un negustor cu numele de Proca.

Înşiruirea aceasta ar putea continua dacă spaţiul ne-ar permite, dar şi aşa noi o considerăm suficientă, căci dacă la cele de mai sus adăugăm comerţul pe care-l fac încă meşteşugarii prin prăvăliile proprii şi cel practicat de boieri (cazul vornicesei Chiajna care cumpără în 1605 un loc cu şapte prăvălii în Bucureşti este deosebit

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

de semnificativ *(ibidem,* vol. I, nr. 174—175) şi de mănăstiri, vom avea imaginea reală despre un comerţ nicidecum stagnant în acest sfert de secol. După cum se vede în tot paragraful consacrat de autor comerţului, Dan Berindei, pentru ilustrarea părerii sale, şi-a cules exemplele în marea lor majoritate din documentele de după 1625. Or, în actele interne dintre 1600—25, cum în parte se poate vedea şi din înşiruirea de mai sus, se găsesc foarte numeroase exemple de negustori şi mari negustori bucureşteni, de numărul mare de prăvălii deţinut de către aceştia şi de către celelalte categorii sociale care practicau comerţul, ca şi despre prosperitatea, în comparaţie cu perioada precedentă, a multora dintre negustori, concretizată în achiziţionarea de pămînt şi în posibilitatea de a împrumuta cu mari sume de bani pe boieri.

O problemă căreia autorul îi acordă o importanţă mult exagerată pentru istoria Bucureştilor este cea a ispravnicilor de scaun din acest oraş. Dan Berindei leagă în mod nejustificat această instituţie de organizarea administrativă a oraşului, discutînd o, nedreptăţit, în cadrul acestei probleme şi acordîndu-i un spaţiu ce nu-i este necesar în economia celor două paragrafe privitoare la organizarea administrativă a Bucureştilor (p. 61—62 şi 93—95) din capitolele al III-lea şi al IV-lea. Autorul arată că ispravnicul de scaun „avea *rosturi mai însemnate în viaţa oraşului decît vornicul de Bucureşti,* întîlnit cu cîteva decenii mai înainte" (p. 61, subl. ns.), că „uneori ispravnicii de scaun se arată preocupaţi şi de problemele oraşului" (p. 94), că ei „se ridică pe un plan mai înalt ierarhic (decît judeţul şi pîrgarii, n. ns ; v. mai departe) depărtîndu-se de rezolvarea directă a problemelor şi săvîrşind acest lucru prin intermediari", dar şi că „ei dau hotărîri şi iau măsuri în probleme diverse, nu neapărat legate de oraşul Bucureşti" şi, în sfîrşit, continuînd, că „aceasta nu înseamnă că nu se preocupă şi de oraş", toate aceste observaţii ale autorului fiind generalizări pe baza unor exemple (p. 94). „În consecinţă, conchide autorul, în secolul al XVIII-lea instituţia judeţului şi pîrgarilor, decade, dispărînd. *În schimb* (subl. ns), ispravnicii de scaun se menţin cu noua numire de caimacami, dar şi cu rosturi largi. ei fiind reali înlocuitori ai domnului în conducerea *întregului stat* (subl. autorului). De aceea, încheie Dan Berindei, în această vreme ei nu pot fi socotiţi conducători ai oraşului, atribuţiile lor fiind mai complexe şi ei situîndu-se pe un plan ierarhic superior" (p. 95). Printre aceste constatări, Dan Berindei mai observă în mod just că ispravnicii funcţionează numai cînd domnul lipseşte din oraş, că numărul lor variază etc., dar este inexplicabil dece autorul amestecă întratît observaţii juste cu altele fortuite cînd este ştiut că ispravnicii nu au nici o atribuţie în legătură cu administrarea oraşului, şi deci o comparaţie între ei şi organele comunităţii orăşeneşti nu se poate face, ci ei sînt numai înlocuitori ai domnului cînd acesta pleacă din oraş, iar atribuţiile lor politice, militare, administrative şi judecătoreşti nu vizează nici măcar în chip special oraşul, ci tot teritoriul ţării. Însuşi autorul, într-o foarte documentată notă, a demonstrat, pe bună dreptate, că „de oraş îi leagă reşedinţa şi unele intervenţii în problemele bucureştene *dar ei rezolvă acestea din urmă ca şi orice altă chestiune referitoare la întreaga ţară"* (Dan Berindei, *Ispravnicul sau ispravnicii scaunului Bucureştilor,* în „Studii şi cercetări ştiinţifice, Istorie", Anul XIII, 1962, fasc. 1, p. 138, subl. ns.).

Structura lucrării atestă preocuparea autorului de a trata echilibrat şi sistematic toate aspectele istoriei oraşului. Două dintre aceste aspecte însă nu se încadrează în nota generală a lucrării. Este vorba de viaţa culturală a oraşului care, cu excepţia în parte, a ultimului capitol, este întotdeauna numai menţionată şi de paragraful consacrat în fiecare capitol momentelor politice şi militare caracteristice Bucureştilor care este încărcat mereu cu amănunte ce ar putea lipsi. Tot aici trebuie să amintim o altă problemă neglijată de autor, cea a sarcinilor fiscale ale orăşenilor, despre care pînă la capitolul al V-lea (mijlocul sec. al XVIII-lea—1820) nu se pomeneşte nimic.

Dacă planul lucrării şi al fiecărui capitol este foarte judicios alcătuit, iar în cadrul capitolului paragrafele ce-l compun beneficiază în general de o tratare sistematică şi logică, se întîlnesc totuşi cazuri cînd în secţiunile unor capitole ordinea de tratare a faptelor să nu fie cea firească, iar semnificaţia acestor fapte să nu fie indeajuns subliniată de autor, aşa încît acestea ajung să copleşească preţioasele observaţii şi ideile juste ale autorului ; în sfîrşit, nu lipsesc nici cazurile în care autorul renunţă la analiză în favoarea unei constatări generale. Lectura acestor secţiuni de capitol lasă impresia că autorul a fost dominat de foarte bogata documentare remarcată mai sus, aşa încît nu a reuşit ca la expunerea aparte a

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

problemelor raportul dintre analiză şi sinteză să fie echilibrat. De aici discrepanţa dintre claritatea unor paragrafe şi prolixitatea altora în cadrul aceluiaşi capitol. Pentru a ilustra observaţiile de mai sus, dăm cîteva exemple. În paragraful consacrat negoţului din capitolul al IV-lea, *Bucureştii de la 1659 la mijlocul secolului al XVIII-lea*, se începe cu relevarea rolului pe care-l joacă în această perioadă negustorii în conducerea oraşului, pentru ca apoi să se analizeze situaţia economică a acestei pături sociale (p. 70—71), cînd ştiut este că primul fapt este consecinţa celui de al doilea şi ca atare în această ordine trebuiau ele expuse. Tot aici se constată, în continuare, că „marii negustori sînt numeroşi" (p. 70), exemplificîndu-se nominal mai departe (p. 71). Afirmaţia este generală, potrivindu-se foarte bine şi în paragraful consacrat comerţului bucureştean din perioada precedentă (1601—1659) în capitolul anterior. Se continuă apoi cu altă afirmaţie generală: „unii stăpîneau moşii", exemplificîndu-se cu informaţii din documente (p. 70). În paragraful privitor la aceeaşi problemă din capitolul precedent se constată, la fel, că unii negustori „ajung proprietari de pămînturi", dîndu-se exemple similare (p. 47). Autorul ar fi putut să facă aceeaşi constatare şi în paragraful consacrat comerţului bucureştean din secolul al XVI-lea fără ca să greşească, deoarece exemple se găseau în documente atîta timp cît şi în această perioadă, spre sfîrşit, sînt negustori ce stăpînesc pămînturi, dar, simpla constatare a faptului, fără sublinierea a ceea ce aduce nou o epocă sau alta în această privinţă nu este, fără îndoială, suficientă. Observaţia este valabilă şi pentru menţiunile pe care autorul le face în continuare, în acelaşi mod, că negustorii, meşteşugarii, mănăstirile şi boierii posedau prăvălii (p. 71—72 şi respectiv, pentru capitolele anterioare, p. 27 şi 47). În sfîrşit, mai citäm afirmaţii ale autorului privitoare la problema prăvăliilor bucureştene căreia în toate cele trei capitole i se rezervă cîte un pasaj special: „documentele au păstrat menţiuni preţioase şi edificatoare asupra *numărului mare de prăvălii bucureştene* în această vreme", adică a doua jumătate a sec. al XVI-lea (cap. al V-lea, p. 26); *„numărul prăvăliilor bucureştene este şi acum* (1601—1659 n. ns.) *ridicat"* (cap. al III-lea, p. 46); „în Bucureşti se constată *un număr mare de prăvălii"* între 1659 şi mijlocul sec. al XVIII-lea (cap. al IV-lea, p. 72, sublinierile ns.). Exemple similare am putea da şi pentru alte probleme tratate în acelaşi mod în cele trei capitole, dar concluzia ar fi aceeaşi; asemănarea, în esenţă, sau chiar identitatea ca formă a multor afirmaţii ale autorului deşi ele privesc analiza unui fenomen în perioade diferite pe un interval de aproape 300 de ani (a doua jumătate a sec. al XVI-lea — mijlocul sec. al XVIII-lea). Mai observăm că de multe ori asemenea constatări sînt ilustrate de un număr mare de exemple, deseori chiar prea mare, şi că unele dintre ele sînt şi interpretate apoi, prilejuindu-i autorului observaţii interesante, dar interpretarea fiind făcută în sine, astfel de observaţii sînt estompate de multitudinea exemplelor, aşa încît dominante în paragraf rămîn constatări generale de felul celor menţionate, care, firesc, afectează fondul lucrării.

Se pare că în analiza evoluţiei istorice comparative a Bucureştilor şi Tîrgovişlei şi a cauzelor care într-un moment sau altul al dezvoltării lor au dus în mod firesc la stabilirea reşedinţei domneşti într-unul sau altul din ele, aprecierile istoricului au fost influenţate într-o oarecare măsură de către statornica afecţiune pe care bucureşteanul o poartă oraşului său. Cel puţin aşa ar rezulta din satisfacţia cu care autorul consemnează unele fapte care privesc raportul dintre cele două oraşe; „evenimenele politico-militare din 1659 au grăbit un proces obiectiv, Bucureşti *şi nu Tîrgovişlea* impunîndu-se ca firească şi definitivă capitală a ţării (p. 64, subl. ns.); sau după ce arată, citînd o cronică, că în 1660, din porunca turcilor au fost dărîmate întăriturile din Tîrgovişte, autorul conchide: „această măsură confirmă că Bucureştii nu mai erau principalul scaun al domniei, ci că deveniseră *capitala însăşi a ţării*, în timp ce Tîrgovişlea lua calea declinului" (p. 76, subl. autorului), pentru ca imediat, peste cîteva rînduri, autorul să dea un citat din aceeaşi cronică privind dărîmarea *în acelaşi an* şi a curţilor din Bucureşti: „căci curţile domneşti din Bucureşti le-au fost stricat turcii, cum şi la Tîrgovişte le-au surpat" (p. 76), fapt care, după Dan Berindei, nu mai „confirmă", de data aceasta, nimic. În schimb, în conti-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

nuare, pe aceeaşi pagină şi pe cea următoare, ca şi în alte părţi ale lucrării de altfel, în pofida unor citate din cronici despre calamităţile abătute asupra oraşului în aceşti ani, autorul continuă să pledeze nejustificat pentru „procesul de creştere" a Bucureştilor în perioada respectivă (p. 76—77).

În lucrare se întîlnesc, de asemenea, unele inconsecvenţe, inadvertenţe, sau impreciziuni Astfel, în capitolul al III-lea, practicarea cametei de către negustori este considerată, alături de posedarea de pămînt de către ei, drept un indiciu al prosperităţii negustorilor din prima jumătate a secolului al XVII-lea, dar în paragraful consacrat comerţului, în capitolul următor, aceasta nici nu e amintită, deşi amploarea ei este evidentă în documentele perioadei cercetate în acest capitol. Capitala Moldovei n-a fost mutată la Iaşi „spre mijlocul veacului al XVI-lea", cum afirmă autorul (p. 11), ci în a doua jumătate a secolului (vezi documentele de cancelarie emise din Iaşi, în DIR, A, XVI, vol. 5 şi urm.); Dan Berindei arată că „Bucureştii sînt singurul centru orăşenesc în regiunea de cîmpie a Munteniei", pentru ca în notă să consemneze, contrazicîndu-se, că aici „se mai găsea şi Slatina" (p. 12, nota 8). În primul capitol, la un moment dat, autorul conchide că „Bucureştii devin în a doua jumătate a sec. al XV-lea, principala reşedinţă a domniei", după ce cunosc „o surprinzătoare ascensiune" (p. 20), deşi argumentele sale convingătoare demonstrează că această funcţie a oraşului este rezultatul unei scurte şi intense, dar fireşti dezvoltări (p. 20 şi urm.).

Maniera de a interpreta în sine informaţia din izvoare, foarte frecventă în această lucrare, îl face pe autor să se contrazică din nou, în acelaşi pasaj, cînd afirmă că documentele de la Radu cel Frumos arată *„o evidentă stabilire cvasipermanentă* a reşedinţei domneşti în Bucureşti", iar apoi, după cîteva rînduri, că „relatările din cronici dovedesc că Radu cel Frumos îşi avea *scaunul stabil la Bucureşti"* (p. 20). Dan Berindei constată că existenţa organelor administrative orăşeneşti este atestată documentar mai întîi pentru Rîmnicul Vîlcea (1517), Tîrgovişte (1512—1522), Gherghiţa etc. şi de abia mai tîrziu, în a doua jumătate a sec. al XVI lea, pentru Bucureşti. Faptul i se pare autorului „interesant, deşi nu surprinzător" (p. 36), fără a explica de ce.

Pe aceeaşi linie se înscriu şi surprinzător de numeroasele neglijenţe de formă. Dintre acestea spicuim, în ordinea paginilor cărţii, doar cîteva dintre cele mai evidente: „În 1832 se numără în Bucureşti circa 2000 de *meşteri meşteşugari"* (p. 164); activitatea economică este „descătuşată în parte de cătuşele feudale" (p. 174); „măsuri pentru *a înlesni* circulaţia *lesnicioasă* în oraş" (p. 241); „interiorul unei *case* dintr-o *casă* boierească din Bucureşti" (p. 243) etc.

Tot atît de supărătoare sînt şi repetiţiile de felul celor ce urmează: „dezvoltarea demografică a oraşului nu *înregistrează* progrese... deşi este cert că se *înregistrează* totuşi o creştere a numărului populaţiei Bucureştilor" (p. 142), care este şi o contradicţie de fond; „acest *progres* a fost consecinţa directă a necurmatei lupte pentru *progres* a poporului român" (p. 157); „se trag şi focuri de armă în oraşul în *care* boierii, *care* nu plecaseră, unelteau şi *în care* căminarul Sava — *care* făcea joc dublu — căuta să-şi păstreze o poziţie proprie", (p. 181) etc.

Încărcarea inutilă a multor paragrafe cu informaţii documentare neprelucrate suficient, repetarea unor concluzii ale autorului în mai multe capitole, neglijarea unor aspecte importante ale istoriei oraşului, inconsecvenţele şi inadvertenţele ca şi, mai ales, carenţele de formă semnalate parţial mai sus ne îndreptăţesc, credem, să afirmăm că apreciatul cercetător bucureştean, în cazul de faţă, s-a grăbit să încredinţeze tiparului o interesantă lucrare, înainte de a o finisa suficient.

Totuşi, în ciuda observaţiilor de mai sus, cartea lui Dan Berindei constituie cea mai cuprinzătoare sinteză a istoriei Bucureştilor pe un interval de patru veacuri, aducînd o contribuţie preţioasă la studierea istoriei acestui oraş, prin vastitatea materialului pe care-l cuprinde şi prin numeroasele probleme pe care le rezolvă, întregindu-ne, într-o măsură însemnată, cunoştinţele de istorie a Bucureştilor.

I. Caproşu

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

1. *Renaissance und Humanismus im Mittel-und Osteuropa*, besorgt von Johannes Irmscher, 2 vol., Akademie Verlag — Berlin. 1962. 395 + 327 p.

2. *La Renaissance et la Réformation en Pologne et en Hongrie (1450—1650)*. Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 53. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963, 562 p.

În aceste trei volume se publică materiale prezentate în cadrul „conferinței cu participare internațională" de la Wittenberg (3—8 iunie 1959) și a celei ținute la Budapesta și Eger (10—14 octombrie 1961).

Istoricii polonezi, germani și unguri au realizat, în cadrul unei colaborări fructuoase, un important progres în materie de istorie comparată, prin materiale de prima mînă referitoare la evoluția economică, socială și culturală a celor trei țări în secolele XV—XVII. Rezultatele obținute sînt deosebit de utile și pentru istoricii români care se ocupă de probleme similare.

Problema Renașterii și Reformei este tratată comparativ pentru Polonia și Ungaria, subliniindu-se rolul Italiei în dezvoltarea noii culturi umaniste. Pentru reflexele Renașterii și Reformei în România sînt deosebit de importante contribuțiile acad. A. Oțetea și G. Oprescu.

Se scoate în relief „funcția de stat a umanismului" în Ungaria (Tibor Kardos), se prezintă noi date referitoare la Biblioteca Corvina (Klara Csapodi-Gárdonyi), se delimitează influența clasicismului asupra operei lui I. Dlugosz (Longinus), „precursor" al umanismului în Polonia (Wladyslaw Madyda).

Studiile de istorie social-economică ale lui I. Szücs, M. Malowist, L. Makkai, H. Samsonowicz prezintă importante contribuții referitoare la producția economică, formarea și dezvoltarea orașelor în Ungaria și Polonia (categorii și cifre), situația demografică. Se remarcă o „evoluție est-europeană" începînd din secolul al XV-lea și în domeniul istoriei orașelor.

Importante date și considerații în materie de istorie a țărănimii (valabile și instructive și pentru noi) conține studiul lui I. Sinkovics (Le «servage héréditaire» en Hongrie aux 16—17e siècles). „Servul ereditar" este „vecinul" de la noi din secolul al XVII-lea. Numele de „serv" este abolit de Iosif II în 1785.

D. Ciurea

HERMAN KELLEBENZ, *Der Norden und die Iberische Halbinsel von der Wikingerzeit bis ins 16. Jahrhundert*, în „Germanisch-Romanische Monatscrift", Köln, Heft 2, 1962, p. 113—138.

Articolul lui H. Kellebenz tratează problema legăturilor dintre ținuturile nordice și peninsula Iberică de la invazia normandă pînă la marile descoperiri geografice. Autorul, deși utilizează o imensă bibliografie din care nu lipsesc nici lucrările apărute recent, nu reușește totuși să ajungă la concluzii certe din cauza concepțiilor unilaterale și preconcepute cărora le rămîne tributar. Preocuparea sa permanentă este aceea de a descoperi unitatea „lumii atlantice", care la acea dată cuprindea regiuni dintre cele mai diferite sub aspectul relațiilor sociale de producție. Faptul devine evident chiar de la început, căci limitele zonei geografice „Norden" sînt extinse asupra teritoriilor incluse în prezent în cunoscutul bloc al Atlanticului de Nord [117].

[117] „Unter dem Begriff wird in folgenden vornehmlich der nordatlantisch-baltische Bereich verstanden, also Scandinavien mit der norddeutschen-baltischen Gebieten. Die niederländischen Häfen und ihr nach Mitteleuropa hinein eichendes Hiterland, Oberdeutschland einbezogen, werden nur am Rand behandelt. Dasselbe gilt für die britischen Inseln" (pg. 113).

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

După ce face această precizare, autorul înfăţişează diferitele zone comerciale ale Europei apusene, între care legăturile erau foarte slabe pînă la venirea normanzilor. Invazia acestora, atribuită gustului călătoriilor îndepărtate (Fernfahrten) şi plăcerii descoperirilor (Endteckerfrende) (p. 117), ar fi contribuit, dar numai sporadic, la intensificarea legăturilor comerciale şi deci şi la apropierea dintre Norvegia şi Portugalia prin activitatea intermediară a porturilor atlantice. Lipseşte însă o analiză ştiinţifică a situaţiei social-economice a populaţiei normande şi de aceea unele fenomene hotărîtoare în acţiunile societăţii omeneşti rămîn inexplicabile.

După invaziile normande, oraşele din Ţările de jos, Arras, Lille, St. Omer, ar fi intrat în legături cu oraşele italiene şi ar fi contribuit la strîngerea legăturilor dintre zonele amintite, datorită importantei activităţi comerciale concentrate aici. Cu această ocazie încep să se impună tot mai mult, mai ales în vremea cruciadelor, oraşele din peninsula Iberică, a căror apariţie s-ar datora, după autor, exclusiv comerţului.

Vorbind despre cruciade, autorul nu porneşte de la adevăratele rădăcini social-economice ale acestora. Observă, dar fără nici o explicaţie, că fără o cooperare a ţinuturilor nordice nici reconquista spaniolă şi nici expediţiile răsăritene ale cruciaţilor n-ar fi căpătat amploarea cunoscută (p. 121). Dar, autorul consideră că primele legături directe dintre regiunile nordice şi peninsula Iberică au avut loc la începutul secolului al XIII-lea şi din întîmplătoare — datorită dezvoltării navigaţiei — au devenit uneori permanente. Exemplele citate sînt însă puţine şi, nefiind extrase din izvoare directe, nu sprijină suficient această afirmaţie, chiar pentru secolul al XIV-lea cînd activitatea negustorilor portughezi la Bruge începe să fie cunoscută (p. 124).

Cu toată activitatea, pe larg prezentată, a negustorilor hanseatici favorizată de superioritatea organizării lor şi de perfecţionarea adusă tehnicii navigaţiei şi construcţiei de vase, nici ei nu reuşesc să schimbe această situaţie, căci, deşi aveau un contoar la Lisabona, complicaţiile provocate de războiul de 100 de ani, în care sînt implicate mai mult sau mai puţin aproape toate ţările apusene, nu puteau oferi un cîmp prielnic de activitate. Autorul este nevoit să recunoască că această stare de lucruri nu se schimbă nici după terminarea acestui război, deşi prezenţa nordicilor este semnalată uneori cu ocazia expediţiilor portugheze în Africa (p. 130).

Cu epoca marilor descoperiri geografice, prin eliminarea hanseaticilor din comerţul apusean, dispar şi legăturile directe, de fapt destul de firave, dintre cele două ţinuturi iar în viitor ele se vor face prin intermediul oraşului Anvers, noul centru al comerţului european (p. 135).

Relaţiile diplomatice şi în special cele culturale, asupra cărora se insistă pe larg, sînt de asemenea utilizate pentru a se scoate în evidenţă şi mai bine „unitatea" dintre ţările occidentale (p. 137).

Cu toate încercările, evident orientate spre slujirea unor binecunoscute concepţii politice occidentale actuale, autorul nu poate demonstra existenţa legăturilor strînse dintre regiunile lumii atlantice în perioada analizată, deşi pentru aceasta s-a folosit o noţiune geografică care i-a permis o mare libertate în alegerea materialului. Concluzia se impune de la sine şi anume că actualismul în ştiinţa istorică nu este fecund, mai mult, nu este fondat din punct de vedere ştiinţific.

Gh. Bujoreanu

WILLIAM CARROLL BARK, *Origins of the Medieval World*, New York, Anchor Books, 1960, 224 p.

Autorul, profesor de istorie medievală la Stanford University, prezintă, în acest studiu monografic, stadiul actual al problemei controversate a începutului evului mediu occidental. Vasta literatură a problemei a fost aproape în întregime aprofundată de autor, care manifestă un anumit spirit critic şi ia atitudine faţă de aberaţiile „ge-

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

niale" ale lui A. Toynbee (p. 136—137) şi unele afirmaţii neserioase ale lui Chr. Dawson (p. 174, n. 89).

Studiul cuprinde: text pp. 1—158, note pp. 159—205, bibliografie pp. 206—218 şi index pp. 219—224. Expunerea este repartizată pe 5 capitole (Perspectiva Evului Mediu timpuriu, Problema începutului Evului Mediu, Prăbuşirea Imperiului Roman în Vest, Metamorfoza medievală — aspectele unei lumi în schimbare, Epilog trecut-prezent).

Lucrarea este originală (nu o simplă compilaţie), fără să facă însă în acest domeniu un progres deosebit. Autorul subliniază că începutul Evului Mediu nu se poate fixa cu precizie şi punctele de vedere diferite sînt în funcţie de elementul (aspectul) considerat esenţial la care s-au oprit unii istorici. Punctul său de vedere este că *în perioada 300—600 are loc o turnură decisivă pentru vest* (p. 142). Lucrarea mai veche a lui H. St. L. B. Moss *(The Birth of the Middle Ages*, Oxford, 1935) l-a influenţat în mod evident. W. C. Bark ia atitudine în defavoarea teoriei „arabe" a lui *H. Pirenne*, discreditată complet. W. C. Bark are în vedere elementul social-economic, este contra „prejudecăţilor oarbe şi clişeelor de gîndire", dar afirmă, eronat, că cel mai important fapt în istoria lumii mediteraniene de la instaurarea hegemoniei romane la apariţia islamului ar fi fost „convertirea" lui Constantin (p. 44) sau influenţa religiei creştine a fost potenţială (p. 157).

W. C. Bark afirmă just că Evul Mediu (Dark Age) n-a fost chiar atît de întunecos (p. 98, 106), dar „tehnica istoriei comparative" este defectuos mînuită de autor. De pildă, studiind comparativ realizările „ingineriei" clasice greceşti şi a celei americane — afirmă W. C. Bark — se poate conchide că grecii puţin merită a fi numiţi civilizaţi (pag. 106). W. C. Bark compară forţat, neştiinţific, inflaţia din Imperiul Roman (sec. III—IV) cu cea din Germania din 1920. Cu toată ampla bibliografie şi notele abundente ale lucrării, W. C. Bark n-a cunoscut, utilizat, citat studiile şi opiniile lui *K. F. Stroheker* din 1950 (pentru continuitate), *A. Havighurst* din 1958 (contra teoriei lui Pirenne), *F. Haenssler* din 1960 (pentru continuitate prin tranziţie), *R. Konetzke* din 1957 (contra „catostrofei" islamice).

Dacă *L. de Noettes* („brilliant student" alături de M. Bloch) afirmă că scara de şea a fost adusă de Arabi în Spania, *R. Grousset (L'empire des steppes*, Payot, 1939, p. 226—232), atribuie avariilor — ceea ce W. C. Bark ignoră se pare — meritul de a o fi introdus în Europa estică şi centrală.

În concluzie, se poate afirma că studiul lui W. C. Bark, deşi are o serie de lipsuri şi conţine unele afirmaţii simpliste, prezintă o utilitate limitată pentru cei care predau istoria evului mediu.

D. Ciurea

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ CONSACRĂ CELEI DE A XX-a ANIVERSĂRI A ELIBERĂRII PATRIEI NOASTRE

În cinstea celei de a XX-a aniversări a eliberării patriei noastre, Filiala din Iași a Academiei R.P.R. și Centrul Universitar Iași au organizat în zilele de 17 și 18 august 1964 o sesiune științifică festivă.

Lucrările sesiunii au fost deschise de către Președintele Filialei din Iași a Academiei R.P.R., acad. Cristofor Simionescu, în sala de festivități a Filialei. Oameni de știință de la institutele de învățământ superior și de la institutele de cercetare științifică din Iași au susținut apoi, în cadrul ședinței plenare, comunicări cu caracter general în care s-au relevat consecințele deosebit de importante ale actului insurecțional de la 23 August 1944 pentru dezvoltarea istorică a poporului român, precum și succesele obținute de acesta, sub conducerea Partidului Muncitoresc Român, pe calea construirii unei economii și culturi noi, socialiste.

În cea de a doua zi, lucrările sesiunii s-au desfășurat pe diferite sectoare de cercetare științifică. La Institutul de istorie și arheologie, în sala bibliotecii Institutului, au fost prezentate 11 comunicări reflectînd o parte din rezultatele pe care cercetătorii ieșeni le-au obținut în ultima vreme în studierea unora dintre problemele sau perioadele istoriei poporului nostru.

În prima comunicare, prof. Val. Popovici, directorul Institutului de istorie și arheologie, a prezentat *Dezvoltarea cercetărilor istorice în patria noastră după 23 August 1944*, subliniind că folosirea metodei materialist-dialectice în explicarea fenomenelor istorice, alături de sprijinul permanent și multilateral al conducerii de partid și de stat, au constituit premizele esențiale ale succeselor dobîndite de noua istoriografie românească. Dintre acestea, cel mai proeminent este, fără îndoială, întocmirea tratatului de *Istoria României*, chintesență a eforturilor istoricilor din întreaga țară, operă fără precedent prin amploarea și profunzimea interpretării istorice. În cursul expunerii, autorul a subliniat contribuțiile cercetătorilor de la Institutul de istorie și arheologie din Iași în toate domeniile de investigație istorică.

Prof. M. Petrescu-Dîmbovița și cercetător A. Florescu, pe baza rezultatelor obținute de cercetările arheologice din ultimii ani, au comunicat despre *Sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstat-ului în spațiul carpato-dunărean*. Autorii au insistat îndeosebi asupra analogiilor pe care le prezintă felul de viață și cultura materială a triburilor Noua de la sfîrșitul epocii bronzului cu unele complexe culturale răsăritene, precum și asupra importanței deosebite pe care metalurgia bronzului din Transilvania a avut-o în răspîndirea obiectelor de bronz în spațiul carpato-dunărean.

Cercetător D. Teodoru, în comunicarea *Feudalismul timpuriu pe teritoriul Moldovei în lumina cercetărilor arheologice*, a prezentat o parte din concluziile cele mai însemnate care se degajă din studierea materialului arheologic aparținînd unor așezări ale populației autohtone din această perioadă.

Prof. C. Cihodaru a comunicat despre *Statul domnesc și statul de obște în Moldova în secolele XV—XVIII*. Lucrarea se publică în numărul de față al Anuarului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Expunînd comunicarea *Despre originea robiei în Moldova și Țara Românească*, cercetător principal N. Grigoraș a adus numeroase dovezi care confirmă originea balcanică a robilor țigani din țările române, iar pentru cei din Moldova și o origine estică.

Șef de secție N. Corivan, în comunicarea *Sistemul fiscal din Moldova în perioada regulamentară*, a examinat structura și rolul acestuia în asigurarea necesităților financiare ale statului moldovenesc, precum și elementele noi care îl caracterizează în comparație cu cel din perioada anterioară.

Cercetător principal C. C. Angelescu a susținut comunicarea *Contribuții la istoricul asociației lucrătorilor tipografi din România*. Pe baza unui material de arhivă în cea mai mare parte necunoscut, autorul a expus principalele momente din activitatea acestei asociații în perioada 1858—1865, accentuînd în special asupra dispozițiilor prevăzute în statutele adoptate la înființarea asociației și a modului în care ele au fost apoi aplicate, asupra dificultăților din ce în ce mai mari pe care le-a întîmpinat asociația în anii 1864 și 1865.

Tratînd despre *Situația învățămîntului primar din Moldova în perioada de sfîrșit a stabilizării relative a capitalismului*, cercetătorii G. Ignat și Gh. Buzatu au înfățișat, pe baza materialului documentar publicat și al celui de arhivă, consecințele negative ale politicii duse de regimul burghezo-moșieresc în domeniul instrucției publice.

Situația economică a României în perioada dictaturii militaro-fasciste a constituit obiectul comunicării prezentate de prof. J. Benditer și cercetător I. Saizu. Autorii au arătat că subordonarea întregii economii a țării intereselor mașinii de război hitleriste și enormele cheltuieli pe care le implica ducerea războiului nedrept împotriva Uniunii Sovietice au provocat o scădere fără precedent a nivelului de trai al maselor populare. În aceste împrejurări a devenit iminentă apariția crizei revoluționare care a culminat în vara anului 1944 prin insurecția armată de la 23 August.

Cercetătorii I. Saizu, D. Șandru și L. Eșanu au susținut comunicarea *Agravarea situației maselor populare din Moldova în anii dictaturii militaro-fasciste*, al cărei text se publică în prezentul număr al anuarului.

Ultima comunicare a fost prezentată de cercetătorii I. Saizu și L. Eșanu, care s-au ocupat de *Starea de spirit din armata română în anii celui de al doilea război mondial*, aducînd mărturii convingătoare ale profundei nemulțumiri pe care războiul antipopular pornit de către cercurile conducătoare ale țării a provocat-o mai ales în rîndurile soldaților și ofițerilor inferiori. Tocmai de aceea, au subliniat autorii, întorcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste și răsturnarea regimului militaro-fascist din țară a însemnat de fapt rezolvarea unei necesități apărute încă de la începutul celui de al doilea război mondial.

Ședința de comunicări de la Institutul de istorie și arheologie a fost închisă de către directorul Institutului, prof. Val. Popovici.

Leon Șimanschi

DIN ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ A INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE ÎN 1964

În stabilirea tematicii pe anul 1964 a Institutului de istorie și arheologie s-a ținut seama de importantele probleme ce trebuie rezolvate de către istoriografia noastră. Aceste probleme au ieșit în evidență cu prilejul elaborării Tratatului de istorie a României și a dezbaterilor ce au avut loc în revistele de specialitate din țara noastră. În orientarea tematicii Institutului s-a ținut seama, de asemenea, de documentele de partid; declarația din aprilie 1964 a P.M.R. a constituit pentru cercetătorii Institutului nostru un ajutor foarte prețios în activitatea științifică. Totodată, tematica a fost lărgită datorită reprofilării în acest an a Institutului. Schimbările intervenite în structura organizatorică a Institutului, în formele și metodele de muncă, ca urmare a aplicării instrucțiunilor elaborate de Adunarea Generală a Academiei

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

R.P.R. din 22—24 ianuarie 1964, s-au reflectat în mod pozitiv în activitatea tuturor sectoarelor de cercetare.

Astfel, secția de istorie veche și arheologie, pe lîngă studierea în continuare a culturii materiale de tip Cucuteni, în lumina ultimelor cercetări arheologice, pe lîngă preocuparea de a rezolva anumite probleme privind societatea de pe teritoriul Moldovei în perioada bronzului și a Hallstatt-ului, s-a ocupat și de o tematică înscrisă pentru prima dată în planul de cercetare al Institutului. Această tematică are o importanță deosebită pentru cunoașterea culturii materiale a dacilor pe teritoriul Moldovei și a unor urme ale stăpînirii sclavagiste romane în această parte a țării. Ea oferă în același timp posibilitatea unei mai bune cunoașteri a frecvenței populației autohtone pe teritoriul Moldovei în secolele VI—X și prilejuiește cercetătorilor acestei probleme aducerea unor noi contribuții privitoare la studiul procesului de formare a poporului și a limbii române ca și a continuității lui.

Colectivul de arheologie a comunei primitive (prof. M. Petrescu-Dîmbovița, A. C. Florescu, M. Florescu și S. Teodoru), pe lîngă cercetările de teren, a fost preocupat de valorificarea materialului arheologic provenit din săpăturile de la Trușești-Țuguieta, redactînd unele capitole din monografia consacrată acestei așezări. Prin cercetarea materialului mai vechi sau mai nou privind aspectul cultural al fazei Cucuteni A s-au adus importante contribuții la periodizarea culturii Cucuteni, completîndu-se cu date noi cunoscuta clasificare a lui H. Schmidt (pentru lucrările redactate vezi mai jos).

S-au continuat cercetările și la tema *Culturile materiale din epoca bronzului și Hallstatt din Moldova*, obținîndu-se unele rezultate importante privitoare la fazele timpurii ale culturii Monteoru din Moldova, la obiectele de bronz de origine răsăriteană de pe teritoriul Moldovei din vremea începutului culturii Noua precum și în legătură cu cetățile hallstattiene tîrzii.

Cercetarea materialelor din sec. III-II î.e.n. de la Lunca Ciurei, Arsura și Cocorăni, săpăturile arheologice de la Bărboși și Fedești, ca și prelucrarea materialelor mai vechi din colecția Muzeului de istorie a Moldovei, au permis colectivului de arheologie sclavagistă (prof. N. Gostar, S. Sanie și S. Poilici) să aducă unele informații noi privitoare la cele două teme înscrise pentru prima dată în planul de cercetare: *Cultura materială dacică de pe teritoriul Moldovei* și *Cultura materială romană din aceeași regiune istorică* (vezi lucrările mai jos).

Colectivul de arheologie prefeudală (prof. M. Petrescu-Dîmbovița, D. G. Teodoru și I. Ioniță) a studiat *Cultura carpică în Moldova* și *Populația autohtonă și triburile slave de pe teritoriul Moldovei în secolele VI—X*. Pe baza săpăturilor efectuate la Băicenl (raionul Pașcani) și Văleni (raionul Roman) și a cercetării materialelor arheologice provenite de la Șcheia (Suceava) și Dumitrești Gălățli (Iași) au fost determinate unele caracteristici locale ale culturii carpice din sec. III e.n. și s-au adus contribuții prețioase la problema continuității elementului autohton în sec. III-IV e.n. Pentru cea de a doua temă s-au redactat unele lucrări (vezi mai jos) în care se precizează caracteristicile ceramicii autohtone din sec. VI—X și se semnalează unele elemente ale culturii materiale locale de caracter predridu și Dridu.

Colectivul de arheologie feudală (Al. Andronic, Eugenia Neamțu și M. Nicorescu) a cercetat, pe baza săpăturilor arheologice, a perieghezelor și a informațiilor documentare, satele din jurul orașului Iași în epoca feudală, în scopul lămuririi caracteristicilor acestor așezări rurale și a legăturilor dintre ele și așezarea de caracter urban de pe locul actualului oraș Iași. Totodată, colectivul a efectuat săpături arheologice la Cetatea de Scaun din Suceava și Curtea domnească din Huși, concretizîndu-și cercetările în cîteva articole (vezi mai jos).

Colectivul muzeistic (N. Berlescu, E. Petrovici, S. Poilici și I. Buțureanu) a prelucrat din punct de vedere muzeistic materialele arheologice provenite din săpăturile efectuate în acest an și în anii trecuți.

Sectorul de istorie veche și arheologie a predat în acest an Editurii Academiei R.P.R. *Arheologia Moldovei* vol. IV cu un bogat sumar, cuprinzînd articole referitoare la arheologia comunei primitive, sclavagistă, prefeudală și feudală precum și studii de epigrafie și numismatică. Aceleiași edituri i-a fost predată monografia *Cercetări arheologice în așezări cu caracter rural din Moldova* (din epoca paleolitică pînă în

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

orînduirea feudală inclusiv) redactată de N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița și Emilia Zaharia.

Sectorul de istorie medie (prof. C. Cihodaru, D. Ciurea, N. Grigoraș, I. Caproșu, L. Șimanschi) a adunat material documentar pentru monografia *Proprietatea feudală în Moldova pînă la mijlocul sec. al XVIII-lea*, care urmează să fie redactată în anul următor. Cercetările efectuate pînă în prezent aduc date noi, deosebit de importante, pentru diferite capitole ale lucrării privind sec. al XV-lea, ca, de pildă, obștea țărănească, formarea proprietății feudale, proprietatea domnească, constituirea proprietății de origine donativă, proprietatea mănăstirească și imunitatea feudală.

A mai fost pregătit, urmînd să fie predat Editurii Academiei, un volum de documente moldovenești (1632—1634) din noua serie a corpusului de documente medievale pe care o pregătește Academia R.P.R.

Sectorul de istorie modernă cuprinde două colective:

Primul colectiv (N. Corivan, I. Ciubotaru, C. Istrate) a continuat să lucreze la *Problema țărănească în prima jumătate a sec. al XIX-lea* strîngînd material pentru studiul *Lupta țărănimii clăcașe în Moldova împotriva exploatării stăpînilor de moșii de la începutul sec. al XIX-lea pînă în perioada Regulamentului Organic.*

Materialul pentru această temă a fost adunat paralel cu acela pentru volumul de *Documente privind relațiile agrare din Moldova între anii 1801—1832*, care a fost terminat și urmează a fi predat Editurii Academiei.

Cel de-al doilea colectiv (prof. Val. Popovici, prof. C. C. Angelescu, L. Boicu, E. Negruți-Munteanu, A. Nacovei, D. Vitcu) a adunat materialul documentar din lucrările editate, periodice și presa vremii pentru tema *Politica agrară a partidelor burghezo-moșierești în România de la 1907—1918*. Pentru unele capitole s-a trecut la cercetarea materialului de arhivă. Colectivul a acordat o atenție deosebită încadrării politicii agrare a României în politica agrară a sud-estului european care se caracterizează prin numeroase elemente comune statelor din această regiune fostă predominant agrară. În acest scop a fost pregătit și prezentat în cadrul colectivului referatul intitulat *Politica agrară în primele două decenii ale sec. al XX-lea în Sud-Estul Europei.*

La tema *Frămîntări țărănești în Moldova între 1848 și 1859* (volum de documente) s-a continuat transcrierea documentelor de la Arhivele Statului din Iași.

Sectorul de istorie contemporană (prof. J. Benditer, D. Șandru, I. Saizu, G. Ignat și G. Buzatu) a redactat în formă provizorie lucrarea *Situația internă a României între 1922—1926*, după ce în prealabil au fost pregătite și susținute de către membrii săi în ședința de sector cîteva referate privind unele probleme mai dificile pe care le ridică studierea acestei teme ca: probleme de bază ale legislației economice în perioada stabilizării relative a capitalismului; situația agriculturii românești sub regimul reformei agrare; legislația socială a guvernelor burghezo-moșierești în perioada 1922—1928. Lucrarea urmează să fie finisată în primele 5 luni ale anului 1965.

Pentru cea de-a doua temă, *Politica externă a României în cadrul Micii Înțelegeri între anii 1920—1929*, s-a cercetat materialul privitor la relațiile ecoonmice dintre țările Micii Înțelegeri și parte din cel ce privește raporturile dintre aceste țări cu marile puteri imperialiste, redactîndu-se cîteva studii (vezi mai jos).

Membrii sectorului au colaborat cu Institutele de istorie din București și Cluj la tema *Ecoul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie 1917 în presa din România.* Materialul bibliografic semnalat în periodicele vremii din țara noastră a fost prezentat în cadrul ședințelor de lucru care au avut loc la București.

În cadrul planului de relații cu străinătatea, prof. Val. Popovici a făcut o călătorie de studii în R. P. Ungară cu care prilej a cercetat Arhiva Centrală de Stat și Arhiva Militară din Budapesta. O parte dintre materialele documentare cercetate se referă la relațiile dintre revoluționarii români și maghiari la 1848, iar alta cuprinde documente originale inedite privind istoria Țării Românești din sec. XV—XVIII.

Tov. Prof. P. Petrescu-Dîmbovița a participat la sesiunea Consiliului permanent al Uniunii de Științe preistorice și protoistorice care a avut loc între 11 și 14 septembrie 1964 la Saragosa (Spania). Cu acest prilej a fost cooptat membru al acestui consiliu. În același an, tov. prof. M. Petrescu-Dîmbovița a fost numit membru al Institutului italian de preistorie și protoistorie cu sediul la Florența.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

În cursul anului 1964 au vizitat și au făcut cercetări în Muzeul de istorie a Moldovei următorii specialiști din străinătate: acad. A. I. Richmond și prof. T. Sulimirski (Anglia), D. Drumev (Bulgaria), dr. Fiero Gemacchio (Italia), George Eogan (Irlanda).

În aceiași perioadă, Muzeul de istorie a Moldovei a făcut schimb de publicații cu 140 de instituții de cercetare științifică din străinătate.

În cursul anului 1964, membrii Institutului au publicat următoarele lucrări în *Arheologia Moldovei*, vol. II—III;

— M. Petrescu-Dîmbovița, *Date noi relative la descoperirile de obiecte de bronz de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului din Moldova*;

Idem, *Expoziția „Orînduirea comunei primitive din Cehoslovacia în Muzeul Național din Praga"*;

A. C. Florescu, *Contribuții la problema începuturilor epocii bronzului în Moldova*;

M. Florescu (în colaborare), *Topoare de aramă și de bronz descoperite la Găiceana (r. Adjud, reg. Bacău)*;

N. Berlescu, *Plastica cucuteniană din vechile colecții ale Muzeului de istorie a Moldovei*;

N. Gostar, *Populația palmireniană din Tibiscum în lumina monumentelor epigrafice*;

I. Ioniță, *Noi descoperiri sarmatice pe teritoriul Moldovei*;

D. Gh. Teodor, *Obiectele de podoabă din tezaurul descoperit la Oțeleni*;

Al. Andronic și Eug. Neamțu, *Cercetări arheologice pe teritoriul orașului Iași în anii 1956—1960*;

Eug. Neamțu, *Tezaurul de monede anepigrafe de aramă de la Alexandru cel Bun descoperit la Iași*;

N. Gostar a publicat, în colaborare, *Noi monumente epigrafice din Scythia Minor*, Constanța, 1964.

S-au predat pentru tipar următoarele lucrări:

M. Petrescu-Dîmbovița, *Periodizarea culturii Cucuteni în lumina recentelor cercetări din stațiunea eponimă* (la Florența — Italia);

M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitul de obiecte de bronz de la Duda-Huși (Arheologia Moldovei, IV)*;

M. Petrescu-Dîmbovița, *Călătorie de studii în U.R.S.S. (Arheologia Moldovei, IV)*;

M. Petrescu-Dîmbovița, *Periodisation de la culture materiale de la Moldavie dans les VI-e—X-e siècles (Dacia, IX)*;

M. Petrescu-Dîmbovița și Al. Andronic, *Muzeul de istorie a Moldovei (Revue Roumaine d'histoire*, II, 1965);

A. C. Florescu, *Observațiuni privind sistemul de fortificare a așezărilor cucuteniene din Moldova (Arheologia Moldovei, IV)*;

A. C. Florescu, *Unele observațiuni privind sfîrșitul epocii bronzului în regiunile centrale și răsăritene ale spațiului carpato-dunărean* (comunicată la sesiunea științifică a Muzeelor din cadrul Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă și dată spre publicare la *Dacia, IV)*;

A. C. Florescu, *Rezultatele cercetărilor arheologice în cetățile de pămînt hallstattiene tîrzii de la Stînceștii-Boloșani* (comunicată la sesiunea științifică a Muzeelor din cadrul Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă și dată spre publicare la *Revista Muzeelor, 1965)*;

M. Florescu, *Cîteva observațiuni privind bronzul timpuriu din Moldova* (Studii și cercetări de istorie veche);

M. Florescu, *Contribuții la problema fazelor timpurii ale culturii Monteoru din Moldova* (Arheologia Moldovei, IV);

M. Florescu, *Contribuții la problema sfîrșitului epocii bronzului și începutul Hallstattului în lumina cercetărilor din regiunea Bacău (Revista Muzeelor*, 1965);

N. Gostar, *Studii epigrafice II (Arheologia Moldovei*, IV);

N. Gostar, I. T. Dragomir, S. Sanie și S. Poilici, *Castrul și castellum roman de la Barboși* (comunicată la sesiunea științifică a Muzeelor din cadrul Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă și dată spre publicare la *Revista Muzeelor*, 1965);

S. Sanie, *O inscripție siriacă de la Romula* (Arheologia Moldovei, IV);

I. Ioniță, *Cultura Sîntana de Mureș pe teritoriul R.P.R. (Arheologia Moldovei*, IV);

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Idem, *Necropola carpică de la Văleni (Fasti archaelogici-Italia)*;

Idem, *Săpăturile de la Băiceni (Fasti-archaelogici-Italia)*;

D. Gh. Teodor și I. Mitrea, *Așezarea prefeudală de la Lozna (Arheologia Moldovei, IV)*;

Idem, *Contributions des recherches archéologiques à la connaissance du haute féodalisme sur le territoire de la Moldavie* (comunicată în cadrul Institutului și dată spre publicare la *Dacia*, IX);

Al. Andronic, *Orașe moldovenești din sec. al XIV-lea în cele mai vechi izvoare rusești (Romanoslavica*, XI);

Al. Andronic, Eug. Neamțu și Gh. Melinte, *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice de la curtea domnească din Huși* (comunicată la sesiunea științifică a Muzeelor și dată spre publicare la *Revista Muzeelor*, 1965);

Eug. Neamțu, *Tezaurul de obiecte din sec. al XVII-lea descoperit la Cucuteni (com. Lețcani, raion Iași) (Arheologia Moldovei*, IV);

M. Nicorescu, *Cuptoare de ars cahle din sec. XIV—XV de la Suceava (Studii și cercetări de istorie veche*, I, 1965);

Idem, *Noi descoperiri de ceramică ornamentală din sec. XV—XVI de la Suceava* (comunicată la sesiunea științifică a Muzeelor și dată spre publicare la *Arheologia Moldovei*, IV);

C. Cihodaru, *Podgoriile de la Cotnari și Hîrlău în economia Moldovei în sec. XIV—XV* (se publică în Analele Universității „Al. I. Cuza" Iași, seria istorie, 1964;

Idem, *Cnezatul și ludecia în Moldova. Contribuții la cunoașterea lor* (se va publica în Analele Universității „Al. I. Cuza" Iași, seria istorie 1965);

Idem, *Relațiile orașelor unor cetăți și curți domnești din Moldova în a doua jumătate al sec XVI-lea* (se tipărește în *Omagiu lui Petre Constantinescu-Iași*);

Idem. *Precizări în legătură cu unele date din opera lui Constantin Porfirogenetul privind regiunile carpato-dunărene* (comunicată la Societatea de Științe Istorice și Filologice și dată spre publicare la volumul omagial închinat tov. acad. Andrei Oțetea).

Idem. *Statul domnesc și statul de obște* (se publică în acest volum);

N. Grigoraș. *Cetatea Smedorova și Cetatea Nouă (Novograd) de la Roman* (se tipărește în *Omagiu lui Petre Constantinescu-Iași*);

Idem, *Inscripția turnului clopotniță al mănăstirii Trei Ierarhi din Iași* (se publică în acest volum);

Idem. *Cetățuia* (predată Editurii Meridiane).

D. Ciurea. *În legătură cu problema monopolului feudal în Moldova. Cîteva date noi și precizări* (se publică în acest volum).

A fost trimis Editurii Academiei R.P.R. volumul I de *Studii privind instituțiile feudale din Moldova* cuprinzînd *Organizarea administrativă a Moldovei în sec. XIV—XVIII*, de D. Ciurea și *Organizarea fiscală a Moldovei* în aceeași perioadă, de N. Grigoraș, urmînd să fie trimis și volumul al II-lea.

Leon Șimanschi, *Autenticitatea și datarea unor acte publicate în „Documente privind istoria României"* (se publică în acest volum);

N. Corivan, *Precizări cu privire la funcțiile lui Al. I. Cuza pînă la alegerea lui ca domn* (se publică în *Omagiu lui Petre Constantinescu-Iași*);

E. Negruți-Munteanu, *Reforma sistemului de recrutare a breslelor de slujitori în vremea domniei lui Ion Sandu Sturza* (se publică în acest volum);

L. Bolcu, *Memoriile lui Michał Czajkowski (Sadyk Pașa) ca izvor documentar pentru istoria României în vremea războiului Crimeii* (dată spre publicare la volumul omagial consacrat tov. acad. Andrei Oțetea).

I. Saizu, D. Șandru și L. Eșanu, *Contribuții la cunoașterea situației materiale a maselor populare din Moldova în perioada 6 septembrie 1940—23 august 1944* (se publică în acest volum).

În cadrul ședințelor de Institut au fost prezentate următoarele comunicări:

M. Petrescu-Dîmbovița, *Periodizarea culturii materiale din Moldova în sec. VI—X*;

Al. Andronic, *Contribuții referitoare la cunoașterea celor mai vechi orașe moldovenești în lumina noilor izvoare scrise și arheologice*;

D. Ciurea, *Formarea și evoluția orașelor din Moldova feudală*;

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Idem, *Bonfini și românii*;

Idem, *Noi date și precizări în legătură cu „Io" din documentele românești*;

N. Grigoraș, *Frămîntări sociale din Moldova și Țara Românească între anii 1750—1760*;

C. Istrate, *Despre dreptul țăranilor din Moldova asupra curăturilor în sec. al XVIII-lea*;

D. Șandru, *Contribuții la studierea relațiilor româno-franceze în perioada stabilizării relative a capitalismului*:

Gh. Buzatu, *Unele probleme privind istoriografia celui de al doilea război mondial.*

În cadrul sectorului de istorie veche și arheologie, S. Teodoru a prezentat comunicarea: *Ceramica din așezarea traco-getică (sec. III—II î.e.n.) de la Lunca Ciureiului.*

Cu prilejul comemorării a 100 de ani de la moartea lui Simion Bărnuțiu, tov. N. Grigoraș a expus într-o ședință a Institutului comunicarea *Activitatea politică și didactică a lui Simion Bărnuțiu la Iași.*

Institutul a organizat o sesiune festivă consacrată celei de-a XX-a aniversări a eliberării României, la care membrii Institutului au prezentat un număr de 11 comunicări (vezi cronica științifică referitoare la această sesiune).

La sesiunea științifică a Universității „Al. I. Cuza", membrii Institutului au prezentat comunicările:

C. Cihodaru, *Cîteva izvoare din sec. al X-lea despre situația politică din regiunile carpato-dunărene*;

Val. Popovici, *Ideea de unitate revoluționară și națională la 1848 în Țările române.*

J. Benditer și E. Bold, *România și problema reparațiilor (1920—1929).*,

Membrii Institutului au prezentat un număr de comunicări la sesiunile științifice ale Filialei din Iași a Societății de științe istorice și filologice și la sesiunea pe țară a Societății (vezi cronica privind activitatea secției de istorie a acestei societăți).

La filiala Bacău a aceleiași societăți, tov. Al. Andronic a prezentat comunicarea *Sistemul de fortificații din Moldova în sec. XIV—XV, cu specială privire la Cetatea Neamțului.*

La colocviul național de geografie a populațiilor și așezărilor din R.P.R., care a avut loc în iunie 1964, membrii Institutului au prezentat comunicările:

M. Petrescu-Dîmbovița, N. Zaharia și Em. Zaharia, *Date arheologice privind așezările cu caracter rural de pe teritoriul Moldovei.*

Al. Andronic, *Contribuții istorico-geografice în problema străvechilor orașe moldovenești.*

La sesiunea științifică a Institutului de arheologie din București, consacrată centenarului Muzeului de antichități din București, prof. M. Petrescu-Dîmbovița a prezentat comunicarea *Un veac de cercetări arheologice în Moldova*, iar la sesiunea Filialei Iași a Asociației slaviștilor din R.P.R. Al. Andronic a expus comunicarea *Inscripții vechi rusești pe amfore datînd din sec. X—XIII, descoperite în U.R.S.S.*

I. Caproșu

DIN ACTIVITATEA SECȚIEI DE ISTORIE A SOCIETĂȚII DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE FILIALA IAȘI PE ANUL 1964

În cursul anului 1964, secția de istorie din cadrul Filialei din Iași a „Societății de științe istorice și filologice" a desfășurat o bogată activitate. Periodic, au fost ținute ședințe la care au fost prezentate următoarele comunicări:

1. C. Turcu, *Noi știri din Iașii anului 1848 din cîteva scrisori contemporane.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

2. C. Cihodaru, *Unele izvoare bizantine și cronici medievale despre situația politică din regiunea carpato-danubiană.*

3. N. Gostar, *Cultura dacică pe teritoriul Moldovei.*

4. V. Russu, *Din politica agrară a regimului burghezo-moșieresc. Legile de vînzare din domeniile statului.*

De asemenea, în fața tuturor profesorilor de istorie din orașul Iași au fost prezentate comunicările:

1. C. Cihodaru, *Îndreptări în cronologia unor evenimente din istoria Moldovei din a doua jumătate a sec. al XIV-lea.*

2. Val. Popovici, *Ideea de unitate națională și revoluționară în cursul anului 1848*

Comunicările au fost urmate de discuții vii și interesante.

Conducerea filialei din Iași a S.S.I.F. a sprijinit alcătuirea următoarelor referate cu caracter metodic, care au fost prezentate în cadrul cercurilor pedagogice:

1. I. Lișman, *Folosirea documentelor de partid în lecțiile de istorie.*

2. O. Bîrsan, *Reflectarea evenimentelor de politică internațională în lecțiile de istorie.*

Filiala Iași a S.S.I.F., cu sprijinul conducerii cercului profesorilor de istorie, a fost preocupată continuu de găsirea celor mai potrivite metode pentru antrenarea și sprijinirea profesorilor de istorie în activitatea profesională și științifică.

În cursul anului 1964, membrii „Societății" au participat la diferite sesiuni științifice organizate în alte localități, cu care prilej au prezentat comunicări. Astfel, la sesiunea de la Năsăud, ținută la sfîrșitul lunii octombrie, din partea secției de istorie, tov. Gh. Platon a prezentat comunicarea *Contribuții la cunoașterea frămîntărilor social-politice premergătoare anului revoluționar 1848 în Moldova. (Asociația filantropică).* De asemenea, cu prilejul celor două sesiuni organizate de subfiliala din Huși, la începutul și la sfîrșitul anului 1964, au fost prezentate comunicările:

1. N. Gostar, *Date noi cu privire la stăpînirea romană în sudul Moldovei.*

2. Gh. Ungureanu, *O călătorie în lumea manuscriselor.* (Prezentare de manuscrise și documente privitoare la trecutul istoric al orașului Huși).

3. C. Bejenaru, *Despre concepția istorică a lui Gh. Săulescu.*

4. Gh. Platon, *Populația tîrgului Huși în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Observații privind structura socială.*

La sesiunea pe țară, care a avut loc la Craiova, din partea secției noastre au fost prezentate comunicările:

1. Gh. Ungureanu, I. Saizu, D. Șandru, *Aspecte privind starea de spirit a maselor populare din Moldova în anii dictaturii militaro-fasciste.*

2. M. Tacu I. Saizu, *Aspecte privind fenomenul de urbanizare și modificare a structurii profesionale a populației Moldovei ca urmare a industrializării socialiste.*

Cu prilejul acestor sesiuni s-a efectuat un rodnic schimb de experiență cu conducerea celorlalte filiale.

Membrii secției de istorie a Filialei noastre sînt prezenți cu studii și articole în publicația anuală a „Societății", „Studii și articole de istorie". În ultimul număr al culegerii este înserat studiul tov. Gh. Palton intitulat *„Cu privire la evoluția rezervei feudale în Moldova de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă la legea rurală din 1864.* (Nr. V/1963). De asemenea, în cursul anului 1964, din partea secției de istorie a Filialei din Iași, au fost trimise spre publicare patru dintre comunicările prezentate în ședințele publice.

În dorința de a păstra un contact cît mai strîns cu profesorii de istorie din orașul și regiunea Iași, membrii din conducerea secției de istorie a Filialei au participat la consfătuirile organizate în luna decembrie 1964 de către secția de învățămînt a regiunii. Totodată, în același scop, au fost folosite și deplasările efectuate în cuprinsul regiunii, care au avut în vedere îndrumarea și controlul activității științifice a profesorilor de istorie.

Gh. Platon

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Institutul de istorie și arheologie al Filialei Iași a Academiei R.P.R. publică „Anuarul Institutului de istorie și arheologie", care continuă seria de *Istorie* a revistei „Studii și cercetări științifice", Iași, apărută între anii 1950 și 1963.

„Anuarul Institutului de istorie și arheologie" cuprinde *studii comunicări* și *note, recenzii* ș.a., consacrate istoriei României (veche, medie, modernă și contemporană), istoriei relațiilor internaționale ale României, istoriei universale ș.a.

Publicația noastră se adresează cercetătorilor în domeniul istoriei României și universale, profesorilor, studenților precum și tuturor celor interesați în cunoașterea și studierea științelor istorice.

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro

Publicația apare anual.

Prețul unui abonament este de lei 25.

În țară abonamentele se fac la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii voluntari din instituții.

Comenzile din străinătate se fac prin:

CARTIMEX

Căsuța poștală 134—135

București

Republica Socialistă România

sau prin reprezentanții săi din străinătate

Anuarul Institutului de istorie și arheologie, tom. I, p. 1—214, Iași, 1964

40559

Lei 25

https://biblioteca-digitala.ro / http://adxenopol.academiaromana-is.ro